

HAK-İŞ ULUSLARARASI EMEK ve TOPLUM

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi / Cilt 4 / Sayı 10 / Yıl 4 / 2015 (3) ISSN 2147-3668

Hak-İş International Journal of Labour and Society

HAK-İŞ KONFEDERASYONU

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel +90 312 417 80 02 - 417 79 00 Faks: +90 312 425 05 52
www.hakis.org.tr

10

Şebnem Tosunoğlu | Erdinç Yazıcı | Kürşat Tutar
Munise Tuba Aktaş | Ersan Bocutoğlu | Serdar Çiçek
Orhan Koçak | Atalay Başar | Adnan Mahiroğulları
Bora Yenihan | Ülkü İleri

10

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 10
2015/3

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 10 / 2015 (3) /ISSN: 2147-3668

Sahibi / Owner:

HAK-İŞ Konfederasyonu Adına Genel Başkan: Mahmut Arslan

Editör/Editor: Dr. Osman Yıldız

Yayın Danışmanı / Publishing Consultant: Yahya Düzenli

Akademik Danışman / Academic Advisor: Prof. Dr. Mehmet Karataş

Genel Yayın Yönetmeni / Genaral Director: Emir Osmanoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor: Av. Hüseyin Öz

Yayın ve Hakem Kurulu / Editorial Board*

Doç. Dr. Abdulkadir Şenkal, Kocaeli Üniversitesi • Prof. Dr. Adnan Mahiroğulları, Cumhuriyet Üniversitesi • Doç. Dr. Ahmet Özcan, Çankırı Karatekin Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tak, Çankırı Karatekin Üniversitesi • Prof. Dr. Aşkın Keser, Uludağ Üniversitesi • Doç. Dr. Banu Uçkan, Anadolu Üniversitesi • Prof. Dr. Burhanettin Duran, İstanbul Şehir Üniversitesi • Doç. Dr. Bünyamin Bacak, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi • Doç. Dr. Cengiz Anık, Marmara Üniversitesi • Doç. Dr. Emel İslamoğlu, Sakarya Üniversitesi • Prof. Dr. Erdal Karagöl, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Doç. Dr. Erdiñ Yazıcı, Gazi Üniversitesi • Prof. Dr. Eyüp Zengin, İstanbul Üniversitesi • Prof. Dr. Faruk Sapançalı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Doç. Dr. Fatih Tayfur, ODTÜ • Prof. Dr. Fatmagül Berktaş, İstanbul Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. İbrahim Yenen, Karabük Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. İdris Demirel, Celal Bayar Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bulut, Turgut Özal Üniversitesi • Dr. Murat Yılmaz, SDE • Yrd. Doç. Dr. Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Münir Dedeoğlu, Karabük Üniversitesi • Doç. Dr. Orçun İmga, Polis Akademisi • Doç. Dr. Osman Özkul, Sakarya Üniversitesi • Prof. Dr. Tekin Akgeyik, İstanbul Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Yavuz Bayram, Karadeniz Teknik Üniversitesi • Doç. Dr. H. Yunus Taş, Yalova Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board*

Prof. Dr. Zakir Avşar, Gazi Üniversitesi • Prof. Dr. Adem Esen, S. Zaim Üniversitesi • Prof. Dr. Adem Sözüer, İstanbul Üniversitesi • Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Kırıkkale Üniversitesi • Prof. Dr. Alâattin Karaca, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi • Prof. Dr. Ali Şafak, Turgut Özal Üniversitesi • Prof. Dr. Alpay Hekimler, Namık Kemal Üniversitesi • Prof. Dr. Bilal Eryılmaz, İstanbul Medeniyet Üniv. • Prof. Dr. Birol Akgün, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Prof. Dr. Celalettin Vatandaş, Karadeniz Teknik Üniversitesi • Prof. Dr. Fatih Uşan, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Prof. Dr. Fevzi Demir, Yaşar Üniversitesi • Prof. Dr. İbrahim Erol Kozak, Karatay Üniversitesi • Prof. Dr. İsmail Hakkı Genç, American University of Sharjah • Prof. Dr. Mehmet Karataş, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi • Prof. Dr. Mustafa Acar, Aksaray Üniversitesi • Prof. Dr. Necati Engeç, South Carolina State University • Prof. Dr. Refik Korkusuz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi • Prof. Dr. Sabri Tekir, İzmir Üniversitesi • Prof. Dr. Sacit Adalı, Turgut Özal Üniversitesi • Doç. Dr. Şennur Özdemir, Ankara Üniversitesi • Prof. Dr. Şükrü Karatepe, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Prof. Dr. Vedat Bilgin, Gazi Üniversitesi • Prof. Dr. Yasin Aktay, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Prof. Dr. Yavuz Atar, Selçuk Üniversitesi

*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order by surname*

Baskı: Aralık 2015 / **Printed in:** December 2015

DergiPark: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/>

HAK-İŞ Konfederasyonu

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere/06680 Ankara

Tel: +90 312 417 80 02 Faks: +90 312 425 05 52

W: www.hakis.org.tr

E-mail: hakis@hakis.org.tr

Hazırlık ve İçerik Danışmanlığı

Preparation and Content Consultancy

ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi

Tel: 0312 285 53 59/Faks: 0312 285 53 99

W: www.adamor.com.tr

E-mail: hakisdergi@gmail.com

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, yılda üç sayı yayımlanan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yazıların tüm hakları dergiye aittir. **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, **ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)** ve **ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi** tarafından taranmaktadır.

HAK-İŞ International Journal of Labour and Society is a refereed journal which is published three times a year.

The responsibility of published articles belongs to the authors. The rights of the published articles belong to the journal. **HAK-İŞ International Journal of Labour and Society** is searched through **ASOS (Akademia Social Sciences Index)** and **ARASTIRMAX**.

İÇİNDEKİLER

05 • Önsöz

07 • Editörden

8 • Şebnem Tosunoğlu (Yrd. Doç. Dr.)

Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları Politikası: Eğilimler ve Hedefler

30 • Erdinç Yazıcı (Doç. Dr.) • Kürşat Tutar

G20 Antalya Zirvesi: Liderler Bildirgesi Bağlamında L20 Perspektifi

44 • Munise Tuba Aktaş (Yrd. Doç. Dr.)

Mutluluğun Durağan Durum Hali: Yoksulluk Açısından Uyum Teorisine Dayalı Bir Analiz

66 • Ersan Bocutoğlu (Prof. Dr.)

Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve 2007 Küresel Finansal Krizi

114 • Serdar Çiçek (Yrd. Doç. Dr.)

Ücret Üzerindeki Mali Yükümlülüklerin İncelenmesi: İngiltere, Almanya, İspanya, Romanya

134 • Orhan Koçak (Doç. Dr.) • Atalay Başar

Kamu Sendikalarının Sağladıkları Faydaların Üyelerinin Aidiyet Duygularına Etkileri: Yalova Öğretmenleri Örneği

152 • Adnan Mahiroğulları (Prof. Dr.)

5018 Sayılı Kanun'dan 275 Sayılı Kanun'a Grev Hakkı Tartışmaları: Yasakçı Dönemden Serbesti Döneme Geçişin Yol Haritası

170 • Bora Yenihan (Dr.)

Örgüt Kültürünün Motivasyona Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Nitel Bir Araştırma

184 • Gökçe Cerev (Dr.)

Sosyal Güvenlik Aracı Olarak Vakıflar ve Türk Silahlı Kuvvetlerinde Vakıf Kültürü

198 • Ülkü İleri (Dr.)

1960'lı ve 1970'li Yıllarda İşçi Örgütlenmelerini Hazırlayan Etmenler

CONTENTS

05 • Preface

07 • Editorial

8 • Şebnem Tosunoğlu (Assist. Prof. Dr.)

Turkey's Official Development Assistance Policy: Trends and Targets

30 • Erdinç Yazıcı (Assoc. Prof. Dr.) • Kürşat Tutar

G20 Antalya Summit: L20 Perspective from Context of the Declaration of Leaders

44 • Munise Tuba Aktaş (Assist. Prof. Dr.)

Steady State of Happiness: An Analysis Based On Adjustment Theory of Poverty

66 • Ersan Bocutoğlu (Prof. Dr.)

Credit Rating Agencies and 2007 Global Financial Crisis

114 • Serdar Çiçek (Assist. Prof. Dr.)

Examination of Financial Liabilities on Wage Income: United Kingdom, Germany, Spain, Romania

134 • Orhan Koçak (Assoc. Prof. Dr.) • Atalay Başar

The Effects of the Benefits of Civil Servant Unions on Their Members' Sense of Belongings: The Case of Teachers in Yalova

152 • Adnan Mahiroğulları (Prof. Dr.)

Debates on the Right to Strike from the Law No: 5108 to the Law No: 275 the Road Map of the Transition from the Repressive Period to the Liberation

170 • Bora Yenihan (Dr.)

The Effect of Organization Culture on the Motivation: A Qualitative Study on the University Students

184 • Gökçe Cerev (Dr.)

Foundations as a Means to Social Security and Foundation Culture in the Turkish Armed Forces

198 • Ülkü İleri (Dr.)

The Factors That Prepare Labor Organizations in 1960 and 1970 Years

TAKDİM

Türkiye'nin girmiş olduğu yeni dönem ile birlikte 84. Hükümet Eylem Planı da açıklanmış bulunmaktadır. Eylem Planının içerisinde asgari ücretler, taşeron firma çalışanları, kıdem tazminatları, emeklilik maaşları gibi çalışma yaşamına ilişkin faaliyetleri ve sosyal faaliyetleri ilgilendiren birçok sendikal husus bulunmaktadır.

HAK-İŞ Konfederasyonu olarak, Eylem Planı ile yapılan düzenlemeler bizi doğrudan ilgilendirmektedir. Sendika olarak hiçbir zaman duyarsız kalamayacağımız bu konular ziyadesiyle önem verdiğimiz gündem maddelerimizi oluşturmaktadır.

Bir sosyal politika aracı olarak, emeğin karşılığı şeklinde değerlendirilen, ücretlerle ilgili her türlü düzenleme tüm çalışan kesimde ve ilişkili olduğu bütün kurum ve kuruluşlarda yankı uyandırmaktadır. Türkiye'de çalışan kesimin oldukça önemli bir kısmının, ücretlerin minimum düzeyini ifade edecek şekilde asgari ücretle çalışıyor olduğu düşünüldüğünde, ücretler üzerinde gerçekleşen her türlü düzenleme daha da önemli hale gelmektedir.

Eylem Planı ile asgari ücretlerin belli bir miktar yükseltilmiş olması, çalışanlar açısından olumlu bir gelişme olmakla birlikte hem çalışanlar hem de işverenler arasında mutabakata varılarak sağlam bir zemine oturtulması gereken durumu ihtiva etmektedir. Bu anlamda sendikalar işçilerin ve işverenlerin taleplerinin değerlendirilmesi aşamasında önemli bir fonksiyona sahiptirler.

Taşeron işçilerle ilgili yapılacak olan düzenlemeler de ayrıca titizlik gerektirmektedir. Taşeron çalışanların toplu iş sözleşmelerinin imzalanması için oldukça büyük beklenti içerisinde olduğu düşünüldüğünde

taşeron konusunun ne denli toplumsal bir yara ve yüksek sorumluluk gerektiren bir konu olduğu bir kez daha gör÷lmektedir.

HAK-İŞ Konfederasyonu olarak Hükümet Eylem Planının içerisinde yer alan ve emekçilerimizi ilgilendiren maddeler yeni bir sayfa imkanı sunmaktadır. Hükümet, sosyal taraflarla birlikte sosyal diyalogla geliştirilmesini beklediğimiz Eylem Planı ile insan onuruna yakışır şekilde daha demokratik ve özgür adımlar atılmasına vesile olmalıdır. Atılan bu adımlar yeterli olmamakla birlikte önemli adımlardır. Bu nedenle Hükümet vaat ettikleri kadar vaat ettiklerini yerine getirme yükümlülüğünü de her zaman omuzlarında taşımalıdır.

HAK-İŞ Konfederasyonu adına daha da güçlenerek çalışanın hak ettiğini koşulsuz şartsız alabileceği bir Türkiye mücadelesi temel hedefimizi oluşturmaktadır.

Mahmut ARSLAN

HAK-İŞ Genel Başkanı

EDİTÖRDEN

HAK-İŞ Emek ve Toplum Dergisi olarak 10. sayımız ile birlikte dördüncü yayın yılımızı tamamlamış bulunmaktayız. Dergimiz aracılığı ile bugüne kadar yayınladığımız bütün yazılarımızda akademik kriterler baz alınarak çalışma hayatına ve sosyal hayata ilişkin birçok konuyu siz değerli okuyucularımıza iletme misyonu ile hareket edilmiştir.

Emek ve Toplum Dergisi'nin elinizde bulunan son sayısında da yine literatüre katkı sağlayacağını düşündüğümüz önemli çalışmalar bulunmaktadır. Dergide Türkiye'nin resmi kalkınma politikaları, G-20 Zirvesi, yoksulluk konusu, ücret üzerindeki mali yükümlülükler, kredi kuruluşlarının 2007 küresel finansal kriz açısından değerlendirilmesi, kamu sendikalarına üyelerinin aidiyet durumları, TSK özelinde sosyal güvenlik aracı olarak vakıflar ve vakıf kültürü, örgüt kültürünün motivasyona etkisi, grev hakkı tartışmaları ve işçi örgütlenmelerini hazırlayan etmenlere dair yazılar bulunmaktadır.

HAK-İŞ Emek ve Toplum Dergisi'nin tüm sayılarına artık **ULAKBİM DERGİ-PARK** kanalı ile ulaşılabilceğinin müjdesini vererek, Dergi'mizin gelecek sayılarında buluşmak üzere.

Dr. Osman Yıldız

Editör

TÜRKİYE'NİN RESMİ KALKINMA YARDIMLARI POLİTİKASI: EĞİLİMLER VE HEDEFLER

Şebnem Tosunođlu¹

ÖZET

Dünyanın bütün ülkelerinde yoksulluk vardır. Ancak, diğerlerinden daha fazla yardım yeteneğine ve yardıma ihtiyacı olan ülkeler bulunmaktadır. Kalkınma için işbirliğinin amacı, fakir ve az gelişmiş ülkelerde uzun dönemli sosyal ve ekonomik insani kalkınmayı teşvik ederek dünyada barış ve güvenliği sağlamaktır. Sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı kamu ve özel akımları içeren iç ve dış kaynaklardan oluşmaktadır. Küresel olarak, resmi kalkınma yardımları (RKY) gelişmekte olan ülkeler için önemli bir kamusal kaynak olmaya devam etmektedir.

RKY kavramı, 50 yıl önce tanımlanmıştır. RKY bağışlar ya da ayrıcalıklı kredi şeklinde OECD-DAC ülkelerinden gelişmekte olan ülkelere sağlanan mali destek anlamına gelmektedir. Bu fonlar sağlık, eğitim, altyapı, vergi sistemi ve idari kapasitesinin güçlendirilmesi gibi alanlardaki gelişme için sağlanmaktadır. Günümüzde, DAC ülkeleri dışında olan ülkelere sağlanan RKY miktarı artmaktadır. Türkiye'den sağlanan RKY son yıllarda önemli ölçüde artmıştır ve Türkiye gelecekte de dış yardımlarını artırmayı planlamaktadır. Kalkınma işbirliği alanında Türkiye'nin çabaları yoksulluğun ortadan kaldırılması ve sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan küresel çabalara olan bağlılığını yansıtmaktadır.

Bu çalışma, uluslararası kalkınma işbirliği aktörü olarak Türkiye'nin artan rolünü incelemektedir. Çalışmada Türkiye'nin RKY sağlayıcı ülke olarak değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bağlamda, Türkiye RKY programı ve stratejisi incelenecektir. Bu çalışma ayrıca, Türkiye'nin RKY sağladığı ülkeleri ve Türkiye RKY'nin bölgesel dağılımını göstermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel İşbirliği, Küresel Kamu Malları, Resmi Kalkınma Yardımları, İnsani Yardımlar

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
(ssel@anadolu.edu.tr)

TURKEY'S OFFICIAL DEVELOPMENT ASSISTANCE POLICY: TRENDS AND TARGETS

Şebnem Tosunoğlu

ABSTRACT

There is poverty in all the countries of the world. However, there are countries that have the ability to help, and there are countries that need this help more than others. The goal of development cooperation is to provide assistance to poor and less developed countries by promoting their long-term social and economic human development, ensuring peace and security in the world. Sustainable development financing comes from domestic and external sources, and includes both public and private flows. Globally, official development assistance (ODA) remains an important source of public financing for developing countries.

The concept of ODA was defined over 50 years ago. It refers to financial support - either grants or concessional loans from OECD-DAC member countries to developing countries. These funds are provided to advance development in areas such as health, education, infrastructure, and strengthening tax systems and administrative capacity. Today, the amount of ODA provided from non- DAC countries are increasing. ODA from Turkey has grown substantially in recent years and Turkey is planning to increase foreign aid. Turkey's endeavors in the field of development cooperation reflect its dedication to the global efforts aimed at poverty eradication and sustainable development.

This study explores the role of Turkey as emerging actor in international development cooperation. This papers aims to review the evolution of Turkey's experience in ODA as a donor country. Based on this review, the rationale behind the Turkey's ODA allocation program and strategy will be analyzed. This study also seeks to show that the major recipients of Turkey's ODA, and distribution of Turkey's Net ODA flows to the Regions.

Keywords: Global Cooperation, Global Public Goods, Official Development Assistance, Humanitarian Aid

1. GİRİŞ

Yoksulluk, son yıllarda ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde de sık sık gündeme getirilen bir konudur. Yoksulluğun tüm dünyada azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı kamu ve özel akımları içeren iç ve dış kaynaklardan sağlanmaktadır. Kalkınmanın finansmanında iç kaynakların yanında uluslararası işbirliğinin oluşturulması ve geliştirilmesi de önemli bir finansman kaynağı olarak değerlendirilebilir. Kalkınmanın küresel finansmanında devletlerin işbirliği içerisinde birlikte hareket ederek geliştirmekte olan ülkelerin ortak ihtiyaçlarına odaklanmaları önemlidir. Bu işbirliğinin amacı, fakir ve geliştirmekte olan ülkelere uzun dönemli sosyal ve ekonomik insani kalkınmayı teşvik ederek dünyada barış ve güvenliği sağlamaktır.

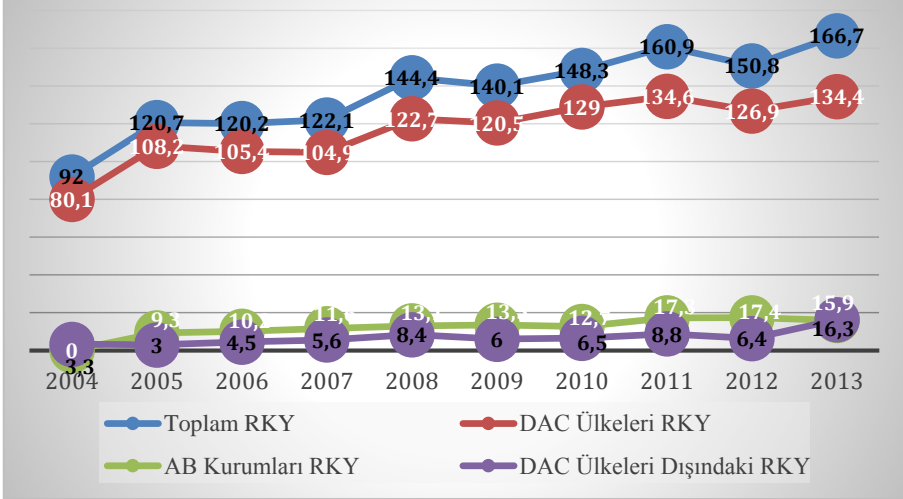
Kalkınmanın küresel finansmanı konusunda resmi kurumlar, özel sektör ve sivil toplum işbirliği içerisinde. Geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmalarına destek sağlamak amacıyla gerçekleştirilen kalkınma yardımları dört ana başlık altında toplanabilir: Resmi kalkınma yardımları (RKY), diğer resmi kalkınma yardımları, geliştirmekte olan ülkelere özel sektör tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar, sivil toplum kuruluşları (STK) destekleri. Bu kaynaklardan ilk ikisi resmi akımlar olarak tanımlanırken son ikisi kalkınmanın finansmanında özel akımlar olarak tanımlanmaktadır (TİKA, 2010, s. 4). RKY, kamu kaynağı kullanılarak yapılan yardımlar olup, çoğunlukla hibe niteliğindedir. Diğer resmi yardımlar, kredi ve borç işlemleri olup, geri ödemesi olan yardımlardır. Özel sektör doğrudan yatırımları, kamu ve/veya özel sektörün geçerli pazar şartlarında ilgili ülkeye yaptığı yatırım veya finans desteği kapsamındaki yardımlardır. STK yardımları ise, kamu kaynağı kullanılarak ve/veya STK'larının kendi oluşturdukları kaynaklarla gerçekleştirdikleri hibe yardımlardır. Ancak bu çok çeşitli finansman mekanizmaları içerisinde RKY'nın geliştirmekte olan ülkeler açısından önemi büyüktür.

Geliştirmekte olan ülkelere sağlanan yardımların RKY'nın temel sağlayıcısı OECD Kalkınma Yardımları Komitesi'dir (DAC). Günümüzde, DAC ülkeleri dışında olan ülkelere geliştirmekte olan ülkelere sağlanan RKY miktarları da artış göstermektedir. Türkiye hâlen OECD-DAC listesinde RKY alıcı ülkeler, arasında yer alsa da Türkiye son yıllarda RKY sağlayan ülkelere katılmıştır. Ayrıca, gelecekte de dış yardımlarını artırmayı planlamaktadır. Kalkınma işbirliği alanında Türkiye'nin RKY çabaları küresel yoksulluğun ortadan kaldırılması ve sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan küresel çabalara olan bağlılığını yansıtmaktadır.

RKY Türkiye'nin aktif dış politikasının önemli bir aracıdır. Bu çalışma, uluslararası kalkınma işbirliği aktörü olarak Türkiye'nin son yıllarda artan rolünü incelemektedir. Çalışmada Türkiye'nin RKY sağlayıcı ülke olarak değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bağlamda, Türkiye RKY programı ve stratejisi incelenecektir. Bu amaçla Türkiye'nin sağladığı kalkınma yardımlarının çerçevesi ve miktarı ele alınarak, kalkınma yardımlarının Türkiye'nin dış politikası ile ilişkisi ortaya konulacaktır.

2. RESMİ KALKINMA YARDIMI SAĞLAYICI ÜLKE OLARAK TÜRKİYE

RKY gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında kalkınma açısından küresel işbirliği köprüsü oluşturan önemli araçlardan birisidir. OECD-DAC ülkeleri bu alandaki uluslararası çabanın en önemli ve geleneksel finansal destekçisi olarak gösterilebilir. DAC, ikili kalkınma işbirliği yapan ülkeler için önde gelen uluslararası forumdur. DAC'ın esas amacı, kalkınma işbirliği politikalarını ve diğer ilgili politikaları teşvik ederek sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktır. DAC, RKY kavramını oluşturmuş olup, alıcı ülkeler listesini dönemsel olarak güncellemektedir (OECD, Kalkınma Yardımları Komitesine Katılım, s.1). RKY, yardımı sağlayan ülkeden doğrudan alıcı ülkeye aktarılabildiği gibi (iki taraflı yardımlar), uluslararası kurumlar tarafından da sağlanabilmektedir (çok taraflı yardımlar). DAC ülkelerinin kalkınmanın küresel finansmanındaki rolleri önemlidir. Grafik 1'den de izlenebileceği gibi, 2013 yılında gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilen toplam RKY, 166,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, bunun 134,4 milyar doları DAC üyesi ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir (<http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE1>). DAC üyesi ülkeler içerisinde gelişmekte olan ülkelere en yüksek kalkınma yardımı desteği sağlayan ülkeler ABD, İngiltere, Almanya, Japonya ve Fransa'dır. Danimarka, Lüksemburg, Norveç, İsveç ve İngiltere BM'nin %0,7 olan RKY/GSMH hedefini geçen ülkelerdir. İngiltere bu hedefi ilk kez 2013 yılında karşılayabilmiştir (UN, 2014, s. 49-50).

Grafik 1: RKY'nın Yardım Sağlayıcılar Arasında Dağılımı (Milyar Dolar)

Kaynak: OECD Development Statistics, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE1>

Kalkınma için işbirliği politikaları küresel bir takım politikaların da etkisiyle tüm dünyada hızlı bir şekilde değişmektedir. RKY sağlayan ülkeler açısından özellikle 1990'lı yıllardan sonra önemli değişiklikler gözlemlenmeye başlanmıştır. DAC üyesi gelişmiş Batılı ülkelerin dışında günümüzde sayıları hızla artan ve pek çoğu yakın zamana kadar RKY almakta olan ve hatta bir kısmı halen yardım almaya devam eden ülkeler de uluslararası kalkınma işbirliğine dâhil olmuş ve gelişmekte olan ülkelere RKY sağlamaya başlamışlardır (Karagöz, 2013, s. 322). Günümüzde RKY, gelişmekte olan ülkelerin de gelişmekte olan ülkelere dış yardım sağlayıcı konuma geçmeleriyle yeni bir anlayış kazanmıştır. Bu anlamda kalkınmada küresel işbirliğinin ve kalkınma finansmanının rolünün ve doğasının değiştiği söylenebilir (Karagöz, 2012, s. 3-4). Geleneksel olmayan katkı sağlayıcılar tarafından gerçekleştirilen RKY'ları hükümetler arasındaki ilişkileri güçlendirmeye yardımcı olmakta ve geleneksel RKY katılımcılarının yardım politikalarını etkisiz hale getirmektedir. Yardımı alan ülke açısından ise bu yardımın gerçekleşmesi bu yardımın stratejik olarak içeriğiyle, onun ekonomik ve politik kapsamıyla ilgilidir (Greenhill vd., 2013, s. 9-10). Literatürde her ne kadar, DAC dışında yer alan yardım sağlayıcı ülkelere yeni denilse de aslında bazıları uzun yıllardır dış yardım faaliyetleri ile uğraşmaktadır. Bu bakımdan, DAC dışındaki bazı ülkelerin yardım akışları yeni olmamakla birlikte, RKY akışlarını yakın zamanda daha

etkin bir politika aracı olarak kullanmaya başlayan bu ülkelerin uluslararası yardım piyasasını daha rekabetçi hale getirdikleri düşünülmektedir (Karagöz, 2013, s. 324). Türkiye'de bu ülkelerden birisidir.

Son yıllarda yükselen ekonomiler tarafından sağlanan kalkınma yardımları sıklıkla gündeme gelmektedir. Çin, Brezilya ve Hindistan bu ülkelerin başında gelmektedir. Ancak bunlara ilave olarak Türkiye de jeopolitik konumu, son dönemde bölgesel politikalarda uyguladığı arabuluculuk rolleri, dış politikasının yeni yönüyle beraber kalkınma yardımlarında büyük gelişme gösteren ülkeler arasındadır. Bugün Türkiye tarafından sağlanan yardımlar Hindistan ve Rusya'yı geçmiştir. Ancak diğer taraftan Türkiye hala AB'ye aday ülke olarak katılım cesi mali yardımlar başta olmak üzere dışarıdan önemli ölçüde kalkınma yardımı da almaktadır (UN, 2014, s. 382).

DAC üyesi olmayan kalkınma yardımı sağlayan ülkeler 3 gruba ayrılabilir: Yükselen yardım sağlayıcı ülkeler; OECD ya da BM üyesi ya da aday olan ülkelerdir, bir kısmı AB'ne üye ülkelerdir. Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Estonya, Slovakya, İsrail, Rusya, Türkiye bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu ülkeler DAC ile yakın işbirliği içerisinde. İkinci olarak Güney-Güney işbirliği içinde olan ülkeler (Brezilya, Çin, Hindistan, Güney Kore, Kolombiya, Mısır, Güney Afrika) sayılabilir. Son olarak Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı Arap ülkeleri de gelişmekte olan ülkelere RKY sağlayan ülkeler arasındadır (Smith vd., 2010, s. 1). 1991 yılından bu yana OECD-DAC da gözlemci statüsünde bulunan Türkiye her yıl RKY rakamlarını Komiteye rapor etmektedir (Hausmann, 2014, s. 1). DAC tarafından raporlanan, Türkiye ve DAC üyesi olmayan gelişmekte olan diğer ülkelerin RKY Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi kalkınma yardımlarının küresel finansmanı alanındaki yeni eğilimlere uygun olarak Türkiye RKY'nı arttırmaktadır. Ülkemiz son yıllarda RKY sağlayıcı bir ülke olarak önemli gelişmeler göstermiştir. Türkiye'nin 2004 yılında 339 milyon dolar olan RKY miktarı, 2013 yılında 3307 milyona yükselmiştir. Türkiye bu nedenle birçok diğer gelişmekte olan ülkenin yanında yardım sağlayıcı ülke olarak büyük sürpriz yapmıştır. Türkiye'nin özellikle ikili yardımlardaki gelişmesi çok belirgindir. Uluslararası bağlamda yardım sağlayıcı olarak kendine güvenli bir şekilde artan rolü nedeniyle Türkiye kendisini diğer yardım sağlayıcı ülkelere alternatif olarak görmektedir (Hausmann, 2014, s. 2). Türkiye'nin RKY'ları diğer gelişen ekonomilerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. OECD'nin raporladığı DAC üyesi olmayan ülkelerin 2013 yılında gerçekleştirdikleri toplam

RKY miktarı toplam 15067,54 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (OECD, Query Wizard for International Development Statistics). Bu yardımların %21'i Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir. 2013 yılında bu ülkeler arasından sadece Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin RKY Türkiye'den fazla gerçekleşmiştir. DAC tarafından raporlanmasa da DAC üyesi olmayan ülkeler içerisinde sadece Çin Türkiye'den yüksek miktarda kalkınma yardımı sağlamaktadır. 2013 yılında Çin'in ikili RKY 2,8 milyar dolara yükselmiştir. OECD'nin tahminlerine göre Çin'in uluslararası kuruluşlara yaptığı katkılar da eklenince toplam RKY miktarı 3 milyar dolar civarındadır (<http://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/chinas-development-co-operation.htm>).

Tablo 1: DAC Üyesi Olmayan Ülkeler RKY (Milyon Dolar)

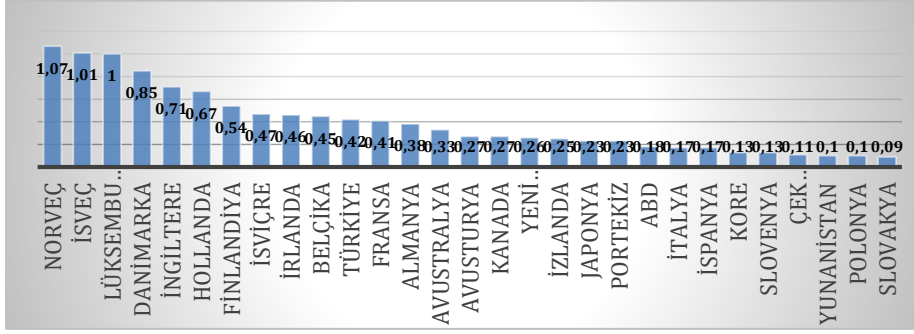
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bulgaristan	40,49	48,38	39,95	49,65
Hırvatistan	21,36	45,08
GKRY	..	15,1	26,02	34,88	37,44	45,5	51,17	37,61	25,08	20,39
Estonya	4,84	9,5	14,02	16,12	22,01	18,44	18,76	24,21	23,24	30,68
Macaristan	70,14	100,37	149,49	103,47	106,94	116,92	114,34	139,73	118,38	128,18
İsrail	83,85	95,24	89,83	110,94	137,82	123,9	144,82	206,19	181,19	201,87
Kuveyt	160,94	218,46	157,93	110,07	283,18	221,12	210,56	144,5	149,16	185,56
Letonya	8,33	10,65	11,81	15,79	21,82	20,98	15,64	19,13	21,11	23,72
Lihtenştayn	17,97	23,69	26,24	26,63	31,46	28,6	28,26
Litvanya	9,07	15,53	25,04	47,6	47,84	36,21	36,74	51,68	51,91	50,41
Malta	13,69	13,8	19,96	18,58	18,26
Romanya	122,86	152,54	114,26	163,85	142,41	133,9
Rusya	472,39	478,99	465,01	713,66
Suudi Arabistan	1734,08	1026,18	2024,9	1550,65	4978,83	3133,74	3479,64	5094,9	1298,87	5683,27
Tayvan	420,96	483	513	514	435,2	411,35	380,91	381,24	304,5	271,77
Tayland	73,73	66,91	178,45	40,21	9,62	31,49	16,9	46,3
Türkiye	339,16	601,04	714,34	602,33	780,36	707,17	967,42	1273,01	2533,3	3307,67
Birleşik Arap Emirlikleri	484,77	509,83	782,68	2425,59	1265,75	946,63	413,82	712,8	1009,15	5401,9

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database).

Ülkemizde yardım miktarındaki bu artışlar, Türkiye'nin dış politikasını yeniden gözden geçirmiş olmasıyla yakından ilgilidir. Son dönem hükümetinin göreve gelişiyle birlikte Türkiye geleneksel Batı politikasını yeniden gözden geçirerek dış politikasının yönünü özellikle komşu bölgelere doğru çevirmiştir. Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasındaki stratejik konumu ile yeni dış politikasının amacı, bölgede lider konuma yükselmek olmuştur. Barışçıl bir sivil güç olarak Türkiye komşu ülkelerle geniş kapsamlı işbirliği içerisinde küresel düzeyde saygınlık kazanmayı amaçlamaktadır (Hausmann, 2014, s.1). Bu çerçevede kalkınma için küresel işbirliği, öncelikli olarak dış politika hedefini gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu

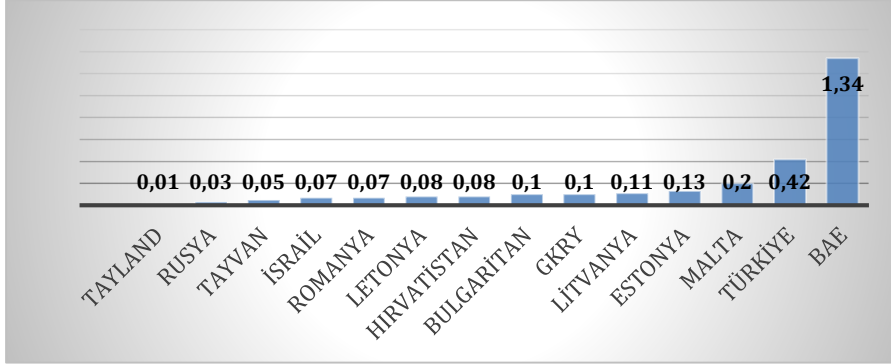
yardımlar her şeyden önce yabancılar açısından ülkenin olumlu imajına destek sağlamaktadır.

Grafik 2: DAC Ülkeleri ve Türkiye RKY/GSMH (%)

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

Grafik 3: DAC Üyesi Ülkeler Dışındaki Ülkeler ve Türkiye RKY/GSMH (%)

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelere sağladığı RKY, DAC üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye tarafından sağlanan kalkınma yardımlarının milli gelire oranla Almanya, Japonya ve ABD gibi ülkeleri geride bıraktığı görülmektedir (Bkz. Grafik 2). OECD-DAC üyeleri 2013 yılında 134,8 milyar dolar net RKY sağlamıştır, bu da GSMH'lerinin ortalama %0,3'üne karşılık gel-

mektedir. Türkiye %0,42'lik RKY/GSMH oranıyla DAC ortalamasının üzerinde yer almaktadır. DAC üyesi ülkelerde RKY 1997 yılından itibaren yükselme eğilimi göstermiş ve en yüksek seviyesine 2010 yılında ulaşmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında ise, ülkelerin finansal kriz sonrası uyguladıkları tasarruf önlemleri ve bütçe kısıntıları yüzünden kalkınma yardımlarında düşüş yaşanmıştır (TİKA, 2013, s. 143). Türkiye'nin diğer RKY sağlayıcı ülkeler arasındaki yeri Grafik 3'de görülmektedir. Bu ülkeler içerisinde de Türkiye'nin üstünlüğü görülmektedir. Türkiye diğer RKY sağlayıcı ülkeler içerisinde 2. sırada yer almaktadır. Kalkınma için uluslararası işbirliği altyapısının geliştirilmesi programı kapsamında Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan eylem planında 2018 yılında Türkiye'nin RKY/GSMH oranının %0,6 olması hedeflenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2015, s. 1).

3. TÜRKİYE RESMİ KALKINMA YARDIMLARI

Türkiye geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmalarına resmi ve özel akımlarla finansman desteğinde bulunmaktadır. Ülkemizden geliştirmekte olan ülkelere sağlanan resmi ve özel akımlar Tablo 2'de yer almaktadır. Görüldüğü gibi bu işbirliğinde RKY'nın önemi büyüktür. Türkiye'den diğer ülkelere aktarılan kaynakların toplam miktarı 2013 yılında 4347 milyon dolar olarak gerçekleşmiş bunun 3307 milyon doları RKY'ndan, 820 milyon doları özel akımlardan oluşmuştur.

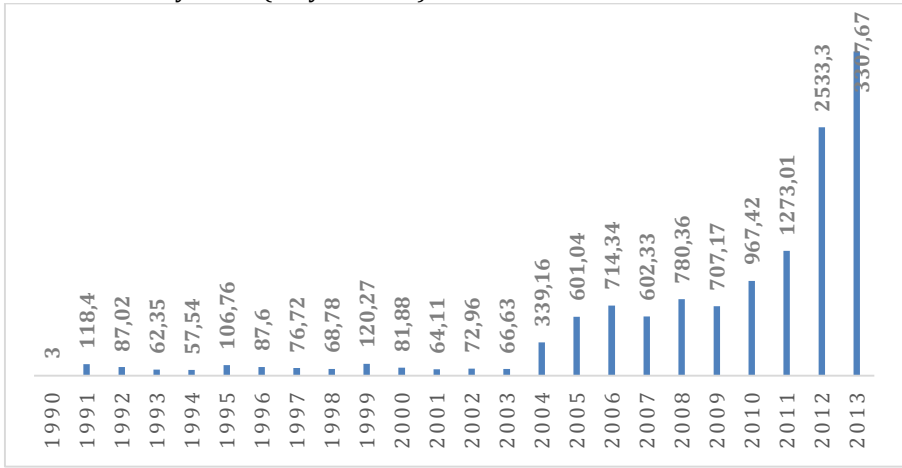
Tablo 2: Türkiye'den Geliştirmekte olan Ülkelere Sağlanan Resmi ve Özel Kaynaklı Yardımlar (Milyon dolar)

	Toplam Resmi ve Özel akımlar	Toplam RKY	Diğer resmi Akımlar	Özel Akımlar	STK'lar
2004	1128,23	339,16	789,08
2005	1051,94	601,04	394,2	..	56,7
2006	1663,14	714,34	-123,8	994,47	78,25
2007	1336,64	602,33	-41,6	730,33	45,66
2008	1576,75	780,36	-2,55	726,62	72,32
2009	1519,65	707,17	-11,01	714,49	109
2010	1718,18	967,42	-25,23	670,31	105,68
2011	2363,45	1273,01	11,72	879,2	199,52
2012	3436,48	2533,3	56,53	735	111,65
2013	4347,14	3307,67	-13,06	820	232,53

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

Türkiye 1980'lerin ortalarından bu yana RKY sağlayan bir ülke olmasına rağmen RKY'nda özellikle 2003 yılından sonra bir sıçrama gerçekleşmiş, son 10 yılda (2003-2013) yardımlar önemli ölçüde artmıştır (Bakz Grafik 4). 2003-2005 yılları arasındaki keskin artış (67 milyon dolardan 601 milyon dolara) veri toplamadaki farklılıkla açıklanabilir. 2009-2010 da %24'lük artış ise yardım programlarındaki gelişmeden kaynaklanmıştır. 2012 yılında Türkiye RKY'nın bir önceki yıla göre yaklaşık iki katına çıkmıştır. Bu artış öncelikle Suriye'ye ve Kuzey Afrika ülkelerine sağlanan yardımlardan kaynaklanmıştır.

Grafik 4: Türkiye RKY (Milyon dolar)

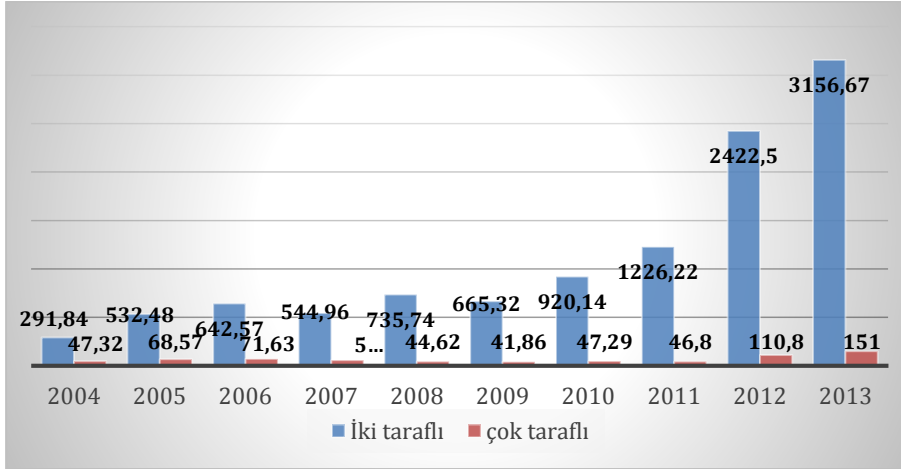

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

Ülkemizin toplam RKY içerisinde ise iki taraflı yardımların ağırlığı bulunmaktadır (Bkz. Grafik 5). Türkiye'nin kalkınma yardımlarının büyük bir kısmı iki taraflı yardımlar şeklinde gerçekleşmektedir. Çok taraflı kalkınma yardımları miktarı 2013 yılında 151 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam RKY'nın sadece %4,5'i olmuştur. İkili yardımlara odaklanılmasının temel gerekçesi bu yardımların kamu diplomasi prensibi çerçevesinde gerçekleşmesidir. Bu sayede yardım sağlanan ülkelerle doğrudan işbirliği daha kolay bir şekilde sağlanabilmektedir. Türkiye'nin çok taraflı yardımlarının temel alıcıları Dünya Bankası grubu ve Birleşmiş Milletlerdir (Hausmann,

2014, s. 21). Ülkemizin birçok kamu kurum ve kuruluşu görev konuları çerçevesinde ilgili uluslararası kuruluşlara aidat ve katkı yapmakla birlikte, Dışişleri Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı, 2013 yılında da en fazla çok taraflı katkı sağlayan kurumlar olmaya devam etmişlerdir.

Grafik 5: Türkiye İki Taraflı ve Çok Taraflı RKY - (Milyon Dolar)

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

Türkiye'nin ikili kalkınma yardımları proje ve program destekleri, teknik işbirliği, burs, mülteci destekleri ve acil yardımlardan oluşmaktadır. Desteklerin büyük bir kısmı proje destekleri şeklinde gerçekleşmektedir. Türkiye'nin RKY'nın kategorileri ve bu kategorilerde yapılan yardımların gelişimi Tablo 3'de gösterilmiştir. Ülkemizden sağlanan RKY'nı hangi ülkenin alacağıyla ilgili herhangi bir kriter bulunmamaktadır. Kararların verilmesinde politik ve ekonomik konular belirleyici rol oynamaktadır. Bu anlamda yardım yapılacak ülkeler Türkiye açısından belirli değildir ve günün şartlarına göre hızlı bir şekilde değişebilmektedir. Örneğin başlangıçta yardımlar ağırlıklı olarak Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine sağlanırken son dönemde çoğunlukla Orta Doğu ve Afrika ülkelerine de yönelmiştir (Hausmann, 2014, s. 23).

Türkiye'nin RKY'nın daha koordineli bir hale gelmesi bakımından 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın kurulması önemlidir (Özkan, 2013, s. 142). Ülkemizde RKY'nın ancak 1992 yılında

TİKA'nın kurulması ile arttığı ve kurumsallaştığı söylenebilir. TİKA başlangıçta Dış İşleri Bakanlığı'nın sorumluluğu altında iken 1999 yılında özerk bir statü kazanmış ve doğrudan Başbakanlığa bağlanmıştır (Hausmann, 2014, s. 25). Yeni dış politika çerçevesinde TİKA geliştirmekte olan ülkelerde Türkiye'nin olumlu imajını destekleyecek yönde ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda TİKA 31 ülkede bulunan dış program ofisi ile Türkiye'nin dış politikasında etkin bir rol almaktadır. TİKA'nın öncelikli görevi ortaklık yaptığı ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmaya destek sağlanmasıdır.

Tablo 3: Türkiye RKY'nin Kategorileri (Milyon Dolar)

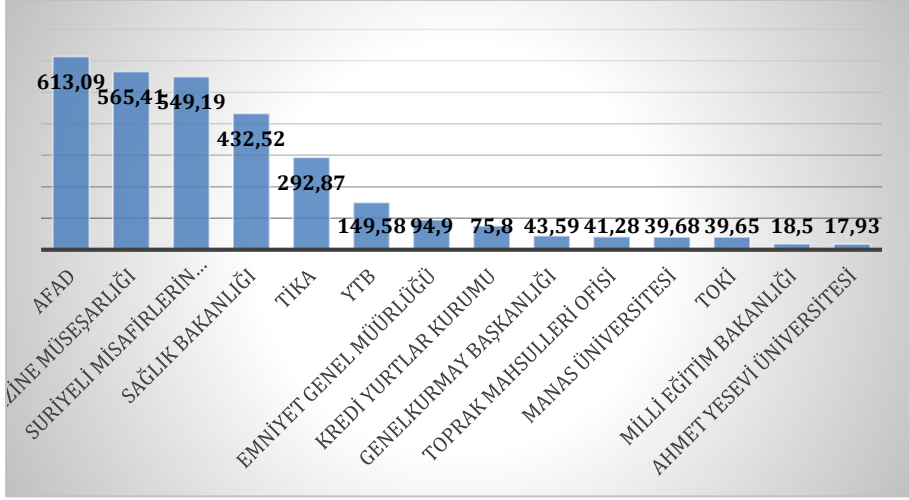
	2010	2011	2012	2013
İki taraflı RKY	920.13	1 226.21	2 422.5	3 156.67
Doğrudan bütçe desteği	10	..	60	17.23
Sivil toplum kuruluşlarına, kamu özel ibirliklerine, araştırma enstitülerine destek	0,6	1,38	4,75	5,63
Proje tipi girişimler	519.31	754.19	1 870.71	2 508.44
Teknik işbirliği	219.38	111.91	186.62	225.3
Yurt içi öğrenci yardımları	40.25	73.56	97.94	222.76
Yönetim giderleri	63.5	70.73	90.44	89.2
Sığınmacılar	66.6	213.5	110.8	87.3

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

Ayrıca Türkiye'nin kalkınma politikasının uygulanması, Türkiye'nin kalkınma işbirliği araçlarının koordinasyonu, Türkiye'nin DAC'a rapor edilmek üzere RKY istatistiklerinin hazırlanması da TİKA'nın temel görevleri arasındadır. TİKA kaynağını bütçeden almaktadır. TİKA, Türkiye'nin RKY'nin %15'ini gerçekleştirmektedir. Yardımların kalan kısmı çeşitli bakanlık ve kamu kurumları tarafından sağlanmaktadır. Genel olarak tüm kamu kurumları kalkınma amaçlı projeleri desteklemek için kendi bütçelerinden katkılar sağlarlar. Ancak TİKA'nın yardımlar konusundaki koordinatörlük rolü önemlidir. Ülkemizde Hazine Müsteşarlığı da mali yardımlar, diğer ülkelere sağlanan imtiyazlı ve imtiyazlı olmayan krediler konusunda önemli rol oynamaktadır. AFAD başta olmak üzere Türkiye'den RKY sağlayan kurumlar ve 2013 yılındaki yardım miktarları Grafik 6'da görülmektedir. Yurt Dışı Türkler ve

Akraba Toplulukları Başkanlığı özellikle yabancı öğrencilere bursalar sağlarken, AFAD acil yardımlar konusunda hem ülke içinde hem de ülke dışında bütün devlet kurumlarının koordinasyonunu sağlar. Türkiye'nin RKY bugün ağırlıklı olarak AFAD'ın Suriyeli 200 bin mülteciye sağladığı yardımlardan oluşmaktadır. Türkiye'nin acil yardımları ise çoğunlukla Türk Kızılay'ı tarafından sağlanmaktadır.

Grafik 6: RKY Sağlayan Kurumlar

Kaynak: TİKA (2013). Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2013, Türkiye İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, http://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/trky_raporlari-24 s. 131.

4. DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK RESMİ KALKINMA YARDIMLARI: YARDIMLARIN YÖNÜ

Özellikle uluslararası sistemik değişimlerin sağladığı yeni ekonomik, siyasal ve askeri gelişmeler ve açılımlar devletlere daha aktif kullanacakları yeni dış politika araçları sağlamakla kalmamış aynı zamanda onlara içinde buldukları sosyal dünyanın yeniden değerlendirilmesi fırsatını beraberinde getirmiştir (Kardaş ve Erdağ, 2012, s. 167). Literatürde kalkınma yardımlarının yoksulluğun azaltılmasında önemli bir araç olduğu çokça yer almaktadır. Yine de yapılan yardımların bundan farklı pek çok amaçla gerçekleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yardım yaparken farklı yardım sağlayıcılar farklı motivasyon kaynaklarına sahiptirler. Yardım yapan ülkelerin yardım

yapmalarının en önemli nedeni kendi politik, ekonomik, stratejik çıkarlarının bu yönde olmasıdır. Her ne kadar bazı yardımlar (acil yardımlar gibi) sadece insani ihtiyaçlar için yapılıyor olsa da, bugüne kadar hiçbir ülkenin diğerine kendisi için bazı faydalar beklemeden uzun dönemli yardım yaptığı görülmemiştir. Kalkınma yardımını yapan ülkeler açısından motive eden nedenler politik ve ekonomik olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. Gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımların büyük çoğunluğu sadece uzun dönemli sosyal ve ekonomik kalkınma sağlamak yerine, daha çok politik istikrar sağlamak ya da yardımı yapan ülke çıkarına olabilecek yönetimleri iş başında tutmaya yönelik olmuştur. Sağlanan bağışlar ya da uygun şartlı borçlarla yardım yapılan ülkenin iç kaynak, tasarruf ve döviz yetersizlikleri giderilmeye çalışılmakta ve bunun karşılığında yardımı sağlayan ülkenin ekonomisine bir katkı beklenmektedir. Gerçekleştirilen teknik yardımlar aracılığıyla kaliteli insan gücü transfer ederek desteklenmekte ve yardımın etkili bir şekilde ekonomik büyüme yaratması sağlanmaya çalışılmaktadır. Kalkınma yardımının yapılmasında her ne kadar yukarıda belirtilen nedenler önemli bir yer tutuyor olsa da burada asıl önemli olan faktör yardım yapan ülkelerin de yardımın sonucundan beklediği ekonomik ve siyasi faydalardır. Günümüzde dış yardımlar yapmanın yanında çok düşük faizle borç vermek şeklinde de olmakta ve sağlanan krediler yardım yapan ülkeden ithalat yapma koşuluna bağlanmakta ve bu da yardımı sağlayan ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bu anlamda yardımlar uygulamada en çok ihtiyacı olanlara ulaşmaktan çok ekonomik gereklilikler ya da yardımların etkili kullanımından daha fazla diğer faktörlere bağlı olarak belirlenmektedir (Mahmat, 2008, s. 25). Sonuçta kalkınma yardımları taraflar açısından değerlendirildiğinde; daha çok politika, ekonomi, dini bağlar, tarihi-kültürel bağlar, insani sorumluluk, ideolojik etken, strateji, güvenlik, ulusal çıkar ve benzeri gerekçelere bağlanmaktadır (Akçay, 2012, s. 23). Afet, salgın, acil durum ve benzeri durumdaki yardımlar insani amaçlarla yapılırsa da askeri, teknik, iktisadi ve benzeri tüm diğer yardım ve işbirliği faaliyetleri politik amaçlı yardımlar olarak düşünülebilir.

Yükselen bir yardım sağlayıcı ülke olarak Türkiye'nin RKY'nın arkasında yatan amaçların ise öncelikle komşularla ilişkilerin geliştirilmesi ve bu alanda Türkiye'nin bölgesel gücünün arttırılması olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ekonomik amaçlar yardımların arkasındaki ikinci önemli etken olarak sıralanabilir. Yardımlar çoğunlukla büyüyen Türkiye ekonomisini sürdürmek için gelişmekte olan ülkelerde yeni pazarlar elde etmek amacıyla kullanılmaktadır (Karagöz, 2012, s. 21). Güçlü ve ekonomik yönden gelişmiş

ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yaptıkları dış yardımlar yoluyla bu ülkelerle olan ilişkilerini geliştirdikleri ve bölgelerinde etkili oldukları görülmektedir.

Türkiye'nin RKY'nın başlangıcından bu yana yöneldiği ülkeler değerlendirildiğinde aslında yardımların hangi amaçlarla yapıldığı da ortaya konulabilecektir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'nin yeniden yapılanma, uyum ve kalkınma süreçlerine destek verilmesi amacıyla 1992 yılında faaliyetlerine başlayan TİKA, 2013 yılı sona ererken 5 kıtada 120'yi aşkın ülkede faaliyet gerçekleştirmektedir (TİKA- Faaliyet Raporu, 2013 s. 16). Ancak bu ülkelerin çoğunluğuna yapılan yardımlar çok düşük miktardadır (özellikle Latin Amerika ülkeleri ve Karaip ülkeleri). Fonların büyük bir çoğunluğu ise sınırlı sayıda ülkeye gitmektedir. Burada dikkat çeken nokta bu ülkelerin özellikle Müslüman nüfusunun çoğunlukta olduğu ülkeler olmasıdır. 2013 yılında Türkiye'nin iki taraflı RKY'ndan en fazla faydalanan ülkeler Suriye, Mısır, Kırgızistan, Somali ve Afganistan olmuştur. Bu üç ülke Türkiye'nin RKY'nın %70'ini almaktadır. Kalkınma yardımlarının dağılımında coğrafi sınırlama olmadığı ve çoğunlukla Başbakanlığın kararı ile sağlandığı için bu durum yıldan yıla değişebilmektedir (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4: Türkiye RKY'ndan En Çok Yararlanan Ülkeler (Milyon Dolar)

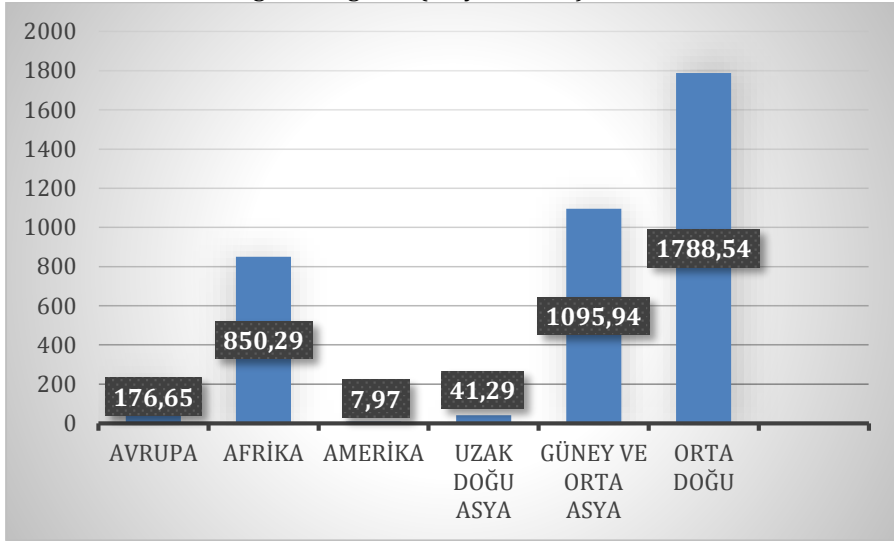
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Suriye	1,93	4,56	3,62	5,69	4,11	4,62	9,52	162,03	1019,93	1638,5
Mısır	0,26	1,2	0,62	0,72	0,95	0,91	1,3	3,51	503,92	538,83
Kırgızistan	34,74	57,45	113,14	69,56	53	67,72	83,82	74,09	105,51	131,55
Somali	0,64	..	3,27	3,55	7,51	5,69	5,81	93,39	86,61	115,74
Afganistan	8,74	28,56	57,65	71,61	141,96	96,46	107,32	130,89	151,75	89,73
Filistin	4,49	11,16	20,34	14,22	20,18	48,2	27,83	25,92	51,23	69,48
Pakistan	0,33	126,17	56,48	33,47	84,31	29,86	134,49	204,95	10,64	49,98
Kazakistan	27,17	46,4	45,34	42,81	61,56	62,53	54,12	53,32	50,17	39,3
Tunus	0,02	1,29	0,56	0,56	1,29	0,7	0,34	0,61	60,39	36,19
Azerbaycan	22,9	28,62	36,87	36,22	33,9	27,2	22,77	26,48	19,36	28,68
Irak	24,57	12,92	18,85	46,68	47,68	51,33	39,31	27,83	19,39	27,74
Bosna-Hersek	5,79	18,62	25,19	15,86	15,92	32,75	25,9	17,94	21,3	22,28

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

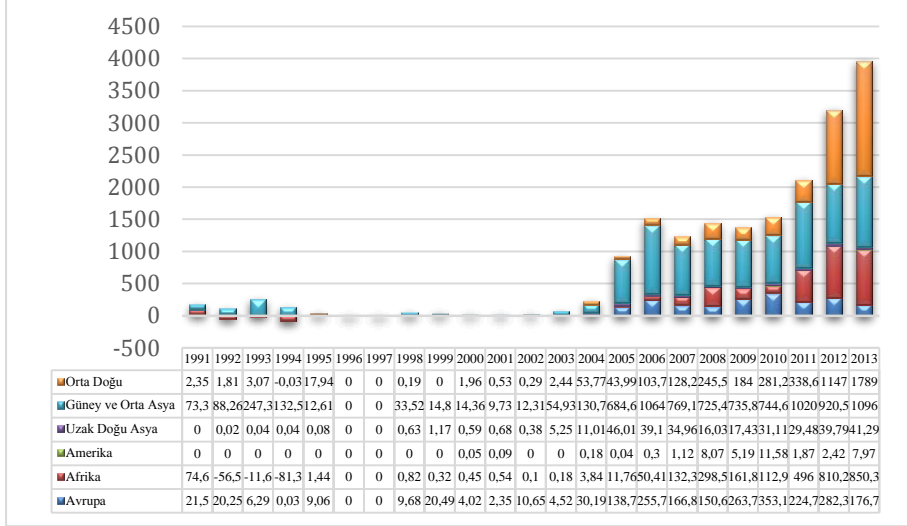
Türkiye'nin son dönemde yardımlarını ağırlıklı olarak Orta Doğu, Güney ve Orta Asya ülkeleri ve son yıllarda da Afrika ülkelerine yöneldiği görülmek-

tedir (Bkz. Grafik 7). Yapılan yardımların yıllar içerisindeki değişimi ise Grafik 8'de görülmektedir. Türkiye kalkınma yardımlarının dağıtım öncelikleri zaman içerisinde dış politika önceliklerine göre çeşitli değişimlere uğramıştır. Türkiye'nin kalkınma işbirliğinin başlangıcı 1980'lerde Afrika ülkelerine sağlanan sınırlı yardımlarla olmuştur. Türkiye ilk yardım programına, 5 Haziran 1985 yılında başlamıştır ve devlet planlama teşkilatı tarafından kapsamlı bir yardım paketi oluşturulmuştur. Bu proje, Gambia, Guinea, Guinea Bissau, Mauritania, Senegal, Somali ve Sudan'da yürütülmüş ve dış yardım bu ülkelerin kurumsal kapasite inşasına yönlendirilmiştir (Karagöz, 2013, s. 326). Sovyetler Birliği'nin dağılması ve devamındaki jeopolitik gelişmelerden sonra 1990'ların başlarında Türkiye konuya bakış açısını değiştirmiş ve kalkınma yardımlarını stratejik amaçlarla kullanmaya başlamıştır. Yardımlar komşu ülkelere, kültürel, tarihi ve etnik açıdan yakın ülkelere ve dil açısından yakın ülkelere kaydırılmaya başlanmıştır. İlk kalkınma projesi 1992 yılında Özbekistan ile yapılmıştır ve 1993 yılında TİKA Kırgızistan ile işbirliği ofisi kurmuştur.

Grafik 7: RKY'nın Bölgesel Dağılımı (Milyon Dolar)

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

Grafik 8: Türkiye'nin İkili RKY'nın Bölgesel Dağılımı (Milyon Dolar)

Kaynak: OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

Asya'ya yapılan yardımların bölge ile dil, etnik, tarihi ve kültürel yakınlıktan kaynaklandığı söylenebilir de bölgenin stratejik öneminin de işbirliği ilişkilerinin başlamasında önemli olduğu göz ardı edilemez. Ayrıca serbest piyasa ekonomisinin de desteklenmesi ile yeni ihracat pazarlarının açılacağı umut edilmektedir. Ayrıca bölgede başlıca ülkelerin güç elde etmeleri niyeti de engellenmek istenmiştir. Bölgede Türkçülük politikasının da ideolojik anlamda önemli rol oynadığı söylenebilir. Türkiye'nin Merkezi Asya ile sürdürdüğü işbirliği politikaları bu anlamda Türkiye'nin bölgedeki amaçları göz ardı edilerek değerlendirilemez. Devlet dışında sivil toplum ve özel sektör de bu amaçları gerçekleştirmek adına ticaret ve yatırımları ile bölgeye önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye tarafından Merkezi Asya ülkelerine sağlanan RKY'nın amaçları açık olsa da bu yardımların iyi planlanmış ve stratejik amaçlara yönlendirilmiş şekilde gerçekleştirildiği söylenemez. Merkezi Asya'da gerçekleştirilen yardımların önemli kısmı Kırgızistan (2013 yılında 131,5 milyon dolar), Afganistan (2013 yılında 89,73 milyon dolar) ve Pakistan'a (2013 yılında 49,8 milyon dolar) sağlanmıştır.

Türkiye'nin Güney Kafkasya ile ilişkilerinin temel nedeni ise bölgesel güvenlik ve istikrardır. Çünkü bu bölgedeki karışıklıklar coğrafi yakınlık nedeniyle Türkiye'yi de ilgilendirmektedir. Özellikle bu bölgeden geçen petrol boru hattı (Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye) güney Kafkasya'nın önemini arttırmaktadır. Bu bölgede ayrıca etnik ve kültürel bağlardan dolayı özellikle Azerbaycan ile sıkı ilişkiler sürdürülmektedir. Azerbaycan Türkiye için önemli bir ticaret ortağıdır ve ülke Türkiye RKY'nin önemli bir kısmını almaktadır. 2013 yılında Azerbaycan'a 26,68, Gürcistan'a 11,13 milyon dolar kalkınma yardımı sağlanmıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu politikası sıfır problem politikasına dayandırılmakta ve üç temel ilkeye göre yürütülmektedir. Bu ilkeler bölgede güvenlik sorununun çözümü için diyalog, ekonomik bağımsızlık ve var olan kültürel işbirliğinin artırılması olarak sıralanabilir. İran, Irak ve Suriye ile sınır komşusu olunması dolayısıyla bu ülkelerdeki karışıklıklar Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. Orta Doğu politikası son yıllarda ekonomik nedenlerle de önem kazanmaktadır. Örneğin Irak'ın son dönemde hem iç politika ve güvenlik politikası açısından hem de ekonomik açıdan önemi artmaktadır. Çünkü Irak Dünyanın en önemli enerji üreticilerinden biri olma potansiyeline sahiptir. Türk inşaat şirketleri için geniş bir faaliyet alanı sunmaktadır. Ayrıca Türkiye Avrupa'ya gidecek gaz ihracatında arada konumlanmak adına çalışmalar yapmaktadır. Irakla siyasi düzeydeki ilişkiler kararsız olmasına rağmen ülkenin Türkiye'nin RKY'nin büyük alıcılarından biri olması bu nedenlerle şaşırtıcı değildir. Türkiye petrolün önemli bir kısmını İran'dan ithal etmektedir. Bu nedenle İran enerji kaynakları Türkiye açısından önemlidir. Politik ve ekonomik önemine rağmen Suriye uzun yıllar Türkiye'den çok fazla RKY sağlamamıştır. Bu durum Suriye sivil savaşından sonra Türkiye'ye sığınan çok sayıda mülteciye sonra değişmeye başlamış ve RKY rakamları 2010 yılında 10 milyon dolardan 2011 yılında 162 milyon dolara yükselmiştir. Suriyeli mültecilere yapılan yardımlar nedeniyle Orta Doğu Bölgesi 1.766,54 milyon dolar ile yardımlardan en çok yararlanan bölge olmuştur.

Afrika'ya yapılan yardımlarda jeopolitik faktörler etkili değildir. Bu yardımlar genellikle yeni pazarlar açmak amacıyla ticari ilişkiler düşünülerek yapılmaktadır. Sahra altı Afrika'da pek çok ülke olmasına rağmen Türkiye'nin yardımlarından en çok faydalanan ülkeler Somali ve Sudan'dır. Kuzey Afrika'da ise Arap baharı yaşayan ülkelere yapılan yardımlar (Libya, Mısır ve Tunus) arttırılmıştır. Afganistan ve Pakistan da bölgede Türkiye'nin ilgi

odağındadır. Mısır'a 2012 ve 2013 yıllarında toplam 1042,75 milyon dolar, Tunus'a 96,58 milyon dolarlık RKY sağlanmıştır.

Avrupa bölgesi Türkiye RKY'ndan düşük bir pay almaktadır. Bölgede özellikle Balkan ülkeleri Türkiye'nin ilgi odağındadır. 1990'lı yıllarda yükselen yeni Balkan stratejisi dolayısıyla Türkiye kalkınma işbirliği bu bölgeye de genişletilmiştir. Balkanlar coğrafi yakınlık, ticaret ilişkileri, tarihi, etnik ve kültürel bağlardan dolayı Türk dış politikasında önemli rol oynamaktadır. Balkanlarda son yıllarda Türk RKY'nı en çok alan ülkeler Kosova ve Bosna Hersek'tir. Diğer Balkan ülkelerine ise daha az katkı sağlanmaktadır.

Gelişmiş ülkeler gibi gelişmekte olan ülkelerin de kalkınma yardımlarını ekonomik ve siyasal bağlılıkları şekillendirmekte bir araç olarak kullandıkları söylenebilir. Türkiye'de kalkınma işbirliği politikasını komşu ülkelerde, bölgede ve küresel alanda etkili bir aktör olma hedefleriyle gerçekleştirmektedir. Sonuç olarak Türkiye'nin sağladığı RKY'nın ülkenin dış politika öncelikleri ile tamamen uyumlu olduğu söylenebilir. Yardımlar öncelikle ekonomik ve politik ilişkilerin güçlendirilmesi istenen ülke ve bölgelere yönlendirilmektedir. 1990'larda Merkezi Asya, Güney Kafkasya ve Balkanlara yönelen yardımlar son dönemde Güney Asya, Orta Doğu ve Afrika'ya yönelmiştir. Uzak Doğu, Okyanusya, Latin Amerika ve Karaipler ise Türkiye'nin dış yardım politikasında önemli bir rol oynamamaktadır.

5. SONUÇ

RKY gelişmekte olan ülkelerin kalkınma finansmanında ihtiyaç duydukları kaynağı sağlaması açısından hala önemli bir kaynaktır. Yardımlar, yardımı sağlayan gelişmiş ülkeler açısından da olumlu katkılar sağlamaktadır. OECD-DAC ülkeleri bu alandaki uluslararası çabanın en önemli ve geleneksel finansal destekçisi olarak gösterilmektedir. Türkiye de son yıllarda kalkınmanın küresel finansmanında etkisi artan bir ülke olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Küresel değişimler ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlama yoluyla dünya barışı ve istikrarının desteklenmesi konusunda artan sorumluluk duygusu, Türkiye'nin küresel kalkınma işbirliği içinde dinamik bir aktör olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türkiye kalkınma işbirliği politikası çerçevesinde bölgedeki komşularıyla ilişkilerini geliştirme çabası ve küresel alanda etkili bir aktör olma hedefleriyle birlikte son yıllarda RKY miktarlarını önemli ölçüde arttırmıştır. RKY giderek Türkiye'nin dış politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yardımlar ağırlıklı olarak iki

tarafı yardımcı kapsamında başta Orta Doğu ve Merkezi Asya ülkelerine olmak üzere birçok ülkeye aktarılmaktadır. Türkiye, tarihi bağlar, politik ve ekonomik nedenlerle ve ulusal hedeflere daha iyi hizmet ettiği düşüncesiyle ikili yardımcıları, çok taraflı yardımlara tercih etmektedir. İkili yardımcıları, iki ülkenin doğrudan iletişimi açısından son derece etkin bir ikili ilişkiler enstrümanıdır. Yükselen bir yardımcı sağlayıcı ülke olarak Türkiye kalkınma yardımcıları arkasında yatan amaçların ise öncelikle komşularla ilişkilerin geliştirilmesi ve bu alanda Türkiye'nin bölgesel gücünün artırılması olduğu söylenebilir. Diğer taraftan ekonomik amaçlar yardımcıları arkasındaki ikinci önemli neden olarak sıralanabilir. Yardımlar çoğunlukla büyüyen Türkiye ekonomisini sürdürmek için gelişmekte olan ülkelerde yeni pazarlar elde etmek amacıyla kullanılmaktadır.

DAC üyesi olan ve olmayan birçok ülkeyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin RKY performansının önemli düzeylerde olduğu görülmektedir. Ancak yardımcıları gerçekleştirilmesinde belirgin stratejik hedeflerin bulunmaması Türkiye'nin kalkınma işbirliği politikasının en önemli eksikliği olarak kabul edilebilir. Türkiye OECD-DAC ülkeleri arasında değildir ve temel olarak da yardımcıları konusunda rolü çok belirgin olarak tanımlanmamıştır. Türkiye kalkınma işbirliği politikası birçok kamu kurumu tarafından yönetilmektedir. Ancak TİKA bu alanda önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak TİKA'nın kurumsallaşmış karar verme süreçlerinin olduğu söylenemez.

Türkiye, yaptığı yardımcıları aracılığıyla kendisine uluslararası alanda yer edinse de bu pozitif algının sürdürülebilir olması için yardımcıları niteliğinin artırılması ve devamlılığının sağlanması oldukça önemlidir. Yardımlar konusundaki en büyük sorunlardan birisi yardımcıları genelde yardımcıları sağlayan ülkenin siyasi ve ekonomik çıkarlarına odaklanması, alıcının ihtiyaçlarına odaklanmamasıdır. RKY'nin sürekliliği ve etkinliği Türkiye'ye olduğu kadar, alıcı ülkelerin siyasi ve sosyo-ekonomik yapıları gibi belli başlı dinamiklere de bağlıdır. Türkiye bu tür olumsuzlukları, yardımcıları niteliğinde değişikliğe giderek yani doğrudan para yardımcıları yerine proje temelli yardımcıları ile gidermelidir (<http://www.usakanalist.com/detail.php?id=690>). Kalkınma yardımcıları, ancak bu şekilde başarılı olabilir.

Türkiye'nin kalkınma işbirliği politikasının mutlaka stratejik bir çerçeveye kavuşturulması gerekmektedir. Kalkınma işbirliğine yönelik mali, beşeri ve kurumsal kapasite ile hukuki altyapının güçlendirilmesi, kalkınma işbirliği olanaklarının Türkiye ve paydaş ülkelerin toplumsal refahının yükseltilmesine yönelik kullanılması, uluslararası işbirliğine dönük farkındalığın

artırılması ve Türkiye ile paydaş ülkeler arasında kültürel işbirliğinin güçlendirilmesi yardımların etkinliği açısından mutlaka gereklidir (Kalkınma Bakanlığı, 2015, 1).

Türkiye'nin kalkınma işbirliği alanındaki faaliyetleri, daha iyi bir gelecek için yoksulluğun giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen küresel çabalara katkıda bulunma konusundaki kararlılığının bir göstergesidir (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 19). Türkiye'nin uzun vadede uluslararası kalkınma işbirliği içerisinde yer alması gerekmektedir. Kalkınma işbirliği kapsamında, Türkiye'nin kalkınma alanında sahip olduğu bilgi, tecrübe ve imkânları az gelişmiş ülkelerle paylaşması gerekmektedir. Türkiye, gelecekte dünya siyasetinde söz sahibi ve belirleyici bir aktör olacaksa insanlığın sorunlarına gösterdiği ilgi ve insanlığa karşı sorumluluklarını yerine getirdiği ölçüde günümüzün güçlü devletleri arasında yer alacaktır.

KAYNAKÇA

Akçay, E. (2012). "Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları", Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara. http://www.turgutozal.edu.tr/contents/files/turk_dis_yardimlari%281%29.pdf

Greenhill, R. ve Prizzon, A. ve Rogerson, A. (2013). "The Age Of Choice: Developing Countries in the New Aid Landscape", London. <http://www.odi.org/publications/7163-age-choice-developing-countries-new-aid-landscape>

Hausmann, J. (2014). "Turkey as a Donor Country and Potential Partner in Triangular Cooperation", German Development Institute, Discussion Paper 14/2014, Bonn.

<http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE1>

Kalkınma Bakanlığı (2015). "Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programı Eylem Planı", Kalkınma Bakanlığı Program Koordinatörlüğü, http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/YPK%20Karar%C4%B1_2015-3%20Say%C4%B1%C4%B1.pdf

Karagöz, F. (2012). "Foreign Aid in Question: an Analysis of the Reasons behind Turkey's Official Development Assistance Allocation", Political Economy and The Outlook for Capitalism Joint International Conference, Paris.

Karagöz, F. (2013). "Bir Kalkınma Reçetesi Olarak Dış Yardım: Türkiye'nin Verdiği Resmi Kalkınma Yardımlarının Değerlendirilmesi", Türkel Minibaş'a Armağan - Kriz, Kalkınma ve Türkiye Ekonomisi Seçme Yazılar, Derin Yayınları, İstanbul.

Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2012). "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries), Cilt/ Volume:7, Sayı/Number:1Yıl/Year:2012.<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/viewFile/5000049685/5000046986>

Mahmat, K. (2008). "Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Yardımları: Orta Asya Cumhuriyetleri Örneği", <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/4108/>

OECD (2014), "Detailed aid statistics: Official and private flows", OECD International Development Statistics (database) DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00072-en>

OECD, Query Wizard for International Development Statistics. <http://stats.oecd.org/qwids/http://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/chinas-development-co-operation.htm>

OECD. Kalkınma Yardımları Komitesine Katılım, <http://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/TURKISH%20-%2002-02-15%20-%20Joining%20the%20DAC%20%282%29.pdf>

Özkan, M. (2013). "Does "Rising Power" Mean "Rising Donor"? Turkey's Development Aid in Africa" Africa Review 5.2 (2013): 139-147. <http://works.bepress.com/mehmetozkan/200>

Smith, K. ve Fordelone, T. Y. ve Zimmermann, F. (2010). "Beyond The Dac The Welcome Role Of Other Providers Of Development Co-Operation", <http://www.oecd.org/dac/45361474.pdf>

TİKA (2010). "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2010", Türkiye İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/KalkinmaYardimlariRaporu2010.pdf>

TİKA (2013). "Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2013", Türkiye İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2013.pdf>

TİKA (2013). "TİKA Faaliyet Raporu 2013", http://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22

UN (2014). "The Millennium Development Goals Report: 2014", <http://www.un.org/millenniumgoals/2014%20MDG%20report/MDG%202014%20English%20web.pdf>

G20 ANTALYA ZİRVESİ: LİDERLER BİLDİRGESİ BAĞLAMINDAN L20 PERSPEKTİFİ

Erdinç Yazıcı¹ - Kürşat Tutar²

ÖZET

Dünyanın en büyük ekonomilerinin düzenli olarak gerçekleştirdikleri G20 toplantıları her yıl bir üye ülkenin ev sahipliğinde gerçekleşmektedir. Toplantı sonrasında karar altına alınan G20 Liderler Bildirgesi, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu sorunların çözümü için çeşitli politikardan oluşmaktadır. Bir takım eylem planı, ilke, strateji ve raporlara ilişkin alınan kararlar bağlayıcı değildir, fakat yol gösterici olması bakımından büyük önem taşır. L20 Öncelik Tavsiyeleri'nin ne şekilde G20 Liderler Bildirgesi'nde yer aldığı küresel sosyal politikanın gelişimi açısından irdelenmesi gerekmektedir. Elinizdeki makalede, G20 çalışmaları içerisinde önemli tavsiye kararları alan L20 çalışma grubunun aldığı tavsiye kararlarının Liderler Bildirgesi'nde ne derece yer alabildiği konusunda bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: G20 Liderler Bildirgesi, L20 Öncelik Tavsiyeleri, Küresel Sosyal Politika, Kapsayıcılık, Sürdürülebilir Kalkınma

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (erdincy@gazi.edu.tr)

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (kursattutar@gazi.edu.tr)

G20 ANTALYA SUMMIT: L20 PERSPECTIVE FROM CONTEXT OF THE DECLARATION OF LEADERS

Erdoğan Yazıcı - Kürşat Tutar

ABSTRACT

The G20 meetings which is regularly perpetrated by the world's largest economy held in the host of a member country every year. G20 Leaders' Statement under the decision taken after the meeting is made up of a variety of policies to solve the problems found within the world economy. A number of decisions on action plans, policies, strategies and reports are not binding, but it is great importance in terms of being a guide. L20 Priority Recommendations in what way take part in Declaration of The G20 Leaders needs to be examined in terms of the development of global social policy. In this article, Recommended Decision of the L20 taken by the working group which is having important role in G20 work is made on an assessment what extent it can take place in the Declaration of Leaders.

Keywords: G20 Leaders Declaration, L20 Priority Recommendations, Global Social Policy, Inclusiveness, Sustainable Development

GİRİŞ

G20, dünyada ekonomik krizlerin ortaya çıkmasını önlemek amacıyla faaliyette bulunan 19 ülke ve Avrupa Birliği Komisyonu'ndan oluşmaktadır. Bu ülkeler; ABD, Almanya, Arjantin, Avustralya, İngiltere, Brezilya, Çin, Endonezya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir.

Türkiye'nin bu yıl başkanlığını üstlendiği G20 Zirvesi'nde küresel ekonominin nabızı Antalya'da tutuldu. Dünya ekonomisinde ortak politikalarının belirlenmesi ve mevcut sorunların çözümü noktasında çalışmalar yapmak ve yeni kararlar almak üzere üye ve davetli ülkelerden devlet başkanları, başbakanlar ve ilgili bakanlar 15-16 Kasım 2015 tarihlerinde zirvenin yapılacağı Antalya'da bir araya geldiler. Zirve genel olarak ele alındığında, daha güçlü ve kapsayıcı büyümenin yanı sıra istihdamın kalitesinin artırılması, bütün temsilcilerin ortak hedeflerinin başında yer almaktadır. Bütün paydaşlar ile istişare edilerek belirlenecek yol haritasında karşılıklı güven ve ortak çıkar büyük önem teşkil etmektedir.

Bu önemli toplantıda gündemi belirleyen üç büyük başlıktan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, bir önceki zirvede alınan kararların yeterince yerine getirip getirilmediğini değerlendirmektir. İkincisi, ekonomik büyümeyi sağlamada esas olan yatırımların artırılması son olarak ise büyümenin yaratmış olduğu toplam faydadan bütün paydaşların yararlanabilmesi için faaliyetlerde kapsayıcılığın sağlanmasıdır (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 1).

Bu kapsamda makalede, "G20 Liderler Bildirgesi"ne bağlı kalınarak gerek tavsiyeler gerekse alınan kararların ne derece katkı sunacağı genel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

A. LİDERLER BİLDİRGESİ'NDE ÖNE ÇIKANLAR

Geçmiş yıllarda gerçekleştirilen G20 toplantıları bir sonraki toplantıların seyrini önemli ölçüde etkilemekte, genel seyri belirlemektedir. Liderler Bildirgesi'ndeki öne çıkan maddelere bakıldığında birkaç yıl önceden öngörüldüğü ve bu konuda Türkiye'ye bazı sorumlulukların daha önceden verildiği bilinmektedir. Sürdürülebilir kalkınma için yeşil büyüme, gıda güvenliği, enerji fiyatı istikrarsızlıkları, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi konular bunlardan bazılarıdır (Kibritçioğlu, 2012: 3). Ayrıca ev sahipliğini Türkiye'nin

yapıyor olması yaklaşık beş yıldır mücadele içerisinde olduğu sığınmacı ve mülteci sorunlarına bağlı birçok konunun tartışılmasının önünü açmıştır.

1. Küresel Ekonomide Toparlanmanın Güçlendirilmesi ve Potansiyelin Artırılması

Üç temel başlık altında toplanan G20 Liderler Bildirgesi metninde “Toparlanmanın Güçlendirilmesi ve Potansiyelin Artırılması” başlıklardan ilkinin oluşturmaktadır. Temel sorunların giderilmesi ve ortak bir ekonomik faydanın gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için ekonomik temelli problemlerin ve büyüme sorununun giderilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan bildiri, piyasaya birden çok ipucu vermektedir.

Öncelikle küresel ekonomik büyümedeki dengesizliğin devam ettiği kabulü bildiride yer almaktadır. Bildiriye göre, finansal piyasadaki riskler ve jeopolitik açmazlar temelinde ilerleyen küresel sorunlar, küresel ekonomik büyümenin önündeki engeller olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda küresel talep yetersizliğinin ve yapısal sorunların büyüme üzerinde baskı oluşturduğu da dile getirilmektedir. Bu tür ana sorunların giderilmesinde, ülkeler ile eşgüdümlü olarak makroekonomik politikaların uygulanmasında ortak çalışmaların yapılması, daha esnek maliye politikalarının belirlenmesi, Merkez Bankalarının fiyat istikrarı ve ekonomik aktiviteyi teşvik edici çizgide uygulanması taahhüt edilmiştir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 1).

Yukarıdaki bağlamdan farklı olarak, toplantıda bazı temel denetimlerin ve rutin gözden geçirmelerin –kamu borcu/GSYH oranı, bütçe dengesi gibi- yapılacağı taahhüdü yinelenmiştir. Finansal küreselleşmenin yarattığı ekonomik pastadan istifade edilmesi için gerekli küresel finansal güvenlik ağının oluşturulması önemli görülen diğer uygulama alanlarından birini ifade etmektedir.

Ayrıca eskiden verilen başta büyüme ve istihdam dengesinin sağlanması, döviz kuruna yönelik korumacılığın reddi, 2014-2018 yılları arasında G20'nin toplam GSYH büyümesini %2 oranında artırma gibi konularda taahhüt yinelenmesine gidildiği görülmektedir. Bildirgede, IMF, OECD ve WB analizlerine göre, yürütülen ortak politikalar neticesinde büyük bir ilerlemenin kat edildiğine dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda G20 Liderler Bildirgesi'nde oluşturulmuş Antalya Eylem Planı'nda güncellenmiş büyüme stratejisi ve ana taahhütlerin uygulanma takvimi yer almaktadır (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 9).

Ekonomik büyümede vatandaşların refahı ve sosyal uyum açısından çeşitli riskler ve tehlikelere yol açan eşitsizliklerin giderilmesi elzemdir. Bu

eşitsizliklerin giderilmesi için bildirmede, dengeli ve kapsamlı olarak eğitim, işgücü, mali ve sosyal politikaların uygulanması çözüm yolu olarak gösterilmektedir. Finans ve Çalışma Bakanlıkları'na bu konuda istihdam yapılarının daha kapsayıcı bir forma ulaşması için gerekli çalışmaların yapılması çağrısında da bulunan Zirve, aynı zamanda B20 ve L20'nin istihdam-büyüme-düzenli iş konularındaki sosyal diyalog örneği teşkil eden görüşmelerinden memnuniyetini ifade etmektedir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 2).

Toplantıda işgücü piyasasındaki işsizlik, kayıt dışı istihdam ve eksik istihdam gibi bazı eşitsizlik nedenlerinin giderilmesi için "G20 Kaliteli İşlerin Geliştirilmesi Çerçeve Belgesi" ve "G20 Beceri Stratejisi" ile kaliteli işlerin oluşturulması ve becerilere yönelik yatırımların artırılması ve geliştirilmesi tartışılmıştır. Diğer yandan girişimciliğin teşvik edilerek genç işsizliğinin G20 ortalamasının, 2025 yılına kadar %15 azaltılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kadınların işgücü piyasasına katılımını artırma noktasında daha güvenli ve sağlıklı işyerlerinin oluşturulması için gerekli çalışmaların da takip edileceği bildirilmiştir.

Küresel emek hareketliliği adına bazı G20 ülkelerinin iç emek hareketliliğinde sorun yaşadıklarını ve gelişmekte olan bazı G20 ülkelerinin bu duruma çözüm üretebilecekleri de bildirmede yer alan diğer bir konudur. Bu konuda, 2016 yılında çeşitli ülkelerdeki Çalışma ve İstihdam Bakanları'ndan rapor sunmaları talep edilmiştir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 2).

Bildirmede, özel sektör başta olmak üzere yatırımlar yoluyla ekonomide güçlü bir ivmenin yaratılması için yatırımların hazırlanması ve uygulanmasına ilişkin kamu-özel işbirliği (KÖİ) modellerinde rehberler ve uygulama örnekleri geliştirildiği ifade edilmektedir. Finansman sorununun çözülmesi hususunda ise alternatif sermaye piyasası araçlarının ve varlığa dayalı finansman modellerinin geliştirilmesinde ilgili bakanlara çağrıda bulunulmuştur. Küresel Altyapı Merkezi çatısı altında, ülkelere özel gerek yatırım stratejileri gerekse finansman araç setleri geliştirilmektedir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 3).

Ekonomik büyüme ve kalkınmada büyük olumlu sonuçlar doğuran küresel ticaret ve yatırım aynı zamanda istihdam ve refahın artırılmasında da büyük bir paya sahiptir. Bu konuda, bildirmede küresel kriz sonrasında küresel ticarete ve istihdamda histerisis etkisinin varlığından bahsedilmekte, ticaret ve yatırımları sınırlayan her türlü engellerin kaldırılması konusunda çağrıda bulunulmaktadır.

2. Dalgalanma ve Krizlere Karşı Dayanıklılığın Artırılması

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlıklı bir şekilde devamı için gerekli olan diğer bir husus ise finans sistemi ve kuruluşlarının güçlü ve dayanıklı bir şekilde işlemesidir. Bankaların ve sigorta şirketlerinin zarar karşılama kapasitelerine ilişkin uluslararası ortak standardın yakalandığı vurgulanmaktadır. Ayrıca bildirmede, önümüzdeki döneme ilişkin Finansal İstikrar Kurulu'nun vereceği raporlar ile küresel finansal düzenleme adına ülkeler arası farklılıkların giderilmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınacağına da değinilmektedir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 4).

Bildirmede, "2015-2016 G20 Yoksullukla Mücadele Eylem Planı" çerçevesinde şirketlerin yoksullukla mücadele konusunda küresel standartlara uymalarına yardımcı olmak adına "Özel Sektörde Dürüstlük ve Şeffaflık G20 Yüksek Düzeyli İlkeleri"nin benimsendiği ve onaylandığı ifade edilmektedir. Ayrıca yoksulluğun giderilmesi noktasında özel sektöre büyük görev düştüğünü belirten üyeler, düşük gelirli kişilerin piyasaya alıcı, üretici ve tüketici olarak katılmalarında fırsatların geliştirilmesine önem atfetmektedirler. 2010 yılında kabul edilen IMF kota ve yönetim reformunun yeterli gelişime erişememesi ve ABD tarafından onaylanmaması G20 ülkelerinde hayal kırıklığı yaratmıştır (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 5-6).

3. Sürdürülebilirliğin Desteklenmesi

"G20 ve Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler Çerçevesi" belgesi ile küresel kalkınmada müşterek eylem ve eşit muamele kuralları içerisinde herkes için kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelecek inşası sözü verilmektedir. Bu konuda 2016 yılında bir eylem planının oluşturulacağı da ifade edilmektedir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 5-6).

G20 sürdürülebilir kalkınmayı destekleme konusunda bu seneki faaliyet alanlarını enerjiye erişim, gıda güvenliği ve beslenme, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kaliteli altyapı, finansal kapsayıcılık ve iç kaynakların harekete geçirilmesi şeklinde sıralamaktadır. Ayrıca bildirmede, tarım ve gıda alanında sorumlu yatırımların gelişmesi amacıyla kırsal alanlardaki kadın ve gençlere yönelik yeni bir takım çalışmalara girişileceği ve gıda israfı ve kaybının önlenmesine dair yeni yöntemleri iyileştirecek bir platformun oluşturulmasına karar verildiği görülmektedir.

“Enerjiye Erişim Eylem Planı”nı onayladığını ifade eden G20 üye ülkeleri, herkes için enerjiye erişimin sağlanması amacıyla ortak çalışmaların hızlı bir şekilde ilgili bakanlıklar nezdinde sürdürülmesini gerekli görmektedir. Bu konuda bildirmede koordinasyon ve uzun vadeli işbirliğine ihtiyaç olduğu belirtilmiş, uluslararası kuruluşların desteğiyle çeşitli politika ve düzenleyici çerçeveler, teknoloji geliştirme ve kullanma, yatırım ve finans, bölgesel bütünleşme ve işbirliği alanlarının yaratılmasına hayati değer verdiğini ifade etmektedir. G20 Yenilenebilir Enerji Seçenekleri Listesi’nin onaylandığını ifade eden bildirmede, enerji verimliliğinin geliştirilmesi başta olmak üzere taşıtların emisyon performansı ve verimliliği, binalar, endüstriyel enerji yönetimi, elektrik üretimi ve finansmanı gibi birden çok alanda ortak mücadele ve işbirliğine dayalı çalışmaların sürdürüleceği taahhüt edilmiştir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 6).

Sanayi devrimi ile başlayan iklim değişikliği ve sorunları küreselleşme ile artarak büyüyen bir tartışma alanını ifade etmektedir. Büyüyen ekonomi ve farklı yansımalarına bağlı olarak iklim değişikliği son dönemde birçok platformun ana temasını oluşturmakta bu konuda küresel aktörlere belirli sorumluluklar yükleyici tartışmalara şahit olmaktadır. Öncelikle iklim değişikliğini küresel ölçekte herhangi bir neden ile ciddi yerel etkilere sahip, yavaş gelişen uzun vadeli etkiler olarak tanımlamak mümkündür (Çömert-Bilget-Çabuk, 2015: 2). Bu seneki G20 toplantısının ana gündemlerinden birini oluşturan iklim değişikliği alanında da birden çok çalışmanın izlerini görmek mümkündür. Zirve’de “BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” (BMİDÇS) altında tüm taraflara uygulanabilir hukuki sorumluluk yükleyen bir protokolün imzalanması gerekliliği sıklıkla dile getirilmiştir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 7).

Birçok devlet adamı tarafından gelişmiş ülkelerin -özellikle Suriyeliler hususunda- son birkaç yılda meydana gelen göç dalgalarına sessiz kalması dünyada tepkilerin giderek artmasına neden olmaktadır. Özellikle yasa dışı sınırlar hareketleri ile küresel endişelerin giderek derinleştiği bu günlerde ortak çalışma taleplerinin yükseldiği görülmektedir. Bu bağlamda Zirve’de göç olaylarının başta insani, siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçlarının kürenin tamamı ile istişare edilerek üstlenilmesi, sonuç odaklı yapısal çözümlerin sunulması ve uygulanması gündeme gelmiştir. Mültecilere yönelik koruma ve destek programlarının geliştirilerek, onların yasal haklara bir an önce kavuşmaları başta bölge coğrafyası ve Avrupa refahı bakımından hayati önem taşımaktadır. Mültecilere insani yaşam hakkı sunma uğruna yapılan yardımlar, barınma ve gıda

hizmetleri, eğitim ve sağlık gibi temel insani ihtiyaçların sağlanmasında sorumluluk ve görev paylaşımı, Zirve bildirgesinde yer alan diğer bir hususu ifade etmektedir. İnsani kabul yöntemleri geliştirme konusunda ülkeleri vicdani bir davranışa sevk etme çabası müzakereler sonrasında oluşan bildirge de dikkat çekmektedir. Elbette, bölgedeki iç savaş ve göçe neden olan siyasi sorunların ortadan kaldırılması gerçeği, bütün bu hizmetlerin daha etkili ve verimli olması için temel teşkil etmektedir. Bildirgede dikkat çeken diğer bir beyan ise, krizden etkilenen ülkelere yardım etmek amacıyla özel sektör ve şahısların uluslararası çabalara maddi yönden iştirak etmelerini teşvik etme çabasıdır (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 7). Bu çabanın ne derecede etkili olacağı önümüzdeki dönemde daha açık bir şekilde görülecektir.

4. Perspektifi Güçlendirmek İçin Atılacak Adımlar

G20 Liderler Bildirgesi'nde sıralamış olan sorun ve işbirliği alanlarının hayata geçmesi ve takibine ilişkin atılacak adımlar birkaç maddede açıklanmıştır. Yatırım stratejilerinin izlenmesinde OECD başta olmak üzere diğer uluslararası kuruluşlar ile koordineli çalışılması belirtilmektedir. Bu konuda Merkez Bankası başkanları ve Finans Bakanları'ndan yıllık rapor sunmaları istenmiştir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 12).

2016 yılında ilk toplantılarına kadar ülkelerin terörizm bağlantılı finansal desteklerinin sona erdirilmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin oluşturulması için rapor hazırlanması gerekli görülmektedir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 13).

İnsan sağlığının artırılmasına yönelik faaliyetlerin gelişmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik de adımların atılacağı bildirgede beyan edilmektedir.

B. L20 PERSPEKTİFİNDE ÖNE ÇIKANLAR

G20 Antalya Zirvesi'nde Liderler Bildirgesi'ne katkıda bulunmak bakımından L20 çalışmaları özel bir önem kazanmıştır. Türkiye'den başta HAK-İŞ, TÜRK-İŞ ve DİSK'in katılımları ve dünya emek örgütlerinin temsilcilerinin yer aldığı L20 çalışmalarında çok önemli tavsiye kararları kayda alınmıştır.

Ekonomik büyümenin, kalkınmayı desteklemesi ve sürdürülebilir hale kavuşturması bakımından hiçbir coğrafyada tek başına yeterli etkiye sahip olmadığı bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan G20 Zirvesi'ne toplumun farklı

kesimlerinin de söz sahibi olduğu bir yapılanmanın olması oldukça önem arz etmektedir.

Bir anlamda emeğin sesi olan L20, Liderler Bildirgesi için işsizlik -özellikle genç işsizliği-, eğitim-istihdam ilişkisi, sosyal diyalog, ücret dengesizliği, iş sağlığı ve güvenliği, gelir paylaşımı gibi iş piyasalarındaki birçok sorunun giderilmesi adına tavsiyelerde bulunmuştur.

1. İş Talebinin Genişlemesi Açısından Zengin Büyüme

Büyüme ile istihdam arasında bir ilişki yaratılamaması son dönemde sık sık tartışılan konuların başında gelmektedir. L20 önceliklerine bakıldığında ise benzer tavsiyeler ile karşılaşmak mümkündür. Özellikle iç talebin yaratılmasında yaşanan aksaklıkların tüketimi ve buna bağlı olarak yatırımlar yoluyla yeni işlerin yaratılamaması gibi büyük bir sorunu teşkil etmektedir.

Son dönemde G20 ülkelerinin içine girmiş oldukları daralma ve talep yaratamama sorunu sadece makroekonomik dengeleri değil, aynı zamanda birey ve hane halkı ekonomisinde de tahribatlara yol açmaktadır. Ne yazık ki, eğitimli genç işsizliğin ülkeler arası bir rekabet alanına ulaştığı görülmektedir.

Gerek yenilikçi istihdam alanlarının yaratılamaması gerekse beceri uyumsuzluğu gibi bir tablonun etkisi ile gençler aktif olarak işgücü piyasasında yer alamamaktadır. Bu bağlamda L20'nin sunmuş olduğu "Nitelikli İşlerin Teşviki" konulu çerçevenin sağlam temeller üzerine oturtulması tavsiye edilmiştir. Bu çerçeve, düzgün çalışma ile işler arasındaki dengenin sağlanarak yatırımların teşvik edilmesini içermektedir. Staj imkânlarının geliştirilerek aktif işgücü piyasası politikalarının geliştirilmesi, işgücü piyasasının daha sağlıklı bir yapıya kavuşması için elzem görülmektedir. Diğer yandan, ekonomik büyümenin ve sosyal refahın sağlanmasında başat rol üstlenen gelir eşitsizliği ve kayıt dışılığın azaltılması L20 çevresince tavsiye edilen maddeler içerisinde yer almaktadır. Ayrıca talep yetersizliğinin giderilmesi maksadıyla ücretler genel seviyesinde ve asgari ücrette artışların yapılması tavsiye edilen diğer önemli maddelerdir (L20 Öncelik Tavsiyeleri, 2015: 1). Kanımızca, ücret artışlarına bağlı olarak talebin yaratılması beraberinde bazı açmazları getirmekle birlikte tek başına yeterli olacak bir düzenlemeyi ifade etmemektedir. Talebi artırmaya yönelik destekleyici düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Fakat bu düzenlemeler sadece talep yetersizliğini giderecek geçici

bir uygulamadan ziyade, refahın sağlanması açısından başta çalışan kesim olmak üzere diğer sosyal tarafları da gözetilen yeni bir yapısal nitelikte olmalıdır.

Liderler Bildirgesi'nde beceri geliştirme ve eğitim – istihdam ilişkisine sık sık başvurulmasının yanı sıra “Nitelikli İşlerin Teşviki Hakkında G20 Çerçevesi”nin kabul edilen belgeler içinde yer alması oldukça memnun edici bir gelişmedir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 9). Şüphesiz bundan sonraki dönemde daha nitelikli işgücü ve işlerin yaratılıp yaratılmaması hedeflenen ideallere ulaşma derecesini gösterecektir.

L20 Öncelik Tavsiyeleri'nde geçen diğer bir konu ise vergi şeffaflığı ve ülke bazında hazırlanacak olan vergi raporlamasının kamuya ifşasıdır. Liderler Bildirgesi'nde küresel ekonomi için daha adil ve modern bir uluslararası vergi sisteminin oluşmasına temel teşkil eden G20/OECD Matrah Aşınması ve Kar Kaydırma (BEPS) projesinin onaylanması önemli bir gelişmedir (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 4). Ayrıca L20'nin gelişmekte olan ülkelerin bu projeye dâhil edilmesi talebi, Liderler Bildirgesi'nden de görüldüğü üzere olumlu karşılık bulmaktadır.

L20, iklim değişikliği ile mücadele konusunda da bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. L20, ekonominin daha düşük karbon salınımına imkân veren üretim teknolojileri ile geliştirilmesini, çevre ve iklim dostu bir alt yapı ve enerjiye geçiş için destek olunmasını tavsiye etmektedir. Buna ilaveten, enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji hedeflerinin tekrar taahhüdü tavsiye edilmektedir (L20 Öncelik Tavsiyeleri, 2015: 2). G20 Zirvesi'nin ana gündem maddelerinden birini oluşturan iklim değişikliği, bu tür tavsiyelerin kolay ve hızlı bir şekilde olumlu karşılık bulmasına yol açmış, bu konuda birden fazla ilke ve eylem planının onayını sağlamıştır.

2. Kapsayıcı Kalkınma ve Güvenli İşyeri

Son yıllarda onlarca önlem ve düzenlemelerin getirilmesine rağmen artan iş kazaları sebebiyle çalışanların yaşamını yitirmesi kabul edilemez bir durumdur. İş kazalarının en aza indirilmesi konusuna atılacak adımların olabildiğince hızlı bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. L20 Öncelik Tavsiyeleri'nde sosyal koruma sistemlerinin geliştirilmesi ve iş kazaları nedeniyle gerçekleşen ölümlerin şeffaf bir şekilde izlenmesine olanak sağlayan alt yapının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir (L20 Öncelik Tavsiyeleri, 2015: 2).

Gelir eşitsizliğine bir hayli değinen tavsiye metni, G20 Liderler Bildirgesi'nde "Gelirde Emeğin Payı ve Eşitsizlikler Hakkında G20 Politika Öncelikleri"nin kabulü şeklinde karşılık bulmaktadır.

Kadınların işgücü piyasasına katılımlarının artırılması amacıyla çocuk bakımı ve bakım ekonomisine yatırım yapılması tavsiye edilmiş, fakat Liderler Bildirgesi'nde bakım hizmetlerine yönelik herhangi bir belge kabul edilen ana belgeler içerisinde yer almadığı görülmektedir. Ayrıca, mesleki eğitim ve hayat boyu öğrenme programlarını ifade eden G20 Beceriler Stratejisi, L20 tavsiyeleri neticesinde onay almış ve uygulamaya konulmuştur (G20 Liderler Bildirgesi, 2015: 9).

3. Çevre ve Temiz Enerji Ekseninden Sorumlu Yatırımın Artırılması

Yatırımların oluşturulması kapsamında çevreye saygılı temiz enerji kaynaklarına dayalı işlerin yaratılması tavsiyesinde bulunan L20, aynı zamanda yatırımların sorumluluk bilinci içerisinde gerçekleşmesi için gerekli standartların getirilmesini teklif etmektedir.

İşverenlerin üzerindeki maliyetleri azaltma noktasında L20, sosyal güvenlik primlerinin azaltılmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca insan kaynakları, beceri geliştirme gibi konularda iş ve altyapının oluşturulması süreçlerine işçi sendikalarının da katılmasının önü açılmalıdır. L20 diğer taraftan kamu özel ortaklıkları ile ilgili olarak çalışma yasalarında daha esnek bir yapının getirilmesine de karşı olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir (L20 Öncelik Tavsiyeleri, 2015: 3-4).

İşgücü piyasasına büyük etki eden diğer bir unsur ise sığınmacı gerçeğidir. Bu konuda L20 tüm göçmenlerin bir an evvel çalışma haklarının verilerek ekonomi içinde kayıtlı olarak yer almalarının sağlanmasını tavsiye etmektedir. Bu sorun sadece işgücü piyasasını değil genel ekonomik denge ve ülkelerin kalkınma düzeylerini de yakından etkileyen bir sorunu teşkil etmektedir (L20 Öncelik Tavsiyeleri, 2015: 4).

SONUÇ

Hiç kuşku yok ki, zirvede alınan kararlar dünya ekonomisi ve siyaseti için büyük önem arz etmektedir. Alınan kararların yıl içerisinde istikrarlı bir şekilde uygulanabilmesi birçok bakımdan karşılaşılabilecek risklerin güvenli bir biçimde aşılmasına imkân sağlayabilir. Fakat G20'ye düşen en önemli diğer bir

görev ise, verilen taahhütlerin yerine getirilmesi noktasında çaba sarf etmesidir. Hesap verilebilirlik kriterine bağlı kalınarak ülkelerin raporlarının değerlendirilmeye tabi tutulması neticesinde yeni eylem planlarının belirlenmesi G20 performansı ve saygınlığı açısından oldukça önemlidir (Kibritçi-oğlu, 2012: 9).

G20'ye ilişkin değerlendirmelerden bazıları mali istikrarı ne ölçüde sağlayıp sağlayamayacağı hususudur. Bu konuda G20 uluslararası hukukun oluşturduğu kurumlara talimat vermekte ve onlarda yapısal reforma ilişkin görüşlerini dile getirmek gibi girişimlerde bulunmaktadır (Ersel, 2010: 20). Ersel'e göre, G7 ve davetlilerini ifade eden G20, merkezdeki ülkelerin kararlılığı, küresel mali istikrarın sağlanmasında büyük etkiye sahiptir.

Özellikle Suriyeli sığınmacılar konusunda G20 ülkelerinin bundan sonraki süreçte davranış farklılığına geçip geçmeyeceği önümüzdeki büyük bir sınavı teşkil etmektedir. G20 üyesi ülkelere, küresel ekonominin yol açtığı sorunların ortadan kaybolması konusunda yeterli desteği göstererek dünya refahının artması için mücadele vermeleri beklenmektedir.

KAYNAKLAR

Çömert R., Bilget Ö. ve Çabuk A. (2015) "Kyoto Protokolüne İmza Atan G20 Ülkelerinin Yıllara Göre Karbon Salımlarının (1990- 2013) Coğrafi Bilgi Sistemleri Yardımı İle Analizi" AB 2015, Akademik Bilişim Konferansı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Ersel H. (2010). "Bir Küresel Kamusal Mal Olarak Mali İstikrar ve G20", İktisat ve Toplum Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2.

G20 Liderler Bildirgesi, 15-16 Kasım 2015, Antalya. <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/11/16/g20-liderler-bildirgesi-aciklandi>.

Kibritçi-oğlu A. "Küresel Ekonomi ve Türkiye Açısından G20'nin Bugünü ve Geleceği", Analiz Türkiye, Cilt: 1, Sayı: 4, s: 26-34, Londra.

L20 Öncelik Tavsiyeleri (2015). G20 Liderler Toplantısı "Antalya'da G20 Zirvesinde Dağıtılan Metin" Antalya.

EK-1: Kabul Edilen Belgeler

- Antalya Eylem Planı, Kasım 2015
- Hesap Verilebilirlik Değerlendirme Raporu
- G20 Yatırım Stratejileri Ve G20 Yatırım Stratejileri Hakkında G20/OECD Raporu
- Bilançoları Optimize Etmek İçin Çok Taraflı Kalkınma Bankaları Eylem Planı
- G20/OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri
- KOBİ Finansmanı Konusunda G20/OECD Yüksek Düzeyli İlkeleri
- KOBİ Finansmanı Konusunda Ortak Eylem Planı
- Küresel Düzeyde Sistemik Açından Önemli Bankalar İçin Toplam Zarar Karşılama Kapasitesi Hakkında Ortak Uluslararası Standart, FSB
- Küresel Düzeyde Sistemik Açından Önemli Sigortacılar İçin Daha Yüksek Zarar Karşılama Gereksinimleri, IAS
- G20 ve Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler Çerçevesi
- G20 Gıda Güvenliği ve Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Eylem Planı
- Yurtdışı Para Transferleri Hakkında Üst Düzey Açıklama
- Kapsayıcı İş Modelleri Hakkında G20 Liderlerinin Çağrısı
- G20 Enerjiye Erişim Eylem Planı: Enerjiye Erişim Hakkında İhtiyari İşbirliği
- Yenilenebilir Enerjinin Tesisi İçin G20 İhtiyari Seçenekler Araç Seti
- G20 İş Becerileri Stratejisi
- Gelirde Emegın Payı ve Eşitsizlikler Hakkında G20 Politika Öncelikleri
- Genç İstihdamda Daha İyi Sonuçların Teşviki İçin G20 Politika İlkeleri
- Nitelikli İşlerin Teşviki Hakkında G20 Çerçevesi
- Özel Sektörün Şeffaflığı ve Sağlamlığı İçin G20 Yüksek Düzeyli İlkeleri
- Kamu Alımlarında Güvenilirliğin Teşviki İçin G20 Politika İlkeleri
- G20 Yoksullukla Mücadelede Açık Veri İlkeleri

EK-2: Çalışma Grubu Belgeleri

Çerçeve Çalışma Grubu

- G20 Üyelerinin Büyüme Stratejilerinin Uygulanmasının Niceliklendirilmesi – (IMF-OECD Notu)

Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu (ACWG)

- 2015 Hesap Verilebilirlik Raporu
- Gerçek Yararlanıcılar Hakkında Yazılı Uygulama Planı

Kalkınma Çalışma Grubu (DWG)

- Kapsayıcı Büyüme ve Kalkınma: 2015 Antalya Kalkınma Yol Haritası
- Kalkınma Çalışma Grubu 2015 Yıllık İlerleme Raporu
- G20 Gıda Güvenliği ve Beslenme Çerçevesi Uygulama Planı
- G20 Yurtdışı Para Transferleri Ulusal Planları
- G20 Kapsayıcı İş Modelleri Çerçevesi
- G20 Kapsayıcı İş Modelleri Çerçevesi'nin Ekleri
- G20 Kapsayıcı İş Modelleri Küresel Platformu Kavram Kağıdı
- Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesinin Güçlendirilmesine Yönelik Eylem Çağrısı

- G20 Kalkınma Çalışma Grubu ile İstihdam Çalışma Grubu Arasında İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Konusunda Politika Tutarlılığı ve Eşgüdümü İçin Çok Yıllı Çerçeve

İstihdam Çalışma Grubu (EWG)

- Etkin Kamu İstihdam Hizmetleri İçin G20 İlkeleri
- Gümüş Ekonomi ve Çalışma Hayatından Kopmadan Yaşlanmaya İlişkin G20 İlkeleri
- G20 İstihdam Çalışma Grubu Şartnamesi
- G20 Güvenli ve Sağlıklı İşyerleri Ağı Şartnamesi
- G20 İstihdam Çalışma Grubu Gelirde Emegin Payı ve Eşitsizlikler Alt Çalışma Grubu Şartnamesi
- G20 İstihdam Planlarının Uygulanmasına İlişkin Ülke Raporlama Şablonu

Finansal Tabana Yayılma Küresel Ortaklığı (GPFI)

- GPFI Özel Sektör Katılım Stratejisi
- GPFI İlerleme Raporu
- Kadınların İşgücüne Katılımının Artırılmasına Yönelik Dijital Finansal Çözümler
- Tarımsal Finansmanda Yeniliklere İlişkin Sentez Raporu
- OECD/INFE Gençler İçin Finansal Okuryazarlık Hakkında Temel Yetkinlikler Çerçevesi
- OECD/INFE Finansal Eğitim İçin Ulusal Stratejilerin Uygulanması Hakkında Politika El Kitabı
- Göçmenler ve Aileleri İçin Finansal Eğitim: OECD/INFE Politika Analizi ve Uygulama Araçları
- OECD/INFE Mikro KOBİ'ler ve Potansiyel Girişimciler İçin Finansal Eğitim İlerleme Raporu
- Standart Koyucu Kuruluşlar ve Finansal Tabana Yayılma Hakkında GPFI Beyaz Bülteninin İkinci Baskısı İçin İstişare Belgesi
- Yurtdışı Para Transferleri Piyasasında Risk Azaltıcı Faaliyetler Hakkında G20 Araştırması
- Yurtdışı Para Transferlerinin Kullanımı ve Finansal İçerme
- Finansal Tabana Yayılmayı Destekleyen Yenilikçi Dijital Ödeme Mekanizmalarına İlişkin Durum Değerlendirmesi Raporu
- KOBİ Finansmanı Paketi Çalışmayı Hakkında Rapor

İklim Finansmanı Çalışma Grubu (CFSG)

- İklim Değişikliğinin Olumsuz Etkileri Karşısında Savunmasız Olan Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkeler, Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri ve Afrika Ülkeleri Gibi Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Uyum Finansmanına Erişimin Güçlendirilmesi Araç Seti, Küresel Çevre Aracı İle İşbirliği Halinde OECD
- İklim Fonu Envanteri, OECD
- G20 İklim Finansmanı Çalışma Grubu Yıllık Raporu, 2015

MUTLULUĞUN DURAĞAN DURUM HALİ: YOKSULLUK AÇISINDAN UYUM TEORİSİNE DAYALI BİR ANALİZ

Munise Tuba Aktaş¹

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı yoksul ülkelerin mutluluk düzeyinin yoksulluğa uyum sağlayıp sağlamadığını tespit etmektir. Çalışma; mutluluk, insani gelişme ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olarak mutluluk, insani gelişme, kişi başına düşen gelir ve çok boyutlu yoksulluk verilerine dayanmaktadır. Zengin ve yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülkelerin ortalama mutluluk düzeyleri de yüksektir. Düşük insani gelişme düzeyine sahip en yoksul ülkelerde ise bireylerin ortalama mutluluk düzeyleri genel olarak oldukça düşüktür. Dolayısıyla gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında önemli bir mutluluk açığı söz konusudur. Diğer taraftan yoksulluğun çok şiddetli ve yaygın olduğu düşük insani gelişme düzeyine sahip bazı ülkelerin nispeten daha mutlu olduğu görülmektedir. Bu paradoksal durum uyum teorisinin geçerli olabileceğini akla getirmektedir. Uyum teorisi çerçevesinde yoksulluğun mutluluk üzerindeki olumsuz etkisi zamanla azalmakta, bireysel mutluluk adeta durağan duruma yönelmektedir. Başka bir ifadeyle, beklenenin aksine bireyler yoksulluk gibi olumsuz yaşam koşullarından kısa dönemli olarak etkilenmekte ve referans mutluluk düzeylerine geri dönme eğilimi taşımaktadır. Çalışmada; BM'in İnsani Gelişme Raporu, Dünya Mutluluk Raporu ve Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişim Girişimi (OPHI) verilerine dayalı olarak yapılan uluslararası karşılaştırmalarda, hem en yoksul hem de en mutsuz ülkeler olduğu gibi, en yoksul ülkelerin bazılarında mutluluk düzeyi ve bireysel mutluluk algısının düşük düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda mutluluğun yoksulluğa uyum sağlayabildiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Kalkınma, İnsani Gelişme, Yoksulluk, Uyum Teorisi

¹ Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
(mtturker@anadolu.edu.tr)

STEADY STATE OF HAPPINESS: AN ANALYSIS BASED ON ADJUSTMENT THEORY OF POVERTY

Munise Tuba Aktaş

ABSTRACT

The main objective of the present study is to determine whether level of happiness in poor countries is well-adjusted to poverty. The study is based on happiness, human development, per capita income, and multidimensional poverty data in determination of the relationship between happiness, human development and poverty. Average happiness levels of rich countries with high level of human development are high as well. However, in the poorest countries with low human development levels, generally average happiness levels of individuals are quite low. Thus, there is a significant happiness gap between developed and underdeveloped countries. On the other hand, it was observed that certain countries with prevalent and extensive poverty and low human development levels were relatively happier. It is possible that this paradox could be explained with the adjustment theory. Adjustment theory proposes that the negative effect of poverty on happiness gradually decreases in time and individual happiness simply verges into a steady state. In other words, contrary to expectations, individuals are affected by negative living conditions such as poverty for a short period of time and tend to go back to their reference levels of happiness. In international comparisons conducted using UN Human Development Report, World Happiness Report and Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI) data in this study, it was concluded that there were countries that were both the poorest and the unhappiest, whereas in certain countries with a high poverty level, levels of happiness and individual happiness were not low at all. Thus, it could be argued that happiness adjusts to poverty.

Keywords: Happiness, Development, Human Development, Poverty, Adaptive Theory

GİRİŞ

Son yıllarda mutluluğun iktisadi analizinin giderek arttığı ve mutluluk ekonomisinin ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca gayrisafi yurtiçi hasılanın yaşam kalitesinin gerçekçi bir ölçüsü olmaması farklı ölçütlerin gündeme gelmesine ve kalkınma kavramının içeriğinin zaman içinde değişmesine ve zenginleşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda literatürde bireylerin yaşam kalitesinin daha iyi ortaya koyulması ve böylece daha etkin ve eşitlikçi politikaların tasarlanabilmesi yönünde çabalar söz konusudur. Günümüzde bireylerin daha mutlu ve daha iyi bir yaşam için istek ve gereksinmelerini karşılayacak şekilde maddi koşulların iyileştirilmesinin yanında bireysel yetenek, istek ve özgürlüklerin genişletilmesinin de önemi vurgulanmaktadır. Bu vurgu ile birlikte; kişi başına düşen gelir artışının yanında yoksulluk, eşitsizlik, gelir dağılımı, iyi olma hali öne çıkan konular olmuştur. Bu çalışmada yoksulluk ile mutluluk arasındaki ilişki en yoksul ülkeler açısından incelenmekte, yoksulluğun mutluluk üzerindeki etkisi ülke karşılaştırmaları yapılarak analiz edilmektedir.

Yoksul ülkelerde yoksulluk ile mutluluk arasındaki ilişkinin gelişimine dayalı olarak bazı çıkarımlar yapılabilir mi? Örneğin, bu ülkelerde bireylerin yoksulluk ve yoksunluğa ilişkin farkındalığı ve duyarlılığının giderek azalması ve dolayısıyla mutluluk ile yoksulluk arasındaki bağın kopması mümkün müdür? Uyum teorisinin göre, bireyler başlarına gelen iyi ya da kötü yaşam olaylarına tepki göstermekte ancak zamanla referans bireysel iyi olma hali düzeyine geri dönmekte ve yeni duruma uyum göstermektedir. Yoksulluk penceresinden uyum teorisi ele alındığında, yoksul ülke bireyleri için yoksulluğun kendilerinde yarattığı olumsuz duygu ve düşüncelerin etkisi zaman içinde azalmaktadır. Bireyler; amaç, arzu, istek ve yeteneklerini içinde yaşadıkları mevcut ortamın sunduğu koşullara uyarlamaktadır. Bu uyarlama sonucunda referans mutluluk düzeyinde yoksulluk kaynaklı bir bozulmanın olmayacağı ileri sürülebilir.

Bu çalışmada temel amaç, uyum teorisi (adaptation theory) çerçevesinde, özellikle yoksul ülkelerde mutluluk-yoksulluk ilişkisini incelemektir. Uyum teorisinin geçerli olması durumunda yoksul ülkelerdeki mutluluk düzeyinin düşük olması beklenmemektedir. Çünkü uyum teorisi, yoksulluğa bir yaşam biçimi olarak alışmak zorunda olan bireylerin mutluluk düzeylerinin yoksulluktan ötürü olumsuz yönde bir değişim göstermeyeceğini ileri sürmektedir.

Çalışmada ülkelerin mutluluk ve çok boyutlu yoksulluk verileri karşılaştırılarak, uyum teorisinin geçerliliği analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilk iki bölümünde, çalışmanın odağında yer alan mutluluk-yoksulluk ilişkisini doğru bir biçimde analiz edebilmek amacıyla kavramsal temellere yer verilmiş, kavramlar arasındaki ilişkilere ve bunların dünya genelindeki görünümüne değinilmiştir. Üçüncü bölümde, yoksulluğa rağmen mutluluğun mümkün olup olmayacağı uyum teorisine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde; mutluluk, yoksulluk ve insani gelişme ekseninde ülke karşılaştırmaları yapılarak, mutlulukla zenginlik ve yoksulluk arasındaki ilişki incelenmiş, burada konu daha çok yoksul ülkeler açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümü ise sonuca ayrılmıştır.

1. KALKINMA, İNSANİ GELİŞME VE MUTLULUK

Kalkınma, insani gelişme ve mutluluk başlığı altında ilk önce kalkınma kavramı ve insani gelişme kavramları açıklanacak, sonraki kısımda insani gelişmenin dünya genelinde görünümü ele alınacak ve son olarak kalkınma, insani gelişme ve mutluluk arasındaki ilişki değerlendirilecektir.

1.1. Kalkınma ve İnsani Gelişme

İktisadi kalkınma, genel itibarıyla üretim ve kişi başına düşen gelirin artırılması yanında iktisadi ve sosyo-kültürel yapının geliştirilmesi ve yenileştirilmesi olarak tanımlanabilir (Han ve Kaya, 2013: 2). Dolayısıyla kalkınma, ülkelerin iktisadi ve sosyal dönüşüm süreçlerini anlatan değişimi belirtmek üzere de kullanılan bir kavramdır. Kalkınmanın, bir politika hedefi olarak seçilmesi durumunda niçin kalkınmak istendiğinin cevaplandırılması gerekir. Günümüzde kalkınma, sadece üretim düzeyinin veya kişi başına düşen gelirin yükseltilmesi amacına ulaşılması şeklinde dar bir içeriğe hapsedilmekte, yaşam standartlarının yükseltilmesinden, yenilikçi olmak ve teknolojik ilerleme kaydetmek, istihdam olanaklarını genişletmek ve çalışma koşullarını iyileştirmek, kalkınma çabalarında çevre ve doğanın sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmamak, ekonomik, siyasal ve sosyal yönden özgürlük düzeyini yükseltmek gibi temel amaçları da dikkate almaktadır. Bu çerçevede kalkınma olgusunun temel iktisadi ve sosyal hedefleri kucaklaması gerekmektedir. Goulet (1971)'e göre kalkınma, gıda yiyecek ve içecek gibi yaşamla ilgili ihtiyaçları, kendi kendine değer vermeyi/saygı duymayı ve özgürlüğü kapsaması gerekmektedir (Kaynak, 2007: 59-61).

Sen, kalkınmayı insanların yararlandıkları gerçek özgürlükleri genişletme süreci olarak tanımlamakta ve gerçek özgürlüklerle kapasite arasındaki tamamlayıcılık ilişkisine dikkat çekmektedir. Sen'e göre beş ayrı tip özgürlüğün (siyasal özgürlükler, iktisadi imkanlar, toplumsal fırsatlar, şeffaflık güvenceleri, koruyucu güvenlik) kişisel kapasite gelişimine katkısı bulunmaktadır. Bu yaklaşım kalkınmayı; iktisadi büyüme, sanayileşme, teknolojik gelişme, toplumsal modernleşme içeriğinden daha derinlikli bir anlayışla ele almaktadır. Kalkınmanın merkezinde, bireylerin sahip oldukları özgürlükleri arttırması ve özgür eylem kapasitesi (yaşamı biçimlendirme olanağı) bulunmaktadır (Sen, 2004: 17-19). Aslında kapasite kavramıyla Sen, temel hakların varlığı ile mevcut hakları kullanabilme yetisine sahip olma arasında ayırım yaparak, bireyler arasında farklılaşan kapasitelerin eşitsizlik yaratıcı niteliğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Sen'in açlık konusundaki şu tespiti oldukça çarpıcıdır. "Açlık insanlarla yiyecekler arasındaki nicel bir oran sorunu değil, insanlarla haklar arasındaki toplumsal ilişki ve temel mallar üzerindeki haklar sorunudur" (Sen, 1981: 4'den aktaran İnsel, 2000: 9).

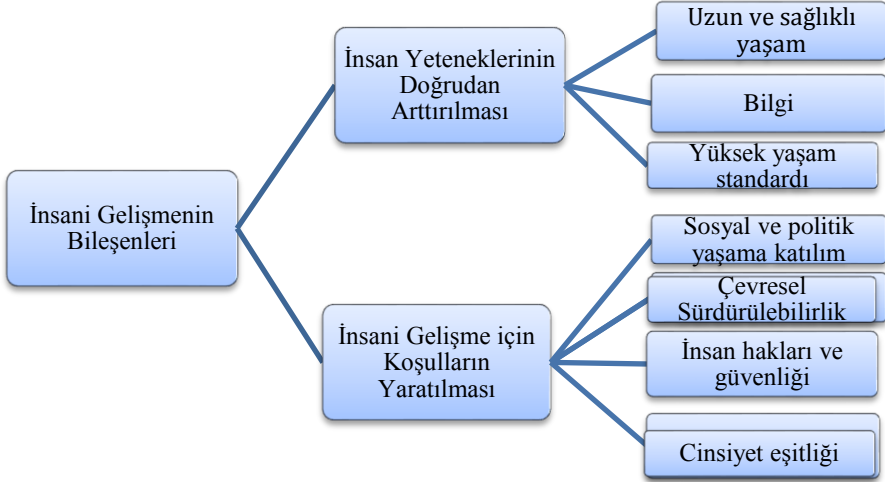
Sen'in kapasite yaklaşımı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Yaklaşımı'na önemli katkı sağlamıştır. Bu çerçevede kapasitelerin genişletilmesi olarak insani merkeze alan kalkınma düşüncesi, insani gelişme yaklaşımının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Böylece kalkınmanın hedefi, sağlıklı olmak ve iyi beslenmek, bilgi sahibi olmak ve toplum yaşamına katılım sağlamak gibi bir kişinin olabileceği ve yapabileceği şeylerin sınırlarının genişletilmesiyle insan yaşamının değerinin artırılması halini alır (Fukuda-Parr, 2003, s. 303'den aktaran Kabaş ve Uğur, 2011: 6).

Şekil 1'de görüldüğü gibi, insani gelişmenin insan yeteneklerinin doğrudan arttırılması ve insani gelişme için koşulların yaratılması olmak üzere iki temel bileşeni bulunmaktadır. İnsan yeteneklerinin doğrudan arttırılması uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye ulaşma ve yaşam standardıyla ilişkilidir. İnsani gelişmenin gerçekleşmesi için gerekli koşullar değerlendirildiğinde ise sosyo-politik yaşama katılım, çevresel sürdürülebilirlik, insan hakları ve güvenliği ile cinsiyet eşitliği ön plana çıkmaktadır.

Bu çerçevede özgürlüklerin ve yetkinliklerin kısıtlandığı, fırsat eşitliğinin özellikle kadınlar aleyhine bozulduğu, gelenek ve göreneklerin sosyal ve ekonomik yaşamı şekillendirdiği ülkelerde insani gelişme açısından ilerleme kaydetmek zorlaşmaktadır. İnsanın yeteneklerini keşfetmesi, yaşam stan-

dardını yükseltmesi; ekonomik, sosyal ve politik yaşama aktif olarak katılması bireyin yaşamını anlamlı ve değerli kılmaya yönelik çabaları mutluluğu, yaşam memnuniyetini de beraberinde getirecektir.

Şekil 1. İnsani Gelişmenin Bileşenleri

Kaynak: UNDP, About Human Development, <http://hdr.undp.org/en/humandev>, Erişim Tarihi: 05.09.2015

1.2. İnsani Gelişme Düzeyinin Dünya Geneline Görünümü

BM'lerin 2014 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nun IGED'ne göre; Latin Amerika ve Karayipler; Avrupa ve Orta Asya; Doğu Asya ve Pasifik yüksek insani gelişme grubunda yer almaktadır (UNDP, 2014a). Arap ülkeleri ve Güney Asya orta insani gelişme grubunda yer alırken, Sahra-altı Afrika ülkeleri düşük insani gelişme grubunda bulunmaktadır. Tablo 1 'de görüldüğü üzere, insani gelişme endeksini oluşturan yaşam süresi, eğitim ve gelir bileşenleri açısından yapılacak bir değerlendirmede de Latin Amerika ve Karayipler, Avrupa, Orta Asya ve Doğu Asya, Pasifik ön plana çıkmaktadır. Arap ülkeleri kişi başına yüksek GSMH'ya sahip olmalarına rağmen özellikle ortalama eğitim süresi bakımından yüksek insani gelişme düzeyine sahip bölgelerin gerisinde kalmaktadır. Sahra-altı Afrika ülkeleri ve Güney Asya insani gelişme endeksinin bileşenleri açısından düşük performans göstermiştir.

Tablo 1. Bölgeler Düzeyinde İnsani Gelişme

	İGED 2013	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (yıl)	Ortalama Eğitim Süresi (yıl) 2012	Beklenen Eğitim Süresi (yıl) 2012	Kişi başına GSMH (2011SGP \$)
Arap Ülkeleri	0.682	70.2	6.3	11.8	15,817
Doğu Asya ve Pasifik	0.703	74.0	7.4	12.5	10,499
Avrupa ve Orta Asya	0.738	71.3	9.6	13.6	12,415
Latin Amerika ve Karayipler	0.740	74.9	7.9	13.7	13,767
Güney Asya	0.588	67.2	4.7	11.2	5,195
Sahra-Altı Afrika	0.502	56.8	4.8	9.7	3,152

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2014a: 163, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>

1.3. Kalkınma, İnsani Gelişme ve Mutluluk İlişkisi

Mutluluk ya da iyi olma haline yönelik yaklaşımlar kalkınmanın farklı bir bakış açısıyla ele alınmasını da gündeme getirmiştir. Buna göre, mutluluk ve iyi olma hali, kalkınma ve insani gelişmenin temel unsurlarıyla etkileşim halinde olduğu için daha kapsamlı bir biçimde ele alınabilir. Mutluluk ya da iyi olma hali, kalkınmayı içerecek şekilde eğitim, sağlık, barınma, kişi başına düşen gelir, gelirin dağılımı, çalışma durumu ve koşulları, refah düzeyi, özgürlükler, sosyal ve ailevi ilişkiler, boş zaman, iyi yönetim, çevresel değerler vb. çerçevesinde geniş bir perspektiften değerlendirilebilir. Aynı zamanda insani merkeze alan bir kalkınma anlayışının bireysel ve toplumsal mutluluğu göz önüne alması beklenebilir. Özellikle mutluluğu, kalkınmanın en önemli göstergeleri arasında sayan Butan Krallığı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından karşılaştırmada GSYİH büyüklüğünden ziyade Gayri Safi Milli Mutluluk (Gross National Happiness-GNH) değerine odaklanmaktadır².

Öte yandan refah düzeyinin değerlendirilmesinde ekonomik büyümenin artırılması sonucunda erişilen maddi olanaklar yanında bu olanakların bireyler ve toplumlar üzerinde yarattığı psikolojik, sosyal, kültürel etkiler ile değişimlerin de göz önüne alınması gerekliliği akla gelebilir. Mutlu bireyler-

² Gayri Safi Milli Mutluluk ölçüsü, iyi olma halinin temel bileşenlerine dayalı olarak hesaplanmaktadır. Bu temel bileşenler; psikolojik iyi olma hali, sağlık, zaman kullanımı, kültürel çeşitlilik, iyi yönetim, toplumsal hayat, ekolojik çeşitlilik ve sürdürülebilirlik; yaşam standardıdır (<http://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/2015GNH/Summaryof2015GNHIndex.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2015).

den oluşan toplumların genel itibarıyla kalkınma yarışında öne çıkma potansiyelinin yüksek olması beklenebilir. Burada kalkınma olgusunun bünyesindeki dönüşüm sürecinin sancılı olabileceği ve gelişmekte olan toplumdan gelişmiş topluma dönüşümün bir bedel karşılığında elde edilebileceği görüşü ileri sürülerek bu süreçte mutluluğun yeri tartışmalı hale getirilebilir.

Bireylerin refah düzeylerini belirleyebilmek için iki yaklaşımdan yararlanılmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki, belirli bir ülkenin, o ülkede yaşayan insanların sunduğu olanaklar (yüksek gelir, yüksek eğitim düzeyi, hizmetler, mal ve hizmetlere erişim ve alım gücü yaratma olanağı v.s) olarak tanımlanan, toplumsal çıktıyı gösteren, “tahmini yaklaşım” (presumed approach)’dır. İkincisi ise bu sunulan olanaklar karşısında insanların ne derecede refah bulduklarını, mutlu ve memnun olduklarını, uzun yaşadıklarını ortaya koyan “belirgin yaklaşım” (apparent approach) olarak adlandırılmaktadır (Veenhoven, 2005 aktaran Gökdemir ve Veenhoven, 2014: 340). İyi oluş ise hem tahmini hem de belirgin göstergeleri içine alarak, kalkınmaya farklı bir bakış açısı getirmektedir. Tahmini ve belirgin yaklaşımlar sonucu elde edilen göstergeler arası bağın zayıf veya güçlü olması; kalkınma politikaların yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirecektir. Eğer bir ülkede yüksek gelir, yüksek eğitim, yüksek alım gücü varsa, fakat bu ülkenin insanları mutlu veya yaşamlarından memnun değilse farklı politikalar ortaya konulacaktır. Örneğin, Easterlin’e göre hükümet, temel ihtiyaçların karşılandığı noktadan itibaren artık gayri safi yurt içi hâsıladan ziyade, gayri safi milli mutluluğa yönelmelidir (Gökdemir ve Veenhoven 2014: 337-341).

İyi olma halinin ölçülmesinde hem objektif (gelir, eğitim, sağlık) hem de subjektif göstergeler (memnuniyet, mutluluk) dikkate alınmaktadır. Veenhoven’a göre ülkelerin iyi olma hali çerçevesinde herhangi bir sistemin iyi olma hali, farklı yaklaşımlara dayalı olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşımlardan ilkinde, sistemin sunduğu içsel ve dışsal fırsatlara bakılmaktadır. İkinci yaklaşımda ise sistemin içsel ya da dışsal olarak esenlik, iyi olma şeklinde yarattığı çıktıya başka bir ifadeyle getirilere odaklanılmaktadır. Bu yaklaşımlara göre; sistemin iç işleyişinin düzgün olması ve uygun ortamın sağlanması durumunda fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Bu fırsatların yarattığı çıktılar ise olumlu pozitif dışsal etkiler ve sistemin sürekliliği olmaktadır (Veenhoven, 2009: 6-7). Bu yaklaşımla iyi olma halinin içsel ve dışsal unsurlarıyla birlikte daha bütüncül bir şekilde ele alındığı görülmektedir.

2. YOKSULLUK, MUTLULUK VE İNSANİ GELİŞME İLİŞKİSİ

Burada dünya ülkelerinde yoksulluk, mutluluk ve insani gelişme arasındaki ilişkisinin incelenmesinden önce çok boyutlu yoksulluk kavramı ve ölçümü üzerinde durularak, çok boyutlu yoksulluğun dünya genelindeki görünümünün irdelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

2.1. Çok Boyutlu Yoksulluk

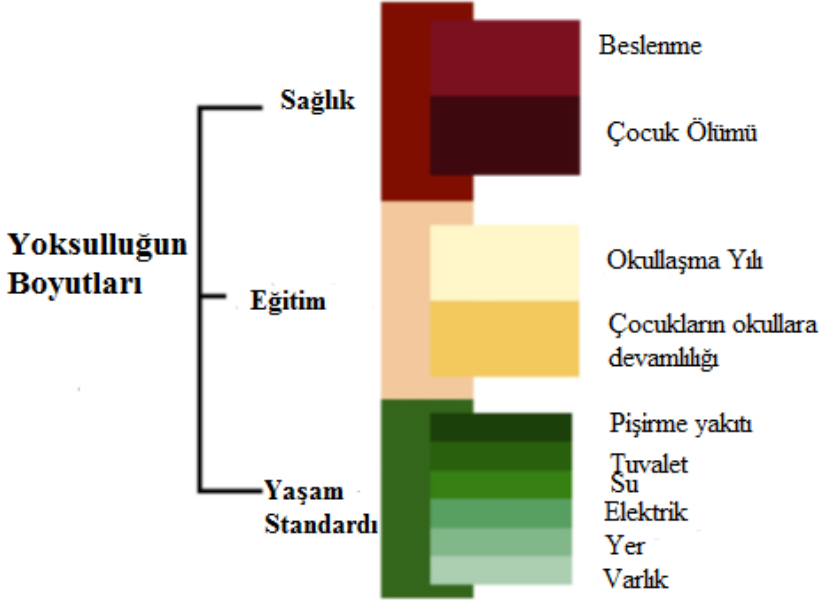
Yoksulluğun, geniş ve çok boyutlu bir kavram olduğuna ilişkin olarak, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelere ilişkin gözlemler, gelir veya tüketim harcamalarına indirgenmiş bir yoksulluk yaklaşımının yetersizliklerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum yoksulluğun tanımlanmasında ve ölçülmesinde yeni arayışlara yol açmıştır (Özkan ve diğerleri, 2012: 94). Yoksullukla ilgili yeni mücadele politikalarının geliştirilmesi gereğine dayalı olarak yoksulluğun ölçütleriyle ilgili çalışmalar hız kazanmış ve 2010 yılında Alkire ve Santos tarafından İnsani Gelişme Endeksi'ne benzer bir şekilde yoksulluğun etkisini ve yoğunluğunu da kapsayan Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE), İnsani Gelişme Raporları'nda yerini almıştır (Gökçek- Karaca ve Gökçek, 2014: 1).

Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nde, çoklu yoksulluk; eğitim, sağlık ve yaşam standardı boyutlarıyla ele alınmaktadır. ÇBYE değeri, yoksul nüfus oranı ile yoksunluğun yoğunluğunun çarpılmasıyla hesaplanmaktadır. Bu endeks doğrudan yoksunlukları ölçerek gelir yoksulluğu ölçümlerinin önemli bir tamamlayıcısı niteliğini taşımaktadır.

Şekil 2'de görüldüğü gibi, çok boyutlu yoksulluk endeksi sağlık, eğitim ve yaşam standardı olmak üzere üç boyutu kapsamakta ve her bir boyut da çeşitli alt göstergelerden oluşmaktadır. Endekste; beslenme ve çocuk ölümü sağlık boyutunu; okullaşma yılı ve çocukların okullara devamlılığı eğitim boyutunu; pişirme yakıtı, tuvalet, su, elektrik, yer ve varlık göstergeleri ise yaşam standardı boyutunu göstermektedir³.

³ Sağlık boyutunun alt göstergelerinden biri olan beslenme göstergesi, yetersiz beslenen en az bir hane halkı bireyi olmasını; çocuk ölümü göstergesi ise, araştırma öncesi beş yıl içinde hane halkında bir veya daha fazla sayıda çocuk ölümü olmasını ifade etmektedir. Eğitim boyutunun alt göstergeleri okullaşma yılı göstergesi ve çocukların okullara devamlılığı göstergelerinden oluşmaktadır. Okullaşma yılı göstergesi, hane halkı bireylerinden hiçbirinin beş yıllık eğitimi tamamlamamış olmasını; çocukların okullara devamlılığı göstergesi, hanede en az bir okul çağındaki çocuğun sekizinci sınıfa kadarki okula devam etmemesi durumunu belirtmektedir. Yaşam standardı boyutunun göstergeleri, pişirme yakıtı, tuvalet, içme suyu, elektrik, yer ve varlık göstergelerinden oluşmaktadır. Pişirme yakıtı göstergesi, hane halkının yakacak olarak tezek, odun veya mangal kömürü kullanmasını ifade etmektedir. Tuvalet göstergesi, yeterli tuvalet imkânının olmamasını ya da yeterli tuvalet imkânının

Şekil 2. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Boyutları ve Göstergeleri

Kaynak: OPHI, http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MD-poverty-presentation_eng2.pdf?0a8fd7&a403e4 Erişim Tarihi: 04.11.2015

2.2. Çok Boyutlu Yoksulluğun Dünya Geneline Görünümü

Yoksulluk bölgesel düzeyde değerlendirildiğinde Tablo 2’de görüldüğü üzere çok boyutlu yoksulluğun en fazla Sahra-altı Afrika ve Güney Asya, en az Avrupa ve Orta Asya bölgesinde yaşandığı anlaşılmaktadır.

ÇBYED’ne göre yapılan bir sıralamada Sahra-Altı Afrika bölgesini sırasıyla Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Latin Amerika ve Karayip, Avrupa ve Orta Asya takip etmekte ve endeks değeri giderek azalmaktadır. Toplam nüfus olarak da öne çıkan Güney Asya, çok boyutlu yoksul

olmasına karşın diğer hane halklarıyla paylaşılmasını; içme suyu göstergesi, temiz içme suyu erişimine sahip olunmamasını ya da suyun hane halkının evine otuz dakika veya daha fazla yürüme mesafesinde olmasını belirtmektedir. Elektrik göstergesi, elektrik olmamasını; yer göstergesi, hane halkının kirliliği, çamurlu veya gübreden bir zemine sahip evinin olmasını ifade etmektedir. Varlık göstergesi, hane halkının radyo, televizyon, telefon gibi bilgiye ulaşımını sağlayacak ya da araba, kamyon, bisiklet, mobilet, deniz motoru, hayvanlı yük arabası gibi mobil kılacak veya buzdolabı, ekilebilir toprak, hayvan gibi geçimle ilişkili varlıklardan birine sahip olmaması şeklinde tanımlanmaktadır (OPHI, 2015: 5 ve Human Development Report, 2014b: 9).

nüfusun en fazla olduğu bölgedir. Çok boyutlu yoksul nüfusun toplam nüfusa oranı Sahra-altı Afrika'da %59.5 ile en yüksek oran iken Avrupa ve Orta Asya'da %3.8'dir. ÇBYED, yüksek gelirli ülkelerde ise oldukça düşüktür.

Tablo 2. Bölgeler Düzeyinde Çokboyutlu Yoksulluk

	ÇBYED	Ülke Sayısı	Toplam Nüfus (bin)	Çok Boyutlu Yoksul Nüfus (bin)	Çok Boyutlu Yoksul Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)
Tüm Ülkeler	0.059	105	4,001,354	1,433,456	35.8
Doğu Asya ve Pasifik	0.032	9	514,360	64,663	12.6
Avrupa ve Orta Asya	0.009	17	233,731	8,820	3.8
Latin Amerika ve Karayip	0.010	15	469,739	28,697	6.1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	0.023	9	206,909	25,345	12.2
Güney Asya	0.113	8	1,606,945	833,946	51.9
Sahra-altı Afrika	0.131	38	789,187	469,342	59.5
Yüksek Gelirli Ülkeler	0.005	9	180,474	2,643	1.5

Kaynak: OPHI, <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/Global-MPI-2014-anoverview.pdf?0a8fd7> Erişim Tarihi: 13.10.2015

3. UYUM TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE MUTLULUK OLGUSU

Yoksulluklar içinde yaşam mücadelesi veren adeta yoksulluğun bireysel kırsırdöngüsüne düşmüş ve bunu içselleştirmiş kişiler için yoksulluktan bağımsız bir mutluluk algısı oluşabilir mi? Uyum teorisine göre bu mümkün olabilir. Uyum teorisinin de öne sürdüğü gibi, bireyler başlarına gelen iyi ya da kötü yaşam olaylarına tepki göstermekle birlikte referans bireysel iyi olma hali düzeyine hızlıca geri dönmekte ve yeni duruma uyum sağlamaktadır. Uyum konusundaki öncü çalışmaları bireyleri hazzın durgun durum haliyle sınırlamakta ve zamanla istikrarlı bir iyi olma halini deneyimleyeceğini ifade etmektedir. Buna göre, bireyin yaşam koşullarının önemli ölçüde olumlu ya da olumsuz olmasına bağlı olmaksızın zaman içinde yeni duruma uyum sağlanacaktır (Lucas ve diğerleri, 2003: 527). Jon Elster's (1983) ise uyumlu tercihleri (adaptive preference) bir fabl hikaye ile ilişkilendirerek şöyle açıklamaktadır:

“Açlıktan ölmek üzere olan bir tilki, iri ve tam olgunlaşmış üzümün insanın ağzının suyunu akıttığı bir bağa sessizce yanaşır. Sıçrayarak üzümlere ulaşmaya çalışır fakat bir türlü başaramaz. Sonunda pes edip uzaklaşırken şöyle homurdanır: İyi ki yemedim. Bu üzümler yenilmeyecek kadar yeşil ve ekşi.” (Ezop Masalları, 2014: 7 ve Qizilbash, 2007: 4)

Buradaki örnek hikaye tercihlerin, ulaşılabilir seçenekler setinden bağımsız olarak yapılamayacağına işaret etmektedir. Bu hikayeye göre ekşi olduğunu düşündüğü üzümleri yemeyen tilki için refah kaybı söz konusu değildir (Qizilbash, 2007: 4).

Bu doğrultuda Sen'e göre, haz, mutluluk ya da arzular gibi zihinsel karakteristikler üzerinde yoğunlaşmak, kişiler arasında refah ve yoksulluk kıyaslamaları yapıldığında ciddi şekilde sınırlayıcı olabilir. Arzularımız ve haz veren yetenekler, koşullara, özellikle elverişsiz durumlarda hayatı katlanabilir kılmaya uyumlu hale gelir. Yoksun insanlar hayatlarını sürdürmek zorunda oldukları için kendi yoksunluklarını kabullenme eğilimindedirler ve bu nedenle radikal bir değişiklik talep etme cesaretinden de yoksun olabilirler, kendi arzularını ve beklentilerini mütevazı ölçülerde mümkün gördükleri şeye uydurabilirler. Sen, buna dikkat çektikten sonra, haz ve arzunun zihinsel ölçümünün, yoksunluk ve dezavantaja sağlam bir rehber olamayacak kadar esnek olduğunu belirtmektedir (Sen, 2004: 89). Sen, iktisadi çabanın ve buna ilişkin toplumsal örgütlenmenin ölçüm aracı olarak ele alınmasının yoksulluğun vehametini çarpıtma riski taşıdığını ifade etmektedir. Refah ekonomisinin kalıpları içerisinde, herşeyden yoksun olanların yoksunluklarının değeri zamanla küçülür ve hatta neredeyse yok olur (İnsel, 2000: 7). Bu çerçevede bireylerin tercihleri yoksulluk, politik baskılar ve kötü sosyal koşullara bağlı olarak bozulur ve bozulmuş tercihlerin tatmin edilmesi iyi olma hali üzerinde olumlu bir katkı sağlamayacaktır. Bu nedenle tercih faydasına dayalı bir hesaplama yanlıştır (Baber, 2007: 105).

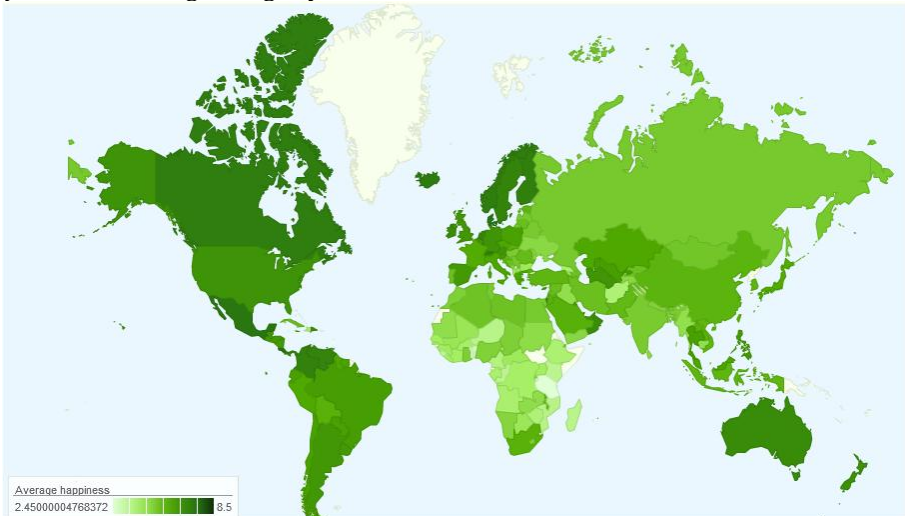
Kahneman da yaşam koşullarındaki değişimin birey üzerinde büyük çaplı mutluluk ya da mutsuzluklara yol açabileceğini, ancak bunların yoğunluğunun zamanla azalma eğiliminde olacağına işaret etmektedir. Kahneman bu görüşünü şu şekilde açıklamaktadır: Bireyler değerlendirme kıstaslarını kendi koşullarına uyarlama eğilimindedirler ve içinde buldukları durumun özellikle memnuniyet ya da ızdırap verici kısmına yönelik odaklanmaları zamanla azalmaktadır. Görüldüğü gibi, Kahneman ve Sen'e göre, bireylerin mutluluk veya yaşam memnuniyetleri mevcut yaşam koşullarına önemli ölçüde uyum sağlamaktadır (Vikander, 2007: 5-6).

4. MUTLULUK, YOKSULLUK VE İNSANİ GELİŞME EKSENİNDE ÜLKE KARŞILAŞTIRMALARI

Mutluluk, çeşitli dillerde büyük çapta zenginlik, refah, başarıya ulaşma anlamlarına gelmektedir. Mutluluk kavramının genel itibarıyla bolluk içinde yaşama isteğinden doğduğu dile getirilebilir. Mutluluk, insan eylemlerinin ve çabalarının nihai ve en yüksek amacı olan hal, yaşamdaki en yüksek değer ya da hedefe ulaşma durumu olarak tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 2000: 190).

Günümüzde sosyal bilimciler mutluluğu yaygın olarak yaşamdan duyulan memnuniyet üzerinden açıklamaktadır. Mutluluk, bireylerin yaşam kalitesine yönelik olumlu değerlendirmelerine dayalı olarak ifade edilmektedir (Veenhoven, 1991: 2). Buna göre, yaşam memnuniyeti, mutluluk ve bireysel iyi olma hali birbiri yerine aynı anlama gelmek üzere kullanılmaktadır. Mutluluğun dünya genelinde dağılımına bakılarak mutlu ülkelerin hangi bölgelerde yoğunlaştığı değerlendirilebilir. Bu doğrultuda dünya mutluluk veri setine dayalı olarak, mutluluğun coğrafi dağılımı Şekil 3'de görülmektedir. Haritada 1-10 skalasına göre ülke mutluluk düzeyleri yeşilin farklı tonlarıyla gösterilmektedir. Buna göre, ona yakın değerler en yüksek mutluluk düzeyini gösterirken bu değer 1'e yaklaşması düşük mutluluk düzeyini belirtmektedir.

Şekil 3. Mutluluğun Coğrafyası, 2005-2014

Kaynak: World Database of Happiness, http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php?mode=8, Erişim Tarihi: 30.10.2015

Dünya genelinde ortalama mutluluk skorunun yaklaşık 2.5 ile 8.5 değerleri arasında değiştiği görülmektedir. Ülkelerin ortalama mutluluk düzeyi yükseldikçe yeşil rengin tonu koyulaşmakta, mutluluk düzeyi azaldıkça ise rengin tonu açılmaktadır. Harita genel itibarıyla değerlendirildiğinde, ortalama mutluluk düzeyinin yüksek olduğu ülkeler arasında ABD, Kanada, Latin Amerika ve Panama; Trinidad Tobago gibi bazı Karayip ülkeleri ile Avrupa özellikle İskandinav ülkeleri ve Batı Avrupa ülkeleri; Avusturalya; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman gibi bazı Ortadoğu Ülkeleri ile Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan gibi bazı Orta Asya ülkeleri sıralanabilir. Afrika kıtasında yer alan ülkeler ise diğer ülkelere göre belirgin bir biçimde daha düşük mutluluk düzeylerine sahiptir. Öte yandan Afrika kıtasında Kuzey Afrika ülkeleri arasında yer alan Cezayir, Libya, Tunus ve Mısır ile Güney Afrika Cumhuriyeti'nde mutluluk düzeyi daha yüksektir. Sahra-altı Afrika ülkelerinin bazı istisna ülkeler dışında (Güney Afrika Cumhuriyeti, Çad, Nijerya, Gana, Namibya, Malavi gibi) mutluluk skorunun düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Dünya ülkeleri arasında Sahra-altı Afrika'da bulunan Tanzanya 2.4 değeri ile en mutsuz ülke görünümündedir.

2014 yılı İnsani Gelişme Raporu ve 2005-2014 Dünya Mutluluk Veri Tabanı'na göre, çok yüksek insani gelişme değerlerine sahip ülkeler arasında bulunan Japonya, Güney Kore, Rusya, Macaristan, Portekiz, Litvanya, Letonya, Estonya ile yüksek insani gelişme düzeylerine sahip Bulgaristan, Türkiye, Malezya ve Ukrayna'da 4.5 ile 6.6 arasında değişen mutluluk skorları; orta, ortaya yakın ve ortanın biraz üzerinde mutluluk düzeylerini işaret etmektedir (UNDP, 2014a ve http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php?mode=8).

Şekil 3'de görüldüğü gibi, ülkeler arasında mutluluk değeri arasındaki makas oldukça açıktır ve en mutlu ülkelerin mutluluk skoru en mutsuz ülkelerinkinden yaklaşık 3.5 kat daha fazladır. Şekil 3'deki harita ve bölgeler düzeyinde çok boyutlu yoksulluğun gösterildiği Tablo 2 dikkate alınarak, ülkeler özelinde birtakım değerlendirmeler yapılabilir. Çok boyutlu yoksul nüfusun toplam nüfusa oranının %59.5 olduğu Sahra-altı Afrika ülkelerinde ortalama mutluluk düzeyinin de oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Güney Asya ülkelerinden Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Afganistan ve Nepal'de de yoksulluğa mutsuzluk eşlik etmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde ise mutluluk düzeyinin çok daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Öte yandan yoksulluğun yaygın ve yoğun olduğu bazı ülkelerde nispeten yüksek mutluluk düzeylerine rastlanmaktadır. Bu konuda Tablo 3 önemli bilgiler vermektedir.

Tablo 3. Yoksulluğun En Yoğun Olduğu Ülkelerde İnsani Gelişme, Çok Boyutlu Yoksulluk ve Mutluluk

2014 yılı Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinde Göre En Yoksul 10 Ülke	İnsani Gelişme Endeksi (İGE) 2013		Çok Boyutlu Yoksulluk Enkeksi (ÇBYE)		Çok Boyutlu Yoksulluktaki Nüfus		Şiddetli Yoksulluk Yaşayan Nüfus (%)	Yoksulluk Boyutlarının Yoksulluğa Katkısı (%)			Mutluluk skoru (1-10) ve Sıralaması, 2012-2014
	Değer	Sıra	Yıl	Değer	YO* %	YOY** %		Eğitim	Sağlık	Yaşam Standardı	
Nijer	0.337	187	2012	0.605	89.3	67.7	74.3	32.1	27.7	40.1	3.845 (144)
Etiyopya	0.435	173	2011	0,564	87.3	64.6	71.1	25.9	27.6	46.5	4.512 (122)
Güney Sudan	2010	0.557	91.1	61.2	71.1	40.1	12.7	47.2	...
Çad	2010	0.554	87.2	63.5	68.3	32.0	23.2	44.9	3.667(149)
Burkina Faso	0.388	181	2010	0.535	84.0	63.7	65.7	36.2	27.9	35.9	3.587(152)
Somali	2006	0.514	81.2	63.3	65.6	34.2	18.6	47.2	...
Sierra Leone	0.374	183	2013	0.464	81.0	57.3	54.7	23.1	31.5	45.5	4.507 (123)
Gine <u>Blassau</u>	0.396	177	2006	0.462	77.5	59.6	55.5	32.4	25.9	41.8	...
Gine	0.392	179	2012	0.459	75.1	61.1	54.3	34.0	27.9	38.1	3.656 (150)
Mali	0.407	176	2012/2013	0.457	77.7	58.9	54.5	36.1	24.9	38.9	3.995 (138)
Burundi	0.389	180	2010	0.454	80.8	56.2	50.5	23.1	28.9	48.0	2.906 (157)
Orta Afrika Cumhuriyeti	0.341	185	2010	0.430	77.6	55.5	49.9	24.1	24.1	51.8	3.678 (148)

Kaynak: OPHI, <http://www.ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/mpi-2015/mpi-data/>, Erişim Tarihi: 19.10.2015; Human Development Report 2014: 162, World Happiness Report, 2015:28; http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2015

Not: (...) bu ülkelere ilişkin mutluluk verisi bulunmamaktadır.

*YO (Yoksul Nüfus)

**YOY (Yoksun Olma Yoğunluğu)

İnsani gelişme endeksi değeri⁴, mutluluk skoru ve sıralaması⁵ ile çok boyutlu yoksulluk endeksi ve göstergelerine göre en yoksul on ülkedeki yoksulluk; yoksul nüfus yüzdesi, yoksun olma yoğunluğu, şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus ile yoksulluğun eğitim, sağlık, yaşam standardı boyutlarına göre

⁴ Bilindiği gibi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ülkeleri düşük, orta, yüksek ve çok yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler olarak dört gruba ayırmaktadır. 2013 yılında UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda 187 ülke hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi değerlerine göre en yüksekte en düşüğe doğru sıralanmıştır.

⁵ Birleşmiş Milletler (BM) 2012 yılından itibaren Dünya Mutluluk Raporu'nu yayınlamaktadır. Bu raporda ülkeler mutluluk düzeylerine göre en yüksek değer alan ülkeden başlamak üzere yukarıdan aşağıya doğru sıralanmaktadır. 2015 yılında yayınlanan en son raporda 158 ülke mutluluk skorlarına göre sıralanmıştır. Dünya Mutluluk Raporu'nda mutluluğu açıklayan değişkenler; satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYH, sosyal destek, sağlıklı yaşam beklentisi, özgürlük, cömertlik, yolsuzluk algısı olarak ifade edilmektedir (World Happiness Report, 2015: 22, http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2015)

dağılımı Tablo 3 yardımıyla incelenebilir. Tablo 3’de görüldüğü gibi, Nijer çok boyutlu yoksulluk endeksine göre en yoksul ülkedir. Ülke nüfusunun %89.3’ü yoksul iken nüfusunun yoksun olma oranı %67.7’dir. Bu ülkede nüfusun % 74.3’ü şiddetli yoksulluk yaşamaktadır. Etiyopya ise en yoksul ikinci ülkedir. Ülkede çok boyutlu yoksul olarak nitelendirilen nüfus oranı %87.3’dür. Şiddetli yoksulluk yaşayan nüfus oranı % 71.1’dir. Nijer ve Etiyopya 158 ülkeyi kapsayan mutluluk sıralamasında sırasıyla 144. ve 122. sıraya yerleşerek bazı ülkelerin yukarısında konumlanmışlardır. Örneğin, en yoksul ülke konumunda olan Nijer; aralarında Çad, Gine, Tanzanya, Fildişi Sahili, Ruanda ve Suriye’nin olduğu 14 ülkeyi geride bırakarak mutluluk açısından sıralanan ülkelere göre daha iyi bir performans göstermiştir (Human Development Report, 2014). En yoksul ülkelere sadece Burundi ve Burkina Faso en mutsuz ülke olarak görülmektedir. Çünkü her iki ülkenin mutluluk skorları en mutsuz ülke skoru⁶ olarak belirtilen 3.6’dan düşük değerler almaktadır.

Nijer’in mutluluk skoru en mutsuz ülke skoru olan 2.45’den 1.40 puan daha yüksektir. Dolayısıyla Nijer en yoksul ülke olmasına karşın en mutsuz ülkelere göre göreceli olarak daha az mutsuzdur. En yoksul ikinci ülke olan Etiyopya, mutluluk sıralamasında 36 ülkeyi geride bırakarak nispeten daha yüksek bir mutluluk düzeyini yakalamıştır. Etiyopya’nın mutluluk sıralamasında öne geçtiği ülkeler arasında Ermenistan, Gürcistan, Sri Lanka, Bulgaristan gibi yüksek insani gelişme düzeyine ve Botsvana, Mısır, Kongo, Suriye, Kamboçya gibi orta insani gelişme düzeyine sahip ülkeler bulunmaktadır (World Happiness Report, 2015: 28 ve Human Development Report, 2014). Yoksulluğun çeşitli göstergeleri açısından Tablo 3’de yer alan diğer ülkeler de aşağı yukarı benzer değerlere sahiptir. Yoksulluğun eğitim, sağlık ve yaşam standardına göre dağılımı incelendiğinde, en yoksul ülkeler genelinde yaşam standardının yoksulluğa katkısı en fazladır. Eğitimin yoksulluğa katkısının genel itibarıyla sağlıktan daha büyük olduğu ifade edilebilir. Ancak mutluluk açısından bir değerlendirme yapılacak olursa Etiyopya ve Sierra Leone en yoksul 10 ülke içerisinde yer almasına rağmen Dünya Mutluluk Veritabanı’ndan alınan Şekil 3’de en düşük ortalama mutluluk düzeyi olarak belirtilen 2.45’den daha yüksek düzeyde ortalama mutluluk düzeyi değerlerine sahip olmuştur. Ayrıca orta mutluluk düzeyinin⁷ alt sınırı olan beş değerine yakın değerler almıştır. Bu çerçevede

⁶ Veenhoven’in çalışmasında, mutluluk skorunun 3.6 dan küçük olması mutluluğun en alt düzeyi olarak belirtilmektedir (Veenhoven, 2012: 337).

⁷ Veenhoven’in çalışmasında, ortalama mutluluk skorunun 5-6 olması orta düzeyli mutluluk olarak, 3.6 dan küçük olması ise düşük düzeyli mutluluk olarak sınıflandırılmaktadır (Veenhoven, 2012: 337).

hem en yoksul hem de en mutsuz ülkeler Burundi ile Burkina Faso'dur. Tablo 3'e göre, Nijer, Etiyopya, Sierra Leone, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti en yoksul on ülke arasında sıralanmasına rağmen en mutsuz on ülke arasına girmemiştir. Tablo 3 ve Tablo 4 birlikte değerlendirildiğinde, yoksulluğun mutsuzluğa eşlik ettiği ülkeler; Burundi, Çad ve Gine olduğu görülmektedir. Bu ülkeler hem en yoksul hem de en mutsuz ülkeler grubunda yer almaktadır.

Tablo 4. Mutluluk, Kişi Başına GSYİH, İnsani Gelişme ve Çok boyutlu Yoksulluk İlişkisi: Mutluluk Endeksi Sıralaması: En Sondaki 10 Ülke, 2012-2014

En Mutsuz Ülkeler 2012-2014	Skor	Kişi Başına Gayrisafi Milli Hasıla (SGP \$ 011)* 2013	İnsani Gelişme Endeksi Değeri ve Ülke Sıralaması 2013	ÇBYED ve Yıl
158. Togo	2.839	1,129	0.473 (Düşük İnsani Gelişme, 166)	0.252 (2013/2014)
157. Burundi	2.906	749	0.389 (Düşük İnsani Gelişme, 180)	0.454 (2010)
156. Suriye	3.006	5,771	0.658 (Orta İnsani Gelişme, 118)	0.016 (2009)
155. Benin	3.340	1,726	0.476 (Düşük İnsani Gelişme, 165)	0.307 (2011/2012)
154. Ruanda	3.465	1,403	0.506 (Düşük İnsani Gelişme, 151)	0.350 (2010)
153. Afganistan	3.575	1,904	0.468 (Düşük İnsani Gelişme, 169)	0.353 (2010/2011)
152. Burkina Faso	3.587	1,602	0.388 (Düşük İnsani Gelişme, 181)	0.535 (2010)
151. Fildişi Sahili	3.655	2,774	0.452 (Düşük İnsani Gelişme, 171)	0.310 (2011/2012)
150. Gine	3.656	1,142	0.392 (Düşük İnsani Gelişme, 179)	0.459 (2012)
149. Çad	3.667	1,622	0.372 (Düşük İnsani Gelişme, 179)	0.554 (2010)

Kaynak: World Happiness Report, 2015: 28 http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2015; Human Development Report, 2014:162; OPHI, <http://www.ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/mpi-2015/mpi-data/>, Erişim Tarihi: 02.10.2015

Bu gözlemler doğrultusunda çok boyutlu yoksulluğun mutluluk üzerindeki olumsuz etkisinin Tablo 3'de görüldüğü gibi sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Tablo 4'de bunu destekler niteliktedir. Tablo 3'de görüldüğü

gibi, en yoksul ülkeler arasında sıralanan Nijer, Etiyopya, Sierra Leone, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti nispeten daha düşük insani gelişme endeks değerlerine sahip olmalarına rağmen Tablo 4’de yer alan Togo, Suriye, Benin, Ruanda, Afganistan, Fildişi Sahili gibi ülkelere nispeten daha yüksek mutluluk skorlarına sahiptir. Diğer taraftan, Tablo 4’de görüldüğü üzere Togo, ÇBYE ve İGE değerleri açısından birçok düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkeden daha iyi konumda olmasına rağmen 158 ülke arasında yapılan sıralamada en sonda yer alarak en mutsuz ülke konumundadır. Tablo 4’de en mutsuz ülkeler arasında sıralanan Suriye, Benin, Ruanda, Afganistan, Fildişi Sahili düşük insani gelişme düzeyine sahip olmakla birlikte çok boyutlu yoksulluğun yoğunluğu ve yaygınlığı Tablo 3’de incelenen Nijer, Etiyopya, Sierra Leone, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nden daha düşüktür. Dolayısıyla en mutsuz ülkeler grubunda bulunmalarına rağmen çok boyutlu yoksulluk açısından nispeten daha iyi konumda olan ülkeler de bulunmaktadır. Tablo 3’de yer alan en mutsuz ülkelerin gelir düzeyleri dikkate alındığında, ülkeler bağlamında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, Burundi düşük gelir düzeyine sahip bir ülke iken Suriye yüksek orta gelirli bir ülkedir. Tablo 3’de yer alan diğer ülkeler ise düşük orta gelir düzeyine sahip ülkelere olmaktadır.

Tablo 5. Bireysel İyi Olma Haliyle İlişkili Diğer Bazı Göstergeler

		Bireysel İyi Olma Hali Algısı						
		Eğitim Kalitesi	Sağlık Hizmetleri Kalitesi	Yaşam Standardı	İş	Güvenlik	Tercih Özgürlüğü	Yaşam Memnuniyeti Endeksi
		(% memnun)	(% memnun)	(% memnun)	(% memnun)	(% evet)	(% memnun)	(0 en az 10 en yüksek memnuniyet)
IGE Sıra	Ülkeler	2012	2008-2012	2007-2013	2007-2013	2007-2012	2007-2012	2007-2012
187	Nijer	47	37	57	72	86	73	3.8
186	Kongo	40	32	42	55	48	54	4.6
185	Orta Afrika Cumhuriyeti	...	23	34	67	60	78	3.7
184	Çad	58	47	42	71	33	56	4.0
183	Sierra Leone	...	34	32	61	50	77	4.5
182	Eritre
181	Burkina Faso	66	42	35	56	70	62	4.0
180	Burundi	...	41	26	65	65	49	3.7
179	Gine	22	21	20	49	50	64	3.7
178	Mozambik	...	47	38	63	42	64	5.0

Kaynak: UNDP, Human Development Reports, <http://hdr.undp.org/en/data>, (Erişim Tarihi: 10.09.2015)

Not: (...) bu ülkelere ilişkin bireysel iyi olma algısına yönelik veri bulunmamaktadır.

Bireysel iyi olma haliyle ilişkili diğer bazı göstergeler en düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkeler çerçevesinde Tablo 5'de görülebilir. 2013 yılı İGED'ne göre, 187 ülke arasında yapılan sıralamada en sonda bulunan ve çok boyutlu yoksulluk endeksi değerine göre en yoksul ülke konumunda ve nüfusunun %89'u yoksul olan Nijer'de, nüfusun %57'si yaşam standardından memnundur. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesi hususunda memnuniyet nispeten düşük olmakla birlikte ülkede iş, güvenlik ve tercih özgürlüğü konusunda %70'in üzerinde bir memnuniyet söz konusudur. Nijer, Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Sierra Leone'de iş konusundaki memnuniyet oranları %61 ile %72 arasında değişmektedir. Ülkelerin tercih özgürlüğündeki memnuniyetleri genel olarak yüksek düzeyde iken, Çad, Mozambik dışındaki ülkelerde güvenlik konusunda nüfusun yaklaşık %50 ve üstü olumlu görüştedir. Sağlık hizmetlerinin kalitesi konusunda memnuniyet oranı ülkeler genelinde düşük iken, Gine ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde nüfusun sadece yaklaşık beşte biri sağlık hizmetlerinden memnundur. Mozambik ve Çad'da sağlık hizmetlerinin kalitesinden nüfusun %50'ye yakın bir oranı memnun iken diğer ülkelerde bu konudaki memnuniyet %40'lı oranların altında kalmaktadır. Bireysel iyi olma algısı açısından yaşam memnuniyet endeksi değerlendirildiğinde, İGED sıralamasında en sonlarda yer alan Kongo, Çad, Sierra Leone, Burundi ve Burkina Faso'da orta mutluluk düzeyine yakın, Mozambik'te ise orta düzeyli mutluluk göze çarpmaktadır.

SONUÇ

Kişi başına düşen gelir düzeyindeki ve insani gelişme göstergelerindeki ilerlemeler yoksul ülkelerin mutluluğuna önemli katkı sağlayacaktır. Düşük insani gelişme düzeyine sahip, yoksulluğun yaygın ve şiddetli olduğu ülkelerde mutluluk ve iyi olma halinde meydana getirilecek iyileşmelerin olumlu ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçlarının da olacağı açıktır.

Küresel açıdan insani gelişme endeksi değerleri, çok boyutlu yoksulluk değerleri ve mutluluk karşılaştırmaları sonucunda en mutsuz ülkelerin genel olarak aynı zamanda yoksul oldukları görülmektedir. Ancak en mutsuz ülkelerde kişi başına düşen gelir homojenlik göstermemekte, bu grupta yüksek ve düşük orta gelirli ülkeler bulunmaktadır. Yoksul ülkelerdeki yoksulluğun şiddet ve yaygınlığının aynı ölçüde olmadığı, yoksulluğun derecesindeki bu ayrışmanın mutluluğa yansımalarının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Nispeten daha az yoksul olup daha az mutlu ülkeler bulunduğu

gibi, en yoksul ülkeler arasında nispeten daha mutlu ülkeler bulunmaktadır. Aynı zamanda bireysel mutluluk algısı açısından da en yoksul ülkeler arasında sayılan bazı ülkelerdeki memnuniyet oranlarının azımsanmayacak ölçüde yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin en yoksul on ülke içerisinde yer alan Nijer, Etiyopya, Sierra Leone ve Mali'nin mutluluk düzeyi orta düzeye yakın ya da biraz altındadır ancak bu ülkeler en mutsuz on ülke sıralamasına girmemektedir.

Sonuç olarak, ülke örnekleri yaygın olarak düşünülen yoksulluğun yaşam memnuniyetsizliğine yol açacağı ya da zenginliğin mutluluk yaratacağı görüşünü bütünüyle doğrulamamaktadır. Zira çok yüksek ve yüksek insani gelişme gösteren ülkeler grubuna dahil olmakla birlikte mutluluk açısından vaset görünüm sergileyen ülkeler bulunduğu gibi, yüksek insani gelişme düzeyine sahip ülke mutluluk düzeylerini yakalayan çok yoksul ülkeler de bulunmaktadır. Böylece yoksulluk, insani gelişme, mutluluk ve bireysel iyi olma algısı verilerine dayalı olarak yoksul ülkeler çerçevesinde yapılan ülke karşılaştırmaları sonucunda mutluluğun bütünüyle yaşam kalitesine bağlı bir olgu olarak görülemeyeceği sonucuna ulaşılabilir.

Öte yandan mutluluk çerçevesinde ülke karşılaştırmaları yapılırken, ülkeler arasındaki sosyo-kültürel farklılıkların, mutluluk algısında farklılıklar yaratabileceği düşünülebilir. Özellikle geleneksel toplum özellikleri taşıyan az gelişmiş ülkelerde sıkı aile, akrabalık ve hemşerilik ilişkileri ile kanaatkâr yaşam tarzının hissedilen mutluluk düzeyi üzerinde olumlu katkılar sağlayabileceği söylenebilir. Bu doğrultuda, mutluluğun sadece bireysel mutluluk ekseninde değerlendirilmesiyle özellikle yoksulluğun bir kader olarak içselleştirildiği, yoksul ama mutlu ülkelerde sefaletin ve kötü yaşam koşullarının zımnen aklandığına yönelik değerlendirmeler göze çarpmaktadır.

Son yıllarda kalkınma konusuna farklı bir yaklaşım olarak mutluluk ya da iyi olma hali kalkınma ve insani gelişme kavramlarıyla birlikte anılır olmuştur. Mutluluk ya da iyi olma hali, kalkınmanın temel bileşenlerini kapsayacak şekilde geniş bir bakış açısıyla ele alınabilir. Ayrıca insanı merkeze alan bir kalkınma anlayışının bireysel ve toplumsal mutluluğu dikkate alması beklenebilir. Bu çerçevede kalkınma ile mutluluk arasındaki etkileşimlerin göz önünde bulundurulması, insanı merkeze alan kalkınma anlayışıyla uyumlu gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Baber, H.E. (2007). Adaptive Preference, *Social Theory and Practice*, Vol.33, No.1, 105-126

Elster, J. (1983). *Sour zGrapes: Studies in the Subversion of Rationality*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Ezop Masalları (2014). Çev. Tozan, Alkan, 2. Basım, İstanbul: Can Sanat Yayınları

Fukuda-Parr, S. (2003). The Human Development Paradigm: Operationalizing Sen's Ideas on

Capabilities. *Feminist Economics*, 9, (2-3), 301-317.

Goulet, D. (1971). *The Cruel Choice: A New Concept on the Theory of Development*, Atheneum, New York.

Gökçek-Karaca, N., ve Gökçek, B. (2014). Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinde Çok Boyutlu Yoksulluk ve İnsani Gelişme, *International Conference on Eurasian Economies*, <http://avekon.org/papers/866.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2015

Gökdemir, Ö. and Veenhoven, R. (2014). Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş [A Different Prospect to Development: Well-being] Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Faruk AYSAN ve Devrim Dumludağ, *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: İmge Kitabevi

Han E. ve Kaya, A.A. (2013). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Gözden Geçirilmiş 8. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 4, 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi

İnsel, A.(2000). Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı Amartya Sen'in Etik İktisat Önerisi. *ODTÜ İktisat Kongresi*, 13-16 Eylül 2000, Ankara

Kabaş, T. ve Uğur M.S. (2011). Türkiye İçin Alternatif Bir Kalkınma Politikası Olarak İnsani Gelişme Yaklaşımı, *Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi VII*, Türkiye Ekonomisi'nin Dinamikleri: Politika Arayışları, Ankara, 22-23 Aralık 2011, 1-16

www.ekonomikyaklasim.org/eykongre2011/?download=23.pdf, Erişim Tarihi: 10.09.2015

Kaynak, M.(2007). *Kalkınma İktisadi*, 2.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi,

Lucas, R.E., Clark A. E., Georgellis Y., Diener E. (2003). Reexamining Adaptation and The Set Point Model of Happiness: Reactions to Changes in Marital Status, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.84, No.3, 527-539.

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). 2014. *Multidimensional Poverty Index 2013: Brief Methodological Note and Results*, <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MPI-2013-Brief-Methodological-Note-and-Results1.pdf?79d835>

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MD-poverty-presentation_eng2.pdf?0a8fd7&a403e4 Erişim Tarihi: 04.11.2015

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). <http://www.ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/mpi-2015/mpi-data/>, Erişim Tarihi: 02.10.2015

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI) (2015). *Multidimensional Poverty Index - Winter 2014/2015: Brief Methodological Note and Results*

http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/MPI-2015-Brief-Methodological-Note_1-5-15.pdf?0a8fd7&90b6a2, Erişim Tarihi: 12.11.2015

Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI). <http://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/Global-MPI-2014-an-overview.pdf?0a8fd7> Erişim Tarihi: 13.10.2015

Özkan, H, Kırdas, K, Koç, T.(2012). Yoksulluk Sorununu Görmeyen Bir Kalkınma Modeli Olarak Yönetişimci Kalkınma: Adana Örneği, Ankara Üniversitesi, *SBF Dergisi*, Cilt 67, No. 4, 89 - 124

Qizilbash, M. (2007). The Adaptation Problem, Evolution and Normative Economics, *Papers on Economics & Evolution*, https://www.uni-marburg.de/fb19/fachgebiete/wirtschaftsgeographie/wps_ag/archiv_evoec/2007/2007-08.pdf Erişim Tarihi: 21.09.2015

Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz Alogan, Birinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Sen, A. (1981). *Poverty and Famines. An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford: Clarendon Press.

UNDP (2014a), Human Development Report (HDR) 2014. *Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>

UNDP, *Human Development Reports*, <http://hdr.undp.org/en/data>, (Erişim Tarihi: 10.09.2015)

UNDP (2014b). *Human Development Report (HDR)*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14_technical_notes.pdf, Erişim Tarihi: 11.10.2015

UNDP, *About Human Development*, <http://hdr.undp.org/en/humandev>, Erişim Tarihi:05.09.2015

Veenhoven, R.(1991). Is Happiness Relative?, *Social Indicators Research* 24, 1-34

Veenhoven, R. (2005). Apparent Quality of Life in Nations How long and Happy People Live, *Social Indicators Research*, 71, 61-68.

Veenhoven, R. (2009). Well-being in Nations and Well-being of Nations. Is There a Conflict Between Individual and Society, *Social Indicators Research*, 91, 5-21

Veenhoven, R. (2012). Cross-national Differences in Happiness: Cultural Measurement Bias or Effect of Culture? *International Journal of Wellbeing*, 2(4), 333-353.

Veenhoven. R. *Average happiness in 149 nations 2000-2009*. World Database of Happiness. Rank Report Average Happiness. Internet: http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/findingreports/RankReport_AverageHappiness.php, Erişim Tarihi:20.09.2015

Vikander, N. (2007), *Kahneman's Objective Happiness and Sen's Capabilities: a Critical Comparison*, <http://www.tinbergen.nl/~vikander/KahnemanSen.pdf>, Erişim Tarihi: 15.10.2015

World Happiness Report, (2015). http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/WHR15_Sep15.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2015

World Database of Happiness http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/nat_fp.php?mode=8. Erişim Tarihi: 10.11.2015

<http://www.bhutanstudies.org.bt/publicationFiles/2015GNH/Summaryof2015GNHIndex.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2015.

KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARI VE 2007 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ

Ersan Bocutođlu¹

ÖZET

ABD’de finansal hizmetler endüstrisi ile kredi derecelendirme endüstrisi 1975 yılından beri yakın ilişkiler içinde bulunmaktadır. ABD Sermaye Piyasası Kurulu, kredi derecelendirme endüstrisinde sadece Ulusal Seviyede Seçilmiş İstatistiki Derecelendirme Örgütü olarak belirlediği kredi derecelendirme kuruluşlarının faaliyetine izin vermektedir. SEC tarafından piyasaya girişin sınırlandırılması, kredi derecelendirme endüstrisinde Standard and Poor’s, Moody’s ve Fitch’ten oluşan üç büyüklerin hakim olduğu bir oligopol yaratmıştır. SEC ve Basel II çerçevesinin regülasyon kararlarında ve banka sermaye yeterliliklerinin belirlenmesinde kredi derecelendirme kuruluşlarını referans almaları, kredi derecelendirme kuruluşlarının önemini arttırmıştır. Üç büyük kredi derecelendirme kuruluşunun işletme modellerini ‘yatırımcı öder’ modelinden, ‘ihraççı öder’ modeline çevirmeleri, endüstride menkul değer ihraççılarının kredi derecelendirme kuruluşları üzerinde hakimiyet kurmasına ve kredi derecelendirme kuruluşlarının enformasyon kalitesi düşük şişirilmiş kredi dereceleri üretmelerine yol açmıştır. Bulgular endüstrideki bu çıkar çatışmasının, 2007 Küresel Finansal Krizin ortaya çıkmasında tetikleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu makale mütevazi bir tarzda yukarıda temas edilen ilişkiler ağını ve kredi derecelendirme kuruluşlarının 2007 Küresel Finansal Krizindeki rolünü anlamaya teşebbüs etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD Sermaye Piyasası Kurulu, Ulusal Seviyede Seçilmiş İstatistiki Derecelendirme Örgütleri, Kredi Derecelendirme Kuruluşları, Oligopol, İhraççı Öder İşletme Modeli, Çıkar Çatışması, 2007 Küresel Finansal Krizi

JEL Sınıflaması: E32, G180, G240, G280

¹ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
(ebocutoglu@ktu.edu.tr)

CREDIT RATING AGENCIES AND 2007 GLOBAL FINANCIAL CRISIS

Ersan Bocutoğlu

ABSTRACT

In the USA financial services industry and credit rating industry have been working in a closely interrelated manner since 1975. The US Security and Exchange Commission allowed solely credit rating agencies with Nationally Recognized Statistical Rating Organizations designation to operate in credit rating industry. The restrictions imposed by Security and Exchange Commission on credit rating agencies to enter the industry have created an oligopoly in credit rating market dominated by the big three consisting of Standard and Poor's, Moody's and Fitch. The fact that Security and Exchange Commission and Basel II framework referenced credit ratings as a benchmark in regulations and banks' capital requirements respectively increased the importance of the credit rating agencies. The decision that the big three changed their business model from 'investors pay' to 'issuer pay' model led to the dominance of the security issuers over credit rating agencies and consequently it forced credit rating agencies to produce high credit ratings with low informative quality related to credit risk assessments. Evidence suggests that the conflicts of interest in credit rating industry have played a triggering role in 2007 Global Financial Crisis. This paper modestly attempts to understand the above-mentioned web of relations and the role of credit rating agencies in 2007 Global Financial Crisis.

Keywords: US Security and Exchange Commission, Nationally Recognized Statistical Rating Organizations, Credit Rating Agencies, Oligopoly, Issuer Pays Business Model, Conflict of Interest, 2007 Global Financial Crisis

JEL Classification: E32, G180, G240, G280

1. GİRİŞ

Birçok faktörle birlikte kredi derecelendirme kuruluşlarının 2007 Küresel Finansal Krizinde oynadığı rol tartışılmıştır (Bocutoğlu, 2014c). ABD Sermaye Piyasası Kurulu'nun (bundan böyle SEC); kamuya ilan ettiği kredi derecelendirme modelinin varsayımlarını gizlice gevşeterek yanlış kredi derecelendirmesi yapması ve yatırımcıları zarara sokması nedeniyle Standard and Poors (SŞP) adlı kredi derecelendirme kuruluşunun, ticari konut kredisi destekli menkul değerler (CMBS) piyasasındaki faaliyetlerini 21 Ocak 2015-21 Ocak 2016 tarihleri arasında bir yıl süre ile askıya alması (Whitehouse, 2015), dikkatleri tekrar kredi derecelendirme kuruluşlarına (bundan böyle KDK) çekmiştir.

2007 Küresel Finansal Krizi, küresel finansal piyasaların küresel yönetim başarısızlığından ağır şekilde etkilediğini göstermiştir. Kriz öncesinde bile, küresel finansal piyasaların ulus devletlerin denetimi dışına taşıdığı gerçeğinin anlaşılması, bazı ülkeleri kamunun düzenleyici fonksiyonunu yerine getirecek devlet-dışı aktörlere yaslanmaya itmiştir. Basel II 'Bankacılık Çerçevesinde' kredi derecelendirilmesinin referans olarak kullanılması, kredi derecelendirme kuruluşlarının küresel yönetim için uygun bir mekanizma olarak benimsenmesine yol açmıştır. KDK; nispeten standartlaşmış, uyumlu, kolay anlaşılır ve kredi kalitesinin ölçülmesinde bağımsız üçüncü taraf olmaları bakımından, küresel kamu politikasının 'özel yapıcılar' haline gelmiş ve kriz öncesi uluslararası düzenleyici yapılar çerçevesinde küresel yönetişimin anahtar araçları olarak görülmüştür. Bununla birlikte varlığa dayalı menkul değerlere verilen kredi derecelerinin iyiye olduğu kadar kötüye de kullanılması, özel olarak ta eşik-altı konut ipotekleri ile ilişkili olmaları ve bu ipoteklerde teminat olarak kullanılmaları; KDK'nın yatırımcılara, finansal kurumlara ve regülatörlere ilettiği sinyallerin güvenilirliği konusunda şüpheler doğurmuştur. Bu nedenle kriz öncesinde bile, KDK'nın küresel yönetimde sahip olduğu ağırlıklı rol, tartışmalara konu olmuştur.

KDK ile ilgili tartışmalar, kredi derecelendirmelerinin yoğun çıkar çatışması² altında yapılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre KDK, özellikle

² Bir meslek erbabının veya şirketin, temsil esnasında kendisini güvenilir bir kaynak olmaktan çıkaran çıkarlarının bulunması durumu. Söz konusu çıkar para, statü, bilgi, itibar olabilir. Böyle bir durum ortaya çıktığında, temsil edenin gönüllü olarak kendisini sistemden çıkarması istenir ve genellikle yasa bunu emreder (Investopedia, Conflict of Interest maddesi). Bir avukat, çıkarları birbiri ile çatışan iki veya daha fazla müşteriyi aynı anda temsil etmesi durumunda çıkar çatışması ile yüz yüze gelir. Bu nedenle dünyadaki hukuk sistemleri, müşterilerin onayı olmaksızın böyle bir temsile izin vermez (Encyclopedia of

son derece kompleks bir yapıya sahip 'varlığa dayalı menkul değerlerin' kredibilitesi hakkında enformasyon değeri düşük bilgiler sağlamakta, yaptığı kredi derece düşürmeleri ön-alıcı olmaktan ziyade tepkisel sonuçlar doğurmakta ve sahip olduğu büyük piyasa gücüne karşılık hesap vermez konumda bulunmaktadır (McVea 2010, ss. 702-703).

2007 yazı sonundan itibaren KDK, konut kredisine dayalı varlıkların kredi derecelerinde büyük ölçekte düşürmelere gitti ve bu uygulamayı 2008 sonbaharına kadar sürdürdü. 15 Eylül 2008'de SŞP, Moody's ve Fitch'ten oluşan üç büyükler, sahip olduğu hisse senetlerinin % 61 oranında değer kaybetmesi üzerine ABD'nin en büyük sigorta şirketi olan AIG'in kredi derecesini düşürdü. Aynı gün Lehman Brothers ve Merrill Lynch iflaslarını açıkladılar. Bir süre önce de Bear Stern yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini (insolvent) ilan etmişti. Birkaç gün sonra ABD Hazine Bakanı Paulson ile Fed Başkanı Bernanke kongreye, 700 milyar dolar değerindeki konut ipotekli kötü borçları satın alıp alamayacaklarını sordu. Başkan George W. Bush, kurtarma (bail out) olmaksızın ekonominin bütününe tehlike içinde olacağı uyarısı yaptı.

KDK'nın varlıkların kredi derecelerini düşürmesi, tek başına bir kriz nedeni sayılmamakla birlikte, kredi derecelerinin şişirilmiş olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. İhraççıların, yatırımcıların, KDK'nın ve regülatörlerin yaptıkları yanlış hesaplar; finansal piyasaların verili teşvik sistemi dikkate alındığında sürpriz sayılmamalıydı. ABD Para Denetçileri Ofisi'nin (OCC) 1936'da ve SEC'in 1973'te uyguladıkları regülasyonlar, KDK'nca üretilen kredi derecelerine dayanmaktaydı. Bu regülasyonlar, kredi derecelendirme endüstrisine az sayıda KDK'nın girişine izin verilmesine, söz konusu KDK'nın izledikleri kredi derecelendirme modelleri ve metodolojilerinin yeterli görülmesine ve bu nedenle finansal hizmetler endüstrisinde büyük ölçekli potansiyel risklerin doğmasına yol açtı.

Kredi derecelendirme endüstrisinde rekabeti sağlayacak sayıda KDK'nın yer almasına izin verilseydi, şüphesiz finansal piyasalar daha sağlıklı işleyebilirdi. SEC'in; kredi derecelendirme endüstrisinde ulusal seviyede yer alacak KDK'ını belirlemek üzere, Ulusal Seviyede Seçilmiş İstatistikî Derecelendirme Örgütleri (bundan böyle NRSRO) adlı bir örgüt kurması, kredi derecelendirme endüstrisinde sadece SŞP, Moody's ve Fitch'ten oluşan oligopolcü bir yapının doğmasına sebep oldu (Roubini ve Mihm, 2012, s. 207). KDK'nın oligo-

Britannica, Conflict of Interest maddesi). KDK'nın ürettiği kredi dereceleri, hem menkul değer ihraççıları hem yatırımcılar hem de regülatörler tarafından kullanılır. İhraççılar, yatırımcılar ve regülatörler arasında çıkar çatışması bulunduğu için; KDK'nın ürettiği kredi dereceleri çıkar çatışmasına konu olmaktadır.

polleşmesine yol açan SEC düzenlemesinin amacı, oligopolcü bir mekanizma kurmak ve yatırımcıların yapacakları yatırımlara göstermeleri gereken şahsi özeni azaltmak değildi, tam aksine yatırımcıyı korumaktı. Bununla birlikte yatırımcıların, kredi derecelendirme endüstrisindeki oligopolleşmeden rahatsız olduklarına dair belirti göstermemeleri ilginçtir.

Kredi derecelerinin, yatırımcılar bakımından giderek daha az enformasyon değeri taşımasına rağmen, kamu regülatörlerinin regülasyonlarında ve Basel II çerçevesinin banka sermaye yeterliliğinin tespitinde kredi derecelerini referans olarak alması, NRSRO olarak seçilmiş KDK'nın ürettiği kredi derecelerine olan talebi şişirmiştir.

Kredi derecelendirme endüstrisindeki bu iyi niyetli düzenlemeler beklenmeyen sonuçlar doğurmuş ve bu beklenmeyen sonuçlar, bazı durumlarda, finansal krize yol açan başka mekanizmaları tetiklemiştir. SEC'in NRSRO listesine KDK seçimi ve bu seçimin regülasyonlarda kullanılması; yatırımcılar ve diğer finansal aktörler gibi piyasa karar birimlerinin yanlış yönlendirilmesine yol açan bir enformasyon akımına sebep olmuştur.

ABD'nin sermaye altyapısının büyüklüğü ve veri olarak KDK'nın finansal piyasalardaki gücü dikkate alındığında, regülatörlerin finansal güvenlik ve sağlamlık için KDK'ca üretilen kredi derecelerine bu ölçüde ağırlık vermelerinin hata olduğu zaman içinde anlaşıldı (Ekins vd., 2012, s. 2).

İngiltere'de yayınlanan Turner Raporu'nda, Birleşik Krallık Finansal Hizmetler Kurumu'nun (FSA) yönetim, KDK'nın murakabesi ve kredi derecelendirme endüstrisindeki çıkar çatışmasının kontrolü için regülasyon değişikliğine gitmeye ihtiyaç duyduğu hususu vurgulanmıştır. Uluslararası toplumda da benzer endişeler dile getirilmiştir. Finansal istikrarı sağlamak amacıyla G20 gurubu tarafından 2009 yılında kurulan 'Finansal İstikrar Kurulu'; standartlar, yasalar ve regülasyonlarda kredi derecelerine bağımlılığın azaltılması konusunda hükümetlere çağrıda bulunan bir rapor yayınlamıştır (Ryan, 2012, s. 8).

Bu makale esas itibariyle ABD kredi derecelendirme endüstrisinin özelliklerini, çalışma usullerini, aktörlerini ve aktörler arasındaki ilişkileri tanıtmayı, endüstrideki oligopolcü yapının yol açtığı çıkar çatışmalarının 2007 Küresel Finansal Krizi'nin oluşumuna etkilerini incelemektedir. Finansal iktisadın karmaşık terminolojisini basite indirgeyerek, ABD finansal sisteminin çalışma prensiplerinin ve 1929 Büyük Buhranından sonraki bu en büyük krizinin (Mian ve Sufi, 2009, s.1449) nedenlerinin daha kolay anlaşılmasını sağlamak ta bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Makale esas olarak E. M. Ekins ve M.A. Calabria'nın (2012), "Regulation, Market Structure, and Role of Credit Rating Agencies", H. McVea'nın (2010), "Credit Rating Agencies, Subprime Mortgage Debacle and Global Governance: The EU Strikes Back", J. Ryan'ın (2012) The Negative Impact of Credit Rating Agencies and Proposals for Better Regulation ve Financial Crisis Inquiry Commission'ın (2011), The Financial Crisis Inquiry Report adlı çalışmalarının motivasyonu ile yazılmıştır olup, dereceye yönelik akademik bir endişe taşımamaktadır.

2. KDK'NIN ARKA PLANI

2.1. KDK'nın Tanımı ve Kapsamı

KDK, en basit haliyle, borç senetlerinin kredibilitesi hakkında bilgi sağlamada uzmanlaşmış kurumlar olarak tanımlanabilir. Kredibilite ise ihraççının çıkardığı borç senedinin ana para veya faizinin vadesinde ödenme ihtimalidir. Böylece KDK'nın; şirketlerin, kurumların ve hükümetlerin borçlarını geri ödeyebilme kabiliyetini değerlendiren ticari şirketler olduğu hususu ortaya çıkar. KDK, kredi değerlendirme işini belirli harfler vererek yapar. Bu harfler, belirli bir şirketin, menkul değer veya borç senedinin belirli bir tarihteki kredibilitesi hakkında KDK'nun *kanaatini* sembolize eder. Şurası önemlidir ki, KDK belirli bir borçlunun belirli bir borç senedinin ana parası veya faizinin geri ödenmesinde güçlüğe düşüp düşmeyeceği hakkında kesin tahminlere sahip olmayıp; bir şirket, ülke, menkul değer veya borç senedinin kredibilitesi hakkında kamuya *sübjektif* görüş bildiren kurumlardır. KDK esas olarak; yatırımcıya enformasyon ve değerlendirme, ihraççıya sermaye piyasalarına giriş imkanı ve regülatörlere regülasyon imkanı sağlamak gibi üç temel fonksiyon görmektedir (Ryan, 2012, s. 6).

Dünyada ölçekleri, ilgi alanları ve kullandıkları metodolojiler bakımından farklılık gösteren yaklaşık 130 KDK bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan S&P, Moody's ve Fitch en büyükleri olup ABD'de konuşlanmış olmalarına rağmen, başta Birleşik Krallık ve Avrupa olmak üzere, küresel ölçekte bütün finansal piyasalarda etkin konumda bulunmaktadır (McVea 2010, s. 705).

Yukarıda KDK'nın, belirli bir borç enstrümanının kısmen veya tamamen geri ödenme ihtimali hakkında tahminler ürettiği belirtilmişti. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi sunmak mümkündür. Kredi derecelendirmesi genel şirket borçları, yani şirketin toplam finansal sağlığı üzerinden yapılabilirken; konut kredisine dayalı menkul kıymetler örneğinde olduğu gibi, paketlenmiş bir

menkul değerin içinde yer alan varlıklar üzerinden de yapılabilir. 1929 Büyük Buhranı'ndan önce, KDK Şirket hisse senedi değerleri üzerinde sınırlı analizler yapmaktaydı. KDK'lar genellikle, sadece kredi riskini değerlendirdiklerini ve herhangi bir enstrümanın likiditesi veya yetersizliğinden doğabilecek kayıplar hakkında değerlendirmede bulunmadıklarını ifade etmektedir. 2007 Küresel Finansal Krizine yol açan panikte yüz yüze geline kayıpların, krediden mi yoksa likidite kayıplarından mı kaynaklandığı hususundaki tartışmalar halen devam etmektedir. Varlığa dayalı bir menkul değer söz konusu olduğunda menkul değeri ihraç edenler; konut kredisi borcu veya Şirket borcu gibi borçları bankadan satın alır, riski yeniden paketleyerek yatırımcı tarafından satın alınan bir finansal ürüne dönüştürür. Yatırımcı, finansal enstrümanın bedelini ihraç edene öder ve karşılığında borcun ana para ve faiz geri ödemesini kabul eder (Ekins vd. 2012, s. 3)

Bununla birlikte borcun mutlaka geri ödeneceği garanti edilemez. Bu nedenle yatırımcı borcun geri ödenmeme ihtimali hakkında bilgi sahibi olmak ister. KDK, yatırımcı ile finansal ürünü ihraç eden finansal firma (ihra) arasındaki enformasyon asimetrisini ortadan kaldırmak için, finansal ürünün sağlımlığını sıralı bir düzende göstermek üzere risk değerlendirmesi yapar. Bunu yaparken amacı, yatırımcıya farklı potansiyel yatırım seçeneklerini karşılaştırma imkanı sunmaktır. Yatırımcı da esasen, Şirket borcu veya konut kredisi destekli menkul değerler gibi yatırım yapacağı finansal enstrümanlarla ilgili kredi riski hakkında bilgi sahibi olmak arzusundadır. Ödünç verenler riski finansallaştırılmış kompleks ürünler halinde paketleyecek yeni yollar icat ederken, yatırımcıların da bu yeni ürünlerle ilişkili risk konusunda daha fazla bilgi sahibi olmak istemesi son derece tabiidir.

KDK, halihazırda derece verdiği menkul değerlerin kredibilitesini etkileyecek bilgileri sürekli olarak yenilemez, yaptıkları derecelendirmenin zaman içinde nispeten istikrarlı kalacağını umar. KDK'nın dereceleri değiştirmesi; genel olarak kısa dönemli kredi riskinde bir değişme ortaya çıktığında değil, büyük ölçekli temerrüt ihtimali doğduğunda söz konusu olur. KDK'nın izlediği bu yönteme, 'zaman içinde bir noktada derecelendirme' değil 'konjonktür içinde derecelendirme' adı verilir (Ekins vd., 2012, s. 4). Mesela, varlıkları elinde uzun dönem tutmaya niyetli taraflar, piyasa trendine ters kk oynaklıklarla fazla ilgilenmez.

Bu yöntem ihralara ve yatırımcılara daha az doğrudan maliyet yükler, nkn regülasyonun Şart koştuğu sermaye gereklerini yerine getirmek için daha az kaynak ayırırlar. Dahası, firmalar ve yatırımcılar arasındaki szleş-

meler, genellikle kredi derecelerinden etkilenen 'derecelendirme tetiklerini' ihtiva eder. Derecelendirme tetiği, hızlı geri ödeme, daha fazla teminat gösterme gibi gereklerle ilgili olarak sözleşmeye konan yükümlülüklerdir. Sürekli olarak değişen kredi dereceleri, finansal enstrümanın maliyetini arttırır, çünkü finansal enstrümanın değeri daha oynak hale gelir ve bu durumda daha hızlı geri ödeme veya ilave teminat yükümlülüklerini tetikler. Örnek olarak KDK, American International Group'un (AIG) derecesini düşürdüğünde, şirketin likiditesini arttırmak üzere daha fazla ilave teminat sağlaması istendi.

Kredi derecelendirmesinin temel fonksiyonu, yatırımcılara hangi enstrümana yatırım yapacakları konusunda bilgi sağlamaktır. Bunun yanında ihraççılara yükümlülüklerini yerine getirmede baskı uygulamaları, borç enstrümanının piyasada fiyatlanmasına yardımcı olmaları gibi ek fonksiyonları da vardır. KDK'nın, piyasadaki mevcut finansal enstrümanların değerine ilave katkı yaptığını kanıtlayabilmek için, verdiği kredi derecelerinin zaman içinde doğru olduğunun gösterilmesi gerekir. KDK'nın yaptığı derecelendirmenin performansı, aynı zamanda KDK'nın itibarını temsil eder. İtibar piyasa disiplininin en önemli dayanağı olup, itibardaki değişimler KDK'nın karlılığı ve başarısı üzerinde önemli etkiler yapar.

KDK'nın verdiği derecelendirme hizmetini fiyatlandırmak için iki işletme modeli vardır: 'yatırımcı öder işletme modeli' ve 'ihraççı öder işletme modeli'.

Yatırımcı öder işletme modelinde, KDK finansal ürünü derecelendirir ve bu derecelendirmeyi kendisine abone olan yatırımcılara iletir. Bu işletme modelinde KDK'nın ana müşterisi yatırımcılardır. Yatırımcının aboneliğini devam ettirmesi ve KDK'nın da para kazanabilmesi için, KDK'nın yatırımcıya enformasyon içeriği yüksek doğru bilgiler sağlaması gerekir.

İhraççı öder işletme modelinde ise, ihraççının başvurusu üzerine, KDK bireysel kredi derecelendirmesini yapar ve kendine başvuran finansal ürünün ihraççısına satar. İhraççı daha sonra satın aldığı kredi derecesini ihraç ettiği ürünün kredibilitésinin sertifikası olarak gösterip, ihraç ettiği finansal ürünü yatırımcıya satar. Bu sertifikanın yatırımcıya güven verdiği açıktır. Bu modelde KDK'nın ana müşterisi ihraççılardır. KDK'ndan yüksek kredi notu almaları ihraççıların çıkarıdır. Buna karşılık derecelendirilen finansal ürünü satın alan yatırımcı da KDK'nın itibarını, yani kredi derecelerinin gerçeği yansıtmaya derecesini dikkate alır.

Rekabetçi bir piyasada, yeni piyasa katılımcıları derecelendirmenin değerini düşürecektir. Çünkü ihraççı yüksek kredi derecesi isteyecek, KDK ise

düşük fiyattan yüksek kredi derecesi vererek bir tür kredi notu enflasyonuna yol açacaktır. İhraççılar SŞP'u, yatırımcılar ise Moody's'i güvenilir bulmaktadır.

İhraççılar tipik olarak ihraç ettikleri her bir finansal ürün için iki kredi derecelendirmesi satın almakta, ikisinin sonuçları arasındaki fark büyükse bir üçüncüyü denemektedir.

Yatırımcılar ise tipik olarak sadece bir derecelendirmeye itibar etmektedir. Eğer yatırımcı bir ticari bankaysa ve sahip olduğu aynı menkul değer için farklı kredi dereceleri söz konusu ise, ilke olarak risk değerlendirmesinin hesabında düşük dereceyi esas alır. Belirli bir finansal varlığın elde tutulma kararında genellikle tek bir kredi derecesine itibar edilir. Aynı finansal varlık için birden fazla kredi dereceleri söz konusu olduğunda ise yüksek derece esas alınır (Ekins vd. 2012, ss. 5-6; Hunt, Tarihsiz, ss. 4-13).

2.2. KDK'nın ve KDK Regülasyonlarının Tarihçesi

2.2.1. KDK'nın Tarihçesi

KDK endüstrisinin 19. yüzyıldaki finansal yayıncılığa uzanan köklü bir geçmişi vardır. İlk kredi raporlama şirketi olan The Mercantile Agency 1841 yılında kurulmuş olup; ihtiyaç duyulan işletme istatistiklerini, iş dünyasının durumu ve belirli bir firmanın kredibilitesi ile ilgili bilgileri toplamak üzere, geniş bir haber alma ağı oluşturmuştur. Şirketin kuruluşu, 1837 finansal krizine yol açan enformasyon asimetrisini azaltma ihtiyacı ile ilişkilidir. Şirket daha sonra topladığı bilgileri abonelerine servis etmeye başlamıştır.

Finansal basın işleri ile uğraşan John Moody ve Henry Poor'un, 20. yüzyıla girerken, demiryolu bonoları piyasası ile ilgili istatistikleri toplayıp abonelerine ulaştırması modern KDK endüstrisinin kurulmasına yol açmıştır. Toplanan bilgiler; işletmelerin yatırım fırsatları ile ilgili bilgilerinin kalitesi, fırsatları kovalarken işletmenin başarısı ve borçlarına sadakati kapsıyordu. Bu bilgiler zamanla şirket borçları ile ilişkili risk tahminlerinde kullanılmaya başlandı. 1909'da Moody's Analyses Publishing Company, 1906'da H.V. And H.V. Poor Company, 1922'de Standard Statistic Company ve 1924'te Fitch Publishing Company kuruldu. KDK'nın sayısının artması, 20. yüzyıl boyunca borç senetleri piyasası için gerekli bir enformasyon altyapısı oluşturdu.

1929 Büyük Buhranı esnasında, John Moody's ve Henry Poor's şirketleri yaptıkları doğru tahminlerle imat ve itibar bakımından öne geçtiler. 1945-1970 döneminde, finansal piyasalar göreceli bir istikrarlı dönem yaşamakla

birlikte, KDK endüstrisindeki risk hesaplama metodolojilerinde yapılan yenilikler yavaşladı. Finansal piyasalardaki istikrar, KDK'nın ancak mütevazı düzeyde kar edebilmesine imkan tanımaktaydı.

1960'ın ikinci yarısından 1970'lere doğru piyasaya dayalı şirket fonlamalarının daha yaygın hale gelmesiyle birlikte, kredi derecelendirmesine olan talep hızlanarak arttı. Kredi analizi alanında bankalar ile KDK rekabet halindeydiler. Ticari bankaların kredi değerlendirme analizleri genellikle ödünç kapsamında olup bilançolara dayanırken, KDK pazarlanabilir borç enstrümanlarının kredibilitesi ile ilgilenmekteydi. 1960 sonu ve 1970'ler boyunca enflasyon hızlanırken, ticari bankalar ve tasarruf sandıkları 1933 Glass-Steagall Yasası'na ait Regülasyon Q'nün³ getirdiği yasal sınırlar nedeniyle mevduatlarını arttırmada giderek sıkıntıya düştüler. 1966'da Regülasyon Q'nun tasarruf ve ödünçlere de yaygınlaştırılması, geleneksel ödünç veren kurumların mevduat ve kredi sağlama kabiliyetini kısıtladı (Ekins vd. 2012, s. 6).

Bu durumda banka dışı ortak fonlar ve diğerleri, Regülasyon Q düzenlemesi nedeniyle bankaların içine düştüğü fonlama sorununun, kredi sağlama konusunda kendilerine bir fırsat alanı açtığını gördüler. Ticari bankaların alanına giren bu yeni piyasa katılımcıları, ticari bankaların sahip olduğu kredi değerlendirme alt yapısına sahip olmadıkları için, kredi derecelendirmesinde büyük KDK'na yöneldiler.

Dönüşüme uğrayan ilk kesim, işletme kredileri idi. Demiryolu bonoları, 1960'lara kadar ABD anonim şirket borç senedi piyasasının büyümesinde hızlandırıcı rol oynarken, diğer finansal olmayan endüstriler, kendi finansman ihtiyaçları için esas olarak hala banka kredilerine ve iç fonlamaya itibar etmeye devam etmekteydiler. Yüksek enflasyon nedeniyle şirketlerin ticari banka kredilerinden uzaklaşması, 1975-1980 döneminde finansal olmayan ticari kağıt piyasasının üç kat büyümesine yol açtı. Aynı dönemde uzun vadeli anonim şirket bono piyasasının büyüme oranı % 80'e ulaştı. Yapılandırılmış finansal ürünler piyasasındaki bu büyüme, KDK'na olan talebi arttırıcı bir faktör oldu. Daha sonra ABD konut kredisi destekli menkul değerler ve konut teminatlı kredilerin coşması, yapılandırılmış finans piyasasının hızla büyümesine yol açtı.

³ ABD'de 1933 yılında çıkarılan Glass-Steagall Yasasının bir hükmü olan Regulation Q'ye göre, ticari bankaların vadesiz mevduata faiz ödemesi yasaklandı. Bu durumda mevduat sahipleri vadesiz mevduatlarını ticari bankalardan çekip sermaye piyasasına yönlendirdikleri için, ticari bankaların kredi sağlama kapasitesi zayıfladı (Investopedia, Regulation Q maddesi). Regulation Q, 1933-1986 döneminde çeşitli banka mevduatlarına ödenecek faiz oranını da sınırlandırdı.

1980'lerde başlayan ve KDK'na olan talebi yükselten bir başka faktör de küreselleşmedir. Küreselleşme KDK'nın dikkatinin ABD dışına yönelmesine yol açtı. KDK; UK, Japonya, Fransa, Avusturalya, Kanada, Hindistan, İsveç, Rusya, Meksika ve Avusturya da şubeler açtı. Böylece küreselleşme ile birlikte kredi derecelendirmesine ihtiyaç duyan yeni finansal ürünlerin ortaya çıkması, KDK hizmetlerine olan talebi arttırdığı gibi KDK'nın karının büyük bir kısmını da oluşturmaya başladı.

Piyasadaki bu değişme karşısında, 1974 yılında SŞP işletme modelini değiştirdi ve yatırımcılara abonelik karşılığı bilgi vermek (yatırımcı öder işletme modeli) yerine doğrudan menkul değer ihraç edenlerden ücret almaya başladı (ihraççı öder işletme modeli). Bu işletme modeli değişikliği düşük maliyetli fotokopi teknolojisinin geliştiği bir döneme denk geldiği ve yatırımcılardan birinin sahip olduğu bilgiyi diğer yatırımcılar fotokopi ile paylaştığı için, yatırımcıların kredi derecelerinden yararlanması bedavaya geldi. 1970 yılında Penn Central, likidite krizinden sonra, ticari kağıtlara yatırdığı 82 milyon dolar ile birlikte borcunu ödeyemez duruma düştü. Bu durum finansal piyasalarda kredi riskine daha fazla odaklanma gereğini doğurdu. Menkul değer ihraç edenler, yatırımcıları derecelendirmelerin kalitesi konusunda ikna etmek amacıyla, aktif olarak KDK arayışına girdiler. Netice olarak kredi derecelendirme piyasası yükselirken, KDK takip ettikleri işletme modelini değiştirerek, yatırımcıyı değil menkul değer ihraç edeni ücretlendirmeye başladı. *Kredi derecelendirme piyasasında ortaya çıkan bu işletme modeli değişikliğinin, SEC'in NRSRO seçimini uygulamaya koyduğu döneme denk gelmesi dikkat çekicidir.*

2.2.2. KDK Regülasyonlarının Tarihçesi

Finansal piyasalar değişirken ve yapısal finansman büyürken, hükümet regülasyonları kredi derecelendirme endüstrisinde anahtar rol oynamaya başladı. Regülatörler KDK'nı doğrudan düzenleme yerine, kredi derecelerini finansal piyasaların geleceğini öngörmeye bir araç olarak ele almayı tercih etti. SEC, KDK'nı tanımlayan ve regülasyon çerçevesini dolaylı olarak KDK'nın verdiği kredi derecelerine dayandıran çok sayıda kural koydu.

KDK ile ilgili ilk regülasyon 1931 yılı Mart'ındaki bankacılık krizinden hemen sonra uygulamaya konuldu. 1929 Büyük Buhranı'nın başında, bankaların likiditeye ihtiyaç duymaları ve bu nedenle düşük kaliteli bonolarını piyasaya sürmeleri sonucunda, bono piyasasında genel bir fiyat düşüşü ortaya çıktı. Düşük kaliteli bono fiyatlarındaki düşüş, bankaların sahip olduğu bütün

bonoların piyasa değerini düşürdü ve banka başarısızlığına yol açtı. Bu tecrübe, bankaların ayakta kalabilmesi için sadece temerrütlerin değil fakat aynı zamanda bono değerlerinin de önemli olduğunu ortaya koydu. Netice olarak ABD Para Denetçileri Ofisi (OCC), bankaların muhtemel başarısızlıklarını ve aşırı kaldıraçlı hale gelmelerini önlemek amacıyla, onlara minimum sermaye yükümlülüğü getirdi.

Yeni düzenlemeyle birlikte OCC, bonoların ne kadar risk taşıdığını ve banka varlıklarının gerçek değerinin ne olduğunu belirleyecek kamusal alan dışında uzman grupları aramaya başladı (Ekins vd., 2012: s. 7). OCC'nin imdadına KDK yetişti ve OCC'nin yürüttüğü, milli banka portfolyolarının değerlendirme sürecine yardımcı oldu. OCC, potansiyel yatırımlar için yüksek kredi derecesine sahip menkul değerlerin satın alınmasını teşvik etti. Bu teşvikler tabii olarak KDK'na olan talebi arttırdı. OCC murakıplarının, dört yüksek kredi notundan birine sahip olan banka bonolarına aşınma payı uygulanmayacağını belirlemesi, yüksek kredi notuna olan talebi yükseltici bir rol oynadı. Bunun anlamı şuydu: BBB veya daha yüksek kredi değerine (AAA, AA ve A kredi derecelerine) sahip olduğu en az bir KDK tarafından belirlenen bankanın değerlendirmesi, defter kayıtları üzerinden yapılacak, bono değerindeki düşüşler dikkate alınmayacaktı. Aksi taktirde temerrütler, banka sermayesinin % 25 kadarını ortadan kaldıracaktı. 1936 yılında OCC ve FED bankalara, en az iki KDK tarafından BBB derecesinin altında değerlendirilen bonoları ellerinde tutmamaları talimatını verdi. Regülatörler tarafından verilen bu teşvik ve talimatlar, KDK'nı finansal sisteme dahil etmiş oldu. Bankalar federal sermaye yeterliliği kriterini sağlamak üzere, sahip oldukları varlıklar için kredi değerlendirmesi yaptırmak zorunda idiler. Ayrıca bankalar, KDK'nın yüksek kredi derecesi verdiği bonolara sahip olma yönünde teşvik edildiler.

1960'ların sonlarında, New York Borsasındaki (NYSE) işlem hacminde meydana gelen hatırı sayılır artış, brokerlerin menkul değerleri transfer etme mekanizmasını zedeledi. Bu zedelemenin yol açtığı ticari işlem kaybı, yaklaşık 100 broker firmasının sistem dışında kalmasına yol açtı. SEC daha sonra likit sermayeye yetersiz erişimin krizi derinleştirdiği sonucuna vardığı için, sermaye yeterliliği konusunda daha katı davrandı. Sonuç olarak SEC 1973 yılından itibaren 'tek tip sermaye kuralı' getirerek, bankacılık endüstrisinde bir başka regülasyon dalgasını başlattı. Bu dalganın bir parçası, broker-dealerler⁴ için net sermaye kuralı idi ki kayıtlı broker-dealerlerin yatırımcılarına ve

⁴ Finansal hizmetler endüstrisinde hem müşterileri adına hem de kendi hesabına alım satım yapabilen piyasa aracıları.

kreditörlerine olan sorumluluklarını yerine getirecek büyüklükte likiditeye sahip olma zorunluluğu getiriyordu. Regülatörler, kaldıracı ölçmek için KDK arasından bazılarını resmen seçmeye başladılar ki bu durum Ulusal Seviyede Tanınmış İstatistiki Derecelendirme Örgütlerinin (NRSRO) ortaya çıkmasına yol açtı.

Broker-dealerlerin net sermaye kuralı, bu araçların kredi derecelerine göre mülkiyetlerinde tuttıkları menkul değerlerin piyasa değerinin bir kısmını, söz konusu menkul kıymetlerin net değerinden çıkarmasını gerektiriyordu. Bu uygulamanın amacı, broker-dealerlerin mülkiyetlerinde tuttıkları menkul değerleri riske karşı korumaktı. İki KDK'dan yatırım yapılır derecesi alınması, menkul değerlerin net değerinden çıkarılmak zorunda olunan kısmı azaltıyordu. Bu yolla, net sermayelerini yükselteceği için, broker-dealerlerin NRSRO olarak seçilen KDK tarafından yüksek derece verilen enstrümanlara yatırım yapması özendirilmiş oldu.

SEC, izlediği NRSRO seçim stratejisi ile KDK arasından SŞP, Moody's, ve Fitch'i öne çıkardı. Bu KDK'nın seçilme nedeni, daha önce yaptıkları kredi derecelendirmelerinin doğru çıkması idi. NRSRO seçimi, bu üç KDK'nın gelecekte de doğru kredi derecelendirmesi yapacağını garanti etmemekle birlikte, onların başarısının onaylanması anlamına geliyordu. Bir KDK için NRSRO olarak seçilme zorunluluğu bulunmamakla birlikte, kamu ve özel emeklilik fonları ve sigorta şirketleri gibi yatırımcılar için SEC tarafından NRSRO olarak seçilen KDK ile çalışmak bir avantajdı. *Bu nedenle finansal hizmetler endüstrisindeki KDK talebi, bu üç seçilmiş şirkete yöneldi.*

SEC az sayıda KDK'nı NRSRO olarak seçmeyi tercih etti. 2000'lerin başında, KDK arasındaki birleşmeler NRSRO olarak seçilen KDK'nın sayısını 3'e düşürdü (Ekins vd., 2012: s. 8). Bu durum kredi derecelendirme endüstrisinde oligopolcü bir yapının doğmasına işaret ediyordu.

Zaman içinde regülatörler, NRSRO olarak seçilmiş KDK'na aşırı derecede bağımlı hale geldiler. ABD'deki regülasyonlarda kredi derecelendirmesinin kullanımı yaygınlaştı. 2005 yılı Haziran ayına kadar, 8 federal statü, 47 federal kural ve 100 devlet yasası NRSRO olarak seçilen KDK tarafından verilen kredi derecelerine referans vermekte, yani bu dereceleri esas almaktaydı.

Enron, WorldCom ve Parmalat olayları ile birlikte KDK, 21. yüzyılın başında yoğun eleştiri oklarına hedef oldu. Çünkü NRSRO olarak seçilen piyasaya hakim üç KDK'nın, bir iki gün veya hafta içinde iflaslarını açıklayan bu şirketlere, bono yatırımları için 'yatırım yapılabilir' derecesi verdiği ortaya çıktı. Bu apaçık hatadan başka, KDK'nın belirli endüstrilerdeki krizlerin kö-

rüklenmesinden de sorumlu olduğu yönünde eleştiriler gelmeye başladı. France Telecom SA'nın Ceosu Michel Bond, borç krizinin nedeni olarak Moody's şirketinin kredi derecelerini düşürmesini gösterdi. Regülatörler, yasa koyucular ve kredi derecelendirmesinde payı bulunan çıkar grupları, KDK'nın daha hassas gözlemlenmesi ve kredi derecelendirme endüstrisinin regülasyona tabi tutulması konusunda fikir birliğine vardılar (Ekins vd. 2012, s. 9). ABD Senatosu'nun çeşitli araştırmaları, dinlemeleri ve reform önerileri sonucunda; Kredi Derecelendirme Kurumları Reformu Yasası 2006 yılında yürürlüğe kondu.

2.3. KDK'nın Fonksiyonları

KDK'nın en önemli fonksiyonu, gelecekte borçlunun alacaklıya olan yükümlüklerini yerine getirmede başarısızlığa düşmesi ihtimali konusunda standart değerlendirme yapmaktır. Demek ki KDK, belirli bir borç veya borç benzeri kaynaklı kredi riskini değerlendirir. Bu tür menkul değerleri çıkaran şirketler gibi özel birimler, milli ve mahalli hükümetler gibi kamu kurumları, şehirler veya kar amacı gütmeyen kurumlardır. Menkul değer ihraç edenlerin, her biri farklı risk özelliği taşıyan birden fazla borç kağıdı çıkarabilme durumları göz önüne alındığında, KDK, menkul değer ihraç edenlerden ziyade, ihraç edilen menkul değer riskini değerlendirir. Kredi dereceleri, menkul değer kurumsal yatırımcılara pazarlanması bakımından önemlidir. Bir menkul değer kredi riskinin değerlendirilmesinde KDK, menkul değer ihraç edenle ilgili özel ve kamusal bilgileri toplar, bu bilgileri düzenler ve analiz eder. Piyasaya yeni sürülen bir menkul değer derecelendirilebilmesi için, menkul değeri ihraç edenin veya yeni sürümü üstlenen aracılık yüklenicisinin talebi esastır. KDK, benzer menkul değerler için benzer prosedürleri uygular. Kredi derecelendirme sürecinin en önemli amacı, analitik tutarlılığı temin etmek ve karşılaştırmalı uzman görüşlerinden en geniş şekilde yararlanmaktır. Kredi derecelendirme prosedürü olarak baş analist, icra direktörü ve daha alt kademedeki analistlerden oluşan bir 'derecelendirme komitesi' kurulur. Baş analist menkul değeri ihraç edenden bilgi talep eder, ihraççının üst yönetimi ile, ihraççının kamu kurumu olması durumunda ise o kurumun memurları ile toplantılar yapar ve bir taslak rapor hazırlar. Ne tür bir derecelendirme yürütüleceği kararı, derecelendirme komitesinin çoğunluk oyuyla belirlenir.

Derecelendirmeye karar verildikten sonra ihraççıya bilgi verilir, basın bildirisi ve başlangıç raporunda herhangi bir yanlış bilginin veya ihraççının gizli

kalmamasını istediği hususun yer almaması için azami özen gösterilir. İhraççının razı olmadığı bir kredi değerlendirmesi ortaya çıktığında; yeni bilgiler gelmedikçe, gerçek dışı bilgilere yer verildiği veya başlangıç değerlendirmesini tersine etkileyecek yanlış anlaşımaların varlığı kanıtlanmadıkça, KDK değerlendirme dosyasını yeniden açmaya yanaşmaz.

KDK, yaptığı kredi derecelendirilmesi ve derecelendirmenin dayandığı metodoloji ile ilgili bir basın bildirisi hazırlar. Olumlu bir değerlendirme veya derecelendirme yatırımın arzu edilirliliğini göstermeyeceği gibi, herhangi bir menkul değerin piyasa fiyatının güvenliğini de doğrulamaz. *Kredi derecesi, taraflar arasında anlaşılan sürede, belirli bir menkul değeri elde tutmaktan kaynaklanan borç ana parası ve faizinin geri ödenme ihtimalini gösterir.* KDK derecelendirdiği menkul değeri, derecesini düşürerek, yükselterek veya yerinde tutarak sürekli olarak değerlendirmeye devam eder. KDK, menkul değerleri 'gözetim listesine' alarak, mevcut değerlendirmeyi gözden geçireceğini de ima eder. KDK derece belirlenmesini ihraççıdan aldığı bilgilere dayanarak yaptığı için, derecelendirmenin temsil ettiği kalite ve doğruluk kendisine verilen bilginin kalite ve doğruluğunu aşamaz. KDK'nın yatırımcılara, ihraççılara ve regülatörlere potansiyel yararlar sağladığı konusunda görüş birliği vardır (McVea, 2010, s. 705).

Yukarıda KDK'nın fonksiyonlarının, yatırımcıya enformasyon ve değerlendirme sağlamak, ihraççıya sermaye piyasalarına giriş imkanı sağlamak ve regülatörlere regülasyon yapma imkanı sağlamak gibi üç başlık altında toplanabileceği belirtilmişti. Aşağıda bu fonksiyonlar ele alınmaktadır (Ryan, 2012, s. 6-8).

2.3.1. Yatırımcıya Enformasyon ve Değerlendirme Sağlamak

KDK'nın ürettiği kredi dereceleri, yatırımcılar için son derece değerli enformasyon kaynağıdır. Bu firmalar ürettikleri borç senedi kredi derecelerini, borç senedine yatırım yapanlara satıyorlarsa, 'yatırımcı öder modeli' söz konusudur. KDK, borç senetlerinin kredi kalitesinin belirlenmesinde kritik bir rol oynarlar. Bu kurumlar bulunmasaydı, bu işlemin potansiyel borç senedi yatırımcının bizzat kendisi tarafından yürütülmesi gerekecekti. Bir borç senedinin kredi kalitesi, esasen menkul değerin beklenen kaybı tarafından belirlenir. Bunun yanında kredi kalitesinin hesabında, aynı kredi derecesine sahip borç senetlerinin, toplam kredi kalitesi ile karşılaştırılabilir olmasını sağlamak üzere, finansal güç ve dönüşüm riski adı verilen diğer boyutları da hesaba katılır.

Finansal piyasalarda yaygın olarak enformasyon sorunları yaşandığı için, yatırımcılar karar verirken ciddi enformasyon asimetrisi ile yüz yüze gelirler. Bu durum varlığa dayalı menkul değerler gibi likit olmayan ve/veya değerlendirilmesi güç olan enstrümanlar bakımından bilhassa böyledir. Bu tür menkul değerler için likit bir piyasanın bulunmaması, piyasaları daha az şeffaf ve risk değerlendirmesini daha karmaşık hale getirir. KDK, nereye ve ne kadar yatırım yapması gerektiğine karar verecek bir yatırımcının yüz yüze geleceği belirsizlikleri ve riski daha iyi anlamasına yardımcı olmak üzere, ona bilgi sağlayarak enformasyon asimetrisini azaltmaya çalışır. Derecelendirme yatırımcılara, yüksek getirinin mutlaka yüksek risk almanın sonucu olmadığını göstermeye çalışan ölçütler sağlar. Kredi dereceleri, kurumsal yatırımcıların yatırım kararlarında kullanacakları minimum eşiği gösteren 'yatırım dereceleri' olarak da fonksiyon görür. Kurumsal yatırımcılar için sağlanan 'yatırım dereceleri', kaçınılmaz olarak, kurumsal olmayan yatırımcıların yatırım kararlarını etkiler. *Bir menkul değer kredi derecesinin düşürülmesi, karar alma mekanizmasında bir kıstas oluşturur ve bazı durumlarda varlıkların satılması için potansiyel bir tetikleyici rolü oynar* (McVea, 2010, ss. 705- 706).

2.3.2. İhraççıya Sermaye Piyasalarına Giriş İmkânı Sağlamak

Kredi derecelendirme endüstrisinin kökenleri, KDK tarafından üretilen derecelerin bedelinin yatırımcılar tarafından ödenmesine (yatırımcı öder modeli) dayanmakla birlikte, şu anda önde gelen KDK, gelirlerini menkul değer ihraç edenlerden sağlamaktadır. Buna 'ihraççı öder modeli' adı verilir. İhraççının finansal ürününün kredibilitesini etkin olarak belgelediği ve hazırda bulunan yatırımcı piyasasına giriş imkânı sağladığı için, ihraççılar ürünlerinin kredibilitesini değerlendirmek ve kredi notu vermelerini sağlamak üzere KDK'na ödeme yaparlar.

Her bir kredi derecesinin geçerlilik süresi bir kaç yılı kapsar ve bu arada KDK ihraççıyı gözetim altında tutar. Bu şekilde KDK, ihraççının finansal piyasaların farklı bölümlerine daha geniş olarak girmelerine ve geleneksel bankacılık sisteminden elde ettikleri kredinin maliyetine kıyasla daha ucuz borçlanabilmelerine imkan sağlayabilir. Bu durum ihraççılara kredi, borç senedi, ticari kağıtlar, banka hesapları ve sigorta hakları gibi geniş bir yelpaze içinde, sermaye maliyetlerini minimize edecek şekilde, finansmanlarını daha etkin bir şekilde yapılandırma fırsatı sağlar. Teoride KDK aynı zamanda; kredi derecelerindeki ani değişimleri minimize etmek ve ihraççıların konjonktür dalgaları karşısındaki korunaksız durumlarını da dikkate alarak, kredi derece-

lendirme kararlarının ‘zamandan bağımsız’ olmasını sağlamak için de çaba gösterir. Bu çabalar, kredi derecesi düşüşlerinin ihracçının borçlanma maliyeti üzerindeki negatif etkisini minimize eder. Kredi derecelendirme değişikliği kararları sadece müşterinin (ihracçının) finansal durumunda önemli değişikliklerin ortaya çıkması durumunda yapılır. Bu nedenle kredi derecelendirme eyleminin, kısa zaman aralıklarında gözden geçirilmesi beklenmez.

Yüksek kredi dereceleri sermaye maliyetlerini düşürdüğü ve rakip ihracçılara karşı rekabet güçlerini arttırdığı için, ihracçıların da KDK’dan yarar sağladıkları düşünülür. AAA derecesine sahip bir menkul değeri ihraç eden şirket, düşük kredi dereceli menkul değer ihraç eden şirketlere göre, ihraç ettiği menkul değerlere daha düşük faiz öder ve bu menkul değerler her zaman daha yüksek talep bulur. Talebin yüksek dereceli menkul değerlere yönelmesi, kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanmasına yardımcı olur. Kredi riskini değerlendiren ve yatırımcılara tuttıkları menkul değerlerin taşıdığı kredi riski hakkında doğru enformasyon sağlayan KDK, aynı zamanda söz konusu menkul değerler için sağlam bir ikinci el piyasanın ortaya çıkmasında da önemli rol oynar (McVea 2010, ss. 706).

2.3.3. Regülatörlere Regülasyon Yapma İmkânı Sağlamak

KDK, regülasyon açısından da önem taşır. Geçen on yıllar boyunca, regülatörler, regüle edilen birimlerin taşıdığı yatırım riskini gözetim altında tutmak ve farklı risk grubundaki menkul değerler için gerekli uyarıları yapmak amacıyla, kredi derecelerini yoğun olarak kullandılar. 1975 yılından beri, ABD federal menkul değer yasaları tarafından yürürlüğe konulan muhtelif regülasyonlarda kredibilite derecelerini tefrik etmek amacıyla SEC, NRSRO olarak seçilen KDK tarafından üretilen kredi derecelerini esas almaktadır.

NRSRO olarak seçilen KDK tarafından üretilen kredi dereceleri, finansal ve diğer regülatörler ve dünyadaki çeşitli ülkelerdeki regülasyon projeleri tarafından konan kurallarda da geniş ölçüde kullanılmaktadır. Mesela ortak fonlar ve kamu emeklilik fonlarının, sadece belirli kredi derecelerine (genellikle BBB ve üstü) sahip borç senetlerine yatırılması yasa gereğidir. Diğer bazı fonların, derecelendirilmemiş borç senetlerinin % 5 ila % 10’undan fazlasına yatırım yapamayacaklarını şart koşan iç kuralları mevcuttur. KDK’nın değerlendirmeleri, kredi riski için küresel ölçekte geçerli bir ‘tek tip ölçüt’ sağlamakta ve onları uluslararası regülasyon standartları için çekici bir referans haline getirmektedir. Bunun bir nedeni de Bank of International Settlements’in (BIS), bankaların risk sermayesini hesaplamak üzere, kredi derece-

lerini Basel II çerçevesinde kullanmaya karar vermiş olmasıdır. KDK'nın kredi dereceleri, regülasyon sistemine öylesine derinlemesine nüfuz etmiştir ki dereceler değiştiğinde, şirketlerin kendilerini finanse etme yöntemleri üzerinde yıkıcı etkiler doğurabilmektedir.

Regülatörler de KDK'nın yaptığı derecelendirmelerden yarar sağlamaktadır. Regülatörler, KDK'nın derecelerini kayıt altına almak ve düzenleyici değerlendirmelerde bu dereceleri ölçüt olarak kullanmak suretiyle, menkul değerlerin taşıdığı enformasyondan istifade eder. Bu yolla KDK, regülatörlerin sorumluluk alanına giren bankaların karşılaştıkları risklerin ve sermaye yeterliliklerinin hesaplanmasında kullanılacak bir bilgi sistemine sahip olur. Örnek olarak Basel Banka Murakabe Komitesi, yeni Basel Sermaye Uyumunun (Basel II) birinci sütunu altında, bankaların kredi riskine karşı minimum sermaye yeterliliğini belirleme sürecinde, belirli akredite KDK'nca üretilen kredi derecelerinin kullanmalarına izin vermektedir. Netice olarak herhangi bir regülasyon otoritesi, yetkili olarak seçilmiş bir kredi derecelendirme kuruluşunun kredi derecelerini, herhangi bir banka bilançosunda yer alan varlıkların riskini değerlendirmede ve banka sermaye yeterliliğini belirlemede kullanabilir (McVea, 2010, s. 707).

Kredi derecelendirmelerinin regülasyonlarda, *değerlendirme* ve *sözleşme* amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Kredi derecelerinin *değerlendirme amacıyla* kullanılması, menkul değer ihraç eden firmalar ile yatırımcılar arasındaki enformasyon asimetrisini azaltmayı ve finansal piyasaların daha etkin çalışmasını sağlamayı hedef almaktadır. Kredi dereceleri, yatırımın kalitesi ve temerrüt ihtimalinin ölçülmesi konularında bilgi taşımaktadır. Bu bilgiler daha sonra, piyasadaki yatırımcıların planladıkları yatırım ve yatırımın riski hakkında değerlendirme yapmalarına yardımcı olmaktadır.

Kredi derecelerinin *sözleşme amacıyla* kullanılması, regülasyonlara uyum ve özel sözleşmelerin düzenlenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. NRSRO tarafından seçilen KDK'nın herhangi bir menkul değer hakkında verdiği kredi derecesi, bir bakıma, bir borç enstrümanının belirli yatırım türleri ve regülasyon ödemeleri için uygun olduğunu gösteren yasal bir 'regülasyon lisansı' olarak kabul edilebilir. Bu lisans aynı zamanda yatırım yaptıklarında yedieimin yükümlülüklerini sınırlandırmaya yardımcı olur. Regülasyon lisansı rejiminde, NRSRO olarak seçilen KDK'nın ürettiği kredi dereceleri, regülasyonun piyasa oyuncularına olan maliyetini düşürür. Kısa dönem maliyet düşüşleri bile, regülasyon lisanslarının edinimi için yeterli bir nedendir. NRSRO'nın

KDK seçiminde esas aldığı ölçüt, KDK'nın gelecekteki performans ihtimalleri değil geçmişteki başarılı performanslarıdır. Bununla birlikte unutulmamalıdır ki, regülasyon lisansı, finansal enstrümanın risk kalitesinin gerekli bir göstergesi değildir (Ekins vd., 2012, s. 10).

3. KDK'NA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

2007 yılında SŞP'nin küresel olarak 100 ülkede tek başına derecelendirdiği borç senetlerinin toplamı yaklaşık 34 trilyon dolardır. Bu rakamın gösterdiği gibi KDK'nın finansal hizmetler endüstrisindeki etkisinin artması ve 1970'lerin ortalarından itibaren üç büyük KDK'nun kredi derecelendirmesinde 'yatırımcı öder işletme modelinden', 'ihraççı öder işletme modeline' doğru geçiş yapması, KDK'na yönelen eleştirilerin artmasına sebep oldu. Bu eleştiriler; kredi derecelendirmelerinin şiddetli çıkar çatışması ile kirlendiğini, kredi derecelendirmelerinin ön alıcı (proactive) olmaktan ziyade giderek tepkisel (reactive) hale dönüştüğünü, KDK'nın sahip oldukları piyasa gücüne oranla yeterince şeffaf olmadıkları istikametindeydi. 2007 Küresel Finansal Krizi ile birlikte bu eleştirilerin tekrar su yüzüne çıktığı ve şiddetlendiği görülmektedir (McVea, 2010, s. 708). KDK'na yöneltilen belli başlı eleştiriler aşağıda özetlenmektedir (Ryan, 2012, ss. 8-12).

3.1. Yetersiz Rekabet

KDK, bir oligopol piyasasında faaliyet gösterir. Oligopol, ilave rekabetçi firmaların girişinin doğal veya suni engellerle önlenildiği bir piyasa olup, az sayıda firmanın bulunduğu bir endüstridir. Oligopolde yeni firmaların piyasaya girmesi ve mevcut firmalarla rekabet etmesi, doğal ve suni engellerle önlenir. Piyasadaki rekabetin azaltılması, oligopolcü firmaya, rekabetçi firmalardan daha fazla piyasa gücü verir. Çünkü oligopolcü firmalar rekabetçi seviyenin üzerinde karlı fiyatlar koyabilir ve üretimi düşürebilir. Az sayıda firma piyasadaki talebi karşılayabildiği için, bu durum oligopolcü firmalara, rekabetçi firmalardan daha yüksek kar sağlama imkanı verir. Rekabetçi bir piyasada, iktisadi karın bir kısmını paylaşmak üzere endüstriye yeni firmaların girmesine izin verilir. Oligopolcü piyasada doğal ve suni giriş engelleriyle bu durumun önüne geçilir (Ryan, 2012, s. 11).

Piyasaya giriş ister doğal ister kamu düzenlemeleri gibi suni engellerle sağlanmış olsun; yüksek fiyatlar, yüksek karlar, kısılmış üretim miktarları ile sonuçlanır. Doğal engellerle oluşan oligopol, yeni teknolojiler ile kendi oligo-

pol güçlerini devralacak ve piyasaya rekabet getirecek yeni firmalardan çok çabuk etkilendirir. Kamu eliyle yaratılan oligopoller de aynı durumdan etkilenmekle birlikte, bazı durumlarda oligopoller hükümet iradesi ile sürdürülebilir.

Yatırımcı gözündeki itibar, kredi derecelendirme piyasasına girişe bazı doğal engeller koymakla birlikte, girişi engelleyen aktörlerin çoğu kamunun NSRSO olarak seçtiği KDK'ndan kaynaklanır. Bu nedenle kredi derecelendirme piyasasının rekabete karşı dirençli ve az sayıda firmadan oluşacağı beklenebilir. Oligopolcü firmalar, yüksek kar elde edecek ve üretim miktarını kısacaktır. KDK endüstrisinde kısıtlanacak olan üretim, derecelendirilmiş borç senetlerinin sayısı değil, kaliteyi temsil eden enformasyon çıktısıdır. Rekabet tehdidi olmaksızın oligopolcü KDK'nın, izledikleri kredi derecelendirme metodolojisini değiştirmeyecekleri, yani piyasa riskini daha iyi ölçecek yöntemler geliştirmek için çaba göstermeyecekleri beklenebilir (Ryan, 2012, s. 12).

Hem ABD hem de dünyada kredi derecelendirme endüstrisine SŞP ile Moody's hakim bulunmaktadır. Bu ikilinin, kredi derecelendirme piyasasında bir duopol veya Fitch'in de sisteme dahil edilmesiyle bir oligopol tesis ettikleri söylenebilir. Yasalara göre derecelendirilmiş borç senedi ihraç etmek için normal olarak en az iki KDK derecesi gerekli olduğundan, SŞP ile Moody's'in birbiri ile rekabet etmesi beklenemez.

Düşük kaliteli varlıklara, özellikle riskli konut kredisi destekli finansal enstrümanlara verilen yüksek kredi dereceleri, 2007 Küresel Finansal Krizinde patlayan bir kredi piyasası balonunun oluşumuna katkı yaptığı gerekçesiyle dünyadaki finans otoriteleri tarafından eleştirilmiştir.

ABD Temsilciler Meclisi Gözleme Komitesi Başkanı Henry Waxman; SŞP ile Moody's'den sağlanan iç yazışmaların, bu iki şirketin 'çıkar çatışması' problemlerinden haberdar olduklarını gösterdiğine işaret etmektedir. Moody's'den Raymond McDaniel kredi derecelendirme endüstrisinde, ihraççının değil yatırımcının ödeyeceği alternatif bir işletme modelinin benimsenmesinin, algılanan çıkar çatışmasını ortadan kaldırmayacağını, sadece kaydıracağını ileri sürmektedir. 'Yatırımcı öder işletme modeli', büyük ve varlıklı yatırımcıya tercihli bilgi sağlamaktadır. KDK, kredi krizinin tam ortasında konut kredisi destekli bonoların taşıdığı riski eksik değerlendirmek suretiyle, finansal karmaşaya katkı yapmakla suçlanmaktadır.

Henry Waxman, finansal krizinin henüz beklenmediği bir dönemde, KDK'nın konut kredisi destekli ve diğer varlıkların kredi derecelerinde büyük ölçekli düşürmeye gitmede ısrarcı olmalarının hata olduğunu; ABD finansal

sisteminde çok özel bir konuma sahip olan SŞP, Moody's ve Fitch'in, kendilerine beslenen itimadı sarstıklarını ileri sürmektedir (Ryan, 2012, ss. 8-9).

ABD Temsilciler Meclisi Gözleme Komitesi, Moody's Baş İcra Direktörü Raymond McDaniel tarafından Moody's direktörleri için Ekim 2007 tarihinde yapılan bir iç sunumun suretini yayınladı. Sunumun 'Çıkar Çatışması' başlığını taşıyan bölümünün 'Piyasa Payı' başlığını taşıyan kısmı, daha önce sadece SŞP ve Moody's'in hakim olduğu kredi derecelendirme endüstrisine Fitch'in girmesinin, kredi kalitesini düşüren bir rekabetin ortaya çıkmasına yol açtığını vurgulamaktadır. Fitch'in Başkanı ve CEO'su Stephen Joynt, bazı yatırımcıların KDK'nca üretilen kredi derecelerine, bütün riskleri kapsamış olduğunu düşünerek, tamamen güvenmiş ve bu derecelerin kapsama almadığı riskler konusuna yeterince dikkat etmemiş olabileceklerini kabul etmektedir.

Üç büyükleri oluşturan SŞP, Moody's ve Fitch, finansal hizmetler endüstrisindeki başarısızlıkta, tetikleyici rol oynamıştır. FED'in kriz esnasında aldığı tedbirler, bu üçlünün piyasadaki hakimiyetini daha da güçlendirmiştir. FED'in geliştirdiği Dönemsel Varlık Destekli Menkul Değerler Ödünç Kolaylığı (TALF) gibi ödünç programları, sadece 'üç büyükler' tarafından derecelendirilen varlıkları teminat olarak kabul ettiği için, SEC tarafından NRSRO kredi derecelendirme kuruluşu olarak *yeni seçilen* Egan-Jones gibi KDK'nın sistemden dışlanmasına sebep olmuştur. FED'in bu uygulaması, 2006 yılında yürürlüğe soktuğu reform programı ile yeni KDK'ların sisteme girişini kolaylaştırarak kredi derecelendirme endüstrisindeki rekabeti arttırmayı hedefleyen SEC'i, FED ile karşı karşıya getirmiştir.

FED kredi derecelendirme endüstrisine yer alacak KDK'nın listesini genişletme sözü vermesine rağmen, FED Başkanı Ben Bernanke, 'üç büyüklerin' modernize edilmiş kredi derecelendirme modelinde sorun görmediğini açıklamış ve üç büyüklerden oluşan yapıyı desteklemiştir. Üç büyüklerin, FED'in kendilerine sağladığı konum sayesinde, TALF ödünç programlarından elde ettiği ücret kazancı 400 milyon dolardır. Connecticut Baş Savcısı Richard Blumenthal üç büyüklere yönelik olarak tekel-karşıtı soruşturma açmış ve FED'i finansal hizmetler endüstrisini yıkan üç KDK'nı sürekli ödüllendirmekle suçlamıştır. Menkul değerlerin kredibilitesini arttırmada kararlı olan Wall Street'teki ana ticari gruplar da, daha küçük KDK'nın TALF ödünç programlarına dahil edilmesini istemiştir (Ryan, 2012, s. 9).

Regülasyonlar yatırımcıları, enformasyon içeriği yüksek derecelere sahip olanları değil sadece kredi derecesi yüksek finansal ürünleri almaya teşvik etmektedir. Kredi derecelendirmesinin doğruluğunu tespit kolay olmadığı

için, regülatörlerin neden yüksek kredi derecelerini bir ölçüt olarak kullandığı anlaşılabilir. Yatırımcıların *doğru* kredi derecesi ile ilgilenmeleri ile *yüksek* kredi derecesi ile ilgilenmeleri farklı sonuçlar doğurur.

Yatırımcılar ana hedef olarak *doğru* kredi dereceleri ile ilgileniyorlar ise, KDK'nın verdiği kredi derecelerine gözü kapalı olarak teslim olmayacaklar, dikkatlerini kendi yaptıkları risk getiri analizlerine verecekler (due diligence) ve KDK'nın doğru derecelendirme sonuçları veren yenilikçi metodolojilere sahip olup olmadıklarını araştıracaklardır.

Buna karşılık yatırımcıların ana hedefi regülasyonun sağladığı kazançlardan istifade etmek ise, yatırım kararlarını *yüksek* kredi derecelerine göre vereceklerdir. Bu durumda yatırımcılar KDK'nın, *yüksek* derecelendirme sonuçları veren yenilikçi metodolojilere sahip olup olmadıklarını araştıracaktır. Kamunun KDK'nı NRSRO olarak seçmesinde izlediği ölçüt, KDK'nın geçmişte gösterdikleri performanstır. Ancak geçmişte gösterilen performans, gelecekteki performansın garantisi olmadığı gibi; düşük kaliteli değerlendirme yapan KDK'nın, NRSRO tarafından cezalandırıldığına dair elde veri bulunmamaktadır (Ryan, 2012, s. 12).

3.2. Yetersiz Hesapverilebilirlik

KDK'nın şirketlerin finansal piyasalara girmesinde belirleyici ve yatırımcılar için ana değerlendirme aracı olarak olağanüstü bir gücü elinde bulundurduğu görülmektedir. Bununla birlikte derecelendirme kararları görünüşte sabit, belgelendirilmiş standartlara dayandırıldığı için, KDK'nın bizzat kendileri, yaptıkları derecelendirmelerin esasen birer kanaatten ibaret olduğunu ve mahkemelerce doğrulanamayacağını itiraf etmektedir. Bir ihraççının menkul değerine belirli bir kredi derecesinin takdir edilmesi netice itibarıyla, ihraççıya yasal başvuru mercii bırakmayan, doğrulanmaz ve denetlenemez bilgilere dayanmaktadır.

KDK, son bir kaç yılda, işlerine gereken özeni göstermemeleri ve kötü kararlar vermeleri nedeniyle ciddi eleştirilere muhatap olmuştur. Dev anonim şirketlerin çöküşü, KDK'nın rolü ve itibarı hakkında bir dizi sorgulamanın hayata geçirilmesini tetiklemiştir.

2007 Küresel Finansal Krizi'nde hiç bir taraf, KDK kadar hatalı değildi. Nitekim KDK'nın; Sigorta devi American International Group (AIG)'e AAA derecesi, Lehman Brothers'a çöküşünden bir ay önce A derecesi ve neredeyse tamamen değersiz sayılabilecek sub-prime menkul değerlere AAA dereceleri verdikleri ortaya çıkmıştır.

Kredi derecelerine olan bu sürekli güvenin arkasında kötü regülasyonlar yatmaktadır. Kredi derecelerine dayanan regülatör ve kurumların sayısı artıkça, KDK'nın kredi derecelerini düşürmede gönülsüz davranmalarını nede-nini anlamak mümkündür.

Krize girmeden önce AIG'in kredi derecesinde yapılacak bir basamaklık bir düşüş bile, ona 8 milyar \$'lık ek bir yükümlülük getirmektedir. ABD Hükümet yetkilileri 2009 yılında AIG'in kurtarılması için dördüncü tur görüşme-leri yaparken, KDK'na AIG'in kredi derecesini düşürmeme kararından emin olup olmadıklarını sordular. Krizde, borcun kredi derecesinin düşürülmesi şirketi kalbinden vurmakla eş anlama gelmektedir.

Bu sorunun çözümü regülasyonların sıkılaştırılması ve daha fazla KDK'nun girişine imkan vererek kredi derecelendirme endüstrisinin 'kutsal üçlüden' kurtarılmasıdır. KDK'na ödemeyi kim yaparsa yapsın, yani KDK hangi işletme modelini seçerse seçsin, potansiyel çıkar çatışması var olmaya devam edecektir. Bu eleştirilere karşılık KDK yetkilileri, finansal sistemin büyük ölçüde optimal altı seviyede işlediğini, bu nedenle ortaya çıkan karmaşadan tek başına KDK'ını sorumlu tutmanın hakkaniyete uymayacağını ileri sürmektedir (Ryan, 2012, ss. 9-10).

McVea (McVea, 2010, s. 715); mevcut ve geniş ölçüde piyasaya dayalı mekanizmaların KDK'nın hesap verebilirliğini sağlamada yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Gerçekten de kredi derecelendirme piyasası ile ilgili gelişmeler, bu piyasanın kendi kendini düzelterek bir sistemden yoksun ve piyasa başarısızlığıyla malul olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu piyasa başarısızlıklarının doğurduğu maliyet, başarısızlıktan doğrudan etkilenen taraflarla sınırlandırılmaz. Kredi derecelendirme piyasasının başarısızlığı ve bu başarısızlığın yol açtığı kamu kurtarmaları (bail out), ortaya çıkan zararın vergi ödeyenlere yansımaya sebep olmuştur. Finansal hizmetler endüstrisindeki çöküntüler, başta bankalar olmak üzere geniş bir finansal oyuncular ağını ve buradan da reel sektörü etkilediği için, kamu kurtarmaları kaçınılmaz olmuş ve hesap konuyla ilgisi bulunmayan geniş halk tabakasına çıkarılmıştır.

3.3. Çıkar Çatışması ve Yetersiz Bağımsızlık

KDK, fonksiyonlarını yerine getirebilmek için bağımsızlığın önemine vurgu yapmaktadır. Önde gelen KDK, bağımsızlık kriterini sağlamaktan uzak olup, 'ihraççı öder işletme modelinin' doğurduğu güçlü çıkar çatışmalarına bulaşmaktan dolayı ciddi eleştirilere muhatap olmaktadır. Ödeme yapılan derecelendirme (solicited ratings) ile ödemesiz derecelendirme (unsolicited

ratings) arasında fark vardır. Ödemeli kredi derecelendirmesi yapan KDK'nın, ihraççıya yüksek derece vermesinde çıkarları bulunmaktadır. Çünkü verdiği yüksek dereceden memnun kalan ihraççının, söz konusu KDK'na abone olma ve ona gelecekte ödemeli değerlendirme yaptırma ihtimali mevcuttur. KDK'nın, yüksek kredi dereceleri elde etmelerini sağlamak üzere ihraççılara danışmanlık yapması, KDK'nın bağımsızlığını zayıflatmaktadır (Ryan, 2012, ss. 10-11).

1973 yılında yapılan regülasyon değişikliklerinin; NRSRO olarak seçilen KDK'nın kurumsallaşmasını, KDK'nın işletme modelini 'yatırımcı öder' modelinden, 'ihraççı öder' modeline çevirmesini teşvik ettiği söylenebilir. İhraççı öder modelinin çıkar çatışmasına açık olduğunu belirtmeye gerek yoktur (Darcy, 2009, ss. 622-631). Çünkü bu model KDK'nın müşterileri ile ilişkilerini geliştirmek için şişirilmiş kredi derecesi vermesine uygundur. Teoride KDK, *kısa dönemde* ihraççı veya yatırımcıya şişirilmiş kredi dereceleri sağlayarak karını arttırabilir (Gudowski, 2010, ss. 109-114). Ancak bu durum *uzun dönemde* KDK'nın itibar kaybetmesine yol açacaktır. NRSRO olarak seçilen KDK'nın itibarlarını koruma kaygıları, onları ihraççılara açıkça şişirilmiş yüksek dereceler vermekten alıkoyacağı düşünülse bile (aksi görüş için bakınız Hunt, Tarihsiz, s. 74), sahip oldukları artan piyasa gücü, marjinal ölçekte de olsa şişirilmiş kredi dereceleri vermelerine izin verebilir. İster yatırımcılar isterse ihraççılar tarafından satın alınmış olsun NRSRO olarak seçilen KDK'nın verdiği kredi dereceleri, regülasyon kazançları sağlamaya devam eder. Veriler; NRSRO dışı KDK'nın piyasadaki enformasyon değişmelerine karşı daha hızlı tepki vermesine karşın, NRSRO olarak seçilen KDK'nın derece düşürmelerini rapor ederken işi ağırdan aldığını ve ihraççının bozulan finansal durumu ile bu durumun derecelere yansması arasında bir gecikme bıraktığını göstermektedir. Kredi derecelerindeki ayarlamaların az da olsa yükseltme yönünde olduğu ve kredi derecelendirmelerinin 6 ay gibi bir gecikmeyle piyasa göstergelerinin gerisinde kaldığı da elde edilen bulgular arasındadır. Ayrıca ihraççı öder işletme modelinin KDK'nı şişirilmiş kredi dereceleri vermeye teşvik ettiğini gösteren bulgular mevcuttur. Soruşturmalar Daimi Alt Komitesi 2011 yılında; Moody's ile UBS üst yöneticilerinin derece düşürmesinin zamanlaması ve bunun yol açacağı sorunları birlikte konuştuklarını tespit ettiğinde, büyük bir eleştiri dalgasını tetiklemiştir.

WorldCom, Parmalat, Enron ve konut kredisi destekli menkul değerler konusundaki potansiyel çıkar çatışması iddialarına rağmen, NRSRO olarak seçilen KDK kararlarının sürekli olarak artması; yatırımcıların kredi derecelen-

dirme endüstrisine mahkum olması, yatırımcıların regüasyonların sağladığı imtiyazlardan yararlanma arzusu ve piyasa gücünün yatırımcıdan NRSRO olarak seçilen KDK'na doğru kayması ile açıklanabilir (Ryan, 2012, ss. 18-19).

McVea (McVea, 2010, ss. 711-712); derecelendirilen finansal ürünün başarısından hem ihraççılar hem de KDK kazanç sağladığı için, yüksek kredi derecelerinin menkul değer satışını, KDK hizmet fiyatlarını ve ihraççılardan gelecekte elde edilecek iş imkanlarını arttırdığını ve özellikle 'ihraççı öder işletme modelinin' çıkar çatışmasına zemin hazırladığını ileri sürmektedir

KDK'nın finansal enstrümanın hem nasıl yapılandırılacağı hem de nasıl derecelendirileceği konusunda ihraççılarla iletişim içinde bulunması durumunda, çıkar çatışması daha sık ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de bu durumda kredi derecelendirmesi bağımsız bir kredibilite tespiti olmaktan çıkmakta, ticari bir müzakereye dönüşmektedir. Kredi derecelendirme endüstrisi, ihraççıların daha yüksek kredi dereceleri elde etmek için bir tür iktisadi baskı kurmayı deneyeceği bir risk alanı haline gelmektedir. Yetkilendirilmiş Finansal Analistler Enstitüsü tarafından Haziran 2008'de yapılan bir ankette anket katılan 1959 üyenin 211'i, yani % 11'i; yatırımcı, ihraççı veya yüklenici tarafından yapılan baskı veya etkileme sonucunda kredi derecelerinin değiştiğini rapor etmiştir. Söz konusu baskıların % 50'si düşük kredi derecesi verilmesi durumunda başka şirkete gidileceği, % 17'si de yüksek kredi derecesi verilmesi durumunda KDK'na daha fazla iş verileceği şeklinde kendini göstermektedir.

KDK'nın ihraççılara ilave danışmanlık servisi sağladığı durumlarda, derecelendirme işleminin tarafsızlığı konusunda endişeler ortaya çıkmaktadır. Müşterilere yönelik bu tür derecelendirme faaliyet dışı hizmetlerin KDK'na yüksek hizmet kazancı sağlaması, KDK'nın kredi derecelendirmesinde müşteri lehine hareket etmesini özendirir ve tarafsızlığını kaybetmesine yol açan teşvik edici bir rol oynamaktadır.

İhraççılar ile KDK arasında bu tür ilişkiler geliştikten sonra, ihraççılar KDK'nın 'derecelendirme komitesinin' yaptığı 'ön derecelendirme' sonuçlarını görmek ve kendine uygun olan derecelendirmeyi seçmek isteyebilir. Mesele oluşturdukları varlığa dayalı menkul değer dilimlerinin (tranch) tamamını tek bir sözleşmeye dayanarak mı yoksa her bir dilim için ayrı bir sözleşme yaparak mı derecelendirilmesini isteyecekleri konusunda karar vermek amacıyla, ihraççılar, KDK'nın gizli kalması gereken 'derecelendirme dükkanlarını' görmeyi arzu edeceklerdir. Avrupa Komisyonu'nun da kabul ettiği gibi, bu ilişki kolayca bir derecelendirme enflasyonu sonuçlanabilir. Açıktır ki KDK,

bu şekilde davranmaları durumunda, ihraççılardan gelecekte daha fazla iş alma ümidiyle müşterilerini mutlu etme yönünde bir motivasyona sahip olacaktır.

McVea (McVea, 2010, s. 713); KDK'na yönelen eleştiri hedefleri içinde, yenilikçi yapısal finansal ürünlerin derecelendirilmesinde KDK'nın kullandığı kredi derecelendirme modelleri ve metodolojilerinin de yer aldığını, söz konusu modeller ve metodolojilerin yenilikçi finansal ürünlerle ilişkili kredi riskini tam veya yeteri derecede yansıtmada başarısız olduğunu ileri sürmektedir.

Tanım gereği, modeller varsayımlara dayanmakta, bu varsayımlar aşırı derecede iyimser olabilmekte, son derece sübjektif ve tartışmaya açık sonuçlara yol açabilmektedir. KDK'nın kredi derecelendirmesinde tarafsızlığını koruyamaması bu sorunu daha da büyütülmektedir.

Birleşik Krallık Avam Kamarasına yapılan bir sunumda; derecelendirmeye sunulan yapılandırılmış finansal ürünlerin kompleks yapısı nedeniyle KDK'nın ihraççılarla yakın temas içinde bulunma ihtiyacı duydukları, bu nedenle de kredi derecelendirme modellerinin giderek ihraççılar tarafından dizayn edilen modeller haline dönüştüğü ifade edilmektedir.

Yanlış yönlendirilmiş kredi derecelendirme riski, bu tür ilişkilerde işin doğası gereği mevcuttur. Çünkü burada kredi riskinin doğru değerlendirilmesi; tarafların 'özel çıkarlarını', 'kamusal çıkarlara' karşı tehlikeye atmaktadır. Piyasaların 'özel çıkar' ile 'kamusal çıkarı' eşdeğer hale getireceği şeklindeki teorik görüş, uygulamada doğrulanmamaktadır.

3.4. Eş-yönlü Davranış ve Zamansız Kredi Derecesi Düşürmeleri

KDK, kredi derecelerini belirli bir zaman çizelgesine bağlı kalarak açıklamadığı için eleştirilmektedir. 1997 yılındaki Doğu Asya Krizi'nde, 'erken uyarı sinyali' vermemeleri, en basit haliyle sadece piyasa katılımcılarının çoğunluk kanaatini paylaşmaları ve krizlere çok geç ve çok hızlı kredi derecesi düşürmeleri ile cevap vermeleri nedeniyle KDK eleştirilmiştir. Nitekim o krizde, Güney Kore'nin kredi notu SŞP tarafından tek bir gün içinde üç basamak birden düşürülmüştür. Bu durum KDK'nın, kriz öncesinde konjonktürle eş yönlü (procyclical) davrandığı ve bu davranışın kriz dönemlerinde kredi yıkımına yol açtığı iddiasıyla eleştirilmesine sebep olmuştur.

Eurozone Bölgesi'ndeki devlet borçlarının sürdürülebilir olup olmadığını değerlendirirken kullandığı modelin varsayımlarının bu değerlendirmeye uygun olmaması nedeniyle KDK, bölgedeki her bir ülkenin devlet borcu ara-

sında sağlıklı bir ayırım yapamamıştır. Bazı üye ÷lkelerde ortaya çıkan problemlerin derinliğini kavramada başarısız olan tek kurum KDK değildir. Bununla birlikte bu durum, devlet borç krizi ortaya çıkarken, bazı Eurozone üyesi devletlerin finansal durumlarının doğru değerlendirilememiş olmasının mazereti sayılamaz (Ryan, 2012, s. 11).

KDK, hem borçlular hem de finansal hizmetler endüstrisinin bütünü bakımından bir kısır döngü yaratmıştır. Kolay bir yol olması bakımından KDK herhangi bir zamanda herhangi bir şirketin veya bir ÷lkenin kredi derecesini düşürebilir ve bu düşürme kredibilitreyi azaltır ve finansal maliyeti yükseltir. Kredi derecesinin düşürölmesi, borçlu bakımından ciddi bir likidite sorununa ve yatırımcı güveninde hızlı bir düşüşe sebep olur. Herhangi bir büyük ölçekli derece düşürölmesi durumunda, uzun vadeli bonoların derhal geri ödenmesi istenir ve düşük borç ödeme gücüne sahip firmalar 'zorunlu iflas' tuzağına düşerler. Örnek vermek gerekirse Enron'un çöküşü, derece düşürölmesinin doğrudan bir sonucudur. KDK'nın, bu tür derece düşürmelerinin borçluları uyanık tuttuğunu ve borçlarına sadakati arttırdığını ileri sürmesine karşın, kendilerine derece düşürme gücünü kötüye kullandıkları eleştirisi yöneltilmektedir. Bu durum, kredi derece düşürmelerinin gerekliliği ve geçerliliği ile Eurozone Bölgesi'nde görüldüğü gibi şirket ve ÷lkeler üzerindeki potansiyel etkileri konularında kamuoyuna daha fazla bilgi verilmesi ihtiyacını doğurmuştur (Ryan, 2012, s. 11).

KDK'nın, kararlarının potansiyel etkilerini dikkate almaksızın, kredi derecelerini uygunsuz zamanlarda açıklaması veya anahtar politika kararlarının alınmasını beklemesi eleştirilere konu olmuştur. 2010 Nisan'ında IMF ve Eurozone üye devletleri tarafından Yunanistan'a bir yardım paketi üzerinde anlaşmaya varılmasından kısa bir süre önce, SŞP Yunanistan'ın BB+ olan kredi derecesini 'yatırım yapılamaz' seviyeye indirmeye karar vermiştir. Bu kararın yıkıcı etkileri olduğu açıktır.

Devlet borçlarının riskini doğru değerlendirme ve uzun dönemli bir görüş ortaya koyma yerine, KDK oynaklığın finansal piyasalarla ilgili değerlendirmeleri güvenilirmez kıldığı bir dönemde, sadece piyasaların görüşlerini yansıtmaktan öte bir şey yapmamaktadır. Avrupa Merkez Bankası İcra Komitesi üyesi Lorenzo Bini Smaghi, devlet borçlarının derecelerinde yapılan aşadı yönlü revizyonun makroekonomik verilere ve bütçelere değil, devlet borçlanma senetleri ve krizin yayılma ihtimali hakkında piyasaların yaptığı değerlendirmelere dayandığını ileri sürmektedir. O zamanki IMF Başkanı Dominique Strauss-Kahn, KDK'nın piyasadan hangi bilgileri topluyorsa ancak onu

yansıttığını, faydalı bile olsa insanların bu bilgilere fazlaca inanmamaları gerektiğini söyleyerek Smaghi'nin görüşlerine karşı çıkmaktadır. *KDK hakkında Avrupa Merkez Bankası ile IMF arasındaki görüş farkı bir kenara not edilmeyi hak etmektedir.*

Yatırımcılar ve politikacılar bir konuda hemfikirdir: 'ihraççı öder işletme modeli', yani KDK'na çıkardığı varlıklar kredi değerlendirmesine tabi olan firmaların ve devletlerin ödeme yaptığı model, yoğun bir çıkar çatışmasının etkisi altındadır. Finansal İstikrar Kurulu, bu modelin önemli tehlikelerle dolu olduğuna vurgu yapan bir rapor yayınlamıştır. Özellikle KDK'nca verilen kredi derecelerinin çeşitli regülasyon ve yatırım değerlendirmelerinde kullanılma tarzı, kredi derecelerindeki değişmelerin 'sürü psikolojisi etkisi' yaratma eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir. Kredi derecelerindeki küçük bir düşüş, menkul değer satışlarında patlamayı tetiklemekte, sıkıntılı bir durumu daha da kötüleştirmektedir (Ryan, 2012, s. 12).

McVea (McVea, 2010, ss. 713-714), 2007 Küresel Finansal Krizinde, ABD sub-prime ipoteklere dayalı menkul değerler piyasasındaki çöküşle ilgili gelişmeler karşısında KDK'nın aşırı derecede reaktif davranmakla suçlandığını kaydetmektedir. Bir Avam Kamarası Raporuna göre KDK, sub-prime ipoteklere dayalı menkul değerlerin kredi derecelerini düşürmede işi son derece ağırdan almaktadır. Ayrıca 2007 yazında yaptığı kredi derecesi düşürmeleri, doğası gereği büyük ölçekli olmuş ve çoğu piyasa katılımcısı tarafından 'beklenmedik düşüşler' olarak değerlendirilmiştir. Kredi derecesi düşürmelerinin yol açtığı büyük ölçekli, gecikmiş ve beklenmeyen şoklar, kredi piyasasındaki problemleri abartmaktan başka işe yaramamaktadır. KDK'nın tam da kriz döneminde, kullandıkları kredi derecelendirme metodolojisini gözden geçirmeye başlaması, kredi derecelendirmesinde yanlış yaptıklarının ve stres zamanlarında bu tür menkul değerleri derecelendirmeye uygun modellere sahip olmadıklarının üstü örtülü bir kabulü sayılmalıdır.

Gecikmiş derece düşürmelerinin iktisadi bir izahı olabilir. Finansal Hizmetler Otoritesi (FSA), KDK'nın 'başlangıç kredi değerlendirmesinden' elde ettikleri gelirlerin, kredi değerlendirmesi yapılmış ürünlere verilen 'gözetim hizmetlerinden' elde ettikleri gelirlerden göreceli olarak daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu durum KDK'nın yeni ihraç edilen finansal ürünlere odaklanmasına ve derecelendirdiği finansal ürünlere verdiği gözetim hizmetine yeterli kaynak ayırmamasına yol açmaktadır. Bu ise derecelendirilmiş finansal ürünlerin gözetim altında tutulmasında ve derecelendirme değişikliklerinin zamanında yapılmasında sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle

KDK'nın yeni finansal ürünlerin 'başlangıç değerlendirmesine' ayırdığı miktar ve nitelikte kaynağı, derecelendirdiğı finansal ürünlerin 'gözetim altında tutulmasına' da ayırması hayati önem taşımaktadır.

KDK'nın önemli menkul değerlerin kredi derecesini düşürmesi, kendisine ek bir kazanç sağlamadığı gibi, hem söz konusu menkul değerlerin ihraççısını ve ihraççının çalıştığı yatırım bankasını hem de söz konusu menkul değeri portfolyosunda tutan kurumsal yatırımcıyı gücendirme riski taşımaktadır. Gerçekten de yatırımcı satın alacağı menkul değer ile ilgili enformasyona satın alma işleminden önce sahip olmak istemekle birlikte, söz konusu menkul değeri satın alıp portfolyosuna ekledikten sonra ortaya çıkan derece düşürmelerinden memnun olmamaktadır. Bu açıklamalar KDK'nın, yeri geldiğinde neden kredi derecelendirme düşüşüne gitmediğini açıklayan mikro ekonomik gerekçeler olarak değerlendirilebilir.

4. KREDİ DERECELENDİRME ENDÜSTRİSİNDE OLİGOPOL

4.1. NRSRO Olarak Seçilen KDK'nın Kredi Derecelerine Artan Talep

Regülasyonların yatırımcıyı kredi derecelendirmelerine ve özellikle NRSRO olarak seçilen KDK'na bağımlı hale getirmesi, bu kurumların yaptığı kredi derecelendirmelerine olan talebi suni olarak şişirmiştir. Daha önce belirttiği gibi kredi derecelerinin 'sözleşmelerdeki rolü' ve 'değerlendirmelerdeki rolü' olmak üzere iki temel rolü bulunmaktadır. Sözleşmedeki rol *yüksek* kredi derecelerini, buna karşılık değerlemedeki rol sağlam enformasyona dayalı *doğru* kredi derecelerini gerekli kılmaktadır. Regülasyonlar, muhtemelen, derecelerin sözleşmedeki rolüne, yani yüksek kredi derecelerine olan yatırımcı talebini arttırmakta; derecelerin değerlemedeki rolüne, yani yüksek enformasyon içeren doğru kredi derecelerine olan yatırımcı talebini değiştirmemektedir. Bunun nedeni regülasyonun tercih olarak, yüksek enformasyon ihtiva eden doğru kredi derecelendirmesine değil, regülatörün işini kolaylaştıran yüksek kredi derecelendirmesine önem vermesidir. Bu nedenle kredi derecelendirme endüstrisinde, fiyatların rekabetçi fiyat seviyesinin üstünde, enformasyon arzının ise rekabetçi enformasyon arzının altına kalacağı öngörülebilir (Ryan, 2012, s. 12).

Regülasyonların NRSRO olarak seçilen KDK'na ilave iş imkanı sağladığı açıktır. Bazı yatırımcılar yasalar gerektirdiğı için, bazıları da teşvikler nedeniyle NRSRO olarak seçilen KDK tarafından derecelendirilen finansal ürünlere yatırım yapmaktadır. Göreceli enformasyon değeri yüksek kredi derecele-

rine olan talep yetersiz olursa, doğru kredi derecelerinin üretilmesi zorlaşır. KDK derecelerine olan talep, yüksek enformasyon taşıyan doğru bilgiye sahip olma isteğinden ziyade regülasyon lisanslarına ve tercihli regülasyon muamelesine ulaşma isteğinden kaynaklanıyorsa, göreceli enformasyona dayalı bilginin (kredi notunun) daha az önemli olacağı beklenebilir.

Aslında çoğu kimse bu derecelerin taşıdığı enformasyon içeriğini sorgulamaktadır. Bir görüşe göre, kredi spreadleri kredi dereceleri ile ikame edilebilir, çünkü NRSRO olarak seçilen KDK'nın ürettiği kredi dereceleri yatırımcıya önemli ek bilgiler sağlamayabilir. Dahası, enformasyon teknolojisindeki gelişmeler ve toplumun giderek artan ölçüde birbirine bağımlı (interdependent) hale gelmesi, geçmişte üretilen kredi dereceleri ile karşılaştırıldığında, derecelendirmenin göreceli enformasyon değerini düşürmüştür. Bazılarına göre kredi dereceleri, kredi kalitesi hakkında gecikmeli bir göstergeden ibarettir ve taşıdığı bilgi eskimiştir (Ryan, 2012, s. 14).

Yeni ihraç edilecek menkul değerler için kredi derecesinin takdiri söz konusu olduğunda, mevcut menkul değerlerin derecelendirilmesinde dikkate alınan değişimler, değişime yol açan olayların gerisinde kalma eğilimindedir. KDK bir derecelendirme işlemine başladığında, genellikle, piyasaların gerisinde kalmaktadır. Kredi derecelendirme işlemleri; WoldCom, Enron, Parmalat ve 2007 Küresel Finansal Krizi örneklerinde olduğu gibi, pek de doğru sayılamayabilecek dönemlerde başlatılmaktadır. Piyasaların doğası gereği bazı yanlış tahminlerin yapılması normal karşılanırsa bile, NRSRO olarak seçilen KDK'nın konut piyasasında ortaya çıkan önemli bir düşüşü tahmin etmede *topluca* başarısızlığa düşmeleri, kredi derecelendirme endüstrisinin bir iki rastgele hatanın ötesinde, daha sistemik hatalara açık olduğunu göstermektedir. Portfolyo yöneticilerinin kararlarını kredi derecelerine göre vermedikleri hususunda genel bir kanaat bulunmaktadır. 2002 yılında Finansal Profesyoneller Birliği tarafından yapılan bir ankette, meslektekilerin sadece % 29'unun KDK derecelerinin doğru olduğuna inandığını göstermektedir.

Bununla birlikte, NRSRO olarak seçilen KDK'nın kredi değerlendirme ücretleri ve karlılıkları özellikle 2002-2008 döneminde yükselmiştir. 1995-2000 döneminde KDK'nın yıllık getiri oranının % 42'den biraz fazla arttığı ve 2006 yılında işletme kar marjının % 54'ü bulunduğu tahmin edilmektedir (Ryan, 2012, s. 15).

Dow Jones ve S&P 500 indekslerinin aksine, Moody's'in hisse senedi değerleri 2001-2007 döneminde astronomik yükseliş göstermiştir. 1998-2011 döneminde Moody's, Dow Jones ve S&P hisse senedi fiyatları kronolojik ola-

rak karşılaştırıldığında, son ikisinininki % 50'lerde dalgalanırken, Moody's'inki 2000 sonu itibariyle % 50'den 2006 sonu itibariyle % 500'e yükselmiştir (Ryan, 2012, s. 15).

Moody's'in derecelendirdiği yıllık Teminatlı Borç Senetleri (CDO) sayısı 2002'de 34 iken 2006'da 340'a yükselirken, SŞP'ninkiler sırasıyla 45'ten 360'a çıkmıştır.

Moody's'in derecelendirdiği yıllık Konut Kredisine Dayalı Menkul Değerlerin (RMBS) sayısı, 2002'de 540'ten 2006'da 1200'e yükselirken, SŞP'inkiler sırasıyla 700'den 1600'a ulaşmıştır. Bir yandan NRSRO olarak seçilen KDK'nın hisse senetlerinin değeri yükselirken, öte yandan derecelendirdikleri ürün sayısı artmaya devam etmiştir.

Kredi derecelendirmesinin yatırımcılar için önemli ek enformasyon değeri yarattığını ileri sürenlerin bile, WoldCom, Enron ve 2007 Küresel Finansal Krizi gibi örnekler nedeniyle, NRSRO olarak seçilen KDK'nın itibarlarının azalmasını beklemeleri gerekmez miydi? Demek ki kredi derecelerine yönelen talebin artmasında, kredi derecelerinin enformasyon değerinin yüksekliği ve KDK'nın yüksek itibarının rolü bulunmamaktadır (Hunt, Tarihsiz, s. 74). Aksine kredi derecelerinin regülasyon amacıyla kullanımı ve regülasyon lisanslarının piyasa oyuncularına sağladığı avantajlar, kredi derecelerine yönelen talebin artmasının ve piyasa oyuncularının KDK'na mahkum olmasının altında yatan temel sebeptir. Eğer yatırımcı, satın almayı planladığı menkul değerin kredibilitesi hakkında ek enformasyon sağlamak için değil de, regülasyonun gereklerini yerine getirmek ve tercihli regülasyon muamelesinden istifade etmek için kredi derecesi talep ediyorsa, NRSRO olarak seçilen KDK'nın kredi derecelendirmesine yönelen talep artışının nedeni daha kolay anlaşılabilir (Ryan, 2012, s. 17).

4.2. Yatırımcının Tedbiri Elden Bırakması

Yatırımcıları daha sağlıklı karar vermeye teşvik etmek amacıyla geliştirilen regülasyonlar, tam tersine yatırımcıları enformasyon değer taşıyan *doğru* kredi dereceleri yerine *yüksek* kredi derecelerine yönlendirmekte ve yatırımcıların tedbiri (due diligence) elden bırakmalarına yol açmaktadır. Regülatörler kredi derecelerini kredi kalitesi için bir ölçüt olarak kullandıkları için, kuralların yüksek kredi derecelerini teşvik edecek şekilde uygulanması anlaşılabilir bir durumdur. Bununla birlikte regülatörler yüksek kredi derecelerinin yüksek yatırım kalitesine tekabül ettiğinden emin olamazlar. Kurallar yatırımcıları bir yandan tek bir kredi derecesine sahip varlıkları elde tutmaya

teşvik ederken, öte yandan da yatırım kararı verirken ihtiyatlı davranma veya yatırım kalitesi ile ilgili doğru enformasyon arama yerine, yüksek kredi derecesi elde etmeye zorlamaktadır. Bu durumda yatırımcı; yüksek dereceli kağıtlara yatırım yaparak regülasyon imtiyazları elde etmek veya yüksek enformasyon kalitesi peşinde koşmak gibi iki seçenekle yüz yüze kalmaktadır. Yatırımcı tercihinin birinciye yönelmesi şaşırtıcı değildir.

Burada yapılan açıklamalar; iflasları ilan edilmeden hemen önce WorldCom ve Enron'a günlerce değil aylarca şişirilmiş yüksek kredi derecesi verilmesine rağmen, KDK kredi derecelerine olan talebin neden düşmediğini açıklar. NRSRO olarak seçilen KDK'nın, değerlendirilen hisse senetleri ve daha fazla iş ile ödüllendirilmesinin temel sebebi budur (Ryan, 2012, ss. 18-19).

4.3. Oligopolcü Kredi Derecelendirme Piyasası

Daha önce de vurgulandığı gibi dünyada ölçekleri, ilgi alanları ve kullandıkları metodolojiler bakımından farklılık gösteren yaklaşık 130 KDK bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan SŞP, Moody's ve Fitch en büyükleri olup ABD'de konuşlanmış olmalarına rağmen, en yaygın olarak Birleşik Krallık ve Avrupa olmak üzere, küresel ölçekte bütün finansal piyasalarda etkin konumda bulunmaktadır (McVea, 2010, s. 705).

ABD'de NRSRO olarak seçilen KDK'nı esas alarak yapılan regülasyonlar; yatırımcıları yüksek kredi derecelerine sahip finansal enstrümanları satın almaya teşvik etmiş veya neredeyse zorlamış, piyasa oyuncularının oligopol piyasasında faaliyet gösteren KDK'na olan mahkumiyetini arttırmış, -doğru enformasyon değeri taşımayan- yüksek NRSRO KDK derecelerine yönelen talebi şişirmiş ve kredi derecelendirme piyasasında *de facto* tekelleşmeye yol açmıştır. Bu haliyle regülasyonların; yatırımcıların yüksek enformasyon ihtiva eden doğru kredi dereceleri aramalarını ve böylece yüksek kaliteli kağıtlara yatırım yapmalarını teşvikte başarısız olduğu, regülasyon imtiyazlarından istifade etmek amacıyla yüksek kredi dereceleri peşinde koşmalarına yol açtığı söylenebilir. Bu durum giderek kredi derecelendirme endüstrisindeki rekabeti azaltmış, hizmet fiyatlarını yükseltmiş, KDK'ını kredi risk değerlendirme modellerinde yenilik yapmaya yönlendirmek yerine tembelliğe özendirmiş ve nihayet yatırımcıların öz kredi değerlendirmelerine göstermeleri gereken dikkati azalmış, tedbiri elden bırakmalarına sebep olmuştur (Ryan, 2012, s. 19).

KDK piyasasında ortaya çıkan tekelleşme yerine piyasaya yeni KDK'nın girmesine izin verilerek rekabet arttırılmış olsaydı, KDK ile ilgili olarak muh-

temelen daha az sorunla karşılaşıldı. Piyasaya giren yeni firmalar; kredi derecelendirme piyasasındaki usulsüzlükleri açığa çıkararak, yeni kredi derecelendirme metodolojilerinin geliştirilmesinde etkili olabilirdi. Ne yazık ki regülasyon lisanslarının, sadece NRSRO olarak seçilen KDK'nın verdiği kredi derecelerine tahsisini şart koşan regülasyon çerçevesi, NRSRO dışı KDK'nın kredi derecelendirme piyasasına girişini yasal olarak değil fiilen engellemektedir. NRSRO olarak seçilen KDK, regülasyon lisansları satmaya yetkili kılındığı için, piyasaya yeni giren KDK'na karşı avantajlı konuma geçmektedir. Demek ki SEC, NRSRO olarak seçilmeyen KDK'nın kredi derecelendirmesi yapmalarını serbest bırakmış, ancak regülasyon imtiyazları vermelerini yasaklamıştır. SEC'in bu kararı, yeni KDK'nın piyasanın bu önemli ve karlı alanına girmelerini fiilen engellemiştir.

Daha önceki izahlar, kredi derecelendirme endüstrisinde faaliyet gösteren öncü NRSRO KDK'nın karlarındaki yüksek artışlara işaret etmişti. Mikro iktisat teorisi tam rekabet piyasalarında, piyasadaki karların yükselmesi durumunda, artan karı paylaşmak için yeni firmaların endüstriye gireceğini öngörmektedir. SEC'in yeni KDK'nı NRSRO olarak seçmemesi, kredi derecelendirme endüstrisine yeni KDK'nın girmesini engellemekte ve artan karın sadece öncü üç firma arasında paylaşılmasını sağlamaktadır.

Herfindahl-Hirschman İndeksi (HHI), endüstrideki yoğunlaşmayı ölçen sayısal bir ölçüt olup hem endüstrideki firmaların sayısını hem de her bir firmanın endüstrideki payını gösterir. 1,000 değerinden düşük bir HHI sayısı, rekabetçi bir piyasaya karşılık gelir. Kredi derecelendirme endüstrisi söz konusu olduğunda HHI, özellikle, NRSRO olarak seçilen KDK'nın gelirlerini, NRSRO olarak seçilen KDK'nın sayısını, ABD'de yeni ihraç edilen varlık destekli menkul değerlerin dolar cinsinden büyüklüğünü dikkate alır. Kredi derecelendirme endüstrisinde HHI sayısı 3,000 değerinde olup yüksek piyasa yoğunlaşmasına işaret etmektedir. 2007 yılına kadar yeni ihraç edilen menkul değerlerin % 80'i sadece Moody's ve SŞP; % 14'ü ise Fitch tarafından derecelendirilmiştir. Endüstride hüküm süren yüksek karların piyasaya daha fazla firma çekmesi gerekirken, mikro iktisat teorisinin öngörüsünün tersine bir gelişme ortaya çıkmış ve endüstrideki yüksek yoğunluk devam etmiştir.

Bu durum ancak piyasaya girişi engelleyen regülasyonun veya doğal engellerin varlığı ile açıklanabilir. Kredi derecelendirme endüstrisinin ağ (network) ve itibar etkileri sonucunda, doğal bir konsantrasyona doğru meyil göstermesi mümkündür. Kredi derecesi kullananların önemli bir kısmı, derecelendirme kategorileri arasında bir tutarlılığın bulunmasını arzu ettikleri ve

bu amacı gerçekleştirmek üzere aynı KDK'nın ürettiği dereceleri kullanma eğiliminde buldukları için, ağ etkisi (piyasa oyuncularının alıştıkları KDK'nı kullanma etkisi) bazı KDK'na yarar sağlar. İtibar etkisi ise, KDK'nın yatırımcının güvenini kazanması için geçen süreden kaynaklanır. Çünkü bir kurumun piyasada ayakta kaldığı ve fonksiyon gördüğü süre ona itibar kazandırır. Endüstriye erken giren KDK, itibar etkisi nedeniyle, endüstriye yeni giren KDK'na göre daha avantajlı olur. Bu nedenle, kalite ve bağımsızlık bakımından en yüksek itibara sahip olan az sayıda KDK, regülasyonlardan bağımsız olarak piyasada daima hakim konumda bulunur.

Bununla birlikte, kredi derecelendirme endüstrisinde hakim konumda bulunan NRSRO KDK'nın; WorldCom ve Enron'un çöküşlerinde ve 2007 Küresel Finansal Krizi'nde ürettikleri kredi derecelerinin kalitesini ispat edemedikleri, bulaştıkları çıkar çatışmalarının bağımsızlıklarını ve itibarlarını zedelediği anlaşılmış ve bu nedenle kredi değerlendirmesinde objektif bir değerlendirici olarak rollerine piyasasının duyduğu güven sarsılmıştır (Ryan, 2012, s. 19).

Kredi derecelendirme endüstrisindeki oligopolü ve yüksek karları açıklamada ağ ve itibar etkileri yeterli olmadığı için, endüstriye girişin doğal engellerden kaynaklandığı ileri sürülemez. ABD kredi derecelendirme endüstrisindeki oligopol ve yüksek karların temel nedeni, SEC'in geliştirdiği NRSRO KDK sistemi aracılığıyla piyasaya girişi engelleyen regülasyon uygulamasıdır.

Teoride piyasaların sahip olduğu üstünlüklerden birisi, büyük çaptaki enformasyonu göreceli olarak basit ve etkin bir şekilde piyasa oyuncularına ulaştırmasıdır. Tam rekabet piyasalarında fiyat mekanizması en ucuz, basit ve etkin enformasyon iletme aracıdır (Ryan, 2012, s. 13).

Daha heterojen mallara, eksik veya asimetrik enformasyona sahip piyasalarda, Akerlof'un ünlü limon probleminden veya ters seçim probleminden kaçınmak amacıyla, zaman içinde fiyat dışı mekanizmalar ortaya çıkar.

Gerçek ürün kalitenin satıştan sonra anlaşıldığı piyasalarda, üreticiler yüksek kaliteden taviz vermeyerek şirketlerine itibar kazandırabilirler. İtibar, esasen müşterilerini hayal kırıklığına uğrattıkları veya aldattıkları zaman, üreticilerin cezalandırılmasına esas teşkil edecek bir 'yükümlülük' ortaya koyar. Bu yükümlülük marka ve peştemaliye şeklinde ortaya çıkabilir ve çok sayıda şirketin değeri bunun gibi elle tutulmayan unsurlara dayanır.

Şirket itibarı enformasyon asimetrisini azaltırken, piyasaya giriş engelini de ortadan kaldırır. Mevcut işini doğru yapan itibarlı şirketlerin diğer alanlara doğru genişlemesi son derece normaldir.

KDK tarafından yapılan bir kredi değerlendirme analizinin kalitesi (doğruluğu), muhtemelen başlangıç analizinden aylar hatta yıllar sonra ortaya çıkacağı için, kredi derecelendirme piyasasına az sayıda itibarı yüksek şirketin hakim olma ihtimali yüksektir. Gerçekten de yoğun federal finansal regülasyonların artmasından önce, kredi derecelendirme piyasası zaten az sayıda şirketin hakimiyeti altına girmiştir.

Regülasyon esasen minimum kalitenin sağlanmasını temin etmek amacıyla geliştirilmiş bir düzenleme olduğu için, SEC'in -kredi derecelerinin kalitesini sorgulamaksızın- NRSRO aracılığıyla kredi derecelendirme piyasasına müdahalesi, kredi derecelendirmesinde minimum kalite standardını kurumsallaştırmak için yapılmış bir teşebbüs olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, kurumsallaştırılmak istenen minimum kalite standardı; kredi derecelendirme endüstrisindeki yoğunlaşmayı hızlandırmış, tüketicinin refahını düşürmüş ve doğruluğu ancak sonradan anlaşılabilen minimum kredi kalitesinin gerçekleşmesini sağlayamamıştır.

4.4. Regülasyonlar, Piyasa Gücü ve Rekabet

Kredi derecelendirme endüstrisinde az sayıda KDK'nın piyasa gücünü elinde tutması nasıl açıklanabilir? Bu konuda iki görüş bulunmaktadır (Ryan, 2012, ss. 21-22).

Birinci görüşe göre, özellikle ürünlerin homojen olduğu yoğunlaşmış piyasalarda aslında az sayıda firma fiyatları ve buradan da karları düşürebilir. Aşağı yukarı benzer özelliklere sahip malları üreten iki firma ile karakterize edilen piyasalarda (dopol), gerek varsayımlar altında, *Bertrand Sonucu* ile karşılaşılır. *Bertrand Sonucu, herhangi bir firmanın fiyatları rakiplerinin fiyatının altına düşürerek piyasanın tamamına hakim olması nedeniyle, karın sıfıra yakınsaması durumudur.* Bertrand duopolnde yegane istikrarlı Nash Dengesi, bütün firmalar için karın sıfır olmasıdır. Bertrand modelinin gücü, dopol rantının varlığını yalanlamasında değil, bu gibi rantların varlığının, satıcının sayısından başka Őeylere bağlı olduğunu ispat etmesindedir. Birinci görüşe göre, bir piyasada az sayıda firmanın piyasa gücünü eline geçirmesinin sebebi, firma sayısının az olması değildir.

İkinci görüşe göre, az sayıda firmanın piyasa gücünü eline geçirmesinin sebebi regülasyonlar aracılığı ile piyasaya girişin sınırlandırmasıdır. Standart çıkar atışması modelinde, kredi derecelendirmelerinin bedeli ihralar tarafından ödendiği için, KDK kokuşmuştur (corruption). Herhangi bir ihraççının geliştirdiği finansal ürün için yüksek kredi derecesi beklemesi çıkarınadır ve

bu beklentisi, rakip KDK'nı kredi değerlendirme standartlarını düşürmeye ve şişirilmiş kredi dereceleri vermeye zorlar. Bu sonucun ortaya çıkabilmesi için, piyasa güçlerinin (çıkar hesaplarının) KDK'nın tarafında değil, ihraççıların tarafında olması gerekir. KDK kredi derecelendirmesi yapmaya başladıklarında, en yüksek dereceleri en düşük fiyattan satan KDK piyasayı ele geçirebilir. Bu nedenle çıkar çatışması modelinde, rekabetin kalitede değil fiyatta yapılmasını gerektirecek güçlü özendiriciler bulunmaktadır. Bununla birlikte gerçek dünyada az sayıda KDK'nın büyük karlar elde ettiği gözlenmektedir. Bu durumda Bertrand Dengesi söz konusu olamaz, çünkü Bertrand Dengesinde bu durumda karların düşmesi gerekir. O halde kredi derecelendirme endüstrisine az sayıda KDK'nın piyasa gücünü elinde bulundurmasının ve karlarını arttırmasının nedeni ihraççıların gücü ve sağladıkları avantajlar değil, endüstriye az sayıda KDK'nın girmesine imkan veren regülasyonlardır.

Piyasaya girişteki regülasyon engelleri, kredi derecelendirme piyasasında rekabeti azaltmaktadır. KDK, rekabet tehdidi altında bulunmadıkları için, modern finansal ürünleri değerlendirecek kapasitede ileri ve kapsamlı kredi derecelendirme modelleri ve metodolojileri geliştirmeye yanaşmamaktadır. Bu tespit doğruysa, SEC tarafından NRSRO olarak seçilen KDK'nın, tam rekabet piyasası ile karşılaştırıldığında, sınırlı enformasyon miktarı ve kalitesine dayalı kredi dereceleri üreten, yetersiz kurumlar olarak ortaya çıkmaları kaçınılmaz olacaktır. Yetersiz rekabet, piyasa oyuncularının kaytarmasına ve gerçek rekabet olsaydı harcaması gereken çabayı ve araştırmayı savsaklamasına neden olur. Kredi derecelendirme endüstrisine giriş serbest olsaydı, KDK'ndan hiç olmazsa birkaçının kredi riskini belirlemeye ve ölçmeye daha uygun modeller ve metodolojiler geliştirmesi beklenebilirdi.

Açıkça ifade etmek gerekirse SEC'in NRSRO olarak seçtiği KDK sistemi, derecelendirilen menkul değerlerin sayısını sınırlamamakta, aksine mümkün olduğu kadar fazla sayıda menkul değer derecelendirilmesini teşvik etmektedir. Her bir kredi derecesi bir enformasyon çıktısı olarak tanımlandığında, teorik olarak rekabet baskısından uzak olan mevcut piyasanın, rekabetçi bir piyasaya nazaran daha az enformasyon çıktısı üretmesi beklenirdi. Halbuki tersi ortaya çıkmıştır. Regülasyonlar nedeniyle şişirilmiş talepten kaynaklanan, NRSRO olarak seçilen KDK ile ihraççılar arasındaki çıkar çatışması; derecelenen menkul değer sayısını arttırırken, her bir derecenin taşıdığı enformasyon içeriğini ve kalitesini düşürmektedir. KDK, genellikle öyle bir ihraççı profili ile çalışmaktadır ki söz konusu yapılandırılmış finansal ürün ihraççılarının ilgisi finansal enstrümanın kalitesinden ziyade kredi derecesine odak-

lanmış bulunmaktadır. Bu durum NRSRO olarak seçilen KDK'nın, daha karmaşık ve sofistike içerik ihtiva eden finansal ürünlerde, yüksek risk ihtimalini araştırmaktan ziyade, onlara yüksek kredi dereceleri verecek şekilde kurgulanan modeller ve metodolojiler geliştirmesi özendirilmektedir. Finansal Profesyoneller Derneği'nin 2002 yılında yürüttüğü bir anket, NRSRO olarak seçilen KDK'nın mevcut model ve metodolojileriyle yeterli para kazandıklarını, model ve metodolojilerini değiştirmek için herhangi bir neden bulunmadığını göstermektedir. Ankete göre, derecelendirilmiş menkul değer sektöründe çalışanların % 40'ı derecelendirme değişikliklerinin zamanlamasının mükemmel olduğunu, % 29'u derecelerin doğru olduğunu, % 22'si de derecelerin yatırımcının çıkarına olduğunu düşünmektedir.

Derecelendirme modelleri ve metodolojisi ile ilgili diğer bir önemli mesele de, aynı kredi derecesine sahip iki menkul değerın getirileri arasındaki farkın büyüklüğüdür. Bu durum, endüstrideki risk-getiri değiş tokuşunun ciddiye alınmadığını, % 12 getiriye sahip AA dereceli bir yatırımın, % 6 getiriye sahip AA dereceli bir yatırım kadar güvenli olduğu anlamına geldiğini göstermektedir. KDK, yaptıkları derecelendirmelerin 'riskin göreceli bir ölçümü' olduğunu ve 'aynı kredi derecesine sahip iki menkul değerın farklı risklere sahip olabileceğini' ileri sürmektedir. Nitekim Moody's'in Baa dereceli bir ipoteğe dayalı borç senedinin (CDO) % 20, buna karşılık Baa dereceli bir şirket hisse senedinin ise sadece % 2 geriye ödenmeme ihtimali taşıması, aynı kredi derecesine sahip iki menkul değerın riskleri arasında önemli farkların bulunduğunu göstermektedir. Bu durumda aynı kredi derecesine sahip ipoteğe dayalı borç senedi, aynı kredi derecesine sahip şirket borç senedinden 10 kat daha fazla risk taşımaktadır. Kredi derecesi riski ölçmüyorsa neyi ölçüyor?

Regülasyona tabi kredi derecelendirme piyasasında rekabetin arttırılması, yani sisteme yeni bir NRSRO kredi derecelendirme kuruluşunun girişine izin verilmesi, kredi derecelendirmesinin kalitesini yükseltmeyebilir. Kredi derecelendirme piyasasında benimsenen 'ihraççı öder işletme modeli', KDK'na yönelen talebi ihraççıların kontrolü altında tuttuğu için, KDK şişirilmiş kredi dereceleri vermek zorunda kalacaktır. İhraççı öder işletme modeli, risk değerlendirme modelleri ve metodolojilerinin gelişimini de engellemektedir. Çünkü ihraççılar değerlendirmenin kalitesinden ziyade derecesi ile ilgilenmektedir. Bu durumda *sadece* kredi derecelendirme piyasasının rekabete açılmasıyla daha sofistike kredi değerlendirme modelleri ve metodolojilerinin geliştirilmesi ve bu yolla kredi kalitesi sorunun çözülmesi sağlanamaz. Kredi derecelendirme piyasasının rekabete açılması meselesinin mutlaka

'ihraççı öder işletme modelinin' sistemden çıkarılmasıyla birlikte ele alınması gerekir.

Özetle SEC'in geliştirdiği regülasyonlar, kredi derecelendirme piyasasında rekabeti önlemekte, de facto bir oligopole yol açmakta ve NRSRO olarak seçilen KDK'na yönelen talebin ihraççılar tarafından kontrol edilmesine sebep olmaktadır (Ryan, 2012, s. 23).

5. NRSRO OLARAK SEÇİLMEYEN KDK ÖRNEKLERİ

NRSRO olarak seçilmeyen KDK açısından kredi derecelendirme endüstrisine bakıldığında, endüstride az sayıda firmanın yer alması, yani oligopol, endüstriye girişteki doğal engellerin sonucu değildir. Aksine, SEC tarafından KDK'nın NRSRO olarak seçimine getirilen kısıtlamalar, kredi derecelendirme endüstrisindeki yoğunlaşmanın gerçek nedenidir. Bu nedenle NRSRO olarak seçilmeyen KDK'nın endüstriye girişinin ve oradaki kardan istifadesinin engellenmesi SEC regülasyonlarının sonucudur (Gudzowski, 2010, ss. 114-115). NRSRO olarak seçilmek üzere SEC'e başvuran KDK'nın, prosedürün tamamlanması için tipik olarak 2 ila 7 yıl arasında bir süre beklemesi gerekmektedir. SEC'in NRSRO seçimi yapmak için izlediği prosedür şeffaf olmayıp (opaque), aleniyetten ve tutarlılıktan uzaktır.

Bankacılık, Konut ve Kent Meseleleri Senato Komitesi önünde ifade veren -ve NRSRO dışındaki bir kredi derecelendirme kuruluşu olan- *Egan-Jones Kredi Derecelendirme Şirketinin* Ceosu Sean Egan; kredi derecelendirme endüstrisinin hiç bir fonksiyonunun bulunmadığını, NRSRO sisteminin 'ortak tekeli' altında ve rekabetten yoksun olduğunu ifade etmektedir. *Egan-Jones Şirketi; WorldCom, Enron ve Ford Motor Co.'nun kredi derecelerini, daha kriz ortaya çıkmadan ve endüstriye hakim seçilmiş KDK'ndan önce düşürmüş olmasına rağmen, SEC'in NRSRO seçiminin dışında tutulmuştur.* Egan-Jones 1998 yılında, NRSRO olarak seçilen bir KDK statüsüne sahip olmak için SEC'e başvurmuş olmasına rağmen, söz konusu statüyü başvurusundan ancak 9 yıl sonra, yani 2007 yılında alabilmiştir. Egan'a göre başvuru süreci; bazı kurumlara özel, diğerlerine dışlayıcı ve nihayet kategorik olarak adaletsiz bir süreçtir. Egan-Jones şirketi 'yatırımcı öder işletme modelini' benimsediği için, daha az çıkar çatışması ile yüz yüze bulunmakta, yaptığı kredi dereceleri daha doğru çıkmakta ve daha üstün risk değerlendirme modellerine sahip bulunmaktadır. *Böyle bir şirketin uzun süre sistemden dışlanması ve ancak krizle birlikte sisteme dahil edilmesi hususunun altı çizilmelidir.*

Dominion Kredi Derecelendirme Şirketi, 1976 yılında kurulmuş olup, 3 yıl önceden SEC'e başvurmuş olmasına rağmen Şubat 2003'e kadar NRSRO statüsünü alamamıştır. Halbuki SEC tarafından NRSRO olarak seçilmesi, Şirketin ABD kredi derecelendirme piyasasında genişlemesine ve rakipleri ile yarışabilecek seviyeye yükselmesine imkan verecekti.

AM Best'in Baş Derecelendirme Memuru, sigortacılık endüstrisinde KDK uzmanı olarak görev yapan Larry Mayewski, kendileriyle iş yapmak isteyen piyasa oyuncularının, öncelikle SEC'in NRSRO statüsüne sahip olup olmadıklarını sorduklarını ifade etmektedir. Bunun anlamı şudur Şirketin NRSRO statüsü yoksa Şirkete verilecek iş yoktur. Bu izahlardan anlaşılabilceği gibi, NRSRO statüsüne sahip olmayan KDK'nın kredi derecelendirme endüstrisinde üç büyüklere karşı rekabet şansı bulunmamaktadır. NRSRO seçimi regülasyon sonucu ortaya çıkan bir statü olduğu için, kredi derecelendirme endüstrisine giriş doğal engellerle değil suni regülasyon engelleriyle sınırlandırılmaktadır (Ekins vd., 2012, ss. 20-21).

6. KDK VE 2007 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ

6.1. KDK, İpoteğe Dayalı Borç Yükümlülükleri (CDO) ve Yatırımcılar

Son on yılda yapılan eleştiriler KDK'nın kredi derecelendirme endüstrisindeki oligopolcü rolünde hiç bir değişikliğe yol açmadığı gibi, KDK endüstrideki konumlarını daha da güçlendirmiştir. KDK'nın 1999 yılından bu yana konumlarındaki güçlenme; yaptıkları kaliteli ve enformasyon içeriği yüksek kredi derecelendirmelerinin kendilerine sağladığı itibardan ziyade, kararlarını kredi derecelerine göre veren regülasyon kurumlarının KDK'na sağladığı güçten ve regülasyon lisanslarını satma yetkisiyle donatılmalarından kaynaklanmaktadır. Finansal kurumlar ve kurumsal yatırımcıların, regülasyonun gerekleri ve yatırım ruhsatları ile uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla kredi derecelerine sahip olmak zorunda bulunmaları, KDK'na kurala göre değil 'duruma göre' karar verme yetkisi tanımıştır (McVea, 2010, s. 708). Basel II'nin, uluslararası bankaların sermaye yeterliliğinin tespitinde kredi derecelerini referans göstermesi, KDK'nın bu 'duruma göre' karar verme yetkisinin küresel ölçekte etkili olmasına yol açmıştır.

KDK ile genel olarak yapılandırılmış finansal ürünler piyasasının ve özel olarak ta eşik altı ipotek piyasasının çökmesi arasında açığa çıkan bağlantı, KDK'nın işlem ve sorumlulukları ile küresel yönetişimde oynadığı rolün sor-

gulanmasına sebep olmuş, itibarlarını ve yaptıkları kredi derecelerinin kalitesini, enformasyon içeriğini tartışmaya açmıştır.

Bankaların geleneksel olarak takip ettiği işletme modeli, 'oluştur ve elinde tut' bankacılık modelidir. Bu modelde bankalar verdikleri kredileri vade sonuna kadar ellerinde tutmakta ve kredi riski tamamen kendi üzerlerinde kalmaktadır. Sub-prime ipotek kredisi ve yapılandırılmış ürünler gibi varlığa dayalı menkul değerler piyasasının büyümesi, pek çok modern bankayı kullandığı işletme modelini değiştirmeye ve 'oluştur ve dağıt' bankacılık modelini benimsemeye yöneltmiştir. Oluştur ve dağıt bankacılık modelinde, bankalar havuzda topladıkları ve daha sonra yapılandırarak menkul değer haline getirdikleri finansal ürünleri yatırımcılara satar. Bu yolla likiditesi son derece düşük olan varlıklar, daha likit ve pazarlanabilir menkul değerler haline dönüştürülür. Basit menkulkıymetleştirme örneğinde, genellikle düşük risk profiline sahip ve daha homojen varlıklar bir havuzda toplanmaktadır. Bununla birlikte iki veya daha yüksek katmanlı menkulkıymetleştirmelerde, orjinatör bankalar tarafından oluşturulan varlık havuzu, iflasları uzak ihtimal olan ve bilanço dışında tutulan özel maksat araçlarına (SPV) satılırlar (McVea, 2010, s. 709). SPV, genellikle sermayesi zayıf tek amaçlı bir şirket olup hisseleri kredilerin orjinatörü olan bankanın dışındaki kişiler tarafından elde tutulur. SPV'lere satılan varlıklar, orjinatör bankanın konsolide bilançosunda yer almaz. Bu uygulama orjinatör bankayı; minimum sermaye gereği, likidite gereği, izin verilen varlıklar ve yükümlülükler üzerindeki diğer sınırlamalar, rapor verme ve yönetim yükümlülükleri gibi zorunlu regülasyon yükümlülüklerden kurtarır.

Orjinatör bankanın finansal varlık havuzunu satın alan SPV, orjinatör bankaya karşı söz konusu varlıkların faiz ve ana para ödemelerinden sorumlu hale gelir. Orjinatör bankaya olan faiz ve ana para yükümlülüğünü yerine getirebilmek için SPV; menkulkıymetleştirilmiş ipotekleri, kredi kartı gelirlerini, otomobil kredisi gelirlerini, varlık destekli menkul değerlerden elde edilen faiz ve ana para ödemeleri ile desteklenen menkul kıymetler ile birleştirir ve kısa vadeli olarak yatırımcılara satar. Orjinatör banka, SPV adına ve belirli bir ücret karşılığında yeniden paketlenen varlıkların nakit akımını toplar. Kısa dönemli ödünçler, kredi sağlayanların güven kaybetmesi durumunda son derece dayanıksız hale gelir.

Yenice çıkarılan varlık destekli menkul değerleri yatırımcılara daha cazip hale getirebilmek için, her biri farklı risk-getiri özelliğine sahip çeşitli dilimler

oluşturulur. Ortaya çıkabilecek zararlar, yatırımcının risk iştahına göre, ‘ne kadar risk o kadar kazanç’ ilkesine göre kademelendirilir.

AAA derecesine sahip dilimler ‘st dilim’ kategorisine girer, riski en düşük olan dilim olup gelir havuzundan yapılan geri demeler ilk olarak bu dilime yapılır. Buna karşılık st dilimin faiz getirisi düşüktür. st dilime ödeme yapıldıktan sonra sıra ‘orta (mezzanine) dilime’ gelir. Orta dilim yüksek riskli ve yatırım-yapılır derecesinin altında (BBB derecesinin altında) bir kredi derecesine sahip olmasına karşın, faiz getirisi yüksektir. En dipteki ‘alt dilim’ ise, ilk iki dilime ödeme yapıldıktan sonra geriye bir Şey kalırsa ödeme alır. ‘Alt dilim’ kredi derecelendirmesine girmeyen, en riskli fakat en yüksek getiriye sahip olan dilimdir. Havuzlama ve yeniden yapılandırma sistemi, kayıpların ‘alt dilime’ yüklendiği bir sistemdir (McVea, 2010, s. 710).

KDK, yapılandırılmış finansal ürünler piyasasının olağanüstü gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. Bu rol, KDK’nın karmaşık kredi enstrümanları ile ilişkili kredi riskinin değerlendirilmesinde yüksek potansiyel ve uzmanlığa sahip olduğu n kabulüne dayanmaktadır. Büyük ve güçlü Şirketler tarafından ihraç edilen karmaşık bir borç enstrümanını satın almak isteyen yatırımcılar, o Şirketlerin finansal tablolarını inceleyerek söz konusu finansal enstrümanın kredibilitesini Şahsen değerlendirme imkanına sahip olmalarına karşın; aynı Şeyi ipoteğe dayalı borç yükümlülükleri (CDO) havuzunun kredibilitesini değerlendirirken yapamazlar. Bu nedenle KDK’na güvenmek zorundadırlar.

KDK’nın yapılandırılmış finansal ürünlerle ilgili özel kredi risklerini değerlendirecek yüksek potansiyel ve uzmanlığa sahip olduğu n kabulü, kredi derecelendirme işinin kendilerine önemli bir gelir sağlamasına imkan vermiştir. CDO’ların derecelendirilmesinden sağlanan getiri, eşit miktardaki geleneksel bonoların derecelendirmenin getirisinden 4 veya 5 kat daha yüksektir. 2006 yılına kadar Moody’s, derecelendirme işinden elde ettiği gelirin % 54.2’sini ve toplam gelirin % 43.5’ini, yapılandırılmış finansal ürünlerin derecelendirilmesinden sağlamıştır. İhralar, oluşturdukları menkul değerler havuzunu, potansiyel yatırımcılar için çekici hale getirmek, teknik dille potansiyel müşteri havuzunu maksimize etmek hususunda KDK’na aşırı de-recede bağımlı durumda bulunmaktadır. Sonuç olarak ihralar üzerinde yüksek kredi dereceleri, KDK üzerinde ise yüksek getiri baskısı bulunmaktadır (McVea, 2010, s. 711).

ABD konut piyasasındaki talep düşüşü ile tetiklenen ipoteğe dayalı menkul değerler piyasasındaki okş, sub-prime konut kredilerinde artan oranlı

temerrüde yol açtı. Bu durum, finansal varlık havuzundan menkul değer satın alanların (yatırımcıların) elde ettiği aylık ana para ve faiz ödemelerinin miktarını düşürdü. Başlangıçta alt dilimleri vuran kriz, giderek orta ve üst dilimleri de etkiledi. Bu zincirleme etkileşim sonucunda, KDK'nca yapılandırılmış finansal ürünler ve geleneksel finansal araçlara verilen kredi derecelerine olan güven tamamen sarsıldı. Yatırımcıların değeri düşen varlıkları ellerinden çıkarma endişesi, kitlesel satışlara ve daha büyük varlık değeri kayıplarına sebep olarak, küresel finansal piyasaları sıkıntıya sokan etkiler doğurdu.

6.2. KDK'nın 2007 Küresel Finansal Krizindeki Sorumluluğu

Frank Partnoy'un vurgusu, KDK'nın finansal sistem üzerindeki etkisini, taşıdığı ironi ile birlikte pek güzel ortaya koymaktadır. Partnoy, Thomas L. Friedman ile yapılan bir röportaja atıfta bulunarak, Friedman'ın şöyle söylediğini nakletmektedir (Partnoy, 1999, s. 620): "Kanaatimce bu gün dünyada iki süper güç var. Birisi ABD diğerleri Moody's Bono Derecelendirme Hizmetleri Şirketi. ABD bombalayarak, Moody's ise sahip olduğun bonoların kredi derecesini düşürerek seni imha edebilir. İnanın bazen hangisinin daha güçlü olduğunu anlamakta güçlük çekiyorum."

ABD Kongre Raporu; Moody's ve SŞP'u, karmaşık konut kredisi destekli menkul değerlere dağıttıkları şişirilmiş kredi derecelerini aniden düşürdükleri için, yüzyılın en büyük krizinin tetiklenmesinden sorumlu tutmaktadır. KDK'nı hedef alan en katıksız suçlamalardan biri, Senato Araştırma Panellerinden birinde yapılmıştır⁵. Buna göre KDK, *konut piyasası çöktükten sonraki aylarda bile* konut kredisi destekli menkul değerlere *en yüksek* kredi derecelerini vermeye devam etmiştir (Ryan, 2012, s. 12). Senato Daimi Soruşturma Alt Komitesi çok sayıda belgeyi inceledikten sonra Moody's ve SŞP'u krizin tetiklenmesinden sorumlu tutmuştur. Fitch ile ilgili belgeler incelemeye alınmadığı için, değerlendirme dışında tutulmuştur. Rapor, Dodd-Frank Finansal Reform Yasası'nın verdiği yetkiye dayanarak kredi derecelendirme endüstrisinde radikal reformların yapılması çağrısında bulunmakla birlikte, söz konusu reformların hayata geçirilme şansının zayıf olduğu düşünülmektedir. ABD regülasyon ortamı, KDK'nın ücretlendirmede esas aldığı 'ihraççı öder işletme modelindeki' kaçınılmaz çıkar çatışmasını değiştirmemiştir.

⁵ Bu analizde kullanılan resmi belgelerin bazıları şunlardır: The Financial Crisis Commission, "The Financial Crisis Inquiry Report 2011", United States Senate Permanent Subcommittee on Investigations, Committee on Homeland Security and Government Affairs, "Wall Street and the Financial Crisis: Anatomy of a Financial Collapse", April 13, 2011.

Panelin önerdiği reformlar arasında, SEC'in KDK'nı verdikleri kredi derecelerinin doğruluğuna göre sıralaması da yer almaktadır.

Yatırım yapılabilir menkul değerlerde kredi derecesi dşrlmesi göreceli olarak pek nadir olması lazım gelirken, 2007'de ABD finansal piyasalarında kitlesel ölçekte beklenmedik kredi derecesi dşrmelerine gidilmiştir. 2007 Temmuz'undan başlayarak, Moody's ve SşP yüzlerce hatta binlerce RMBS ve CDO'nun kredi derecesini dşrmş, bu kararlarıyla da derecelendirilmiş borç senetlerinin değer kaybetmesine, piyasada elden çıkarılmalarının güçleşmesine ve kaçınılmaz olarak da RMBS ve CDO ikincil piyasalarının çökmesine yol açmıştır. Bu kitlesel derece dşrmeleri; orijinal derecelerin sadece kökünden hatalı olduğunu göstermekle kalmamış fakat aynı zamanda ABD konut kredisi piyasasının daha önce tanıtıldığından daha riskli olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Konut fiyatları 2006 yılında tepe yapmıştır. 2006 sonlarında, konut fiyatlarındaki artış yavaşlamaya ve hatta yerinde saymaya başlarken, borçların yeniden finansmanı daha da zorlaşmış, sub-prime konut kredilerinde geri ödememe örnekleri katlanmıştır. 2007 Ocak'ına kadar sub-prime kredilerin neredeyse % 10'u geri denmemiş, 2006 Ocak'ı ile karşılaştırıldığında geri dememelerde % 68'lik bir artış ortaya kmıştır. Daha sonra konut fiyatları düşmeye başlamış, ödemeye g yetiremedikleri konutları satın almış olan ve borçları için yeni finansman kaynakları bulamayan konut kredisi kullanan sayısında büyük artışlar ortaya kmıştır. ABD Konut ve Kent Geliştirme Bölümü, iktisadi sorunların başlangıcı olarak, sub-prime ödünç verenlerin yeni kredi taleplerine kapılarını kapatmaya başlamasına işaret etmektedir.

Yeni kredi dereceleri dağıtımı dalgasının zamanlamasının kitlesel kredi derecesi dşrmelerinin arifesine gelmesi güçlükler ortaya karmış, bu iki kredi derecelendirme kuruluşunun kitlesel derece dşrmeleri başlamadan önce -gelir kaybından kaçınmak için- aceleyle yüksek kredi dereceleri dağıtma telaşına düştüğü konusunda ciddi şüpheler doğmuştur. Bu büyüklükte kredi derece düşüşleri, ABD finansal piyasalarının beklemediği bir durumdu. Derece dşrmeleri, yatırımcıların sahip oldukları 'yatırım yapılabilir statüsünü' kaybetmiş RMBS ve CDO'ları ellerinden karmaya zorlanmasıyla birlikte, menkulkıymetleştirme piyasasında hatırı sayılır bir karmaşa yaratmıştır. Finansal firmaların yatırım portfolyolarında yer alan RMBS ve CDO'lar, değerlerinin büyük bir kısmı kaybetmiş ve yeni menkulkıymetleştirilmiş finansal ürünlerin de müşteri (yatırımcı) bulması imkansız hale gelmiştir. Sub-prime RMBS ikincil piyasası önce donmuş ve sonra, geriye doğru değer düşmüş ve

aniden pazarlanamaz hale gelmiş RMBS menkul değerlere sahip finansal firmalar bırakarak çökmüştür (Ryan, 2012, ss. 13-14).

Moody's ve SŞP; 2007 Temmuzunda neden kitlesel derece düşürme kararı verdiklerini, kredi derecelerini nasıl olup da iki gün ara ile düşürdüklerini ve kararlarının finansal piyasalar üzerindeki muhtemel yıkıcı etkilerini esas alan analizleri neden yapmadıklarını açıklayan anlamlı belgeler ve gerekçeler sunamamıştır. *Moody's'in CEO'su Raymond McDaniel'e Temmuz ayındaki kredi derece düşürmeleri konusu kendisine sorulduğunda, karar verme sürecinin hiç bir aşamasını hatırlayamadığını ifade etmiş, Alt Komiteye kendisine sadece kredi derecelerinin düşürüldüğü şeklinde bilgi verildiğini ve şahsen kararlar bir alakasının bulunmadığını söylemiştir.*

ABD Senato Paneli; Moody's ve SŞP'un konut kredisi piyasasının kötüye gittiği yönünde kendi iç şirket uyarılarını kulak ardı ettiğine dair belgeleri yayınlamıştır. Şirketin 2006 ve 2007 başındaki elektronik postaları, şirkette çalışanların, 2007 Temmuz'undaki kitlesel kredi düşürmelerinden çok daha önce konut kredisi sektöründeki sorunlardan haberdar olduğunu göstermektedir (Ryan, 2012, s. 14).

R. Kuttner 'e göre (Kuttner, 2013, s. 1-4), Moody's ve SŞP 2007 Küresel Finansal Krizi'nin ortaya çıkmasından sorumludur. Menkul kıymetleştirilmiş konut kredilerinin derecelendirme işlemi, SEC'in resmi olarak tanıdığı fakat herhangi bir kamu regülasyonuna tabi tutmadığı Moody's ve SŞP gibi özel şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu KDK, pazar paylarını arttırmak amacıyla kendi aralarında girdikleri rekabet ve bunun doğal sonucu ortaya çıkan çıkar çatışması nedeniyle mesleki standartlarından taviz vermişler ve kendi dinamikleri ile yozlaşmışlardır. Konut kredilerine dayalı bonoları paketleyip satmak isteyen bir finansal kuruluşun başarısı, hazırladığı paketlerin sahip olduğu derecelendirme notu ile doğru orantılıdır. Çünkü yüksek dereceli bonolar, yatırımcıya güven verdiği için daha kolay satılır. Riskli kredilere dayalı bonoları paketleyip satmak isteyen bir finansal kuruluş, söz konusu KDK'na yüksek ödenti yaptığı takdirde, KDK bonoların dayandığı kredilerden bazılarının riskli olduğunu bildiği halde, danışmanlık hizmetleri adı altında, başvuru dosyasında ayarlama yaparak başvuru yapılan bonolara AAA notu vermektedir. Mesleki standartlara bağlı kaldıklarında, haksız rekabete uğrayacakları ve pazar kaybedecekleri endişesine kapılan KDK, bu bataklığa sapsanmıştır. Akılda tutulmalıdır ki KDK'nın hilesi olmaksızın, eşik altı kredilerin verilmesi imkansızdır. Aksi takdirde AAA notu taşımayan bonoların satılması ve kitlesel piyasalara ulaşması söz konusu bile olamazdı. Regülatörler,

NRSRO olarak seçilmeyen KDK'nın risk değerlendirmelerini dikkate almış olsalardı, mesele başından çözülmüş olurdu.

N. Roubini ve S. Mihm'e göre (Roubini ve Mihm, 2010, s. 73-74), Moody's, Fitch, SşP gibi KDK'nın, teoride kredi alanların kalitesinin düşük ve ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin çürük olduğuna dair bilgilere ulaştıklarında alar- ma geçip ortalığı ayağa kaldırmaları gerekirken, uygulamada bunun tam ak- sini yapmış olmaları, 2007 Küresel Finansal Krizi'nden sorumlu olduklarının göstergesi sayılabilir. KDK, pazar paylarını genişletmek amacıyla birbirleriyle rekabet ederek, inceledikleri ipoteğe dayalı menkul kıymetlere yüksek not verme yarışına girmişlerdir. Böylece değerlendirmeye tabi tuttıkları ve yük- sek kredi dereceleri verdikleri ihraççılardan, komisyon geliri ve gelecekte iş yapma imkanı kazanmışlardır. KDK için kendilerine gelen menkul değerlerin doğru bir derecelendirmesini yapmak, kazandıkları ve kazanacakları komis- yon gelirlerini kaybetmek anlamına gelmektedir. Krizin hemen öncesinde, KDK'nın, karlarının yarısından fazlasını garip bir şekilde ipoteğe dayalı men- kul kıymet ürünlerine verdikleri şişirilmiş AAA kredi notları ile elde ettikleri görölmektedir.

ABD Kongresi'nin 2009 yılında, 111-21 sayılı Kamu Yasası olarak çıkarılan Suiistimale Karşı Tedbirleri Güçlendirme ve İyileştirme Yasasına dayanarak kurduğu 'ABD'deki Finansal ve İktisadi Krizin Sebeplerinin Araştırılması Milli Komisyonu'nun 10 üyesinden altısı (Komisyon Başkanı P. Angelides ile üyeler B. Born, B. Georgiou, H. H. Murren, B. Graham ve J. W. Thompson), KDK'nın başarısızlıklarının, finansal yıkımın başlamasında rol alan ana etkenlerden biri olduğu sonucuna varmıştır (The National Commission, 2011, s. xv-xxviii). Benmelech ve Dlugosz da yaptıkları analitik çalışmalarında (Benmelech ve Dlugosz, 2010, s. 203), KDK'nın 2007 Küresel Finansal Krizinden sorumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır.

7. SONUÇLAR

Bu makalenin öz kısmının sonunda yer alan anahtar kelimelerin sırası, aynı zamanda, KDK'nın 2007 Küresel Finansal Krizinde oynadığı rolü ortaya çıka- ran süreci özetlemektedir: ABD Sermaye Piyasası Kurulu (SEC), Ulusal Sevi- yede Seçilmiş İstatistiki Derecelendirme Örgütleri (NRSRO), Kredi Derece- lendirme Kuruluşları, Oligopol, İhraççı Öder İşletme Modeli, Çıkar Çatışması, 2007 Küresel Finansal Krizi. Anahtar kelimelerin izlediği sırayı takip ederek bu makalenin ulaştığı sonuçlar ortaya konabilir.

Temel fonksiyonu, yatırımcılara hangi enstrümana yatırım yapacakları konusunda enformasyon sağlamak olan KDK'nın, 2007 Küresel Finansal Krizinde bu fonksiyonlarını hakkıyla yerine getirmedikleri anlaşılmaktadır.

ABD'nde kredi derecelendirme endüstrisini regüle etmekle görevli olan SEC, bu endüstride çalışacak KDK'nı belirlemek amacıyla, Ulusal Seviyede Seçilmiş İstatistikî Derecelendirme Örgütleri (NRSRO) adlı bir kurum oluşturmuştur. Düzenlemeye göre kredi derecelendirme endüstrisinde sadece SEC tarafından NRSRO olarak seçilmiş KDK görev yapabilmektedir.

SEC, KDK'ndan sadece bir elin parmakları kadar olan kısmına NRSRO statüsü tanımıştır. Bu uygulama sonucunda NRSRO olarak seçilen KDK'ndan Moody's, SŞP ve Fitch kredi derecelendirme endüstrisinin neredeyse tamamına hakim olmuş; SEC, NRSRO statüsü talebinde bulunan aday KDK'nın değerlendirme süreçlerini uzatarak kredi derecelendirme endüstrisinde bir oligopol yaratmıştır.

Sermayenin küreselleşmesi, SEC'in regülasyonlarda KDK'nın vereceği kredi derecelerini esas alması ve Basel II çerçevesinin banka sermaye yeterliliğinin belirlenmesinde KDK'nın sağladığı kredi derecelerini referans göstermesi gibi faktörler, küresel finansal hizmetler endüstrisinde kredi derecelerinin ve buradan da NRSRO olarak seçilen KDK'nın önemini arttırmıştır.

Küresel finansal hizmetler endüstrisinin kredi derecelerine bağımlı hale gelmesi ve KDK'nın endüstrideki oligopolcü konumu, KDK'nın izlemekte oldukları işletme modelini değiştirmeye zorlamıştır. KDK, sağladığı finansal hizmetler karşılığında, daha önce sadece ödemeyi yatırımcıların yaptığı 'yatırımcı öder işletme modelinden' vazgeçmiş, ödemeyi menkul değer ihraç eden şirketlerin yaptığı, daha karlı ve potansiyel iş imkanı vadeden 'ihraççı öder işletme modelini' benimsemiştir.

Piyasadaki paylarını ve gelecekteki iş imkanlarını arttırmak isteyen KDK, benimsediği bu işletme modeli ile kredi derecelendirme endüstrisinde 'çıkar çatışmasına' yol açmıştır. Kredi derecelendirme piyasasına ihraççıların hakim olması ve KDK'nın da ihraççılara mahkum olması nedeniyle, KDK menkul değerlerin kredibilitesi hakkında enformasyon değeri taşımayan yüksek kredi derecelerini vermekte tereddüt etmemiş, piyasa şişirilmiş kredi derecelerine sahip menkul değerlerle dolmuştur.

KDK, krize giden süreçte, bir taraftan şişirilmiş kredi dereceleri vermeye devam ederken, öte yandan kredi derecelerinde ani derece düşüşlerine gitmiştir. Kredi derecesi düşüşlerinin finansal hizmetler endüstrisinde yol açtığı karmaşa ve 'sürü psikolojisi' 2007 Küresel Finansal Krizi'nin oluşumunda

tetikleyici bir faktör olmuştur. Bu durum; iktisatçılar, finansçılar ve krizin nedenlerinin anlaşılması için düzenlenen meclis panelleri, dinlemeleri ve raporları tarafından da teyit edilmektedir.

KDK, kuşkusuz 2007 Küresel Finansal Krizi'nin tetiklenmesinden sorumludur. Bununla birlikte sorumluluğu tek başına KDK'na yüklemek yerine; KDK'nın çıkar çatışmalarına bulaşmasında; onları kredi derecelendirme endüstrisinde oligopol, ürettikleri kredi derecelerini de finansal hizmetler endüstrisinde temel referans haline getiren regülasyon sürecinin sahip olduğu sorumluluğun altını çizmekte zaruret vardır.

KAYNAKÇA

Benmelech, E. ve Dlugosz, J. (2010). "The Credit Rating Crisis", National Bureau of Economic Research.

Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2009). "Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası", Maliye Dergisi, Sayı 156, Ocak-Haziran 2009.

Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2010a). "Küresel Krize Farklı Bir Teorik Çerçeve: Avusturyacı Konjonktür Teorisi", Bankacılar Dergisi, Sayı:73.

Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2010b). "Austrian Business Cycles Theory and Global Crisis", Ludwig von Mises Institute, Daily.

Bocutoğlu, E. (2010). "Hyman P. Minsky'nin Konjonktür Teorisi 2007-2010 Küresel Krizini Açıklamaya Uygun mu?: Heterodoks Bir Değerlendirme", Bankacılar Dergisi, Sayı:75.

Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2011). "Austrian Business Cycles Theory and Global Financial Crisis: Some Lessons for Macroeconomic Risk and Financial Stability", Ludwig von Mises Institute, Working Papers.

Bocutoğlu, E. (2011). "Krizin Makro İktisadından Makro İktisadın Krizine: Eleştirel Bir Değerlendirme", Ercan Uygur (Editör), Küresel Bunalım ve İktisat Eğitimi, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara.

Bocutoğlu, E. (2012). İktisadi Düşünceler Tarihi, Murathan Yayınevi, İkinci Baskı, Trabzon.

Bocutoğlu, E. (2013). Karşılaştırmalı Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar, Altıncı Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

Bocutoğlu, E. (2014a). Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar, (11. Baskı), Ekin Yayınevi, Bursa.

Bocutoğlu, E., (2014b). "Ana Akım Konjonktür Teorileri 2007 Küresel Finansal Krizini Anlamada, Açıklamada ve Öngörmede Neden yetersiz Kaldı?", Harran Üniversitesi, EcoHarran Ulusal Harran Ekonomi Kongresi, Şanhurfa.

Bocutoğlu, E., (2014c). "ABD'de 1933 Glass-Steagall Yasasının Yürürlükten Kaldırılması 2007 Küresel Finansal Krizini Tetikledi mi?: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", Bankacılar Dergisi, Sayı:90.

Darcy, D. (2009). "Credit Rating Agencies and the Credit Crisis: How the 'Issuer Pays' Conflict Contributed and What Regulators Might Do About It", *Columbia Business Law Review*, 605 (2009).

Ekins, E. M. ve Calabria, M. A., (2012). "Regulation, Market Structure, and Role of Credit Rating Agencies", *Policy Analysis*, No:704. August 1, 2012.

Financial Crisis Inquiry Commission, (2011), *The Financial Crisis Inquiry Report 2011*.

Gudzowski, M. (2010). "Mortgage Credit Ratings and the Financial Crisis: The Need for a State-Run Mortgage Security Credit Rating Agency", *Columbia Business Law Review*, 1 (2010).

Hunt, J. P. (Tarihsiz). *Credit Rating Agencies and the 'Worldwide Credit Crisis': The Limits of Reputation, the Insufficiency of Reforms and a Proposal for Improvement*, www2.wiwi.hu-berlin.de/institute/finanz/skript_semfin/t12.pdf

Kindleberger, C.P. ve Aliber, R. Z. (2013). *Finansal Krizler Tarihi, Çılgınlık, Panik ve Çöküş, Türkiye İş Bankası Genel Yayın No: 2819, İstanbul*.

Kuttner, R. (2013). "Seven Deadly Sins of Deregulation and Three Necessary Reforms", *The American Prospect*, prospect.org/article/seven-deadly-sins-deregulation-and-three-necessary-reforms

McVea, H. (2010). "Credit Rating Agencies, Subprime Mortgage Debacle and Global Governance: The EU Strikes Back", *International and Comparative Law Quarterly*, 59.

Mian, A. ve Sufi, A. (2009). "The Consequences of Mortgage Credit Expansions: Evidence from the US Mortgage Default Crisis", *The Quarterly Journal of Economics*, 2009, 124 (4).

Partney, F. (1999). "The Siskel and Ebert of Financial Markets?: Two Thumbs Down For the Credit Rating Agencies", *Washington University Law Quarterly*, Vol:77, No: 3 (1999).

Roubini, N. ve Mihm, S. (2012). *Kriz Ekonomisi, Finansın Geleceğine Dair Hızlandırılmış Bir Kurs, (Çeviren: Işıl Tezcan), Pegasus Yayınları: 442, Ekonomi:3, İstanbul*.

Ryan, J. (2012). *The Negative Impact of Credit Rating Agencies and Proposals for Better Regulation*, Working Paper, FG 1, No: 01., Research Division EU Integration, German Institute for International and Security Affairs, SWP Berlin.

Whitehouse, K. (2015). *SEC Charges Ratings Agency SŞP over Ratings*, USA Today, 21 Ocak 2015.

ÜCRET ÜZERİNDEKİ MALİ YÜKÜMLÜLÜKLERİN İNCELENMESİ: İNGİLTERE, ALMANYA, İSPANYA, ROMANYA¹

Serdar Çiçek²

ÖZET

Ücret, emek sahibi ve aileleri için gelir, işveren için maliyet, devlet için vergileme kaynağı, küresel ekonomi açısından rekabet gücü göstergesidir. O halde devletin ücretler üzerine yüklediği gelir vergisi, sosyal güvenlik primi ve diğer mali yükümlülüklerin boyutu devleti, çalışanları, ulusal ve uluslararası yatırımcıları yakından ilgilendirmektedir. Bu sebeple çalışmada, Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında İngiltere, Almanya, İspanya ve Romanya'da ücretler üzerindeki gelir vergisi, sosyal güvenlik primleri ve diğer ek vergi ve yükümlülükler, hukuki mevzuat ve oranlar bağlamında incelenmektedir. Bu ülkelerdeki gelir vergisi tarifeleri ve en az geçim indirimi düzenlemeleri, ücret geliri üzerinden alınan diğer vergiler, sosyal güvenlik primleri ve sosyal güvenlik hizmetlerinin finansmanı konuları değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ücret, Gelir Vergisi, Sosyal Güvenlik Katkısı, İngiltere, Almanya, İspanya, Romanya

¹ Bu çalışma 2012 yılı Aralık ayında kabul edilen "Ücretler Üzerindeki Kamusal Yüklerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeler Karşılaştırması" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü (serdarcicek@sdu.edu.tr)

EXAMINATION OF FINANCIAL LIABILITIES ON WAGE INCOME: UNITED KINGDOM, GERMANY, SPAIN, ROMANIA

Serdar Çiçek

ABSTRACT

Wage is income for labor owners and their families, cost for employers, taxation source for the state and an indication in terms of competitiveness of the global economy. So the size of income tax, social security contributions, and other financial obligations that the state imposed on wages closely concern state, employees, national and international investors. Therefore in the study, in the United Kingdom, Germany, Spain and Romania, among European Union member countries, income tax, social security contributions and other additional taxes and liabilities on wages are analyzed in the context of legal regulations and rates. Income tax rates, minimum living allowance regulations, other taxes levied on wage income, social security contributions and financing of social security services are subject to evaluation in these countries.

Keywords: Wage, Income Tax, Social Security Contribution, United Kingdom, Germany, Spain, Romania

GİRİŞ

Ücret, gelir boyutu sebebiyle toplam talep düzeyinin, maliyet boyutuyla da toplam arz düzeyinin bir belirleyicisidir. Ücretlerin milli gelir içindeki payı ve ücretli kesimin nüfus içindeki ağırlığı, ücretin önemli bir ekonomik ve sosyal değişken olduğunu göstermektedir.

Ücretler “gelir” tanımına dahil olduğundan, devletin temel vergi kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Ücretlerin doğrudan vergileme kapsamında gelir vergisi açısından öneminin yanı sıra, ücretli çalışanların nüfus içindeki ağırlığı düşünöldüğünde tüketim ve gider vergileri açısından da önemi büyüktür.

Ekonomi politikalarının başarısında en önemli ölçütlerden birisi, en küçük ekonomik birim olan bireyin davranışlarını istenilen yönde etkileme gücü olduğuna göre, ücretler verginin iktisadi fonksiyonuna da hizmet etmektedir. Ekonomik istikrarın bileşenleri tam istihdam, fiyat istikrarı ve dış ekonomik denge olarak sıralanırsa, ücretlerin tüm bu bileşenler ile birebir ilişkisi olduğu görölmektedir.

İkincil gelir dağılımı sürecinde, devletin vergiler aracılığıyla sosyal sınıflar arasındaki dengeyi gelir düzeyi yüksek kesimler lehine bozmaması, asgari geçim standartlarını göz önünde bulundurarak vergi politikasını şekillendirmesi beklenmektedir. Bir ölkede ücretlilerin milli gelirden elde edilen pay düşünölsürse, ücret gelirinin diğer gelir kaynaklarına göre daha az oranda vergilendirilmesi veya çeşitli vergi ayrıcalıkları tanınması yoluyla adil gelir dağılımına hizmet edilebilir.

Uluslararası bütünleşmenin derinlik kazandığı bölgelerden en önemlisi olan Avrupa Birliği (AB)’ne tam üye olma yolunda aday ölkeler olarak belirli bir mesafe alan Türkiye için AB ölkelerindeki vergi politikalarının incelenmesi, ölkemize yararlı sonuçlar sağlayabilmektedir. Bu sebeple çalışma kapsamında AB üyesi ölkeler arasında İngiltere, Almanya, İspanya ve Romanya seçilerek, bu ölkelerde devletin ücretler üzerine yüklediği gelir vergisi, sosyal güvenlik primi ve diğer mali yükümlölükler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma iki temel bölümden oluşmaktadır. İlk olarak söz konusu ölkelerde, ücret üzerindeki gelir vergisi ve diğer mali yükümlölüklere, daha sonra sosyal güvenlik primi oranlarına ve sosyal güvenlik hizmetlerinin finansmanı konularına değinilmiştir. Araştırma, konu ile ilgili literatür taramasına dayalı olarak yapılmıştır.

1. ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ VERGİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ

1.1. İngiltere

İngiltere’de bireysel vergilendirme kapsamında, elde edilen maaş ve ücret gelirleri gelir vergisinin konusunu oluşturmaktadır. Ücret gelirlerinin vergisi, ödemeyi yapan kurum tarafından kaynakta kesilerek tahsil edilmektedir. Söz konusu kaynakta tevkifat (stopaj) yöntemine İngiltere’de “Kazan-dıkça Öde” anlamında “PAYE (Pay As You Earn)” ismi verilmektedir (IBFD, 2009: 883).

Vergilenebilir gerçek ücrete ulaşabilmek için yapılan belli başlı indirimler uygulanmaktadır. Örneğin, emeklilik planı için ödenen primleri yasal limitler dahilinde brüt ücretten indirme imkanı bulunmaktadır (IBFD, 2009: 883).

Vergi tarifesine göre yapılacak vergi hesaplaması öncesinde her vergilendirme dönemi için yeniden belirlenen temel kişisel indirim miktarı, brüt ücretten indirilmekte ve bu tutardaki gelirden vergi hesaplanmamaktadır. 2015-2016 mali yılında³ 10.600 sterlin olarak kabul edilen (HM Treasury, 2015a) ve en az geçim indirimi olarak da adlandırılabilir bu indirimin, İngiltere’de amacı doğrultusunda kullanıldığı ifade edilebilir. En az geçim indirimi uygulamasının düşük ve orta gelirli mükellefler için daha büyük önemi sebebiyle yıllık 100.000 sterlin üzerinde gelir elde edenler için en az geçim indirimi tutarı kademeli olarak azaltılarak sıfırlanmakta ve 121.200 sterlin ve üzerindeki kazançlar için kişisel indirim uygulanmamaktadır (HM Treasury, 2015a).

En az geçim indirimi sadece bir tutar olarak belirlenip bırakılmamış, çalışma gücünün kaybedilmesine ve bakıma muhtaçlığın artmasına paralel olarak ileri yaşlardaki mükellefler için ilave tutarlar tespit edilmiştir. İngiltere’de uygulanmakta olan bu indirim ise “yaş indirimi” denilmektedir. Mükellefin yaşına bağlı olarak ileri yaşlarda bulunanların daha az vergi ödemesi sağlanmaktadır⁴.

2015-2016 mali yılı için ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde kullanılan gelir vergisi tarifesi aşağıdaki gibidir.

³ 6 Nisan 2015 tarihinde başlayarak 5 Nisan 2016 tarihinde sona ermektedir.

⁴ 6 Nisan 1938’den önce doğmuş olan mükellefler için 10.660 sterlin olarak belirlenmiştir. Bu tarihten sonra doğanlar ise standart indirim tutarına sahiptir. İngiltere’de daha önceki yıllarda standart indirim tutarı ile ileri yaşlardaki mükellefler için indirim tutarı arasındaki fark daha yüksekti. Örneğin, 2012-2013 mali yılında standart indirim tutarı 8.105 sterlin iken, aynı dönemde 75 yaş ve üzerindeki mükellefler için indirim tutarı 10.660 sterlini (HM Treasury, 2015b).

Tablo 1: İngiltere’de 2015-2016 Gelir Vergisi (PAYE) Tarifesi

Matrah (sterlin)	Oran (%)
0-31.785	20 (standart oran)
31.786-150.000	40 (daha yüksek oran)
150.001- üzeri	45 (ek oran)

Kaynak: HM Treasury, 2015b.

Üç dilimden oluşan tarifeye göre, İngiltere’de ücretler üzerindeki gelir vergisinin oransal olarak yüksekliği göze çarpmaktadır. Ayırma ilkesi gereğince gelirin kalitatif (niteliksel) yönü ön plana alınarak ücret gelirlerine daha düşük oran uygulanması beklenirken, ücret gelirleri daha ağır vergilendirilmektedir. Faiz gelirleri için % 10 olan başlangıç oranı 2015-2016 mali yılında % 0’a düşürülmüştür. En az geçim indirimi sonrası ilk 5.000 sterlin için yani 15.600 sterline kadar olan faiz geliri için gelir vergisi oranı % 0’dır.

Tarife ile ilgili bir başka husus ise, tarifenin yüksekliği ve uzunluk farkının genişliğidir. Marjinal gelire tatbik edilecek oranının % 45’leri bulması ve en düşük oran ile en yüksek oran arasındaki % 25’lik fark, İngiltere’de vergi yükünün ağır olduğunu düşündürmektedir. Ancak % 45⁵ oranının oldukça yüksek belirlenmiş matrah dilimi için geçerli olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca başlangıç oranının yüksekliği (% 20), en az geçim indirimi uygulaması ile daha yumuşak hale gelmektedir.

Son yılların gelir vergisi tarifeleri incelendiğinde, üst matrah sınırı 150.000 sterlin seviyesinde sabit olduğu halde başlangıç matrahının kademeli olarak azaldığı görülmektedir. 2012-2013 mali yılında başlangıç matrahı 34.370 sterlin, 2013-2014 mali yılında 32.010 sterlin iken 2014-2015 mali döneminde 31.865 sterline düşürülmüştür (HM Treasury, 2015b).

Gelir vergisi dışında Türkiye’deki damga vergisine benzer anlamda bordroda yazılı değer üzerinden alınan bir vergi söz konusu değildir.

1.2. Almanya

Ücret gelirleri üzerinden alınan vergi, bazı kaynaklarda ücret vergisi (wage tax) olarak geçmesine rağmen, ücret vergisinin kendi başına bir vergi türü olmadığını ve gelir vergisi kapsamında düşünülmesi gerektiğini vurgulamak gerekmektedir. Ücretlerin vergilendirilmesi amacıyla ilgili kanun hü-

⁵ 2012-2013 mali yılına kadar % 50 olarak uygulanan en üst oran, 2013-2014 mali yılından itibaren % 45 olarak belirlenmiştir.

kümlerini tamamlamak üzere çıkarılmış olan “Ücret Vergisi Uygulama Yönetmeliği” bulunmaktadır. Bu yönetmelik, ücretlerin stopaj usulüyle tahsil edilmesine dair ek kurallar içermekte ve belirsiz hükümleri netleştirme ve yorumlama amacını taşımaktadır (European Taxation Database, 2015).

Ücretler üzerinden alınan gelir vergisi ve sosyal sigorta primleri Almanya’da da kaynakta kesinti yöntemiyle işverenlerce toplanarak vergi dairesine transfer edilmektedir. İşveren, beyan süresinin sona ermesinden itibaren 10 gün içerisinde ücret vergisini yatırmak zorundadır. Beyan dönemleri ise bir önceki yıl ödenen ücret vergisine bağlı olarak değişmektedir. Bir önceki yılın ücret vergisi 4.000 avrodan fazla ise bir aylık dönemler itibarıyla, 1.080 ile 4.000 avro arasında ise üçer aylık dönemler itibarıyla, 1.080 avrodan daha az ise yıllık dönemler itibarıyla ücret vergisini beyan ederek ödemektedir. Bu süreçte vergi yükümlülüğü kuşkusuz çalışana aittir. Ancak verginin, indirimler dikkate alınarak doğru bir şekilde hesaplanması ve tahsil edilerek vergi idaresine gönderilmesi işverenin sorumluluğu altındadır (European Taxation Database, 2015).

Alman gelir vergisi sisteminde gerçek ücrete ulaşabilmek amacıyla ücret gelirinden yapılan indirimler (sigorta primleri, bağışlar vb) ve vergiye tabi tutulmayan kişisel indirim (en az geçim indirimi) tutarları söz konusudur. Örneğin, özel emeklilik planları için ödenen primlerin belli bir yüzdesi ile zorunlu sağlık sigortası, kaza sigortası, mesleki sorumluluk sigortası, özel sigortalar ve işsizlik sigortası için yapılan prim ödemeleri indirilebilir. Ya da kar amacı bulunmayan faaliyetlere yapılan bağışların belli bir yüzdesi ile kilise vergisi ödemeleri ve eğitim harcamalarının belli bir tutarı brüt ücretten indirilebilmektedir (IBFD, 2010: 315).

En az geçim indirimi tutarı bekarlar için yıllık 8.354 avro iken, birlikte değerlendirilen eşler için iki katı yani 16.708 avrodur (PWC-a, 2015). Bunun dışında ücretliler, milliyetine bakılmaksızın Almanya’da yaşayan 25 yaşını aşmamış çocuklarının her biri için ilave indirim imkanı elde etmektedir (European Taxation Database, 2015).

İşverenlerin vergiyi hesaplamalarını kolaylaştırmak için, çalışanlar aile durumlarına göre altı kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler çalışanların medeni durumuna, eşlerin çalışıp çalışmamasına ve çocuk sahibi olup olmamalarına göre şekillenmektedir (European Taxation Database, 2015).

Almanya’da gelir vergisi tarife yapısının çok aşamalı ve doğrusal-artan oranlı (linear-progressive) bir yapıda olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Almanya’da Gelir Vergisi Tarifesi (2015)

Yıllık Vergilendirilebilir Gelir (avro) (Bekar)	Yıllık Vergilendirilebilir Gelir (avro) (Birlikte Değerlendirilen Eşler)	Marjinal Oran
....- 8.354- 16.708	0
8.355-52.881	16.709-105.762	14-42
52.882- 250.730	105.763- 501.460	42
250.731 ve üzeri	501.461 ve üzeri	45

Kaynak: PWC-a, 2015.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, gelir vergisi tarifesi dört dilimden oluşmaktadır. İstisna veya en az geçim indirimi tutarının yer aldığı birinci dilimde, 2015 yılı için yıllık 8.354 avroya kadar olan ücret gelirleri için vergi oranı sıfırdır. İkinci dilim doğrusal artan oranlı bölge olarak adlandırılmakta ve bu dilimde marjinal vergi oranı % 14’den başlayarak % 42’ye kadar doğrusal olarak artmaktadır. Bu dilime tekabül eden matrahlar için % 14 ile % 42 arasındaki vergi oranları uygulanmakta ve hangi oranda vergileme yapılacağı matematiksel bir formül yardımı ile hesaplanmaktadır⁶. Bu hesaplamalar çerçevesinde ikinci dilimin aslında iki alt dilimin birleşiminden ibaret olduğu görülmektedir. Bekar mükellefler için 8.354 avro ile 13.469 avro arası gelirlerde % 14 ile % 23,97 arasında oranlar çıkarken, 13.470 avro ile 52.881 avro arası gelirlerde % 23,97 ile % 42 arası oranlar çıkmaktadır. Bir başka deyişle, bu dilime isabet eden matrahlar için hiç bir zaman düz bir oran ortaya çıkmamaktadır.

Üçüncü ve dördüncü dilimler ise sabit oranlı bölge olarak adlandırılmakta ve ilk sabit oranlı bölgede 52.882 avrodan 250.730 avroya kadar gelire uygulanan azami vergi oranı % 42 iken, son sabit oranlı bölgede 250.731 avrodan fazla gelir için üç puan arttırılmak suretiyle azami vergi oranı % 45’e çıkmaktadır.

Birlikte yaşayan eşler ayrı ayrı değerlendirilmeyi tercih etmedikleri sürece birlikte değerlendirilir. Eşlerin gelirlerinin birlikte değerlendirilmesi halinde tarifede bekar mükellefler için belirlenmiş dilimler iki kat olarak uygulandığından artan oranlı vergi yapısını yumuşatıcı etki ortaya çıkararak, eşlerin daha yüksek vergi oranlarından vergilendirilmesi önlenmektedir (IBFD, 2009: 295).

Gelir vergisi tutarı üzerinden alınan ve ücretler üzerindeki bir diğer kamusal yükü oluşturan vergi türü dayanışma vergisidir (Solidarity Surcharge). Dayanışma vergisi, Batı ve Doğu Almanya’nın 1990 yılında birleşmesinden sonra

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. [http://de.wikipedia.org/wiki/Einkommensteuer_\(Deutschland\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Einkommensteuer_(Deutschland))

kabul edilen ve Doğu Almanya'nın yeniden imarını finanse etmek için getirilmiş bir vergidir (AILO, 2011: 1). Bu amacın dışında, Körfez Savaşı (Çöl Fırtınası Operasyonu) ve sonuçlarına ilişkin maliyetler ile merkezi, doğu ve güney Avrupa ülkelerine destek olmak için getirildiği de ifade edilmektedir (WWKN, 2015). Söz konusu verginin oranı %5,5'dir ve hesaplanan gelir vergisi tutarı üzerinden alınmaktadır (IBFD, 2009: 296). Örneğin, tarifeye göre hesaplanan yıllık gelir vergisi 10.000 avro çıkan bir mükellefin ödeyeceği dayanışma vergisi 550 avro olacaktır. Bir başka deyişle, mükellef vergi dairesine 10.550 avro ödemek zorundadır.

Ücretler üzerindeki diğer vergi türü kilise vergisidir. Dayanışma vergisinde olduğu gibi, gelir vergisi tutarı üzerinden hesaplanmaktadır. Kilise vergisi, kilise üyelerinin ödemekle yükümlü olduğu ve vergi otoritelerinin tahsil ettiği bir vergi türüdür. Üyeler ödedikleri gelir vergisi tutarı üzerinden % 8 veya % 9 oranında söz konusu vergiyi ödemektedirler (IBFD, 2009: 296). 19. yüzyılda dini mülklerin finansmanını sağlamak amacıyla getirilen vergiyi, resmi olarak kayıtlı Katolikler, Protestanlar ve Museviler ödemekle yükümlüdür (BBC, 2012).

1.3. İspanya

İspanya'da ve özerk (otonom) topluluklarda⁷ gerçek kişiler elde ettikleri ücret ve diğer bazı gelirler için gelir vergisi mükellefidir (IBFD, 2009: 759). Gelir vergisi uygulamaları İspanya'nın tamamında, ülkenin belirli bölgelerinde uygulanmakta olan özel vergi rejimlerine zarar vermeden ve uluslararası bütün antlaşma ve sözleşmeler için geçerlidir (Generalitat De Catalunya, 2008: 3).

İspanya'da gelir vergisi, doğrudan, artan oranlı ve kişisel bir vergidir. Her bir mükellefin kişisel koşullarını dikkate alan subjektif bir vergi niteliğindedir. Mükelleflerin bir takvim yılında kazandıkları net gelir üzerinden alınmaktadır. 2006 yılındaki reformunun ardından gelir vergisi, ikili-dual bir yapı arz etmeye başlamıştır. Buna göre, çeşitli gelir kaynaklarından elde edilen gelirler tasarruf gelirleri ve diğer gelirler şeklinde ikiye ayrılmakta ve bu iki gelir türüne farklı vergi muameleleri uygulanmaktadır (Generalitat De Catalunya, 2008: 2).

Mükellefin gelir vergisine tabi beş gelir türü için vergi hesaplamaları değişmektedir. A, C ve E kategorilerine ait gelirler "genel gelir" olarak nitelendirilir. Bu tür gelirlerden kabul edilen kesinti ve indirimler düşüldükten sonra kalan

⁷ İspanya'daki özerk topluluklar; Aragona, Asturias, Balear Adaları, Bask Bölgesi, Endülüs, Ekstrema-dura, Galiçya, Kanarya Adaları, Kantabria, Kastilya-La Mancha, Kastilya ve Leon, Katalonya, La Rioja, Madrid, Murcia, Navarra, Valensiya'dır. Özerk iller ise Ceuta ve Melilla'dır.

matraha artan oranlı vergi oranları uygulanır. B ve D kategorilerine ait gelirler ise “tasarruf geliri” olarak ayrıştırılmaktadır (IBFD, 2009: 759).

Gelir vergisi matrahından, çalışanın işsizlik yardımları ve bireysel emeklilik planları için yaptığı katkılar da indirilebilmektedir (IBFD, 2009: 761, 762).

Kişisel indirim ve aile yardımı indirimleri de nihai vergi yükümlülüğünü azaltan önemli indirim kalemlerinden birisini oluşturmaktadır. Kişisel indirimin yıllık tutarı 5.550 avrodur. İleri yaşlarda olanlar için ilave indirim tutarları kişisel indirim tutarına eklenmektedir. 65 yaşından büyükler için ise ilave indirim tutarı 1.150 avro, 75 yaşından büyükler için 1.400 avrodur. Ayrıca çocuk sayısına bağlı olarak her bir çocuk için geçerli ilave indirim tutarları yer almaktadır. Bu indirimlerin yanı sıra, mükellefin kendisi engelli ise veya aynı evde bakmakla yükümlü oldukları büyükler ve çocuklar arasında engelli varsa yine ilave indirim tutarlarına yer verilmiştir (European Taxation Database, 2015).

İspanya’da en az geçim indirim yöntemi olarak Türkiye’de olduğu gibi vergiden indirim yöntemi uygulanmaktadır. Bu yöntemde göre, öncelikle brüt ücretten yapılan indirimler sonrası kalan matraha (vergiye tabi gelir) gelir vergisi tarifesi uygulanmaktadır. Sonrasında ise İspanya’da miktarı 5.550 avro olarak belirlenmiş olan en az geçim indirimi tutarının gelir vergisi tarifesine göre hesaplanan gelir vergisinden düşülmekte ve aradaki fark gelir vergisi olarak ödenmektedir. Bu yöntemin yüksek gelir sahipleri için dezavantajlı bir yöntem olduğu İspanya’da da görülmektedir (Çiçek, 2013: 177).

İspanya’da dilim usulü artan oranlılık uygulaması geçerlidir. Yani, marjinal gelir arttıkça, bu marjinal gelire uygulanacak vergi oranları da yükselmektedir. Ücret geliri 5 tarife diliminin bulunduğu % 26,50’lik yükseklik farkına 47.550 avro uzunluk farkına sahip bir tarifeye göre vergilendirilmektedir.

Tablo 3: İspanya’da Gelir Vergisi Tarifesi⁸

Vergiye Tabi Gelir (avro)	Oran
... - 12.450	19,5
12451-20.200	24,5
20201-34000	30,5
34.001-60.000	38
60.001 ve üzeri	46

Kaynak: PWC-b, 2015.

⁸ İspanya’da söz konusu gelir vergisi oranlarının sadece 12 Temmuz-31 Aralık 2015 tarihleri arasında elde edilen gelire uygulandığını, bir başka deyişle, geçici olduğunu belirtmek gerekir. 1 Ocak 2016 tarihinden gelir vergisi oranlarına indirim yürürlüğe girecektir.

Tablo 3’de görüldüğü üzere İspanya’da, başlangıç oranına tekabül eden matrahın oldukça düşük belirlendiği göze çarpmaktadır. Tarifedeki artma oranları sırasıyla % 5, % 6, % 7,5 ve % 8’dir. Buna karşılık her bir dilimdeki matrah artışları 7.750 avro, 13.800 avro, 26.000 avrodur. İngiltere ve Almanya ile karşılaştırılacak olursa, İspanya’da ücretlilerin daha yüksek vergi oranları ile karşı karşıya kaldığı söylenebilir. İngiltere ve Almanya’da en az geçim indirim yöntemi olarak matrahtan indirim yönteminin, buna karşılık İspanya’da vergiden indirim yönteminin uygulanması, İspanya’da ücretlilerin daha yüksek orandan vergilendirilmesini sağlayan bir başka sebeptir.

İspanya’da ücret geliri, mükellefin kişisel ve ailevi koşullarını dikkate alan bir yaklaşım çerçevesinde genel stopaj vergisine tabidir. Kaynakta kesinti yöntemiyle tevkif edilen vergi peşin ödeme niteliğindedir ve ortaya çıkacak nihai vergiden mahsup edilmektedir (IBFD, 2009: 763).

1.4. Romanya

Vergilendirme işlemi gerçek ücret geliri üzerinden yapılmaktadır. Gerçek ücrete ulaşabilmek için en az geçim indirimi tutarı, sendika aidatları, yıl içinde miktarı 400 avroyu aşmayan isteğe bağlı emeklilik fonlarına katkılar ve sosyal güvenlik katkıları vergiye tabi gelirden düşülebilir (European Taxation Database, 2015).

Kişisel indirim, Türkiye’deki asgari geçim indirimi uygulaması gibi sadece bu ülkede yaşayan ve Romanya vatandaşı olup, ücret geliri elde edenler için uygulanmaktadır (PWC, 2011: 7). Aylık 1000 leu düzeyine kadar olan ücret geliri için belirlenmiş kişisel indirim tutarları söz konusudur. Örneğin, bekarlar yani bakmakla yükümlü oldukları hiç kimse bulunmayanlar için aylık kişisel indirim tutarı 250 leudur ve bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısına bağlı olarak her biri için 100 leu artmaktadır. Bir başka deyişle, bir ücretlinin bakmakla yükümlü olduğu kendisi dışında iki kişi varsa kişisel indirim tutarı 450 leu olmaktadır⁹. Aylık ücret geliri 1000 leu ile 3.000 leu arasında olanlar için kişisel indirim tutarları kademeli olarak azaltılmakta ve aylık 3.000 leu üzerinde ücret geliri elde edenler ise indirimden yararlanamamaktadırlar (European Taxation Database, 2015).

Ücretin vergisi, mükellefin brüt gelirinden aylık zorunlu katkıların düşülmesi suretiyle oluşan vergilendirilebilir gelire % 16’lık vergi oranı tatbik

⁹ Ücretli bakmakla yükümlü oldukları arasında en fazla dördü için ilave 100 leu tutarında indirimden yararlanabilmektedir. Dolayısıyla bir ücretlinin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı 6 olsa bile yararlanılabilecek kişisel indirim tutarı aylık 650 leudur.

edilmesi suretiyle bulunmaktadır. Romanya’da diğer ülkelerden farklı olarak gelir üzerinden sabit oranda gelir vergisi alınmaktadır. Ücret geliri açısından söylenecek olursa, işverenler, kesinti yoluyla tahsil ettikleri vergileri izleyen ayın 25’inden önce vergi idaresine bildirmek ve ödemek zorunluluğu altındadırlar (European Taxation Database, 2015).

Romanya’da ücretler üzerinde gelir vergisi yükü dışında herhangi bir özel vergi bulunmamaktadır. İşçi ve işverenler açısından bakıldığında ise, herhangi bir bordro vergisi bulunmadığını söylemek gerekir.

2. ÜCRETLER ÜZERİNDEKİ SOSYAL GÜVENLİK PRİMİ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

2.1. İngiltere

Sosyal güvenlik katkıları devlet tarafından vergilemenin bir şekli olarak tanımlanabilmektedir. Ancak bu iki ödeme arasında önemli farklar bulunmaktadır. Sosyal güvenlik katkılarının tabanı daha dardır ve sadece kazançlar (emek geliri, serbest meslek geliri) üzerinden alınmaktadır. Buna karşılık gelir vergisi bütün gelir unsurları (yatırım, tasarruf, emekli maaşları vb.) üzerinden alınmaktadır. Gelir vergisi bir yıllık gelir üzerinden değerlendirilirken, sosyal güvenlik katkıları hafta, ay gibi daha dar bir zaman aralığını ilgilendirmektedir. Gelir vergisi matrahı ile sosyal güvenlik katkısına esas matrah da birbirinden oldukça farklıdır. Gelir vergisinde istisna ve indirimlerin etkisi daha önemli iken, sosyal güvenlik katkısına esas matrah tüm gelir sahipleri standarttır ve elde ettikleri gelirdir (House Of Commons, 2000).

İngiltere’de sosyal güvenliğin finansmanında dört sınıf belirlenmiştir. Bağımlı çalışanlar yani ücretliler Sınıf 1’de düzenlenmiştir. Sosyal güvenlik katkısı, işveren ve çalışanlardan tahsil edilmekte ve çalışanın elde ettiği gelir (Sınıf 1) ve işverence sağlanan diğer aynı yardımlar (Sınıf 1A) üzerinden hesaplanmaktadır.

Bu sınıfta çalışanların katkısı, kendilerinin hiçbir işlemine gerek kalmadan, işveren tarafından brüt ücretten kesilmekte ve sonrasında işveren tarafından kendi katkısı da eklenerek gelir vergisi ile birlikte vergi idaresine ödenmektedir. Çalışanların ve işverenlerin oransal olan sosyal güvenlik katkıları; haftalık, aylık, yıllık bazda düzeyde gelir limitlerine göre belirlenmiştir. 2015-2016 mali yılına ilişkin İngiltere’de uygulanan söz konusu limitler aşağıdaki Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: İngiltere’de 2015-2016 Mali Yılında Ulusal Sigorta (NI) Oran ve İndirimleri (Sterlin)

Gelir Eşikleri ve Limitleri, Oranlar	Haftalık	Aylık
Düşük Gelir Limiti	112	486
Üst Gelir Limiti	815	3.532
Birincil Eşik	155	672
İkincil Eşik	156	676
Çalışanların Birincil Eşik ile Üst Gelir Limiti Arasındaki Oranı	%12	
Üst Gelir Limitinin Üzeri İçin Ek Oran	%2	
İşverenlerin NI Oranı	%13,8	

Kaynak: HMRC-b, 2015 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çalışanların haftalık ve aylık elde ettikleri ücret geliri düzeylerine göre hangi oranda bir sosyal güvenlik kesintisi ile karşılaşacakları ortaya çıkmaktadır. Örneğin, çalışanın 2015-2016 mali yılında kazandığı ücret geliri haftalık 112, aylık 486 sterlinin altında ise, sosyal güvenlik katkısında bulunmayacaklardır. Ücret geliri haftalık 112-155 sterlin veya aylık 486-672 sterlin arasında ise % 0 kesinti yapılacaktır. Haftalık 155-815 sterlin veya aylık 672-3.532 sterlin arası gelirler için çalışanların katkısı % 12’dir. İşverenlerin katkısı ise % 13,8’dir. Ancak işveren katkısı ikincil eşik üzerindeki ücret gelirleri için yapılmaktadır. Ücret geliri üst gelir limiti olan aylık 3.532 sterlinin üzerine çıktığında çalışanların ek olarak % 2 oranında ulusal sigorta katkısında bulunma zorunluluğu bulunmaktadır.

İngiltere’de sigorta kollarının tümünü kapsayan bir prim katkısı sistemi vardır. Mevcut olan sigorta kollarının her biri için ayrı ayrı prim katkısı oranları belirlenmemiştir. Sigorta kolları itibariyle sağlanan nakit yardım ve diğer faydaların finansmanı sosyal güvenlik katkıları ve vergiler yoluyla yapılabilmektedir.

Tablo 5’de görüldüğü gibi, sakatlık, yaşlılık, dul ve yetim yardımları tamamıyla sosyal güvenlik prim katkıları ile finanse edilmektedir. Aynı ve nakdi sağlık ve analık yardımları ve işsizlik yardımları sosyal güvenlik primlerinin yanı sıra vergi ile de finanse edilmektedir. İş kazası ve meslek hastalıkları halinde çalışanlara sağlanan menfaatler ile aile yardımları için prim katkısı yoktur. Bu tür yardımlar, tamamıyla vergi gelirleri ile finanse edilmektedir. Bu bilgiler ışığında İngiltere’de devletin vergiler aracılığıyla da sosyal güvenlik sisteminin finansmanına büyük ölçüde bir katılımının olduğu söylenebilir. Yaşlı ve engelliler için gerekli uzun süreli bakım hizmetleri ise yerel yönetimler, özel kuruluşlar ve vakıflar aracılığıyla yerine getirilmektedir.

Tablo 5: İngiltere’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı

Sosyal Güvenlik Sigorta Kolları	Finansmanı
Sağlık ve Analık Yardımları (Ayni)	Vergiler ve Sosyal Güvenlik Primleri
Sağlık ve Analık Yardımları (Nakdi)	Sosyal Güvenlik Primleri, Vergiler, İşverenler
Uzun Süreli Bakım (Yaşlı ve Engelli)	Yerel Yönetimler, Özel Kuruluşlar, Vakıflar (Hayırsever Kuruluşlar)
Sakatlık, Yaşlılık ve Dul Yetim Aylıkları	Sosyal Güvenlik Primleri
İş Kazası ve Meslek Hastalıkları	Vergiler
İşsizlik	Çalışan ve işverenlerin primleri “Prime Dayalı İşsizlik Ödeneği” ^{**} Vergiler ile finanse edilen “Gelire Dayalı İşsizlik Ödeneği” ^{***}
Aile Yardımları	Vergiler

*Contribution-based Jobseeker’s Allowance-JSA,

**Income-based Jobseeker’s Allowance

Kaynak: MISSOC Database, 2015, (1 Temmuz 2014 verileri)

2. 2. Almanya

Almanya’da ücret üzerindeki kamusal yükün bileşenleri içinde sosyal güvenlik kesintileri daha büyük ağırlığı oluşturmaktadır. Sigorta kollarının yaygın ve prim oranlarının daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Sigorta kollarının tümünü kapsayan bir prim katkısı sistemi yerine sigorta kollarının her biri için ayrı ayrı prim katkısı oranları belirlenmiştir (Tablo 6). Sosyal güvenlik primleri toplandığında, çalışan katkısı % 19,325, işveren katkısı ise yaklaşık % 19,325 (ilave olarak iş kazaları ile ilgili sigorta primi)’dir. Katkı paylarının çalışan ve işveren arasında eşit dağılıma sahip olduğu görülmektedir. İngiltere’de bu tür yardım ve ödeneklerin bir kısmı vergiler ile finanse edildiğinden, Almanya’ya nazaran çalışan ve işveren prim oranları daha düşüktür.

Tablo 6: Almanya’da Sigorta Kollarına Göre Prim Oranları

Sigorta Türü	Çalışan Katkısı	İşveren Katkısı
Hastalık ve Analık (Ayni)	%7,3	%7,3
Hastalık ve Analık (Nakdi)	%1,175	%1,175
Uzun Süreli Bakım	%9,35	%9,35
Sakatlık		
Yaşlılık		
Dul ve Yetim		
İş Kazaları ve Mesleki Hastalıklar		Riske bağlı değişen oranlar*
İşsizlik	%1,5	%1,5

*Oranı, “İşveren Sigorta Birliği” değişik sektörlerdeki risk düzeylerine göre belirlenmektedir. Sadece işverenlerce ödenmektedir.

Kaynak: MISSOC Database, 2015

Almanya’da sosyal güvenlik sistemi çalışan ve işverenlerin prim katkıları ve vergilere dayalı olarak finanse edilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin finansmanı için getirilmiş ayrı bir vergi yoktur. Tablo 7’de görüldüğü gibi, söz konusu hizmetler, çalışan ve işverenlerden toplanan sosyal güvenlik primlerinin yanı sıra vergilerle de finanse edilmektedir.

Tablo 7: Almanya’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı

Sosyal Güvenlik Sigorta Kolları	Finansmanı
Sağlık ve Analık Yardımları (Ayni)	Sosyal Güvenlik Primleri, Vergiler
Sağlık ve Analık Yardımları (Nakdi)	Sosyal Güvenlik Primleri, Vergiler
Uzun Süreli Bakım (Yaşlı ve Engelli)	Sosyal Güvenlik Primleri, Vergiler
Sakatlık, Yaşlılık ve Dul Yetim Aylıkları	Sosyal Güvenlik Primleri, Vergiler
İş Kazası ve Meslek Hastalıkları	Sosyal Güvenlik Primleri, Vergiler
İşsizlik	Sosyal Güvenlik Primleri, Vergiler
Aile Yardımları	Vergiler

Kaynak: MISSOC Database, 2015, (1 Temmuz 2014 verileri)

Ele alınan ülkeler arasında sosyal güvenlik primlerinin oransal olarak en yüksek olduğu ülkeler arasında bulunmasına rağmen, diğer ülkelerden farklı olarak sosyal güvenlik hizmetlerinin neredeyse tamamı için primlerin yanı sıra vergi ile finansman yoluna da gidilmektedir. Sadece aile yardımları için prim katkısı yoktur. Bu tür yardımlar tamamıyla vergi gelirleri ile finanse edilmektedir.

2.3. İspanya

İspanya’da yerleşik tüm çalışanlar ve işverenler ücret geliri üzerinden sosyal güvenlik sistemine aylık olarak prim katkısında bulunmak zorundadır. Prim katkısı genel olabileceği gibi, tarım işçileri, deniz adamları, hizmetçiler için özel sosyal güvenlik sistemleri de olabilir. Söz konusu zorunlu prim ödemeleri bireysel gelir vergisi tespitinde matrahtan indirilebilmektedir (IBFD, 2009: 766).

İspanyol zorunlu sosyal güvenlik sistemi, diğer AB ülkelerinde olduğu gibi “Pay As You Go” ilkesi yani konumuz açısından “önce öde sonra yararlan” diye ifade edilebilen prim sistemi ile finanse edilmektedir.

Tüm sigorta kollarını kapsayan prim katkısı sistemi yerine, birçoğunu kapsayan bir prim sistemi bulunmaktadır. 2015 yılı için çalışanların ve işverenlerin sosyal güvenlik katkı prim oranları aşağıdaki Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8: İspanya’da Sosyal Güvenlik Prim Oranları (2015)

	Çalışan	İşveren
Genel Katkı Payı	4,70	23,6
İşsizlik Sigortası	1,55	5,5
Maaş Garanti Fonu (Wage Guarantee Fund)	-	0,2
Mesleki Eğitim (Vocational Training)	0,1	0,6
TOPLAM	6,35	29,9

Kaynak: MISSOC Database, 2015

Sosyal güvenlik hizmetlerinin finansmanı amacıyla tahsil edilen genel katkı payının işçi ve işverenler arasında dengeli dağılmadığı görülmektedir. Genel katkı payı çalışanlar için % 4,7 iken, işverenler için % 23,6’dır. İşverenler ayrıca iş kazası sigortası içinde prim ödemek zorundadır. Prim oranı ise işin niteliğine göre değişmektedir. İşsizlik sigortası primleri de benzer şekilde daha yüksek oranda işverenlerden tahsil edilmektedir. Çalışanlar açısından % 1,55 olan işsizlik sigortası primi işverenler açısından % 5,5’dir. Bunların dışında işverenlerden maaş garanti fonu ve mesleki eğitim amacıyla % 0,8 katkı sağlanmaktadır.

Sosyal güvenlik hizmetleri, çalışan ve işverenlerin prim katkılarının yanı sıra devlet bütçesinden yapılan transferler, yani vergiler ile de finanse edilmektedir (Tablo 9).

Tablo 9: İspanya’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı

Sosyal Güvenlik Sigorta Kolları	Finansmanı
Sağlık ve Analık Yardımları (Ayni)	Vergiler
Sağlık ve Analık Yardımları (Nakdi)	Sosyal Güvenlik Primleri
Uzun Süreli Bakım (Yaşlı ve Engelli)	Devlet ve Özerk Topluluklar (yerel kuruluşlar ve yararlanıcıların desteğiyle)
Sakatlık, Yaşlılık ve Dul Yetim Aylıkları	Sosyal Güvenlik Primleri
İş Kazası ve Meslek Hastalıkları	Sosyal Güvenlik Primi (işveren)
İşsizlik	Sosyal Güvenlik Primleri
Aile Yardımları	Vergiler

Kaynak: MISSOC Database, 2015, (1 Temmuz 2014 verileri)

İspanyol sosyal güvenlik sistemi çerçevesinde aynı sağlık yardımları ile aile ve çocuk yardımlarının vergiler yoluyla finanse edildiği görülmektedir. Sağlık ve analık yardımları (nakit olanlar), sakatlık, yaşlılık, dul ve yetim yardımları, iş kazaları ve mesleki hastalıklar ve işsizlik ile ilgili ödenek ve yardımlar ise prim katkıları ile finanse edilmektedir. Yaşlı ve engellilere yönelik

uzun süreli bakım hizmetleri ise yerel kuruluşlar ve yararlanıcıların desteğiyle devlet ve özerk kuruluşlar eliyle sunulmaktadır.

2.4. Romanya

Hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, dul ve yetim yardımları, iş kazaları ve mesleki hastalıklar ve işsizlik gibi konuların tümünü kapsayan bir prim katkısı sistemi yoktur. Çalışanlar ve işverenler sigorta kolları itibariyle farklı oranlarda prim ödeme yükümlüğü altındadır. Çalışanlar, sakatlık, yaşlılık ve dul-yetim aylığı sigortası için toplam brüt ücret üzerinden % 10,5 oranında sosyal güvenlik primi yüküyle karşı karşıyadır. Söz konusu prim oranına ek olarak, çalışanlar % 0,5 oranında ulusal işsizlik fonuna ve % 5,5 oranında sağlık sigortası fonuna prim katkısında bulunmak zorundadır. Çalışanlar, bu prim katkılarının tamamını gelir vergisi hesaplamalarında düşebilmektedir (Tablo 10).

Tablo 10: Romanya'da Sigorta Kollarına Göre Prim Oranları

Sigorta Türü	Çalışan Katkısı	İşveren Katkısı
Hastalık ve Analık (Aynı)	5,50	5,20
Hastalık ve Analık (Nakdi) ¹	-	0,85
Uzun Süreli Bakım	-	-
Sakatlık		
Yaşlılık	10,50	15,80 ²
Dul ve Yetim		
İş Kazaları ve Mesleki Hastalıklar	-	0,15-0,85 ³
İşsizlik	0,50	0,50

1. Nakdi hastalık yardımları (mesleki hastalıklar ve iş kazaları hariç), nakdi analık yardımları ve çocuk bakım yardımları
2. Çalışma şartlarına bağlı olarak prim oranı değişmektedir. Normal koşullarda %15,80, zor koşullarda %20,80, özel koşullarda %25,80'dir.
3. Risk sınıfına göre değişmektedir.

Kaynak: MISSOC Database, 2015.

İşverenlerin sosyal güvenlik primlerinin çalışanlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Özellikle sakatlık, yaşlılık ve dul-yetim yardımlarına ait prim oranı, çalışma şartlarına bağlı olarak artmaktadır. Normal koşullarda % 15,80 olan prim oranı, zor koşullarda % 20,80'e, özel koşullarda ise % 25,80'e kadar yükselmektedir. Bunun dışında, işverenler, nakdi hastalık ve

analık yardımları için % 0,85, işsizlik sigortası için % 0,50, iş kazaları ve meslek hastalıkları için risk sınıfına göre % 0,15 ile % 0,85 arasında değişen oranlarda prim katkısında bulunmak zorundadırlar.

İşverenler, zorunlu sosyal güvenlik primlerine ek olarak brüt maaş üzerinden Ulusal Maaş (ücret) Garanti Fonuna % 0,25 oranında ve Bölgesel İşgücü Teftiş Kuruluna katkı amacıyla kurulan fona brüt ücretin % 0,25 ile % 0,75'i oranında katkı yapmak zorundadırlar. Tüm bu katkılar işverenler açısından düşünüldüğünde kurumlar vergisi hesaplamalarında indirilebilmektedir (IBFD, 2009: 688).

Romanya'da sosyal güvenlik sistemi, çalışan ve işverenlerin prim katkısına dayalı olarak finanse edilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin finansmanı amacıyla konulmuş ayrı bir vergiden söz edilemez (Tablo 11).

Tablo 11: Romanya'da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı

Sosyal Güvenlik Sigorta Kolları	Finansmanı
Sağlık ve Analık Yardımları (Ayni)	Sosyal Güvenlik Primleri
Sağlık ve Analık Yardımları (Nakdi)	Sosyal Güvenlik Primleri
Uzun Süreli Bakım* (Yaşlı ve Engelli)	-
Sakatlık, Yaşlılık ve Dul Yetim Aylıkları	Sosyal Güvenlik Primleri
İş Kazası ve Meslek Hastalıkları	Sosyal Güvenlik Primi (işveren)
İşsizlik	Sosyal Güvenlik Primleri
Aile Yardımları	Vergiler

*Romanya'da başlı başına uzun süreli bakım şeması bulunmamaktadır.

Kaynak: MISSOC Database, 2015, (1 Temmuz 2014 verileri)

Ele alınan diğer ülkelerden farklı olarak, aile yardımları dışındaki tüm sosyal güvenlik hizmetleri, işçi ve işverenlerin prim katkıları ile finanse edilmektedir. Bunun dışında sosyal güvenlik katkı paylarının işçi ve işverenler arasında İngiltere, Almanya'da olduğu gibi dengeli dağılmadığı, işverenlerin prim yükümlülüğünün daha fazla olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Gelir vergisi tarifeleri, Avrupa Birliği üyelerinin büyük bir kısmında artan oranlı bir yapıdadır. Ele alınan ülkeler arasında Romanya'da ise düz oranlı gelir vergisi uygulanmaktadır. Marjinal vergi oranı en yüksek olan ülke % 46 ile İspanya'dır. Ancak ücret karşılığı çalışan hizmet erbabı genellikle tarifelerin üst basamaklarındaki oranlara maruz kalmadıklarından özellikle başlangıç oranları ve matrah uzunlukları önem arz etmektedir. Başlangıç oranları

açısından bakıldığında ise, oranın en yüksek olduğu ülkeler İngiltere (% 20) ve İspanya (% 19,5)'dir. İlk dilimin uzunluğu açısından bu iki ülke karşılaştırılacak olursa, İspanya'da 12.450 avroya kadar olan gelirler için % 19,5 oranı uygulanırken, İngiltere'de 31.785 sterline kadar olan gelirler için % 20 oranı uygulanmaktadır. Dolayısıyla her iki ülkede ortalama ücret seviyeleri benzer düzeylerde ise, İspanya'daki ücretlilerin daha üst vergi dilimleri ile (% 24,5 hatta % 30,5) karşılaşması muhtemeldir.

Gelir vergisi oranları yanında gelirin ne ölçüde kişiselleştirildiği de önem arz etmektedir. Geliri kişiselleştiren en önemli düzenlemelerden birisi en az geçim indirimi uygulamasıdır. Bu açıdan bakıldığında, özellikle Romanya'da en az geçim indirimi miktarının sembolik olduğu ortaya çıkmaktadır. İngiltere, Almanya ve İspanya'da medeni durum, çocuk sayısı, sakatlık durumu, yaş, bakmakla yükümlü olunan ileri yaştaki büyükler gibi faktörler dikkate alınarak ilave geçim indirimi tutarlarının sağlanması en az geçim indirimi uygulamasını amacına yaklaştırmaktadır.

En az geçim indirimi müessesesi, İspanya ve Türkiye'de vergiden indirim (dekot) yöntemi uygulanırken, diğerlerinde matrahtan indirim yöntemi uygulanmaktadır. Hatta Almanya'da bir indirim olarak değil, artan oranlı gelir vergisi tarifesinde % 0'lık dilim olarak değerlendirilmektedir. Vergiden indirim yöntemi, özellikle yüksek gelir seviyelerinde bulunanlar için vergi yükünün daha fazla olmasını sağlayan dezavantajlı bir yöntemdir. En az geçim indirimi uygulaması, Romanya'da da ülkemizde olduğu gibi sadece ücret geliri elde edenlere sunulan bir imkan niteliğindedir. Ele alınan diğer ülkelerde ücret geliri dışındaki gelirler içinde söz konusu indirim geçerli olmaktadır.

Ücret üzerindeki mali yükümlülükler arasında gelir vergisinden daha büyük ağırlığı ise sosyal güvenlik primleri oluşturmaktadır. Çünkü, mutlak olarak düşünüldüğünde gelir vergisi oranları yüksek olmasına rağmen gelir vergisi matrahını aşındıran birçok unsur bulunduğundan, sosyal güvenlik primleri daha büyük mali külfet yaratmaktadır. Bazı sigorta kollarının vergi ile finansmanı sebebiyle özellikle İngiltere'de sosyal güvenlik prim yükünün daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Romanya'da ise, sosyal güvenlik sistemi tamamıyla çalışan ve işverenlerin prim katkıları ile finanse edilmektedir. İngiltere ve Almanya'da sosyal güvenlik katkı paylarının çalışanlar ve işverenler arasında dengeli dağılım gösterdiği izlenmektedir. Almanya'da çalışanlar ve işverenler, sosyal güvenlik sisteminin finansmanına katkıda bulunduğu gibi, vergiler ile de bazı sigorta kollarının finanse edilmesine katkı sağ-

lanmaktadır. İngiltere ve İspanya’da da Almanya’ya göre daha az olmakla birlikte yine bazı sigorta kolları için vergiler ile finansman yoluna gidilmektedir. İspanya’da ise sosyal güvenlik sisteminin finansmanı büyük ölçüde işverenlerin üzerine bırakılmıştır. Mali anestezi özelliği sebebiyle görünürde yükün tamamı zaten işverenlere aitmiş gibi algılansa da söz konusu prim yükünün net ücretleri aşağıya doğru baskıladığı bir gerçektir. Aile yardımları ise ele alınan ülkelerinin tamamında vergi gelirleri ile finanse edilmektedir.

KAYNAKÇA

AILO. *The Expatriate Financial Guide To Germany*, Association Of International Life Offices, January 2011.

BBC, “German catholics lose church rights for unpaid tax”, 24 September 2012, <http://www.bbc.com/news/world-europe-19699581>, (02.11.2015).

Çiçek, S. (2013), “Asgari ve Ortalama Ücret Üzerindeki Kamusal Yüklerin İncelenmesi: Türkiye ve Bazı Avrupa Birliği Ülkeleri”, *Hak-İş Uluslar arası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, 146-170.

Çiçek, S. *Ücretler Üzerindeki Kamusal Yüklerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeler Karşılaştırması*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

EUROPEAN TAXATION DATABASE, “*Taxes in Europe*” Database, European Commission’s Taxation and Customs Union Directorate-General.

GENERALITAT DE CATALUNYA. *IRPF, Personal Income Tax*, Barcelona, 2008.

HM TREASURY (a), “Income Tax Rates and Personal Allowances”, <https://www.gov.uk/income-tax-rates>, (04.10.2015).

HM TREASURY (b), “Income Tax rates and allowances: current and past”, <https://www.gov.uk/government/publications/rates-and-allowances-income-tax/income-tax-rates-and-allowances-current-and-past>, (04.10.2015).

HMRC-b, “Rates and allowances: National insurance contributions”, *Guidance*, <https://www.gov.uk/government/publications/rates-and-allowances-national-insurance-contributions/rates-and-allowances-national-insurance-contributions>

HOUSE OF COMMONS. “The Contributory Principle, The Relationship Between Tax And National Insurance”, *Social Security-Fifth Report*, 7 June 2000. <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199900/cmselect/cmsocsec/56/5605.htm>, (12.01.2011).

IBFD. *European Tax Handbook 2009*, Ed. Juhani KESTI, IBFD Global Tax Series, 2009.

IBFD. *European Tax Handbook 2010*, Ed. Ola van BOEIJEN-OSTASZEWSKA, IBFD Global Tax Series, 2010.

Ücret Üzerindeki Mali Yükümlülüklerin İncelenmesi: İngiltere, Almanya, İspanya, Romanya

MISSOC Database. *Comparative Tables on Social Protection*, European Commission's Directorate-General for Employment, Social Affairs & Inclusion.

PWC. *Expatriate's Tax Guide To Romania*, Price Waterhouse Coopers, 2011.

PWC-a, "Germany: Individual – Taxes on personal income", <http://taxsummaries.pwc.com/uk/taxsummaries/wwts.nsf/ID/Germany-Individual-Taxes-on-personal-income>, (02.11.2015).

PWC-b, "Spain: Individual- Taxes of personal income", <http://taxsummaries.pwc.com/uk/taxsummaries/wwts.nsf/ID/Spain-Individual-Taxes-on-personal-income>, (02.11.2015).

WWKN, "Solidarity Surcharge", <http://wwkn.de/en/about-german-taxes/solidarity-surcharge-solidaritaetszuschlag/>, (02.11.2015).

KAMU SENDİKALARININ SAĞLADIKLARI FAYDALARIN ÜYELERİNİN AİDİYET DUYGULARINA ETKİLERİ: YALOVA ÖĞRETMENLERİ ÖRNEĞİ

Orhan Koçak¹ - Atalay Başar²

ÖZET

Kamu görevlileri sendikalarının ortaya çıkışında en önemli faktör, işçi sendikalarıdır. 19.yüzyılda işçi sendikaları işverene karşı hak kazanım mücadeleleri verirken, kamu çalışanları, bütün dünyada, devletin sağladığı hukuki statü ayrıcalığına ve iş güvencesine sahiptiler. Dünya'da demokratik hak ve hürriyetlerin yaygınlaşması, devlet organizasyonlarının yapısının değişmesi, kamu görevlileri ile kamu işçilerinin fonksiyonlarının benzerlikleri kamu sendikacılığının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Türkiye'de öğretmenler, diğer tüm kamu çalışanlarına oranla sendikalaşma konusunda daha istekli ve gayretlidirler. Çok sayıda sendikaya sahip olan eğitim çalışanlarının sendikalaşma oranı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2013 verilerine göre %64,6'dır. Yalova ilinde ise oran %83'tür. Bu çalışmada Yalova'da faaliyet gösteren eğitim sendikalarının sağladıkları faydaların üyelerinin aidiyet duygularına etkileri incelenecektir. Çalışmanın teorik kısmında örgütsel bağlılık ve sendikal bağlılık konuları yer almaktadır. Alan araştırmasında, Gordon ve arkadaşlarının hazırladıkları sendikal bağlılık ölçeğinin, Bilgin tarafından hazırlanan Türkçe uyarlaması kullanılmıştır. İstatistik programı kullanılarak frekans ve çapraz tablolar düzenlenmiş olup, elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, Sendikal Bağlılık, Memur Sendikaları

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (okocak@yalova.edu.tr)

² Öğretmen, Yalova İl Millî Eğitim Müdürlüğü (aysube@gmail.com)

THE EFFECTS OF THE BENEFITS OF PUBLIC SERVANT UNIONS ON THEIR MEMBERS' SENSE OF BELONGINGS: THE CASE OF TEACHERS IN YALOVA

Orhan Koçak - Atalay Başar

ABSTRACT

Labor unions are the most important factor in the emergence of public servant unions. In the 19th century, when labor unions were struggling for their rights against the employer, public servants had legal status and job security privileges all over the world. The spread of democratic rights and freedoms in the world, the changing nature of government organizations, similarities of function of public servants and public workers have been instrumental in the emergence of public servant unionisms.

Teachers in Turkey, compared to all other public employees are more willing and diligent about unionisation. According to 2013 data of the Ministry of Labor and Social Security, the unionisation rate of education employees who have many different unions is 64.6%. This unionisation rate for the province of Yalova is %83. In this study, the effects of the benefits of the public servant unions are in Yalova on their members' sense of belonging will be examined. In the theoretical part of the paper, organizational commitment and union commitment issues are studied. In the survey part of the paper, commitment of unionisation scale which was prepared by Gordon and his colleagues. Turkish version of the survey translated by Bilgin will be used. The data will be analyzed by using frequency and cross tables.

Keywords: Organizational Commitment, Union Commitment, Public Servant Unions

GİRİŞ

Küreselleşme, rekabet, iletişim teknolojileri, teknolojik yenilikler, yönetim alanındaki yeni yaklaşımlar ve neo-liberal uygulamalar gibi pek çok faktör çalışanların dünya genelinde sendikalaşma oranlarını düşürmektedir. Çalışanlara sağladıkları ekonomik ve sosyal kazanımlar, işverene karşı üretimin gücünü temsil etmesi ve demokratik çoğulcu yaşama sağladığı katkılar, sendikaların üye sayılarını korumalarını ve arttırmalarını gerekli kılmaktadır. O nedenle sendika üyelerinin sendikalarına karşı bağlılık duygusu içerisinde olmaları önem kazanmıştır. Dolayısıyla, üyelerin sendikal bağlılıklarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve sendikaların bu doğrultuda hizmetler sunması, önlemler alması, sendika yönetimi için önem arz etmektedir.

Bu çalışma ile elde edilen veriler değerlendirildiğinde, öğretmenlerin üye oldukları kamu sendikalarına örgütsel bağlılıklarının artırılması için öncelikle üyelerin hak ve çıkarları doğrultusunda beklentileri karşılanmalıdır. Ayrıca, sendikalar ile üyelerin iletişim kanallarının yeni yaklaşımlar kullanılarak açık olması, üyelerin sosyal etkinliklerini birikim ve tecrübelerini artıracak faaliyetlerin yapılması ve üyelerin değerleri ile uyumlu çalışmalar sendikal bağlılığı ve üyelerin aidiyet duygularını olumlu etkileyecektir.

1. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Örgütsel bağlılık, örgüt elemanlarının örgütle aralarındaki bağın bir ifadesidir. Bir işyeri olarak düşündüğümüzde çalışanların örgüte karşı hissettikleri bağı ifade eder. Bu anlamda örgütsel bağlılık duygusu, örgütün başarısını pozitif veya negatif yönde etkilemektedir. 1950'li yıllardan itibaren üzerinde durulmasına rağmen tanımında mutabık kalınmamasının nedeni, farklı disiplinler tarafından incelenmiş olmasıdır (Bayram, 2014, 132). Örgütsel bağlılık örgütlerin varlıkları için hayati bir önem taşımaktadır. Bu noktada örgütsel bağlılığı olan üyeler, örgüt için daha uyumlu ve daha üretkendir. Ancak yapılan araştırmalarda örgütsel bağlılığın ya tutumsal (duygusal) ya da davranışsal bir temele dayandığı kabul edilmektedir.

Örgütsel bağlılık ile ilgili literatürde farklı sınıflandırmalar görülmektedir. Etzioni'nin sınıflandırmasında ahlaki, hesapçı ve yabancılaştırıcı olmak üzere üç tür bağlılık görülmektedir (Bayram, 2014, 129). Ahlaki bağlılıkta örgütün amaçları, değerleri ve normları birey tarafından tamamen kabul edilmiştir. Hesapçı bağlılıkta ise örgütle üye arasında alış veriş temelinde

ilişki vardır. Üyelerin örgüte katkısı ve karşılığında örgütten alacakları esasır. Yabancılaştırıcı bağlılık ise bireyin davranışlarının sınırlandırılmasıyla, bireyin örgüte bağlılık duymamasıyla birlikte üyeliğini devam ettirmesidir. O'Reilly ve Chatman ise örgütsel bağlılığı üçe ayırmışlardır (O'Reilly, 1986, 495). Paylaşılmış değil sadece ödül kazanmaya dayalı uyum bağlılığı, Etzioni'nin hesapçı bağlılığı ile aynı anlamı taşımaktadır. Balcı'da benzer şekilde bir sınıflandırma yaparken uyum bağlılığı, özdeşleşme ve içselleştirmeyi ifade etmektedir (Balcı, 2003, 28). Uyum bağlılığında dikkati çeken durum aynı Etzioni'de ve O'Reilly ve Chatman'de açıklandığı gibi bireyin cezadan kaçınmak ya da ödül almak temelinde bir bağlılığı olduğudur (Bayram, 2014, 137).

Tablo 1: Örgüte Bağlılığı Oluşturan Unsurlar

Duygusal Bağlılık	Devamlı Bağlılık	Normatif Bağlılık
Bireylerin örgütlerin değerlerini, hedeflerini ve amaçlarını benimstedikleri oranda hissettikleri bağlılıktır. Örgütlerin istedikleri üyelerdir. Kendilerini örgüte adanmışlardır.	Bireylerin örgütlere verdikleri ya da yaptıkları yatırımdan dolayı bağlı olma durumudur. Birey örgütte kalmasını zorunluluk olarak görmektedir. Ayrıldığında daha az seçeneğe sahiptir ya da hiç seçeneği yoktur.	Bireyin, örgütten ayrılmanın olumsuz sonuçlarını düşünerek, örgütte kalmanın kendisi için bir görev olduğunu hissetmesidir. Bir minnettarlık gereği örgüttedirler.

Kaynak: GÜNEY, Salih, **Örgütsel Davranış**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012, (Tablo kitaptan derlenmiştir)

1.1. Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Faktörler

Örgütsel bağlılık, bireylerin buldukları örgütte rol davranışına ne denli uygun davrandığı ve sadakat, inanç ve benimsemenin bir ifadesidir (Demirbilek ve Çakır, 2011, 127). Bu durum örgütlerin, varlıklarını amaçları doğrultusunda sürdürebilmeleri için örgütsel bağlılığı artıracak ya da azaltacak durumların ortadan kaldırılması yönünde tedbirler almalarını ve uygulamalar yapmalarını gerekli kılmaktadır. Örgütsel bağlılığı etkileyen ve belirleyen çeşitli faktörler vardır (Bayram, 2014, 130). Ancak bu faktörlerin hangilerinin örgütsel bağlılığı ne derece etkilediği konusunda kesin ifadelere ulaşılamamıştır. Örneğin 1990 yılında Oliver tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada demografik özelliklerin örgütsel bağlılık üzerinde etkisinin nispi olarak daha az, ödüllerin ve iş değerlerinin daha etkili olduğu gözlemlenmiştir (Oliver, 1990, 517).

Tablo 2: Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Faktörler

KİŞİSEL FAKTÖRLER	ÖRGÜTSEL FAKTÖRLER	ÖRGÜT DIŞI FAKTÖRLER
İş Beklentileri Psikolojik Sözleşme Kişisel Özellikler	İşin Niteliği ve Önemi Yönetim Ücret Gözetim Örgütsel Kültür Örgütsel Adalet Örgütsel Ödüller Takım Çalışması Örgütün Bulunduğu Sektörün Durumu	Yeni İş İmkanları Profesyonellik İşsizlik Oranı Ülkenin Sosyal ve Ekonomik Durumu Sektörün Durumu

Kaynak: DOLU, Banu, Bankacılık Sektöründe Çalışanların Örgütsel Bağlılıkları Üzerinde Bir Araştırma”, YL Projesi, 2011.

1.2. Örgütsel Bağlılığın Sonuçları

Tablo 3: Örgütsel Bağlılığın Sonuçları

Bağımlık ve Performans	Bağımlılık ve Devamsızlık	Bağımlılık ve İşe Geç Kalma	Bağımlılık ve Çalışan Devir Oranı	Bağımlılık ve Stres
Beklenen düzeyde güçlü bir ilişki yoktur, zayıf bir ilişki vardır.	Yapılan çalışmalarda bağlılık derecesi ile devamsızlık arasında negatif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Ancak buna rağmen farklı sonuçlara ulaşan çalışmalarda mevcuttur. Bu noktada çalışanın demografik ve kıdem durumunun etkili olduğu görülmüştür.	Bağımlılıkla işe geç kalma arasında negatif ilişki mevcuttur.	Örgütler için çalışan devir oranının yüksekliği istenmeyen bir durumdur. Yapılan araştırmalar bağlılıkla devir oranı arasında negatif bir ilişkiyi ortaya koymaktadır.	Örgütsel bağlılığın yüksek olması durumunda örgütsel zorluklardan etkilenme daha fazla olacaktır. Bu onların hassasiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Örgütsel bağlılığın kişiye güven ve ait olma duygusu kazandırdığı ve bu duygularında stresin olumsuz etkilerini azalttığı belirtilmektedir.

Kaynak: GÜNEY, Salih, **Örgütsel Davranış**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012, (Tablo kitaptan derlenmiştir)

Örgütsel bağlılığın üyelere ve örgüte olumlu ve olumsuz sonuçları olmaktadır. Bir diğer anlamda, bağlılık düzeyi değiştikçe olası sonuçların da değişmesi kaçınılmazdır (Akgül, 2014, 27). Örgütsel amaçlar üyeler tarafından kabul görmediği durumda, üyelerin yüksek düzeydeki bağlılığı örgütün dağılmasına sebep olacaktır. Örgütsel bağlılığın üyeler üzerindeki en önemli etkileri, davranışsal boyutta görülmektedir. Bu sonuçlara örnek olarak iş doyumunu, katılım, örgütte kalma arzusu ve güdülenmenin bağlılıkla pozitif ilişki içerisinde olduğu, iş değiştirme ve devamsızlıkla negatif bir ilişki içeri-

sinde olduğu görülmektedir (Bayram, 2014, 134). Örgütsel bağlılığın performans, devamsızlık, işe geç kalma, stres ve işten ayrılma niyeti gibi iş davranışlarıyla olan ilişkisi yukarıdaki tabloda gösterilmektedir.

2. SENDİKAL BAĞLILIK

Sendikal bağlılık, üyenin sendikayı ne derecede, nasıl ve hangi şartlar altında desteklemeye hazır olduğunu gösteren bir kavram olarak, örgütsel bağlılık kavramından ortaya çıkmıştır. Sendikal bağlılık konusunda en çok dikkat çeken, Gordon'un yapmış olduğu çalışmadır. Bu çalışmada, sendikal bağlılığın dört boyutunun "sendikaya sadakat", "sendikaya karşı sorumluluk", "sendika için çaba sarf etmede gönüllü olma" ve "sendikalılığın önemine inanma" olarak belirtilmiştir (Gordon, 1984, 37). Çalışma ile sendika üyelerinin sendikalarından memnuniyet düzeyleri, sendikalarına bağlılık durumları, sendikal faaliyetlere katılım durumları ve sendikadan beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, sendikanın nasıl algılandığı cinsiyet, yaş, kurumda çalışma süresi, sendikaya üyelik süresi gibi bağımsız değişkenlerine göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir (Akbiyık, 2014, 38 ve Sağlık-Sen, 2012, 15).

Türkiye'de sendikal bağlılık alanında iki temel çalışma dikkat çekicidir. Bu çalışmalardan ilki 2003 yılında Bilgin tarafından yapılmıştır. Bu çalışma Gordon ve arkadaşlarının geliştirdiği sendikal bağlılık ölçeğinin Türkçe uyarlamasıdır (Bilgin, 2003, 13). Bir diğer çalışma da Demirbilek ve Çakır tarafından 2004 yılında yapılmıştır. Bu çalışma sendikal bağlılığı etkileyen değişkenlerin ortaya konulması ve sendikal bağlılığın sonuçları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amaçlı yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda sendikal bağlılığı etkileyen değişkenler; demografik değişkenler, sendikalara yönelik genel tutum, sosyal psikolojik etkenler ve sendikal hareket olarak tespit edilmiştir (Demirbilek, 2004, 71).

Tablo 4: Sendikal Bağlılığın Boyutları

Gordon ve Arkadaşlarına göre	Newton ve Shore ile Sverke ve Sjöberg'e göre	Trimpop'a göre
<ul style="list-style-type: none"> • Sendikaya Sadakat • Sendikaya Karşı Sorumluluk • Sendika İçin Çaba Sarf etme Konusunda Gönüllü Olma • Sendikalılığın Önemine İnanma 	<ul style="list-style-type: none"> • Araçsal Bağlılık • Değerlere Dayalı Bağlılık 	<ul style="list-style-type: none"> • Sendikanın İşlevselliği • Sendikaya İlişkin Davranış Eğilimleri (İsteklilik ve Sorumluluk)

Kaynak: GÜNEY, Salih, **Örgütsel Davranış**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012, (Tablo kitaptan derlenmiştir)

Sendikaya bağlılık düzeyi ve türü, üyenin sendikayı ne derece, nasıl ve hangi şartlarda desteklemeye hazır olduğunun bir göstergesidir. Buna göre “Yabancılaşmış Üye” sendikaya bağlılık duymaz, sendikal faaliyetlere katılmaz ve her an üyelikten çekilebilir. “İşlevsel Üye” rasyonel düşünür, üyeliğini sürdürmesi sendikanın etkinliğine bağlıdır ve ücretlerin, çalışma şartlarının iyileştirilmesi yönündeki sendika faaliyetlerini desteklemesi beklenir. “İdeolojik Üye” sadece değerlere bağlılıkla hareket eder, sendika başarılı olmasa da sendikal faaliyetleri desteklemeye devam eder. “Adanmış Üye” hem araçsal hem de değerlere dayalı bağlılık boyutlarında yüksek derecede sadakati vardır ve en aktif üyelerdir (Bilgin, 2014, 16).

Tablo 5: Sendikal Bağlılık Düzeyleri

Yabancılaşmış Üye	İşlevsel Üye	İdeolojik Üye	Adanmış Üye
- Sendikaya bağlılık duymaz - Sendikal faaliyetlere katılmaz - Her an üyelikten çekilebilir	-Rasyonel düşünür -Üyeliğini sürdürmesi sendikanın etkinliğine bağlıdır -Ücretlerin, Çalışma şartlarının iyileştirilmesi yönündeki sendikal faaliyetlere katılır	-Sadece değerlere bağlıdır -Sendikanın başarılı olması ya da olmaması onu etkilemez	-Değersel ve araçsal bağlılıkları yüksektir -Yüksek sadakat vardır -En aktif üyedir

Kaynak: Akbıyık, Nihat, “Sendika Üyeliği Ve Sendikal Bağlılığı Etkileyen Unsurlar”, İnönü Üniversitesi Hikmet Yurdu Dergisi, 5 (9), s. 37-64, 2012.

Sendika üyeliğini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler ülkeden ülkeye de farklılıklar gösterebilir. Bu farklılıklara rağmen sendika üyeliği ve üye kalma nedenlerini etkileyen temel unsurlar dört madde altında toplanabilir (Mahiroğulları, 2000, 111):

- Ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı
- Sektörün yapısı
- Sendikanın yapısı ve faaliyetleri
- İşçi ve işçinin özellikleri
- İşyeri ve işverenin yapısı ve özellikleri

Ülkelerin genel ekonomik yapısının makro unsurları olan enflasyon, işsizlik ve istihdam durumları, milli gelir dağılımı gibi hususlar işçi-işveren ilişkilerinde belirleyici bir faktördür. Bu değişkenler ülke ekonomisi aleyhine bir durumda ise işçi-işveren ilişkilerinde bir gerilme meydana gelecektir.

Sendikal üyelikle sendikaya bağlılık konusunda dikkat çekici bir konu, işletmenin bulunduğu sektördür. Yüksek düzeyde iş standartlaşması olan madencilik, inşaat, imalat ve toptan ticaret sektörlerinde sendikalaşma daha yük-

sek olmaktadır (Akbiyık, 2012, 60). Ayrıca sendikalara yönelik olumsuz tutumlar da bağlılığı etkilemektedir (Dursun, 2014, 41). Urhan ve Selamoğlu'nun yaptığı bir çalışmada, sendikalara yönelik önemli bir güven sorununun olduğu dikkati çekmektedir. "Türkiye'de sendikalar güvenilir örgütlerdir" sorusuna yönelik elde edilen ortalama puan hiç sendika üyesi olmayanlarda 2,44, daha önce üye olanlarda 1,96 ve sendika üyesi olanlarda ise 2,79 olarak elde edilmiştir. Yine aynı çalışmada sendikaların işçilerin hak ve çıkarlarını koruduğunu düşünenlerin oranı %7,6 gibi oldukça düşük bir düzeydedir (Urhan&Selamoğlu, 2008, 192).

Sendika üyelerinin üyelik tercihleri ile sendikaların siyasi duruşları ve değerleri arasında da önemli bir ilişki söz konusudur. Koçak ve Şahin'in 2011 yılında yaptıkları çalışmada katılımcıların %58,5'i sendikalarının değerleri ile kendi değerlerinin örtüşüğünü ifade etmişlerdir (Koçak, Şahin, 2011). Ayrıca çalışanların sınıf bilincinin güçlü olduğu durumlarda, sendikal üyelik ve sendikal bağlılık artacaktır. Bu bağlamda sınıf bilincinin oluşmasını engelleyen ya da geciktiren sebepler sendikalaşmayı da olumsuz etkileyecektir. Çalışanların, yaş, cinsiyet, eğitim, iş tecrübeleri, kıdemleri, sendikal tecrübeleri, evli ya da bekâr olmaları, daha önce yaşadıkları işsizlik durumları gibi faktörler, sendikaya üye olmalarını ya da sendikal bağlılıklarını etkilemektedir.

3. ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Araçlar

Çalışmada Gordon, Philpot, Burt, Thompson ve Spiller tarafından geliştirilen 48 maddelik Sendikaya Bağlılık Ölçeği'nin Ladd, Gordon, Beauvais ve Morgan tarafından 28 maddeye indirgenmiş hali kullanılmıştır. Ölçekteki likert cevap sayısı 5 yerine 3 olarak alınmıştır. Anketler okullardaki öğretmenlerle görüşülüp, gönüllülük esasına göre tesadüfi olarak dağıtılmıştır. Deneklere anketin anonimlik özelliğinin olduğu ve herhangi bir sendika tarafından yapılmadığı belirtilmiştir. Demografik bilgiler konusunda yalnızca cinsiyet bilgisi istenmiştir. SPSS Programından yararlanarak yaptığımız ankete güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Ankete ait alfa değeri 0,72 çıkmış olduğundan, uygulama istatistikî olarak güvenilir bulunmuştur.

Tablo 6: Güvenilirlik Testi

Cronbach's Alpha Güvenilirlik Değeri	Analiz sonunda kalan soru sayısı
,721	21

3.2. Örneklem

Çalışmanın örnekleme, Yalova ilinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kamu okullarındaki öğretmenler olup, sendika ayrımı gözetilmeksizin, sendika üyesi 200 öğretmenden oluşmaktadır. Ankete katılanlar hakkında üyelik süresine ve cinsiyete göre istatistikî veriler aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 7: Üyelik Süresine Frekans Değerleri

Süre	Frekans	% Oran
1-5	92	46,0
6-10	47	23,5
11-15	30	15,0
16 ve üstü	31	15,5
Toplam	200	100,0

Ankete katılan öğretmenlerin sendika üyelik süresine göre dağılımlarına göre en çok katılım 1-5 yıl üyelik süresi bulunan öğretmenlerin katıldığı görülmektedir. En az katılım ise 11-15 yıl ve üstü üyelik süresine sahip öğretmenler katılmıştır. Anket okullarda öğretmenlerin istekleri üzerine doldurulmuştur. Ankete katılım konusunda herhangi bir orana bağlı kalmak üzere anket formları dağıtılmamıştır. Ayrıca ankete katılanların %37'si kadın, %63'ü erkek olmuştur. Ankete katılımın gönüllülük ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi nedeniyle cinsiyet faktöründe de ankete başlamadan önce herhangi bir oran hedeflenmemiştir.

3.3. Anket Sorularının Çapraz Tablolar İle Değerlendirmesi

Tablo 8: Cinsiyete Göre Sendikaya Bağlılık Durumu

Sendikama bağlılık duymuyorum		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	25	32	57
	% Cinsiyet	35,7%	26,4%	29,8%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	26	33	59
	% Cinsiyet	37,1%	27,3%	30,9%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	19	56	75
	% Cinsiyet	27,1%	46,3%	39,3%
Toplam	Katılımcı Sayısı	70	121	191

Olumsuz önerme içeren “sendikama bağlılık duymuyorum” sorusuna verilen cevaplar değerlendirildiğinde 75 katılımcı katılmıyorum cevabını vererek %39,3 oranı ile sendikasına bağlılık duyduğunu ifade etmiştir. 59 katılımcı ise %30,9 oran ile Kararsızım cevabını vermişlerdir. Katılıyorum ve kararsızım cevabını verenlerin oranını ise %60,7’dir. Erkek öğretmenler kadın öğretmenlere oranla sendikalarına bağlılıklarını daha yüksek derecede ifade etmişlerdir.

Tablo 9: Cinsiyete Göre Sendikaya Üye Kazandırma Durumu

Sendikamdan üye olunması gereken örgüt olarak bahsedirim		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	26	67	93
	% Cinsiyet	35,6%	54,9%	47,7%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	19	28	47
	% Cinsiyet	26,0%	23,0%	24,1%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	28	27	55
	% Cinsiyet	38,4%	22,1%	28,2%
Toplam	Katılımcı Sayısı	73	122	195

Sendikahılığın sadakat faktörüne ait olan bu soruya deneklerin toplamda %47,7’i “Katılıyorum” cevabını vermişlerdir. Erkek sendika üyeleri %55 oranıyla kadın üyelere göre daha yüksek bir değerde katılıyorum cevabını vermiştir. Verilerden “Erkek” öğretmenlerin üyesi oldukları sendikalara “Kadın” öğretmenlere göre daha fazla üye kazandırma eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 10: Üyelik Süresine Göre Sendikaya Üye Kazandırma Durumu

Sendikamdan üye olunması gereken örgüt olarak bahsedirim		Üyelik süresi				Toplam
		1-5	6-10	11-15	16 ve üstü	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	35	27	13	18	93
	% Üyelik süresi	38,5%	57,4%	48,1%	60,0%	47,7%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	29	7	7	4	47
	% Üyelik süresi	31,9%	14,9%	25,9%	13,3%	24,1%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	27	13	7	8	55
	% Üyelik süresi	29,7%	27,7%	25,9%	26,7%	28,2%
Toplam	Katılımcı Sayısı	91	47	27	30	195

200 katılımcıdan 195 cevabın verildiği soruda öğretmenlerin, üyelik sürelerindeki artışla, “arkadaşlarıma sendikamdan üye olunması gereken önemli bir örgüt olarak bahsederim” cevapları arasında çok açık pozitif ya da negatif bir ilişki görülmemektedir. Bununla birlikte üyelik süresindeki artışla beraber, üyelerin sendikalarına üye kazandırmak için çok baskın olmasa da gayretli oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 11: Cinsiyete Göre Sendikadan Yarar Elde Etme Durumu

Ödenen aidatların karşılığı yeterince alınmıyor		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	34	65	99
	% Cinsiyet	45,9%	52,4%	50,0%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	25	25	50
	% Cinsiyet	33,8%	20,2%	25,3%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	15	34	49
	% Cinsiyet	20,3%	27,4%	24,7%
Toplam	Katılımcı Sayısı	74	124	198

Üye aidatları, sendikal maliyet bileşenlerindedir. Tablo 11’in verilerine göre yüksek katılımı cevaplandırılan soruya %50 oranında aidatların karşılığı alınmadığı cevabı verilirken %25,3 oranında da kararsızım cevabı verilmiştir. Aidatların devlet tarafından karşılanmasına rağmen üyeler üzerinde yüksek bir beklentiye neden olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre tabloyu değerlendirdiğimizde erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre aidatlarının karşılığını alma konusunda daha yüksek beklentiye sahip oldukları söylenebilir. Dolayısıyla, Tablo 11’in verilerine göre, ödenen aidatların karşılığı olarak sendikaların üyelerine yeteri kadar fayda sağlamadığı kanaati ortaya çıkmaktadır.

Tablo 12’nin verileri incelendiğinde “üyelik süresi” ile “üyeler ödedikleri aidata karşılık yeterince yarar elde edemiyorlar” sorusu arasında istatistiksel olarak pozitif ya da negatif anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Ancak, 6-10 yıl üyelik süresine sahip öğretmenlerin aidatlarının karşılığını alma konusunda %61,7 gibi oldukça yüksek bir beklenti içerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, “Katılıyorum” cevabını verenlerin içerisinde en düşük olarak %43,3 oranında sonucun varlığı, aidat konusunda yeteri kadar karşılık alınmadığını göstermektedir. Sendikaların, sendikal sadakati ve dolayısıyla sendikal bağlılığı artırmak için toplanan aidatların karşılığı olarak sendikal

hizmet konusunda daha etkin çaba içerisinde olmaları gerektiği söylenebilir.

Tablo 12: Üyelik Süresine Göre Sendikadan Yarar Elde Etme Durumu

Ödenen aidatların karşılığı yeterince alınmıyor		Üyelik süresi				Toplam
		1-5	6-10	11-15	16 ve üstü	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	41	29	16	13	99
	% Üyelik süresi	45,1%	61,7%	53,3%	43,3%	50,0%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	27	10	5	8	50
	% Üyelik süresi	29,7%	21,3%	16,7%	26,7%	25,3%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	23	8	9	9	49
	% Üyelik süresi	25,3%	17,0%	30,0%	30,0%	24,7%
Toplam	Katılımcı Sayısı	91	47	30	30	198

Tablo 13: Üyelik süresine Göre Sendikaya Katılma Durumu

Sendikaya katılmam doğru karar		Üyelik süresi				Toplam
		1-5	6-10	11-15	16 ve üstü	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	56	30	26	26	138
	% Üyelik süresi	61,5%	65,2%	86,7%	83,9%	69,7%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	27	11	3	4	45
	% Üyelik süresi	29,7%	23,9%	10,0%	12,9%	22,7%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	8	5	1	1	15
	% Üyelik süresi	8,8%	10,9%	3,3%	3,2%	7,6%
Toplam	Katılımcı Sayısı	91	46	30	31	198

Tablo 13'ün verileri incelendiğinde sendikaya katılma kararının doğru olduğuna inanan üyelerin üyelik süresi incelendiğinde, üyelik süresi artışıyla, üyelik kararının doğruluğuna inanma arasında pozitif yönde bir eğilimin olduğu görülmektedir. 16 yıl ve üstü sendika üyeliği olan öğretmenlerin % 83,9 oranla bu soruya "Katılıyorum" cevabını vermeleri, üyelik süresi fazla olan öğretmenlerin sendikal aidiyetlerinin yüksek olduğu sonucunu vermektedir. Tablo 13'ün verilerine göre, sendikaya katılımı olumlu görenlerin %69,7 gibi yüksek bir oranda çıkması, sendika üyeliğinin üye olmama durumundan çok daha fazla etkili olduğu şeklinde görüldüğü belirtilebilir.

Tablo 14: Cinsiyete Göre Değerler ilişkisi

Sendikamın değerleri ile benim değerlerim farklıdır		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	17	40	57
	% Cinsiyet	23,3%	32,0%	28,8%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	20	22	42
	% Cinsiyet	27,4%	17,6%	21,2%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	36	63	99
	% Cinsiyet	49,3%	50,4%	50,0%
Toplam	Katılımcı Sayısı	73	125	198

Tablo 14'ün verileri incelendiğinde yüksek katılımın olduğu görülen "sendikamın değerleriyle benim kişisel değerlerim birbirinden biraz farklı" sorusuyla öğretmenlerin kadın ve erkek olarak birbirine yakın bir yüzde ile "Katılmıyorum" cevabını vermişlerdir. Bu oran erkeklerde % 50,4, kadınlarda %49,3, toplamda ise %50'dir. Erkek ve kadın öğretmenlerin sendikaya üye olurken, kendi değerleri ile sendikamın değerlerini dikkate alma konusunda, aynı eğilime sahip oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin sendikaya üye olurken kendi değerleri ile sendikaların değerlerine önem verdikleri anlaşılmaktadır. Üyelik için değerleri dikkate almayan katılımcıların oranının %28,8 olduğu görülmektedir. Bu veriden, sendika üyesi öğretmenlerin, önemli bir kesimi faydacı yaklaşımla sendikaya üye oldukları ve bu yaklaşımın erkek üyelerde kadın üyelere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 15: Üyelik Süresine Göre Değerler ilişkisi

Sendikamın değerleri ile benim değerlerim farklıdır		Üyelik süresi				Toplam
		1-5	6-10	11-15	16 ve üstü	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	25	13	10	9	57
	% Üyelik süresi	27,2%	28,9%	33,3%	29,0%	28,8%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	22	11	1	8	42
	% Üyelik süresi	23,9%	24,4%	3,3%	25,8%	21,2%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	45	21	19	14	99
	% Üyelik süresi	48,9%	46,7%	63,3%	45,2%	50,0%
Toplam	Katılımcı Sayısı	92	45	30	31	198

200 katılımcıdan 198'inin cevaplandığı bu soruda yüksek katılım görülmektedir. Katılımcıların karasızlarla birlikte katılmıyorum cevabını vererek değerlerin önemli olduğunu ifade eden öğretmenlerin oranı %71,2'dir. Değerlere dikkat etmediğini ifade edenler ise %28,8'dir. Sendikaya üyelik süresinin değerler yönünden sendika üyeliği ilişkisi incelendiğinde 11-15 yıl aralığındaki üyelerin %63,3 oranında, diğer üyelik sürelerine göre, değerlerin üyelikte önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir. 11-15 yıl üyelik süresine sahip öğretmenlerde kararsızım cevabını verenlerin oranı oldukça düşüktür. Bu veride, sendikaya üyelikte değerlerin önemi ile üyelik süresi arasında pozitif ya da negatif bir ilişki görülmemektedir. Bununla birlikte kararsız üyelerin cevapları da dikkate alındığında bütün üyelik süreleri içinde değerlerin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Sendikaların sahip oldukları değerlerin, sendikal bağlılığa ve aidiyete önemli bir katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

Tablo 16: Cinsiyete Göre Yaptığı İşin Karşılığını Alma Durumu

Sendikaya yaptığım işin karşılığını almak için üye oldum		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	27	48	75
	% Cinsiyet	37,0%	38,1%	37,7%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	12	16	28
	% Cinsiyet	16,4%	12,7%	14,1%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	34	62	96
	% Cinsiyet	46,6%	49,2%	48,2%
Toplam	Katılımcı Sayısı	73	126	199

Sendikanın önemine inanma faktörü için soru yük değeri fazla olan soruya, 200 katılımcıdan 199'u cevap vermişlerdir. Toplamda %48,2 oranında bu soruya katılmıyorum cevabı verilmiştir. Kamu görevi yapan öğretmenlerin özlük hakları, görev ve sorumlulukları devlet tarafından belirlenmektedir. Sendikalar katılımcı demokratik anlayış çerçevesinde sosyal taraf olarak hazırlanan mevzuatlara görüş bildirerek müdahil olmaktadır. Bu gerçeğe tabloya bakıldığında; erkek öğretmenler ile kadın öğretmenlerin sendikaya üye olurken "sendikaya üye olmamın tek nedeni yaptığım işin karşılığını (ücret artışı, sosyal haklar gibi) alabilmektir" sorusuna benzer eğilimde cevap verdikleri görülmektedir. Tablo 16 incelendiğinde erkek ve kadın öğretmenlerin, sendikaların faydasının yetersiz olduğu kanaatini taşıdıkları görülmektedir.

Tablo 17: Üyelik süresine Göre Yaptığı İşin Karşılığını Alma Durumu

Sendikaya yaptığım işin karşılığını almak için üye oldum		Üyelik süresi				Toplam
		1-5	6-10	11-15	16 ve üstü	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	40	15	16	4	75
	% Üyelik süresi	43,5%	32,6%	53,3%	12,9%	37,7%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	14	10	2	2	28
	% Üyelik süresi	15,2%	21,7%	6,7%	6,5%	14,1%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	38	21	12	25	96
	% Üyelik süresi	41,3%	45,7%	40,0%	80,6%	48,2%
Toplam	Katılımcı Sayısı	92	46	30	31	199

Üyelik süresi ile sendikal fayda sorusu değerlendirildiğinde 16 yıl ve üstü üyeliğe sahip olan öğretmenlerin %80,6 oranında “katılmıyorum” cevabını verdiği görülmektedir. Bu durum üyelik süresinin artmasıyla üyelerin sendikalardan ekonomik ve sosyal kazanımlar konusunda beklentilerinin olmadığını ifade etmektedir. Tablo 17 incelendiğinde, üyelik süresi ile sendikal fayda arasında negatif ya da pozitif bir ilişki görülmemektedir.

Tablo 18: Cinsiyete Göre Sendikadan Gurur Duyma İlişkisi

Sendikanın parçası olmaktan gurur duyuyorum		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	32	75	107
	% Cinsiyet	45,7%	60,0%	54,9%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	26	35	61
	% Cinsiyet	37,1%	28,0%	31,3%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	12	15	27
	% Cinsiyet	17,1%	12,0%	13,8%
Toplam	Katılımcı Sayısı	70	125	195

Sendikaya sadakat faktörüne ait soruya 200 katılımcıdan 195’i cevap vermiştir. Kararsızlarla birlikte sendikasıdan gurur duyanların oranı %86,2’dir. Katılmayanların oranı ise %13,8’dir. “bu sendikanın parçası olmaktan gurur duyuyorum” sorusuna erkek öğretmenler %60, kadın öğretmenler ise %45,7 oranında “katılıyorum” cevabını vermişlerdir. Cinsiyete göre değerlendirme yapıldığında erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre daha güçlü aidiyete sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 19: Üyelik Süresine Göre Üyelerin İsteklerine Önem Verme Durumu

Sendikamda üyelerin isteklerine önem verilmiyor		Üyelik süresi				Toplam
		1-5	6-10	11-15	16 ve üstü	
Katılıyorum	Katılımcı Sayısı	16	10	5	10	41
	% Üyelik süresi	17,4%	22,2%	16,7%	32,3%	20,7%
Kararsızım	Katılımcı Sayısı	32	20	6	9	67
	% Üyelik süresi	34,8%	44,4%	20,0%	29,0%	33,8%
Katılmıyorum	Katılımcı Sayısı	44	15	19	12	90
	% Üyelik süresi	47,8%	33,3%	63,3%	38,7%	45,5%
Toplam	Katılımcı Sayısı	92	45	30	31	198

Olumsuz önerme ile sorulan sendikaların demokratik tutumlarına ait “bu sendikada üyelerin isteklerine önem verilmiyor” sorusuna verilen cevapların üyelik süresi ile ilişkisi Tablo 19’da incelendiğinde 11-15 yıl üyelik süresine sahip öğretmenlerin en yüksek oranla (%63,3) katılmıyorum cevabını vererek sendikalarının isteklerini dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Katılıyorum cevabını vererek üyelerin isteklerinin dikkate alınmadığını ifade eden katılımcılar %20,7 oranında kalmıştır. Üyelik süresi ile isteklerin önemsenmesi arasında pozitif ya da negatif bir ilişki görülememektedir. Üyelik süresi 1-5 yıl olan öğretmenlerin sendikalarının isteklerini cevaplandığını belirtmişlerdir. Bu sonuç, üyelerin sendikaları gelecekle için önemli olarak gördüğü şeklinde değerlendirilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Öğretmenler, ekonomik ve sosyal kazanımlar konusunda sendikalardan beklenti içerisindedirler. Elde edilen kazanımlar memnuniyetle ya da hayal kırıklığı ile karşılanmaktadır. Bu durum sendikal bağlılığı etkilemektedir. Bütün sendikaların ve özellikle de yetkili sendikanın kazanımlar konusunda sonuç odaklı çalışması gerekmektedir. Öğretmenler, kamu görevlisi olarak iş garantisine sahip olduklarından, işlerine olan bağlılıkları yüksektir. Öğretmenler kamu görevlisi olarak sahip olduklarına zarar gelmesini istemedikleri gibi çalışma şartlarını ve konumlarını iyileştirmek istemektedirler. Bu anlamda, sendikalar yapacakları faaliyetler, toplu pazarlıklar ve üyelerine sağladıkları katkılar ile üyelerinin durumlarını iyileştirebileceği gibi, sendikal bağlılığı da artıracaklardır.

Sendikal bağlılığı etkileyen birçok faktör vardır. Bunların en önemlilerinden biri sendikaların değerleridir. Öğretmenler, sendikalara üye olurken, sendikanın değerlerine dikkat etmektedirler. Bu durum bazen değerler ekseninde öğretmenlerin kitleler halinde yer değiştirmelerine, istifaların yaşanmasına ya da yeni üyeler kazanılmasına sebep olmaktadır. Öğretmenler için önemli bir diğer konu ise görevde yükselmedir. Sendikalar, görevde yükselme iş ve işlemlerinde, üyelerinin haklarını arama konusunda takipçi olmalıdırlar. Öğretmenler, sendikaları için üye kazandırma eğilimine sahiptirler. Bu konu sendikal bağlılığın bir ifadesidir. O nedenle, sendikalar üye kazandıran öğretmenleri değişik vesilelerle ödüllendirmeli, onurlandırmalıdır. Öğretmenler, sendikalarının okullara gönderdikleri basılı evrakları takip ettiklerinden, kitapçık, broşür vb. belgeler hazırlanırken içerik bakımından üyelerin görüşleri alınmalıdır. Üye aidatlarının karşılığını sendika üyelerinin alamadıkları çalışmadan anlaşılmıştır. Dolayısıyla, sendikaların sosyal aktiviteler yapmaları, eğitim ve danışmanlık hizmetleri vermeleri ve ekonomik fayda sağlayacak kurumsal anlaşmalar yapmaları beklenmektedir. Sendikalı olmak, üyeler açısından kuruma karşı bir güvence olarak algılanmaktadır. Bu nedenle sendika ile olan ilişkilerini önemsemektedirler. Sendikalar bu güvenin gereği olarak, üyelerin karşılaştıkları sorunlarda onların yanında olduklarını göstermeleri, sendikal bağlılığı olumlu yönde etkileyecektir.

Sendikaların temsilcileri ile düzenli olarak toplantılar yaparak üyelerinin sorunlarını anlama yönünde çaba gösterecek ve böylece iletişim kanallarını aktif tutacaktır. Gelen bilgiler değerlendirilerek geri bildirim yapılmalıdır. Üyelerin hak arama aracı olarak sendikalarından önemli bir güç aldıkları anlaşılmaktadır. Öğretmenler, karşılaştıkları sorunlarda üyelerle dayanışma içerisinde hareket etmeyi istemektedirler. Üyelerin, sendikalar için beklenilenin üzerinde çaba gösterme eğilimleri sendikal bağlılıklarının bir göstergesidir. Hiçbir beklenti gözetmeden gayret gösteren ve “adanmış üye” olarak nitelendirilen üyeler, sendikalar tarafından önemsenmeli ve hizmet verebilecek kabiliyette olanları sendikal faaliyetlerde görevlendirilmelidir. Bu anlamda, üyelerin büyük bir çoğunluğunun sendikal faaliyetlerde görev alabileceklerini ifade etmeleri de sendikal bağlılık açısından olumlu bir durumdur.

KAYNAKLAR

Akbıyık, Nihat, "Sendika Üyeliği Ve Sendikal Bağlılığı Etkileyen Unsurlar", İnönü Üniversitesi Hikmet Yurdu Dergisi, 5 (9), 2012, s. 37-64.

Akgül, Zeynep, "Örgütsel Bağlılık ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin Matematik Öğretmenlerinin Algılarına Göre İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014.

Balci, A. Örgütsel Sosyalleşme Kuram Strateji ve Taktikler, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2003.

BAYRAM, Levent, "Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık", Sayıştay Dergisi, Sayı: 59, s.125-139, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der59m6.pdf>, 10.03.2014

BİLGİN, S. Leman, "Sendikaya Bağlılık Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:5, Sayı:4, 2003, s.12-31. <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt5.say%C4%B14/5.4%20bilgin.pdf>, 25.04.2014

Demirbilek, Tunç. Çakır, Özlem, Sendikal Bağlılık, İstanbul, Petrol-İş, 2004

Demirbilek, Tunç, Çakır, Özlem, "İkili Bağlılık: Hem Sendikaya Hem de İşletmeye Bağlı Olunabilir mi"? İktisat Fak. Mecmuası, V. 55, N.1, 2011.

DOLU," Banu, Bankacılık Sektöründe Çalışanların Örgütsel Bağlılıkları Üzerinde Bir Araştırma", YL Projesi, 2011.

Dursun, Salih, "Üniversite Öğrencilerinin Sendikalara Yönelik Tutumları", Sosyoloji Konferansları, No: 49 (2014-1) / 33-46

GORDON Michael E., BEAUVAIS Laura L., and LADD Robert T., The Job Satisfaction and Union Commitment Of Unionized Engineers, Industrial and Labor Relations Review, 1984.

GÜNEY, Salih, Örgütsel Davranış, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012.

KOÇAK Orhan, Ayhan Şahin, "Muhafazakar Düşüncenin Sendikacılığa Bakışı: Kocaeli Örneği", Balkan Studies 4, 2011, s.107-118.

MAHİROĞULLARI, Adnan (2004), "Teorik Çerçevesi ve Dünyadaki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi", T.C. Marmara Üniversitesi, İ.I.B.F. Dergisi, Cilt: 9 Sayı:1, s.349-371, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/maruuibfd/article/view/5000007359>, 02.05.2014

MAHİROĞULLARI, Adnan, Dünyada ve Türkiye’de Sendikacılık, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2013.

Oliver, N., "Work Rewards, Work Values and Organizational Commitment in An Employee-owned Firm: Evidence From the U.K.", Human Relations, vol: 43, 6: 513-526, 1990.

O'Reilly, C. ve Chatman, J. Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effect of Compliance, Identification and Internalization on Prosocial Behavior, Journal of applied psychology 71, 1986, 3: 492-499.

Sağlık-Sen, Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası, Sendikal Bağlılık, Algı, Memnuniyet ve Beklenti Araştırması, Sağlık-Sen AR-GE Bürosu Aralık 2012.

Urhan, Betül ve Selamoğlu, Ahmet, (2008); "İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları: Kocaeli Örneği", Çalışma ve Toplum, c. 3, s. 171-197.

5018 SAYILI KANUN'DAN 275 SAYILI KANUN'A GREV HAKKI TARTIŞMALARI: YASAKÇI DÖNEMDEN SERBESTİ DÖNEME GEÇİŞİN YOL HARİTASI

Adnan Mahiroğulları¹

ÖZET

Sendikacılık, ücretli çalışan işçi kesiminin yetersizliği, siyasi iradenin sendikal örgütlenmeye olumsuz bakışı gibi nedenlerle Türkiye'ye geç girmiştir. 1945'te çok partili hayata geçiş sonrasında 1947'de yürürlüğe giren 5018 sayılı Kanun'la işçilere sendikal örgütlenme yolu açılmışsa da, yasa koyucu sendikacılığın olmazsa olmazı grev hakkını vermekte 1961'e kadar çekinceli davranmıştır.

1961 Anayasası'yla sosyal ve iktisadi haklar arasında yer alan sendikal örgütlenme ve grevli toplu pazarlık hakkı anayasal güvence altına alınmış; söz konusu haklar, 1963'te 274 ve 275 sayılı Kanunlarla düzenlenmiştir.

Makalede, Türkiye'de 1947 sonrası grev hakkı ele alınmış; yasa koyucunun 1947-1960 arası yasakçı, 1961 sonrası serbesti dönemindeki değişen tutumu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sendikacılık, Grev Hakkı, 1961 Anayasası

¹ Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (mahirogullari@cumhuriyet.edu.tr)

DEBATES ON THE RIGHT TO STRIKE FROM THE LAW NO: 5108 TO THE LAW NO: 275: THE ROAD MAP OF THE TRANSITION FROM THE REPRESSIVE PERIOD TO THE LIBERATION

Adnan Mahiroğulları

ABSTRACT

Unionization was recognized in Turkey at a relatively late date due to the weakness of the workers' class and the adverse stance of the political authority to unionism. The Law no. 5018, which went into effect in 1947 after the country's transition to the multi-party system in 1945, created the opportunity to form trade unions for workers; but lawmakers hesitated to recognize the right to strike which is regarded as essential for effective unionism until 1961.

The Turkish Constitution of 1961 ensured the rights of unionization and collective bargaining among the social and economic rights and these rights were regulated with the laws no. 274 and 275 in 1963.

This article analyses the historical development of the right to strike in Turkey and tries to scrutinize the changing attitudes of lawmakers to this right between the repressive (1947-1960) and libertarian (after 1961) periods.

Keywords: Trade Union, The Right To Strike, Constitution 1961

GİRİŞ

Sendikacılık Batı ülkelerine göre ülkemize oldukça geç girmiştir. Sendikacılığın Türkiye'ye geç girmesinde kuşkusuz bazı unsurların birinci derecede etkisi olmuştur. Söz konusu unsurların başında, yetersiz sanayileşme ve buna bağlı olarak sendikacılığa hareket kazandıracak ücretli/bağımlı çalışan kesiminin uzun bir süre nitelik ve nicelik bakımından yeterli boyutlara ulaşamaması gelir.

Osmanlı döneminde, İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası ortaya çıkan görece özgürlük ortamı içinde bazı amele cemiyetleri kurulmuşsa da, yönetim, kurulan cemiyetlerin adında "sendika" ibaresinin kullanılmamasına özel bir önem göstermiştir. Dolayısıyla, Osmanlı döneminde kurulan amele cemiyetleri hem sayısal hem de işlevsel bakımdan yetersiz kalmıştır.

İşçi örgütlenmeleri, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle 1919'dan Cumhuriyet'in ilanının ilk yıllarına kadar kısmen de olsa canlanmış; ancak gerek 1925'te Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle çıkarılan "Takrir-i Sükun Kanunu", gerekse tek partili siyasi rejimin giderek otoriterleşmesiyle "fiilen" kesintiye uğramıştır. Diğer taraftan, tek partili yönetim, Türkiye'de, Batı'daki gibi sınıf çelişkisi olmadığından bahisle izlediği devletçi ve halkçı politikalarla emeğin koruyucusunun bizatihi Devlet olduğunu savunmuştur. Nitekim, yasa koyucu, 1938 tarih 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesine "Sınıf esasına dayalı dernek kurmak yasaktır." ifadesini koyarak işçi örgütlenmelerini bu defa "kanunen" yasaklamıştır.

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Kars ve Ardahan'ı isteyen Sovyet tehlikesine karşı Amerika'nın önderlik ettiği çoğulcu demokratik parlamenter rejimli Batı Blok'unun yanında yer alması, keza 1945'te çok partili hayata geçmesi, kısıtlı bazı temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve yeni hakların verilmesinde yeni bir hamle başlatmıştır. Bu bağlamda, yasa koyucu, 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'ndaki "sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz" ifadesini 1946'da çıkararak sendikal örgütlenmenin önünü açmıştır. Ne var ki, sendikacılığı yasal hale getiren 1947 tarih 5018 sayılı "İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri" hakkında Kanun'la, her ne kadar sendikal örgütlenme hakkı yasal dayanağa kavuşturulmuşsa da, Kanun'da grev hakkı yer almamış; toplu pazarlık ise sendikaların faaliyetleri kısmında "umumi mukaveleler yapmak" şeklinde bir bentle geçştirilmiştir. Bu cümleden, toplu iş ilişkilerinde grevli toplu pazarlık hakkı olmadan sadece sendikal örgütlenme hakkının tanınması tek başına fonksiyonel olamayacağı gibi, verilen sendikal örgütlenme hakkı da tabela sendikacılığından öte bir anlam taşıyamaz sonucuna ulaşılmaktadır.

Başka bir ifadeyle, bu üç unsur, biri birinin adeta tamamlayıcısı konumundadır ve birinin eksikliğinin diğerlerinin işlevini olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmazdır.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası, darbe sonrası hazırlanan bir Anayasa olmasına rağmen, Türk siyasi hayatına "temel hak ve özgürlüklere" en fazla yer veren anayasa olarak geçmiştir. Dolayısıyla, 1947-1960 arası iktidar ve muhalefet partileri arasındaki "grev hakkı karşıtlığı", 1961 Anayasası'nın 47. maddesiyle 1963 tarih 275 sayılı "Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu"na da yansiyarak yerini "grev serbestisine" bırakmıştır. Neticede, sendikal örgütlenme, 1961 sonrası grevli toplu pazarlık hakkını da kazanarak sendikacılığın olmazsa olmazı üçlü yapının tamamlanmasıyla işlevsel hale gelmiştir.

Makalede, 5018 sayılı Kanun döneminde işçilere bir türlü verilemeyen, ancak 1961 Anayasa'sının yürürlüğe girmesiyle anayasal güvenceye alınan "grev hakkını", birinci el kaynak niteliğindeki TBMM ve Kurucu Meclis tutanaklarına, Meclis dışındaki tartışmalara ve yerel basındaki haberlere başvurarak söz konusu hakkın 1947-1960 arası dönemdeki yasakçı, 1961 sonrası serbesti dönemin mantığı irdelenmiştir. Ayrıca, 1961-1963 arası dönemin çalışma ilişkileri literatüründe bu konuyla ilgili yeteri kadar yer almayan Meclis tutanaklarına yer verilerek emek tarihimize katkı sağlanmak istenmiştir.

I-1947 TARİHLİ 5018 SAYILI KANUN DÖNEMİ

A-TBMM'DEKİ TARTIŞMALAR

5018 sayılı Sendikalar Kanunu, grev hakkı ve grevin yasak olduğundan doğrudan bahsetmemiş; sadece cezai hükümleri düzenleyen 7. maddesinde, 3008 sayılı İş Kanunu'na atıfta bulunarak "grevin suç sayıldığı" nı belirtmiştir. Kanun'da bununla da yetinilmeyerek maddeye "greve teşebbüs" ve "greve teşvik" gibi iki yeni suç eklenmiştir:

"(...) Sendika yönetim kurulu üyeleriyle, *sendika idaresinde görevli olanların, İş Kanunu'na göre suç sayılan grev, lokavt fiillerine teşvikte bulunmaları veya bu fiillere teşebbüs edilmesi hallerinde bu hareketlerin istilzam ettiği ceza hükümleri mahfuz kalmak şartıyla sendika mahkeme kararıyla üç aydan bir seneye kadar geçici veya devamlı kapatılır.* (...)"

1947'de Sendikalar Kanun Tasarısı TBMM'de görüşülürken, iktidar ve muhalefet partileri arasında "siyaset yasağı", keza "sendikaların yabancı ideolojilerden korunup milli teşekküller haline getirilmesi" gibi pek çok konuda fikir birliği

içinde olunmasına rağmen, grev hakkı tartışılırken aynı mutabakat sağlanamamıştır. Nitekim, iktidar partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) sözcüleri, devletçi bir rejimde grev hakkına lüzum olmadığını vurgularken, muhalefet partisi Demokrat Parti'nin (DP) sözcüleri ise grev hakkının verilmesini ısrarla savunmuşlardır.

DP'li Fuat Köprülü, grev hakkının yer olmadığı bir sendikacılığın işlevsiz bir sendikacılık anlamına geleceğini belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1947: 306):

"(İşçilere) grev hakkı tanınmadıkça demokratik manada sendika ve amele hürriyetinin mevcut olduğu asla iddia edilemez.(...) Demokrasinin icabı olarak böyle bir sendika kanunu getiriyorsak grev hakkını küllüyen reddetmek tamamen yanlış bir hareket olur. Eğer grev hakkını tanımiyorsak, kabul etmiyorsak sendika kanununun hikmet-i vücudu olamaz. Bu sadece gösterişten ve mantıksızlıktan ibaret kalır."

CHP Manisa Milletvekili Muammer Alakant, grev hakkının çalışma hayatına çeşitli olumsuzluklar getireceği kaygısıyla bu hakkın verilmesine lüzum olmadığını söylemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1947: 308):

"Grev meselesine gelince: Grev hakkının tatbikinin bilakis antidemokratik bir hareket şeklinde tavsifi mümkündür. Şöyle ki, demokrasi herkesin çalışma hakkını kabul eden bir müessesedir. Halbuki bir kere grev kararı verdikten sonra çalışmak isteyen bir çok vatandaşın çalışma hakkının önüne geçilmektedir. (...) Millî menfaatlere muhalif olan grev müessesesinin bugünkü amele hayatını korumak için memlekete mutlaka yerleştirilmesine lüzum yoktur."

Tasarının görüşülmesi sırasında söz alan Çalışma Bakanı Sadi Irmak, Türkiye'de uygulanan devletçi rejim ile grev hakkı arasında ilişki kurarak devletçi rejimin hakem rolünün grev hakkına ihtiyaç bırakmadığını² söylemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1947: 303):

"Memleketimizde liberal bir rejim takip etseydik, bu rejimin tabii haklarını tanımamız icap ederdi. (...) Fakat biz, devletçi bir rejime sahibiz. Devlet, burada sınıflar arasında çıkan ihtilaflarda hakem olmayı kabul etmiş bulunuyor."

² Ne var ki, Çalışma Bakanı Sadi Irmak, Sendikalar Kanun Tasarısı Meclis'te görüşülürken grev yasağını partisinin politikası gereği savunmuşsa da 5018 sayılı Kanun'un yasalaşmasından 9 yıl sonra bir yazısında samimi bir itirafta bulunmuş; *"Bu Kanun'un başlıca eksiği sendikalara meşruiyet verirken onun çalışma vasıtalarından biri olan grev müessesesini reddetmekle kalmayıp greve teşebbüs ve teşviki bile suç saymasıdır."* demiştir. Bkz. Sadi IRMAK, "Memleketimizin Çalışma Meseleleri", **Sosyal Siyaset Konferansları**, VIII. Kitap, İstanbul, 1956, s. 43.

B-5018 SAYILI KANUN'UN YASALAŞMASI SONRASINDAKİ TARTIŞMALAR

Grev hakkı, Sendikalar Kanunu'nun kabul edilmesinden sonraki yıllarda da, gerek siyasi partiler, gerekse bazı işçi örgütleri tarafından çeşitli zeminlerde yeniden gündeme getirilmiştir. Grev hakkının verilip verilmemesi bu defa "milliyetçilik" bağlamında değerlendirilmiş; verilmesinin "milletin ve devletin bütünlüğü"ne gölge düşürebileceğine dikkat çekilmiştir. Nitekim, Çalışma Bakanlığı Müsteşarı Fuat Erciyes, "*Grev isteyen işçinin Türklüğü'nden şüphe ederim.*" demiştir. 1950 genel seçimlerinin hemen öncesinde CHP'li Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer ise, İstanbul Radyosu'nda yaptığı konuşmada grev hakkını vermeyişlerini "devletin bekası"na gölge düşürebileceği gerekçesine dayandırmıştır (Makal, 2002: 261):

"(...)Şu anda Türkiye'nin çok şükür masun bulunduğu grev hastalığının milletimizin birliği ve devletimizin bekası için bir tehlike teşkil ettiğini kimse inkar edemez."

Çalışma Bakanı Sirer, bu konuda daha da ileri giderek grev karıştılgını, "memlekete sadakat"la eşdeğer tutmuş; 1950 başlarında İstanbul'da bazı sendika yöneticileriyle yaptığı bir toplantı sonrası (Gülmez, 1995: 270-271):

"Türk işçisi grev istemiyor.(...). Şeref, haysiyet, karakter sahibi ve mert memleket evlatları olan 100'ü aşkın sendika temsilcisi içinde yalnızca ikisi grev lehinde mütalaa beyan etmiştir. İşçilerimiz grev hakkının tanınmasını istemezler, çünkü, onlar memlekete bağlıdırlar, sadıktırlar (...)" demiştir.

Çalışma Bakanı Sirer'in "*Türk işçisi grev istemiyor!*" savı, Sivas'tan Bakanlığa çekilen iki telgraf ve aynı dönemde başka illerden de gönderilen mektuplarla³ desteklenmiştir. Nitekim, Sivas Cer Atölyesinde çalışan işçiler, 2050 imza ile Çalışma Bakanlığı'na çektikleri telgrafta (Ülke Gazetesi, 1950: 3):

"Bizler, Devlet'in mevcut kanunlarıyla umumi seviyenin üstünde himaye edilmiş durumdayız. Sıhhi durumumuz, ücretlerimiz, ihtiyarlık sigortamız ve daha birçok haklarımız diğer vatandaşlarımızdan çok üstündür. Bugünkü kanunlar, bizlere bağlı olduğumuz müesseselerle her hususta anlaşmak için lehimize matuf çok geniş imkanlar vermiştir. Bu bakımdan talep edecek bir hak ve iddiamız yoktur. Bizler için grev ve buna benzer menfur şeyler asla bahis mevzu değildir (...). Bunu isteyenlere deriz ki, yaylanın Koçyığıtları dimdik memleket hizmetindedir."

³ Örneğin Zonguldak Maden İşçileri Sendikası Yönetim Kurulu, Çalışma Bakanlığı'na gönderdiği mektupta, Sivas Cer Atölyesi ve Çimento Fabrikası işçileri gibi aynı gerekçeleri ileri sürerek grev istemediklerini belirtmiş; "*Biz grev istemiyoruz. Hiç kimse bizim namımıza grev isteyemez. Biz memleketimiz, milletimiz ve ailemiz için şerefle çalışarak kazanmak istiyoruz.*" demiştir. 31 Ocak 1950 tarihli **Cumhuriyet Gazetesi**; aktaran Şehmus GÜZEL; "1946 ve Sonrasında Türkiye'de Grev Tartışması", **Toplum ve Bilim**, Kış 1988, İstanbul, s. 115.

diyerek Türk kültüründeki gelenekselleşmiş "Devlet Baba" tarafından zaten korunduklarını, grev hakkına ihtiyaç duymadıklarını zikretmişlerdir.

Reşat Şemsettin Sırer'e Sivas'tan ikinci bir telgraf daha çekilmiş; yerel Ülke Gazetesi, telgraf metnini "*Çimento Fabrikaları İşçileri de Grev İstemiyor!*" başlığıyla haber yapmıştır. Çekilen telgrafta işçiler, grevi "bozgunculuk" olarak nitelendirmiş; çalışarak ürettikleri değerini sadece işveren için değil; memleket ekonomisi için de olduğunu vurgulayarak Sanayi Devrimi sonrasının işçi-işveren çatışmasına sıcak bakmadıklarına da parmak basmışlardır.

"Bütün kalbimiz ve bütün gücümüzle memleket için çalışıyoruz (...) Grevi istemiyoruz. Evlatlarımıza daha mesut ve müreffeh bir vatan bırakmak istiyoruz (...). Bizi bozgunculuğa götürmek isteyen bu fikri tel'in eder ve bu fikri telkin etmek isteyenlere başkası için değil, bu memleket için, kendi vatanımız için çalıştığımızı hatırlatırız." (Ülke Gazetesi, 1950: 2).

Ancak, 1950'nin başlarında işçi kesimi ve bazı sendikaların "grev istemiyoruz" babındaki bildirimleri kadar "grev hakkı"nın verilmesini isteyen sendikalarda⁴ olmuştur. Kuşkusuz, söz konusu ikilem, sendikacılığın yasallık kazandığı daha ilk yıllarda dahi Kanun'un 5. maddedeki keskin "siyaset yasağı"na rağmen, sendikaların önemli bir kısmının CHP ve DP arasında, bir kısmının da bağımsız kalarak üçe bölünmüşlüğü sonucundan başka bir şey değildir.

Daha ilginç, Bakan Şemsettin Sırer, yazıları ve konuşmalarıyla grev hakkının verilmesini savunan bilim adamlarının düşüncelerine de tahammül edememiş; İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Kürsüsü Öğretim Üyesi Orhan Tuna ile bir toplantıda karşılaştığında, Tuna'nın grev hakkıyla ilgili bir yazısını kastederek "*Niçin böyle bir yazı yazdınız?*" diye Tuna'ya çıkmıştır.⁵

Tuna'nın grev hakkı ile ilgili çalışmaları ve konferanslarından rahatsız olan bir başka çalışma bakanı ise DP'li Mümtaz Tarhan'dır. Tarhan, Tuna'yı komünistlikle suçlayıp Tuna'nın İstanbul Üniversitesinde periyodik olarak düzenlediği "*Sosyal Siyaset Konferansları*"nın iki yıl aksamasına⁶ neden olmuştur.

⁴ Örneğin, 1 Şubat 1950'de DP yanlısı yedi sendika adına İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Başkanı Şeref Hiveli'nin imzasıyla grev hakkının verilmesi yönünde Çalışma Bakanlığı'na telgraf çekilmiştir. "*(...)Tam bir polis devleti olan Sovyet Rusya hariç bütün medeni devletler, işçilerine grev hakkını tanımıştır. Binaenaleyh bu hakkın bizlere verilmek istenmemesi kadar bariz bir haksızlık olmaz.*" Kemal SÜLKER, **Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler**, İstanbul, 1976, s. 81.

⁵ Çalışma Bakanı'nın Tuna'ya çıktığını Tuna'nın o dönemdeki asistanlarından hocam Metin Kutal bahsetmiştir.

⁶ Orhan Tuna, 1950'de grevle ilgili makaleleri ve 1951'de **Grev Hakkı, İş Mücadelelerinde Yeri ve Ehemmiyeti** başlıklı kitabı yayınladıktan sonra Hükümet yetkililerinin dikkatini çekmiş; bu konuda çeşitli zamanlarda uyarılmıştır. Bkz. Toker DERELİ, **Aydınlar Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, s. 332.

Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1950 genel seçimleri arifesinde İzmir'de yaptığı konuşmada, işçilerin tahkim sistemiyle sermayeye karşı konduğu, işçilere grev hakkı tanınırsa, işverenlerin de lokavtı kullanacağından bahisle:

“Bugün işçilerimiz sermaye sahiplerine karşı tahkim usulü ile emniyettedirler. Grev hakkının tabii karşılığı olan lokavt unsuru, günübürlük geçinen işçilerimizi iki günde ezebilmek için birebirdir.” (Güngör, 1994: 167) demiştir.

DP, işçilere grev hakkının verilmesi gerektiği yönündeki çalışmalarını, 1950 seçimleri öncesi Şubat ayında TBMM'nin gündemine gelen 3008 sayılı İş Kanunu değişiklik görüşmelerinde de sürdürmüştür. Ancak, iktidar partisi CHP sözcüleri, Sendikalar Kanun Tasarısı görüşmelerinde olduğu gibi bu görüşmede de grev karşıtı tutumlarını devam ettirmiş; grev hakkının devletçilik ilkesiyle bağdaşmayacağını, grev hakkının demokrasinin gereği olmadığını ve grevin Bolşevizm'in etkili bir silahı olduğunu (Gülmez, 1995: 266) ısrarla savunmuşlardır. Neticede, Meclis çoğunluğunun CHP'li olması nedeniyle İş Kanunu'ndaki grev yasağı kaldırılamamıştır.

Ne var ki, 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 7. maddesinde İş Kanunu'na atıfta bulunularak sürdürülen grev yasağı, DP iktidara geldikten sonra da (1950-1960) kaldırılmamıştır. Bu defa, CHP yetkilileri grev hakkının tanınmasını isterken, DP sözcüleri grev hakkının verilmesi için henüz erken olduğunu, bu hakkın verilmeden önce iyi tetkik edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

İşin diğer bir ilginçliği, CHP iktidarı kaybettikten sonra 1953 yılında grev hakkının verilmesini "parti programına" almasıdır. Bu tezdaki polemik konusu yapmak isteyen iktidar partisi DP, CHP'nin grev hakkı konusundaki tutumunu tutarsızlık olarak nitelendirmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, DP yetkililerinin, partisi CHP'yi tutarsızlıkla suçlaması üzerine Parlamento'da yaptığı konuşmada partisinin grev konusunda yaşadığı değişimi “tekamül” olarak ifade etmiş; bu hakkın verilmesinde artık sakınca kalmadığını, koşulların olgunlaştığını belirtmiştir (Makal, 2002: 262; Meclis Tutanak Dergisi, 1956: 1122):

“(...) Grev hakkını evvelce tanımamıştık. 1950'de iktidar değişir değişmez grev hakkını ele almış da değiliz. İki sene bu meseleyi münakaşa etmedik. Nihayet grev hakkının bizim memlekette kabul edilebileceğine ve kabul edilmesi lazım geldiğine kanaat getirmişizdir. Bu bir politika meselesi değil, bir kanaat meselesinin geçirdiği tekamül safhalarıdır.”

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde iktidara gelen DP, muhalefetteyken verilmesini savunduğu grev hakkıyla ilgili taahhüdünü yerine getirmek için özel bir çaba sarf etmemiş; çeşitli bahanelerle konuyu zamana yaymaya çalışmıştır.

Gerçi DP, iktidarlarının ilk yılında bazı girişimlerde bulunmuşsa da somut sonuç almak için özverili davranmamıştır. Örneğin, Hükümet'in, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) toplu pazarlıkla ilgili "98 Sayılı Sözleşmesi"ni onaylama hazırlıklarını başlatması, 1951'de ara seçimlerin yapılacağı olması, keza bazı sendikaların grev hakkının verilmesi için hükümet nezdinde girişimde bulunmaları Çalışma Bakanlığı'nı ister istemez bir "Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısı" hazırlatmaya itmiştir. Taslak, 1951 yılı Temmuz ayında sendikal üst örgütlerin bilgisine sunulmuştur (Sülker, 1976: 176; Fındıkoğlu, 1951: 17). Fakat, grev hakkını oldukça sınırlı tutan taslak, bazı sendikacılar tarafından eleştirilince (Makal, 2002: 265), bu konuda zaten tereddütlü ve isteksiz davranan DP Hükümeti tasarımı meclis gündemine bile getirmeden geri çekmiştir.

DP Hükümeti, daha sonraki yıllarda grev hakkının verilmesi/verilmemesi arasındaki kararsızlığını ve isteksizliğini sürdürmüştür; Çalışma Bakanı Samet Ağaoğlu 1953'te Meclis'te yaptığı konuşmada; "*Bugün için grev hakkını verecek vaziyette değiliz; o vaziyete gelmeye çalışıyoruz.*" (Makal, 2002: 267) demiştir.

1956'da DP Hükümeti'nin Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan ise, grev hakkını o güne kadar niçin tanıyamadıklarını ekonomik kaygılara dayandırarak izah etmeye çalışmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1956: 1128-1129):

(...) Grev hakkını şimdiye kadar niye realize etmedik? Grevi yapmak için evvela gelişmiş bir sanayie malik değiliz. Sanayimiz kundaktaki bebek idi. Sanayiye kundakta iken öldüremezdik.(...)"

Menderes Kabinesi'nin Samet Ağaoğlu'ndan sonraki Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmén, yıllar sonra partisi DP'nin bu konuda ihmalkar davrandığını itiraf etmiştir (Makal, 2002: 269):

"Evet, DP muhalefette iken işçiye grev hakkının verilmesini istemiş ama bu gerçekleşmemiştir. Bu bir ihmaldir. Bunu kabul ediyorum. Ben Samet Bey'den sonra Çalışma Bakanı oldum. Bu dönemde grev kanunu tasarısını hazırladım. O yıllarda işçi liderleri ziyaretime gelmişlerdi. Rahmetli Seyfi Demirsoy, Ziya Hepbir, Bahir Ersoy vardı. Bana 'grev hakkı ne zaman verilecek' diye sormuşlardı. Ben hazırlamış olduğum tasarımı masanın üzerine çıkardım. 'İşte grev hakkı' dedim. Sonra ekledim; 'bu tasarı kanunlaşır mı siz bunu nasıl kullanacaksınız? Grevdeki işçiyi nasıl besleyeceksiniz?' diye sordum. 'Bir hakkın verilmesi değil kullanılması önemlidir' dedim. Ben kendi hesabıma grev hakkını Bakanlar Kurulunda gündeme getirdim. Bazı arkadaşlar karşı çıktılar. 'Zamansızdır' dediler. 'Kalkınmakta olan bir ülkede, bu zamanda işçinin grevi, boş yere değer kaybı getirecektir.' Epey tartışıldı; sonra rahmetli Adnan Bey, 'Hayrettin bunu sen şimdi sakla, zamanı gelince görüşürüz' dedi. Bu hadise 1957'de oldu."

Erkmen'in yukarıdaki anlarından, yeni bir hakkın verilmesinde o dönemin gelenekselleşmiş Devlet anlayışına hakim olan "uygun zaman ve zemini" kollama mantığının hala sürdüğü anlaşılmaktadır.

Hükümet'in bu konudaki fikrinin hala değişmediği, Çalışma Bakanı Halük Şaman'ın 26.12.1959'da Bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmasında bir kez daha görülmektedir. Bakan Şaman, konuşmasında, Hükümeti'nin grev hakkının verilmemesindeki temel kaygılarından birinin "iktisadi bünye"ye verebileceği olumsuzluklar olduğunu vurgulamış; bu hakkın gelişigüzel, iyice tetkik edilmeden verilmesinin sakıncaları üzerinde durmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959: 1043):

"(...) Grev hakkını, memleketimizin içinde bulunduğu şartlara; bilhassa iktisadi bünyemizin kaydettiği gelişmelere göre tatbik mevkiine koymak zorundayız. Bu hususta bütün aklıselim sahibi müttefik olacaklarına inanıyorum. Biz grev hakkına giderken bir takım merhalelerden geçmemizi ve bastığımız yeri iyice kontrol ederek yürümemizi şart görüyoruz.

(...)Biz, iktisadi ve içtimai şartlarımız henüz oluşmakta olan bir cemiyet olmamız dolayısıyla grev işinde tatbik edilecek şartları dikkatle tespit etmeye mecburuz. Ekonomik, sosyal gelişmemizi grev namı altında rahnedar (zarara uğratma) etmemeliyiz, felce uğratmamalıyız."

Diğer taraftan, sendikalar cephesi, bu konuda birlik içinde hareket edemediği için bu hakkın elde edilmesinde yeterli çabayı gösterememiş; dolayısıyla ilgili mercileri lehte etkileyememiştir. Örneğin, 1954 Şubat'ında toplanan II. Çalışma Meclisi'ne katılan işçi temsilcileri, gündeme toplu iş sözleşmesi ve grev hakkının da alınması için girişimde bulunmuşlarsa da, gerek hükümet yetkilileri, gerekse işveren temsilcileri bu konunun görüşülmesine engel olmuş, hatta işveren temsilcileri girişimi fark edince salonu terk etmişlerdir. İşçi temsilcileri ise, Meclis'in dağılması için toplantıyı terk eden işçi temsilcilerini geri getirmeye aracı olmuşlardır (Ağralı, 1967: 57). Dolayısıyla, toplantı bitiminde yayınlanan II. Çalışma Meclisi I Numaralı Komisyon raporunda, sadece bir cümleyle "grev kanunu tasarısının bir an önce yasalaşması" temennisinde bulunulmakla (Baydere, 1966: 221) yetinilmiştir.

Netice itibarıyla, 1947-1950 arasında iktidar partisi CHP, 1950-1960 arası iktidar partisi DP, bu konuda içtenlikli davranmamış; samimi anlamda çaba sarf etmemişlerdir. Her iki parti de, eğer grev hakkının tanınmasında samimi olsalardı, işe önce mevcut "tahkim" sisteminin değiştirilmesi için girişimde (Makal, 2007: 287) bulunarak başlardı.

II-1961 ANAYASASI VE 275 SAYILI KANUN DÖNEMİ

A-ANAYASA'NIN GREV HAKKIYLA İLGİLİ 47. MADDESİNİN GÖRÜŞME TUTANAKLARI

1961 Anayasası, 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanarak 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunulmuştur. 1961 Anayasası'nın temel özelliklerinden biri, temel hak ve özgürlükleri, keza sosyal ve iktisadi hakları güvence altına alan, sosyal devlet ilkesini benimseyen çağdaş nitelikli bir Anayasa olmasıdır. 1961 Anayasası'nın söz konusu özellikleri kazanmasında, kuşkusuz Kurucu Meclis kompozisyonunun payı büyüktür. Başka bir ifadeyle, Yeni Anayasa'nın hazırlanışında asker ve bürokratların yanı sıra kuşkusuz sivil aydınların (Dereli, 1975: 334) da önemli rolleri olmuştur.

Diğer taraftan, askerî müdahaleler sonrasındaki dönemler, genel olarak bazı özgürlük ve hakların kısıtlandığı olağanüstü dönemler olmasına rağmen, 27 Mayıs Müdahalesi'nden sonraki olağanüstü dönem bu olumsuzlukları taşımamıştır. Nitekim, hazırlanan 1961 Anayasası'nda o güne kadar kısıtlı ya da hiç verilmemiş bazı temel hak ve özgürlükler yer almış; sendikal hareket kesintiye uğramadan devam etmiştir. Daha önemlisi, bir önceki dönemde Türk işçisine verilmesi yılan hikayesine dönen grevli toplu pazarlık hakkı bu dönemde anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.

Gerek Anayasa görüşmelerinde, gerekse 1963'te Sendikacılık ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanun Tasarıları görüşmelerindeki tutanaklar incelendiğinde, konuşmacıların son derece yapıcı ve özgürlükçü bir yaklaşımlerle görülmektedir. Bu bağlamda, Anayasa Komisyonu'ndan Kurucu Meclis'e gelen tasarıda grev hakkını düzenleyen madde aleyhine söz isteyen olmamış; konuşmacılar, tasarıya ya lehinde ya da madde metni üzerine ilave edici, maddeyi anayasa mantığına uygun hale getirici mantıkla konuşmuşlardır.

Anayasa Komisyon'undan Kurucu Meclis'e gelen tasarıya "Toplu sözleşme ve grev hakkı" başlıklı 47. (*) madde metni:

"İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.

Grev hakkının kullanılması ve istisnaları kanunla düzenlenir."

47. Madde gerekçesi (Öztürk, 1966: 2053):

* Bu madde Komisyon Raporunda 46. madde olarak düzenlenmiş; Kurucu Meclis görüşmeleri sonrasında 47. madde olarak Anayasa'da yer almıştır.

"İşçilerin toplu sözleşme hakkı, bilhassa memleketimizde uzun zaman münakaşa konusu olduğundan, bu hakkın Anayasa ile tanınması uygun düşmektedir. Grev hakkı ise, artık Anayasalara giren sosyal ve iktisadi hak olarak genel surette kabul edilmektedir. Memleketimizde de gerek siyasi partiler, gerek basın ve ilim muhiti, grev hakkını prensip itibarıyla demokratik nizamın zaruri kıldığı bir hak olarak tanımaktadır. Bu hakkın siyasi maksatlarla kullanılabilmesi ihtimalinin yarattığı endişeleri mübalağa etmemek gerekir. Esasen, tasarıda yer alan 'işverenlerle olan münasebetlerinde iktisadi ve sosyal durumlarını korumak ve ya düzeltmek maksadıyla' kaydı, siyasi grevlerin caiz olmadığını göstermektedir.

Grev hakkı, bilhassa memleketimiz gibi ona tamamen yabancı olan toplumlarda ancak bazı kayıt ve şartlarda kabul edilebileceğinden, ikinci fıkra bu hakkın düzenlenmesini ve istisnalarını kanuna bırakmıştır.

Lokavt hakkı da, mahiyetinden doğan farklılıklar hariç, grev hakkına muvazi olarak kanunla düzenlenecektir. Ancak, bunun bir insan hakkı olarak Anayasada zikredilmesi için sebep yoktur. Nitekim, diğer Anayasalarda da durum aynıdır."

Maddenin gerekçesinde de görüldüğü üzere, anayasa koyucu, grev hakkının demokratik ülkelerde sosyal ve iktisadi bir hak olarak anayasalara girip güvence altına alındığını, grev hakkının demokratik nizamın zaruri kıldığı bir hak olduğunu, keza bu hakkın bir önceki dönemde verilmesinde duyulan endişeye artık mahal kalmadığını belirtmiştir.

Maddenin görüşülmesinde Bahir Ersoy, İsmail İnan, Feridun Şakir Ögünç gibi çoğunluğu sendikacı olan 6 üye söz istemiş; madde üzerinde konuşmak üzere ilk sözü Bahir Ersoy almıştır (Öztürk, 1966: 2054-2055):

"(...). Sırası gelmişken sendikalarımız için grev hakkı nedir? Bunu yüksek heyetinizin huzurunda Türk efkârı umumiyesine, dolayısıyla dünyaya duyurmak faydalıdır.

Türk sendikaları, Türk işçileri, grevi herşeyi halleden sihirli bir deynek, efsanevi bir kudret kabul etmezler. Biz grevi bu zaviyeden mütalaa ediyoruz. Daha açık bir deyimle, biz grevi Lenin'in anlattığı manada iktidarları devirmek için bir işçi eğitim ekolü veya üniversitesi olarak telakki etmiyoruz. Bu telakkiyi de şiddetle reddediyoruz. Bizce grev, sulhu tersin eden bir faktör, bir kuvvettir. İktisadi manada işçi ve işveren münasebetlerini tanzim eden sosyal bir mesele olarak kabul ediyoruz. Bunun Anayasada yer alması bizleri sevindirmiştir.

Biz tahripkar sınıf mücadelesini asla düşünmüyoruz. Türkiye'de böyle kayıtlar olmadığı gibi, inanıyor ve kalıbımızı basıyoruz ki, istikbalde de say (emek) ile sermayenin mücadelesi olmayacaktır."

Bahir Ersoy, işçi sendikası lideri olarak Batı'daki gibi Türkiye'de çatışmacı sınıf mücadelesinin olmayacağını vurguladıktan sonra konuşmasının son kısmında bir noktaya daha dikkat çekmiş; maddenin ikinci fıkrasındaki "*Grev hakkının kullanılması ve istisnaları kanunla düzenlenir.*" ifadesindeki "istisnalar" sözcüğünü sert bulmuş; bu sözcükten sonra gelmek üzere "demokratik esaslara göre" ifadesinin fıkraya eklenmesini istemiştir:

"İkinci fıkradaki 'istisnalar' kelimesi anlam itibarıyla biraz sert ve cümlede oturtulduğu yer itibarıyla bağlayıcıdır. Bunu düşünerek komisyonun da bize iş-tirak edeceğine inanıp bir takrir vermiş bulunuyoruz. Takririmizde 'Grev hakkının kullanılması, istisnaları demokratik esaslara göre kanunla düzenlenir' şeklindedir."

Ömer Sami Coşar ise, grev hakkı meselesinin yılan hikayesine döndüğünden bahisle; 1947-1960 arası dönemin iktidar ve muhalefet partilerinin bu konudaki çelişkili tutumlarını ve sığındıkları mantığı eleştirmiştir (Öztürk, 1966: 2055):

"Demokrasi mücadelesinin yapıldığı on altı yıldan beri biz bu grev hakkından bahsedildiğini duyduk. Muhalefet yapanların, muhalefet devirlerinde dört elle sarıldıkları, müdafaasını yaptıkları bu hakkı iktidara gelir gelmez nasıl terk ettiklerini gördük.

(...).Grevlerin milli ekonomiyi, milli bünyeyi sarstığı belirtilir. Eğer böyle olmuş olsaydı, bu kadar geniş grev hareketlerine sahne olan Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya gibi memleketlerin; grevi yasak etmiş memleketlerin gerisinde kalmış olmaları icap etmez mi idi?

Grev deyince, hemen milli ekonomiyi, iktisadi bünyeyi sarmaya matuf bir komplo akla gelmesin. Vazgeçilsin bundan."

Sendika liderlerinden Feridun Şakir Ögünç söz almış; Bahir Ersoy'un işaret ettiği "istisnalar" kelimesiyle ilgili sınırsız bir grev hakkını kastetmediklerini belirterek sorumlu bir mantıkla konuşmuştur (Öztürk, 1966: 2058):

"Grev kullanımının memleketimizin gerçekleri ve milli menfaatlerimiz nazarı itibara alınmak suretiyle başıboş bırakılmaması keyfiyeti halisane olarak sayanı kabuldür. Ancak (istisnalar) gibi gayet afaki ve elastiki bir terimin gelecek iktidarlar tarafından her zaman için istismar edilmesi tehlikesinin de mevcudiyeti gerek Anayasa Komisyonumuzun gerekse Yüksek Meclis üyelerimizin taktirlerinden vareste değildir kanaatindeyim."

Seyfi Öztürk ise, grev hakkıyla ilgili 1960 öncesi yöneticilerinin bilinçaltındaki olumsuz önyargı ve kaygılarına yer olmadığını, vatansever Türk işçisinin bu hakkı yıkıcı amaçla kullanmayacağını vurgulamıştır (Öztürk, 1966: 2059):

"Türk işçisi milli menfaatlerin bekçisi olduğuna göre, Anayasa ile tanınan bu hakkı, hiçbir zaman milli menfaatlere aykırı bir istikamette istismar etmeyecek, bilakis milli menfaatlere uygun şekilde hareket etmeyi kendisi için bir vatan vazifesi sayacaktır."

Dündar Soyer, konuşmasında bir adım daha ileri giderek Komisyon'a, grev hakkının memurlara da şamil kılınmasının mümkün olup olmayacağını sormuştur (Öztürk, 1966: 2061):

"Bendeniz iki noktaya temas etmek istiyorum. 46. maddenin birinci fıkrasında "işçiler" tabiri, tahdit edici bir hüviyet kazanıyor. Acaba Komisyon, bu "işçiler" tabiri yerine 45. maddedeki "çalışanlar" tabirini koymakta fayda bulurlar mı?"

Komisyon sözcüsü Muammer Aksoy söz alarak; grev hakkının verilmesinin bilinç altında yer eden kaygıların artık yersiz, Türk işçisinin sağduyulu ve yurtsever olduğunu belirtmiştir (Öztürk, 1966: 2063-2064):

"(...). Grev hakkının tanınması başkadır, kötüye kullanılması başkadır. Grev hakkını tanımak, her gün grev yapılmasını istemek anlamına gelmez. Grev hakkı bir vasıttır. Vasıtanın gayesi hakkaniyete uygun ücret temin etmek, kolektif mukaveleleri mümkün kılabilmeştir. Grev, işçinin en son başvuracağı, en son başvurması gereken bir yoldur. İşçilerimizin sağduyusuna ve yurtseverliğine inanmak zorundayız."

B-TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ GREV VE LOKAVT KANUN TASARISININ TÜRÜ ÜZERİNDEKİ GÖRÜŞME TUTANAKLARI

Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanun Tasarısının tümü üzerinde TBMM'de yapılan görüşmelerde milletvekilleri, grupları adına görüşlerini belirtmişlerdir.

Adalet Partisi (AP) Grubu adına konuşan sendika kökenli milletvekili Saim Kaykan, vehme kapılıp Türk işçisine verilmesinde kaygı duyulan bu hakkın artık verilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1963: 384):

"(...). Ve inanıyoruz ki, Türk işçisi bu hakları memleket realitelerini ve milletimizin yüksek menfaatlerini mesuliyet şuuru içerisinde müdrük olarak kullanacaktır. (...) Bu hakların kendisine verilmesi için meşruiyet hudutları içerisinde Türklüğe has vakar, sabır ve sükun içinde neticeyi beklemek centilmenliğini gösteren Türk işçisinin bu şurlu davranışını değerlendirmek zorundayız."

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adına Cevat Odyakmaz konuşmasında grevin tahripkar yönüyle sendika liderlerinin şahsiyetleri, kültürleri, vatanseverlikleri arasında ilişki kurarak söz konusu nitelikleri taşıyan sorumlu sendikacıların görev aldığı örgütlerde bu hakkın kötüye kullanılmasının mümkün olmayacağını belirtmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1963: 388-389):

"Tabiri caiz olursa sendika bir ağaç, grev onun meyvesidir. Bu meyvenin aşısı da liderlerdir. En iyi organizasyona sahip bir sendika, kötü niyetli liderler elinde zehirli meyveler vermeye namzettir. Bu itibarla sendika liderlerinin şahsiyetleri, kültürleri, karakterleri üzerinde hassasiyetle durulmak iktiza eder. Bu hassasiyeti gösterirken, parti mülahazalarını, politik gayelerini bir tarafa bırakıp doğrudan doğruya objektif kıstasların nazara alınması ve sendikacılığa hasis parti menfaatlerine katılmaksızın sağlam karakterli vatansever liderlerinin iş başına geçmelerinin temini tek çıkar yoldur."

CHP adına Mehmet Sağlam konuşmasında, 1947'den beri yasa koyucunun grev hakkının verilmesinin toplumsal kargaşaya neden olabileceği, çalışma barışını bozacağı kaygısının Devlet'in hukuk kurallarının işlerliği karşısında yersiz olduğunu savunmuştur (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1963: 390):

"Devlet bir nizam fikrini ifade eder. Bu nizam fikrinde, Devlet kanunlarla tanıdığı hakları koruduğu müddetçe itibarlıdır, kudretlidir. Grev hakkını tanırsen onun gayelerini aşmasını önleyemeyecek bir devletin hükümlerlik haklarının da gölgeleneceğini iddia etmek bu konuda fazla ileri gitmiş olmak sayılmamalıdır. Zordur, tehlikelidir, korkuludur diye bir hakkı teslim edemeyen bir devletin itibarı da aynı ölçüde şüpheli celbeder."

Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ise, yaptığı konuşmada, işçilerin Batı ülkelerinde grevli toplu pazarlık hakkını ancak uzun ve kanlı mücadele vererek aldığını hatırlatmış; kendilerinin bu hakkı, kavgasız gürültüsüz Türk işçisine sunulacağını dile getirmiştir. Ecevit, konuşmasını sürdürerek, önceki yasama dönemlerinde bu hakkın verilmesiyle ilgili kaygı ve vehimlere kendilerinin asla kapılmadıklarını ifade etmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1963: 395-396):

" (...). Bizim birçok hususlarda kendimize örnek tuttuğumuz ileri Batı demokrasilerinin hemen hepsinde, bu kanunla Türk işçisine tanımak üzere bulunduğumuz haklar, ancak uzun ve kanlı mücadeleler sonunda elde edilebilmiştir. Bu mücadelelerin toplum bünyesinde meydana getirmiş olduğu yaralar, toplumu bölen sınıf ayrılığı şuuru, Batı ülkelerinin birçoğunda hala onarılamamıştır. Bu bakımdan, Yüksek Heyetinizin, şu birkaç gün içinde tanımak suretiyle toplum ve tarihe büyük bir hizmette bulunmuş olacağınız şüphesizdir.(...)"

Muhterem arkadaşlarım, bu kanun tasarısının hazırlanmasında asla kaygılı ve kuruntulu bir davranış benimsenmemiştir. 'Bu hakkı yeni tanıyoruz, onun için ihtiyatlı olmalıyız, Batı ülkelerinin uzun mücadelelerinden sonra tanıdığı hakları kemaliyle tanımamalıyız' düşüncesi, 'Türk işçisi henüz bu hakları kullanacak seviyede değildir' düşüncesi veya 'biz henüz bu hakları kaldıracak kadar gelişmedik' düşüncesi Hükümet'e de Komisyon'a da asla hakim olmamıştır."

SONUÇ

1946 tarih 4919 sayılı Kanun'la yürürlükteki 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesinin H bendinde değişiklik yapılmış; işçilerin örgütlenmesini yasal olarak engelleyen "Sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz" ifadesi kaldırılmıştır. Cemiyetler Kanundaki söz konusu ifade kaldırılır kaldırılmaz Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi (TSEKP) öncülüğünde çok sayıda sendika kurulması Hükümet'i kuşkulandırmış; dolayısıyla kurulacak sendikalara yasal dayanak oluşturmak üzere alele acele kanun tasarısı hazırlanarak TBMM'ye sunulmuştur. Türk yasa koyucu, hazırladıkları tasarıda; çalışma hayatı literatürümüze "46 Sendikacılığı" olarak geçen doktriner örgütlenmelere bir daha imkan tanımamak amacıyla sendikalara öncelikle geniş kapsamlı siyaset yasağı getirmiştir. Yasa koyucu, aynı Tasarı'da ikinci bir konuya daha özel itina göstermiş; "grev hakkına" da yer vermemiştir. Tasarıyı hazırlayan iktidar partisi CHP, Sendikalar Kanun Tasarısı'nda ve Meclis görüşmelerinde grev hakkına yer vermeyişlerini üç gerekçeye dayandırmıştır:

a) Devletçi bir rejimin var olduğu ülkede işçilerin hakkını korumak için grev hakkına ihtiyaç duyulmayacağı,

Nitekim bu düşünce, bazı milletvekillerinin ve dönemin Çalışma Bakanı Sadi İrmak'ın TBMM'deki konuşmalarından anlaşılmaktadır: "*Memleketimizde liberal bir rejim takip etseydik, bu rejimin tabii haklarını tanımamız icap ederdi. (...) Fakat biz, devletçi bir rejime sahibiz. Devlet, burada sınıflar arasında çıkan ihtilaflarda hakem olmayı kabul etmiş bulunuyor.*"

b) Sanayi Devrimi sonrası Batılı ülkelerde görülen kanlı işçi eylemlerinin Türkiye'de de yaşanabilme kaygısı,

Meclis tutanaklarında bu konunun sıklıkla dile getirildiği görülmektedir. CHP özellikle, grev hakkıyla, komünist rejim arasında ilişki kurmaya çalışmış; grevi Bolşevizm'in silahı gibi göstererek sendikal örgütlere bu hakkın verilmesini "millilik", ve "vatanseverlik" bağlamında değerlendirilmesini istemiştir.

c) Sanayileşme hamlesi daha yeni başlamış bir ülkede grev hakkının verilmesinin iktisadi açıdan sakıncalarının olduğu,

1946 başlarında kurulup TBMM'de temsil edilen DP ise, muhalefetteyken bu hakkın verilmesi lehinde ısrarcı olmuş; Fuat Köprülü gibi pek çok sözcüsü "*İşçiler grev hakkı tanınmadıkça demokratik manada sendika ve amele hürriyetinin mevcut olduğu asla iddia edilemez.*" şeklinde olumlu tavır sergilemişlerdir. Ne var ki, DP iktidar olduktan sonra, muhalefet döneminde ısrarla savunduğu grev hakkının verilebilmesi için şartların olgunlaşması gerekçesine sığınmış; kısacası bu konuda samimi davranmamıştır.

Aynı şekilde, Demokrat Parti de, iktidardayken, grev hakkının verilip verilmemesinde CHP'nin iktidar döneminde taşıdığı yukarıda yer alan üç kaygıyı tekrarlamış; bu üç gerekçeye sığınmıştır.

Grev hakkıyla ilgili 1947-1960 arasını kapsayan yasakçı dönemde; siyasi partilerin bu konuda sergiledikleri tutarsız davranışları, Türk sendikacılığını daha kuruluş yıllarında, "grev hakkını isteyen sendikalar", "grev hakkını istemeyen sendikalar" şeklinde siyaseten ikiye bölmüştür. Böyle bir bölünmüşlük, kuşkusuz demokratik bir hakkın alınmasında sendikaların birlikte hareket etme kabiliyetini ortadan kaldırmıştır. Başka bir ifadeyle, sendikalar, bu dönemde, birlik halinde olabilselerdi, meşruiyet çizgisinde kalmak koşuluyla düzenleyecekleri baskı grubu işlevli eylemlerle Hükümet'i bu konuda yasal düzenleme yapmaya zorlayabilirlerdi.

Sonuçta, 1947'de CHP iktidardayken partisinin devletçi ve halkçı politikaları nedeniyle grev hakkına gerek duyulmayacağını savunmuştur. DP ise, muhalefetteyken demokrasinin, ekonomik ve sosyal hakların bir gereği olarak tanımladığı grev hakkını, iktidara geldikten sonra ülkenin iktisadi yapısını olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle adeta savsaklamıştır.

Grev hakkıyla ilgili yol haritasının dönüm noktasına kuşkusuz 1961 Anayasası'yla gelinmiştir. Makalede bahsedildiği üzere, işçilere grev hakkının verilip dönüm noktasına gelmesinde; temel hak ve özgürlükleri, keza sosyal ve iktisadi hakları güvence altına alan çağdaş nitelikli 1961 Anayasası'nın söz konusu özellikleri önemli rol oynamıştır.

Ayrıca, grev hakkıyla ilgili gerek yasakçı, gerekse serbesti döneminde dikati çeken bir başka husus, işçi kesiminin, Toker Dereli'nin ifadesiyle "rıza yönelerek" herşeyi, Türk kültürünün değerler skalasında tepe noktasında yer alan "Devlet"den bekleme geleneğinin sürdürülmesidir. Nitekim, Türk işçisi, 1961 Anayasası hazırlanırken kendilerine grev hakkının verilmesi için ne geniş kapsamlı miting, ne de gösteri yaparak istemde bulunmuştur. Başka

bir ifadeyle, anayasa koyucunun, 1961'de bu hakkı anayasal güvenceye alırken, işçi kesiminin zorlaması ya da ısrarlı isteklerinin tesiriyle değil; çağdaş demokrasilerde bu hakkın iktisadi ve sosyal haklar arasında öncelikli bir hak olduğuna inandığı için verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Ağralı, S. (1967). Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı, Son Telgraf Matbaası, İstanbul.

Baydere, F. (1966). "İş Mevzuatına Tesirleri Bakımından Çalışma Meclisleri", Sosyal Siyaset Konferansları, XII. Kitap, İstanbul.

Cumhuriyet Gazetesi, 31 Ocak 1950, Ankara.

Dereli, T. (1975). Aydınlar Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Fındıkoğlu, Z. F. (1951). "İzmir'de İşçi Sendikaları Hakkında Sosyolojik Bazı Müşahedeler", Sosyal Siyaset Konferansları, V. Kitap, İstanbul.

Gülmez, M. (1995). Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1909-1961), Öteki Yayınevi, Ankara.

Güngör, F. (1994). "1946-1960 Döneminde Türkiye'de Sendikacılık", Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Güzel Ş. (1988). "1946 ve Sonrasında Türkiye'de Grev Tartışması", Toplum ve Bilim, Kış 1988, İstanbul.

Irmak, S. (1956). "Memleketimizin Çalışma Meseleleri", Sosyal Siyaset Konferansları, VIII. Kitap, İstanbul.

Makal, A. (2002). Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1946-1963, İmge Kitabevi, Ankara.

..... (2007). Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İletişim Yayınları, İstanbul.

Meclis Tutanak Dergisi (1956). Dönem X, Toplantı 2, C. 10, 28.2. 1956.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1963). Yetmişbeşinci Birleşim, 18.4.1963 Dönem:I, C. 16, Toplantı: 2.

Öztürk, K. (1966). İzahlı, Gerekçeli, Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları İle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Sülker, K. (1976). Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler, Gözlem Yayınları, İstanbul.

TBMM Tutanak Dergisi (1947). Dönem VIII, C. 4, 47. Birleşim, 20.2. 1947.

TBMM Zabıt Ceridesi (1959). Dönem XI, İçtima: 2, Cilt: 7, 46. Birleşim, 26.2.1959.

Ülke Gazetesi, 11 Şubat 1950, Sivas.

Ülke Gazetesi, 17 Şubat 1950 Sivas.

ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN MOTİVASYONA ETKİSİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bora Yenihan¹

ÖZET

Örgüt kültürü uzun yıllardır üzerinde durulan ve çeşitli değişkenlerle ilişkisi araştırılan bir kavramdır. Motivasyon bu değişkenlerden birisi olmakla birlikte hem organizasyonların başarısı hem de üyelerinin bireysel başarıları için ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin benimsedikleri örgüt kültürü ve motivasyonları arasındaki ilişki nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin kurumun fiziksel şartlarından dolayı örgüt kültürünü tam olarak benimseyemedikleri ve bu durumun da motivasyonlarını olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu durumda, okulun yeni bir kampüse taşınmasından kaynaklı fiziksel sorunlar, ulaşım sorunları, barınma sorunları, yeterli düzeyde sosyal ve kültürel imkanların olmaması ile akademik düzeyde yeterli aktivitelerin olmaması ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Motivasyon, Üniversite, Üniversite Öğrencileri

¹ Arş. Gör., Dr., Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (borayenihan@sakarya.edu.tr)

THE EFFECT OF ORGANIZATION CULTURE ON THE MOTIVATION: A QUALITATIVE STUDY ON THE UNIVERSITY STUDENTS

Bora Yenihan

ABSTRACT

Organization culture is a concept, with which relationship has been researched with several variables and placed emphasize on for years. Motivation is one of these variables and stands out for both individual success of the members and the organizations. In this study, the relationship between the motivation and organization culture adopted by the students of the Faculty of Economic and Administrative Sciences of the Kırklareli University has been analyzed with the method of semi-structured interview, which is one of the qualitative research methods. It has been observed that students have not fully adopted the organization culture due to the physical conditions of the institution and thus badly affecting their motivations. In this sense, physical problems arising from the moving of the university to a new campus, transportation problems, accommodation problems, insufficient level of social and cultural facilities and insufficient number of activities at academic level have stood out.

Keywords: Organization Culture, Motivation, University, University Students

GİRİŞ

Günümüzde organizasyonların başarıları ile üyelerinin kendilerini kurumlarının bir parçası olarak görmeleri arasında önemli bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle insan kaynakları yönetiminin bir çalışma alanı olarak öneminin artması ile son yıllarda bu konu üzerine çeşitli disiplinler tarafından yapılan çalışmalar bunu göstermektedir. Üyelerinin memnuniyet seviyelerini yüksek tutan organizasyonların başarıya giden yolda avantaj sağladığı, hem kurumsal başarılarının hem de üyelerinin bireysel başarılarının arttığı söylenebilir. Organizasyonlar başarılı üyelerini kaybetmemek, diğer üyelerinin de başarı seviyelerini yükseltmek için çeşitli yollar aramaktadırlar. Örgüt kültürü de bu yolların önemli bir örneğidir.

Organizasyonların geliştirdiği örgüt kültürü ve bu örgüt kültürünün üyeler tarafından benimsenmesi, hem kurumsal anlamda organizasyonun hem de bireysel anlamda üyelerinin motivasyon düzeylerini yükseltmekte ve bu sayede bir bütünlük sağlanmaktadır. Örgüt kültürünü benimsemiş üyelerin aidiyet duygularının artması motivasyonlarını da olumlu yönde etkileyebilecektir.

Bu çalışmada Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin örgüt kültürünü benimseme seviyeleri ile okullarına ve derslerine karşı motivasyonları arasındaki ilişki, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile incelenerek sonuçlara varılmaya çalışılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Gündelik yaşamda çok sık kullanılmasına rağmen tanımlanması konusunda farklılıklar bulunan kültür kavramı için Örcü ve Ayhan (2001: 87) "*kişilerin veya toplumların inanç, gelenek, düşünce yapısı ve sistemleri, alışkanlıkları gibi düşünsel veya ruhi durumlarından meydana gelen özelliklerinin bütünüdür*" tanımını yapmaktadır. Geniş bir bakış açısı ile alındığında toplumun içinde bulunduğu sosyal alan ve yaşam şartları kültürü oluşturmaktadır (Erdem ve Diğ., 2010: 74).

Örgüt ise kavram olarak, işbölümü dahilinde, bir otorite altında ve sorumluluk hiyerarşisine bağlı biçimde, ortak amaç ve hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için insanların bir araya gelerek organize olmasıdır (Kök ve Özcan, 2012: 114). Örgütler için kültür, organizasyonun işleyişini ve yapılan işlerin sonuçlarını etkileyerek ortak bir paydada buluşmayı sağlayan inançların, değerlerin ve düşüncelerin tamamıdır denilebilir (Köse ve Diğ., 2001: 220-221).

Örgüt kültürü kavramının, literatür incelendiğinde birbirine yakın olmakla beraber farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Ataman (2002: 519) örgüt kültürünü "*çalışanların hal, hareket ve tavırları ile organizasyonun genel durumuna yön veren, çeşitli sembollerle öğrenilmesi mümkün olan, değişebilme gücüne sahip, çalışanlar arasında aktarılabilen kural ve kaidelerle birlikte düşüncelerden oluşan bir sistem bütünüdür*" şeklinde tanımlamaktadır. Eren ise (2001: 140) örgüt kültürü için "*düzenli olarak görülen, tekrarlanan ve ortaya çıkan davranışsal kalıplardır*" ifadesini kullanmaktadır. Örgüt kültürü, bir örgütü diğer bir örgütten ayıran temel özelliklerden bir tanesidir (Gülova ve Demirsoy, 2012: 51).

Köken olarak Latince'den "moteve" kökünden türetilmiş olan motivasyon, kelime anlamı olarak, insanları harekete geçirerek bu hareketlerine yön veren düşünce, inanç, korku umut gibi duygular şeklinde tanımlanmaktadır (Örücü ve Kanbur, 2008: 86). İnsanların edindikleri bilgi, beceri ve düşüncelerine etki eden motivasyonun yaratıcılığı ön plana çıkardığı bilinmektedir (Gündoğan, 2012: 151). Motivasyonun temelinde üç faktör bulunmaktadır. Bu faktörler; insanları belirli bir davranışa yönlendirme, bu davranışı sürdürme ve bu davranıştan kaynaklı olarak mutluluk hissi vermedir (Tutar ve Diğ., 2006: 151).

Motivasyona yönelik olarak teoriler literatür de kapsam kuramları ve içerik kuramları olarak ikiye ayrılmaktadır. Kapsam kuramları insan ihtiyaçlarının doğası ve insanları motive eden faktörlerle ilgilidir. Kapsam kuramları şu şekilde sıralanmaktadır (Alayoğlu ve Doğan, 2015: 4):

1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi.
2. McClelland'ın Başarı Güdüsü Kuramı.
3. Herzberg'in Çift Faktör Kuramı.
4. Fromm'un İhtiyaçlar kuramı.
5. Özerklik Kuramı.

Kapsam kuramlarından farklı olarak içerik kuramları, insanların hangi amaçlar için motive oldukları ve nasıl motivasyon sağladıkları soruları üzerinden hareket eder. İçerik kuramlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Alayoğlu ve Doğan, 2015: 4):

1. Porter-Lawler Beklenti Kuramı.
2. Adams'ın Hakkaniyet Kuramı.
3. Vroom'un Bekleyiş Kuramı.
4. Hedef Belirleme Kuramı.
5. İş Özerklikleri Kuramı.
6. Hunter'in İç ve Dış Motivasyon Kuramı.

7. Koşullandırma Kuramı.

Örgüt kültürü, biçim ve içeriği hangi yönde olursa olsun motivasyonu belirleyen önemli bir unsurdur. Bir organizasyon içinde yer alan bireylerden hakim kültüre sahip olanların motivasyonu, hakim kültüre daha az sahip olan bireylerden daha yüksektir (Kavi, 2007: 127). Patterson ve arkadaşlarına göre (2004: 198) örgüt kültürü sağladığı örgüt iklimi yoluyla, çalışanlar için daha sağlıklı bir çalışma alanı ortaya koyarak motivasyonlarını ve buna bağlı olarak da performansları ile üretkenliklerini arttırmaktadır.

Organizasyon içindeki örgütsel ve yönetsel etkinliğin artması ile güçlenen örgüt kültürü, organizasyon içinde yer alan bireylerin motive edilmesinde önemli bir unsur olacaktır (Jones, 1998: 177). Örgüt kültürü olduğu andan itibaren, organizasyon üyeleri için bir rehber, davranışların oluşması için bir yol gösterici olacağı gibi aynı zamanda motivasyon kaynağı görevi de görür (Hasanoğlu, 2004: 53).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Üniversite öğrencilerinin yaşadığı örgüt kültüründen kaynaklı ve motivasyon problemlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada literatür taraması sonucunda örgüt kültürü ve motivasyon kavramları açıklanarak aralarındaki ilişkiye değinilmeye çalışılmıştır. Daha sonra çalışmanın kapsamı çerçevesinde evren belirlenerek örneklem seçilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın kısıtları belirlenmiş ve evren olarak Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri seçilmiştir. Resmi veriler ve kayıtlar sonucunda evreni tam olarak belirlemek mümkün olmuştur. Örneklem seçimi, olasılığa dayalı yöntemlerden birisi olan, basit tesadüfi örneklem yöntemi ile yapılmıştır. Altunışık ve arkadaşları (2004: 130) basit tesadüfi örneklem yöntemini "*evren içerisindeki bütün elemanların eşit ve birbirinden bağımsız biçimde seçilme şansı*" biçiminde tanımlamaktadırlar. Ancak örneklem seçilirken daha sağlıklı araştırma sonuçları elde edilebilmesi için eşit dağılıma dikkat edilmiş ve her bölümden eşit sayıda öğrenci seçilirken cinsiyet sayılarında, birinci ve ikinci öğretim seçimlerinde de eşit rakamlar tercih edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda evren 2458 kişi olarak belirlenmiş ve eşit dağılım olacak şekilde toplam 40 öğrenci ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin kimlik bilgileri gizli tutularak "M" harfi ile adlandırılmışlardır. Katılımcıların frekans dağılımı Tablo 1. de gösterilmiştir.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Öğrencilerin Frekans Dağılımları

Bölüm	Kız	Erkek	I. Öğr.	II. Öğr.	Toplam
Çal. Eko. ve End. İliş.	4	4	4	4	8
Uluslararası İlişkiler	4	4	4	4	8
İktisat	4	4	4	4	8
İşletme	4	4	4	4	8
Kamu Yönetimi	4	4	4	4	8
Toplam	20	20	20	20	40

Çalışmada veri toplama tekniği olarak mülakat/görüşme yöntemi kullanılmıştır. Sosyal bilimler üzerine yapılan araştırmalarda çok sık şekilde tercih edilen mülakat/görüşme yönteminde öncelikli hedef, çalışmaya katılan bütün deneklerden elde edilen verileri birbirleri ile karşılaştırarak hem farklılıkları ortaya çıkarmak hem de ortak yönleri tespit etmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 22). Yüz yüze görüşme yapılan öğrencilere daha önceden hazırlanmış soru seti üzerinden açık uçlu sorular yöneltilerek cevapları kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler esnasında katılımcıların da bilgisi dahilinde ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Görüşmecilerin sorulara verdiği cevaplar daha sonra incelenmiş ve ifadeler kodlanmıştır. Bu kodlamalar üzerinden "içerik analizi" yapılarak sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Temel anlamda içerik analizi, kavramlar arasındaki ilişkileri irdeleyerek, yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen ham verileri açıklamayı hedefler. İçerik analizinde, birbirine yakın ifadeler, belirlenen kavram ve temalar çerçevesinde açıklanmaya çalışılır (Krippendorff, 2004: 18, Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227).

2.1. Araştırmanın Bulguları

Tablo 2. Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Örgüt Kültüründen Kaynaklı Motivasyon Sorun Alanları

Sorun alanları	N	%
Kırklareli Üniversitesi'nin yeni kampüsünden kaynaklı fiziksel sorunlar	40	100
Ulaşımından kaynaklı sorunlar	32	80
Üniversite içerisinde öğrencilere yönelik yeterli aktivite olmaması	25	62,5
Akademik etkinliklere yeterince katılmama	21	52,5
Barınma	16	40

Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin incelenerek analiz edilmesiyle, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin örgüt kültüründen kaynaklı olarak yaşadıkları motivasyon problemlerinde; Kırklareli Üniversitesi'nin yeni kampüsünden kaynaklı fiziksel sorunlar, ulaşımından kaynaklı sorunlar, üniversite içerisinde öğrencilere yönelik

yeterli aktivite olmaması, akademik etkinliklere yeterince katılamama ve barınma sorun alanları ön plana çıkmıştır.

2.2. Kırklareli Üniversitesi'nin Yeni Kampüsünden Kaynaklı Fiziksel Sorunlar

Görüşme yapılan üniversite öğrencilerinin yeni kampüsten kaynaklı fiziksel problemler olarak ifade ettikleri sorun alanı altında bulunan problemler sırasıyla; kaloriferlerin çalışmaması ve sınıfların soğuk olması, kampüs alanı içerisinde yeterli tesis bulunmaması, kütüphanelerinin olmaması, kampüs içinde veya yakınında öğrenci yurdu olmaması, fakülte de yeterli teknolojik imkanların olmaması şeklindedir. Katılımcıların tamamı Kırklareli Üniversitesi'nin yeni kampüsünden kaynaklı olarak motivasyonlarını düşüren çeşitli sıkıntılara vurgu yapmışlardır. Bu sorun alanı çerçevesinde bazı öğrencilerin ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 3. Kırklareli Üniversitesi'nin Yeni Kampüsünden Kaynaklı Fiziksel Sorunlarla İlgili Mülakat Verilerinden Örnekler

M1	"Kabul ediyorum yeni bir okul, yeni bir kampüs ve yeni bir bina. Ama burası sonbahar aylarından itibaren gerçekten çok soğuk olmaya başlayan bir şehir. Neredeyse Kasım ayı bitecek hala kaloriferler yanmıyor ve buz gibi sınıflarda eğitim görüyoruz. Bizim bir şeyler öğrenebilmemiz için öncelikle fiziksel şartlarımızın iyi olması gerekiyor. Bir insan hem üşüyüp hem derslere nasıl motive olabilir ki?"
M8	"Bu kalorifer konusunu hocalarımızla da konuştuk. Fakat onlarında yapacak bir şeyi yok. Hocalarında odalarındaki kaloriferler yanmıyor. Birçoğunun klimaları da çalışmıyor. Eğer ortam gereğinden fazla soğuk veya sıcak olursa ne anlatan motive olabilir derslere ne de dinleyen."
M11	"Açıkçası hayal ettiğim üniversite bu değildi. Yeşil ve alt yapısı tamamlanmış, derslerden çıktığım da kampüs alanı içerisinde zaman geçirebileceğim bir okul hayal etmişim. Ama burada açıkçası dağ başındayız. İnşaatlar hala devam ediyor. Okul içinde kalmak, kendimi bu okulun bir ferdi gibi hissetmem için hiçbir imkan yok. Bu şartlar altında dersten çıkınca hemen yurda gidiyorum. Şu an beni okuluma motive eden bir şey yok maalesef."
M21	"Birçok ödevimiz oluyor derslerle ilgili ve bir şekilde araştırıp bulmamız gerekiyor. Nereden bulabiliriz? Kütüphaneden bulabilir. Peki kütüphane nerede? Kavaklı kampüsünde. Yani buraya 25 km falan uzakta. Ben nasıl ders çalışacağım ya da nasıl motive olacağım şimdi?"
M33	"Ailem benim evde kalmama izin vermiyor ve yurttta kalmak zorundayım. Ama burası üniversite olmasına rağmen kampüs içinde yurt yok. Bırakın kampüs için yakın mesafede bile yurt yok. Okuldan çıkıp yurda geldiğimde okulla bütün bağlantım kesiliyor. Bence böyle olmamalı."
M37	"En basitinden okulda fotokopi bile çektirmek için fakülteden çıkıp yemekhanelerin oraya gitmem gerekiyor. Bu çok basit bir örnek. Daha kendi fakültemde fotokopiyi bile rahat çektiremiyorsam diğer teknolojik eksikliklerden bahsetmeye bile gerek yok bence."

Değerlendirme

Yapılan literatür taramasında organizasyon içerisinde yer alan bireylerin motivasyonunun sağlanması noktasında örgüt kültürünü benimsemiş olmalarının önem taşıdığı ön plana çıkmaktadır. Ancak Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin, okulun fiziksel şartlarından kaynaklı olarak yaşadıkları sıkıntıların, motivasyonlarının sağlanması konusunda yeterli olmadığı ve hatta motivasyonlarını düşürdüğü yapılan görüşmeler sonucunda görülmektedir. Arıkil ve Yorgancı (2012: 2) tarafından yapılan çalışmada da öğrenme çevresinden gelen ve motivasyonu etkileyen faktörler içerisinde belirsizlik, yenilik ve karmaşıklık gibi öğrenciden bağımsız, kurumdan kaynaklı faktörler sayılmaktadır. Örgüt kültürünün oluşarak, organizasyon içindeki bireylerin motivasyonuna katkıda bulunmasının, organizasyon içindeki bireylerin kendisini güvende ve rahat hissetmesiyle bağlantılı olduğu düşünülürse kurumdan kaynaklı fiziksel yetersizliklerin bireylerin motivasyonunu düşüreceğini söylemek mümkündür.

2.3. Ulaşımın Kaynaklı Sorunlar

Görüşme yapılan üniversite öğrencilerinin ulaşımın kaynaklı problemler olarak ifade ettikleri sorun alanı altında bulunan problemler sırasıyla; okula gidiş-geliş için yeterli otobüs olmaması, otobüslerin çok dolu olması, zaman zaman durakta çok uzun süreler araç beklemek zorunda olmaları, okulun şehir merkezine çok uzak olması şeklindedir. Katılımcıların % 80'lik bölümü ulaşımın kaynaklı olarak motivasyonlarını düşüren çeşitli sıkıntılara vurgu yapmışlardır. Bu sorun alanı çerçevesinde bazı öğrencilerin ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 4. Ulaşımın Kaynaklı Sorunlarla İlgili Mülakat Verilerinden Örnekler

M16	"Ulaşım büyük sorun. Bazen sabah kalkıyorum sırf bu yüzden canım hiç okula gitmek istemiyor. Ben daha okuluma rahat rahat gidemezken derslerime nasıl motive olabilirim? Otobüs sıkış tıkkış oluyor. Üniversite hattına 10 tane daha otobüs konsa ne olur? Bence okulumuzun belediye ile görüşüp bu sorunu bir an önce halletmesi gerekiyor."
M23	"Otobüsler çok dolu oluyor. Balık istifi gidip geliyoruz. Otobüsten indiğimde sanki uzun yol gitmişim gibi hissediyorum. Resmen yoruluyorum yani. Otobüste yer bulmak ayrı dert. Bu yorgunluğun üzerine bir de derse girip hocanın dediklerini anlamaya çalışıyorum."
M32	"Şehir okula çok uzak. Otobüsler yetersiz. Özellikle kışın o duraklarda otobüs beklemek tam bir işkence. Soğuktan donuyoruz. Buna bir çözüm bulunmalı. Özellikle kışın hiç derslere gitmeyen arkadaşlarımı biliyorum sırf bu yüzden."

Değerlendirme

İlk sorun alanı ile bağlantılı olmakla beraber, ulaşım sorunu daha çok şehirden ve yerel yönetimlerden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin okulda daha fazla zaman geçirmelerini, derslere devam etmelerini engelleyen bu problem örgüt kültürünün oluşturularak yerleştirilmesi açısından da sorun yaratmaktadır. Şahin ve arkadaşları (2009: 1440-1445) tarafından yapılan araştırmada da öğrencilerin karşılaştıkları en önemli sorunlar arasında ulaşım sorunu bulunmaktadır. Gerek ekonomik durumdan kaynaklı gerekse de fiziksel imkanlardan kaynaklı bir değişken olan ulaşım problemi örgüt kültürünün bireylerde yerleşmesi ve bir motivasyon aracı olarak kullanılmasının önündeki engellerden birisi olarak gösterilebilir.

2.4. Üniversite İçerisinde Öğrencilere Yönelik Yeterli Aktivite Olmamasından Kaynaklı Sorunlar

Görüşme yapılan üniversite öğrencilerinin, üniversite içerisinde öğrencilere yönelik yeterli aktivite olmaması olarak ifade ettikleri sorun alanı altında bulunan problemler sırasıyla; spor faaliyetlerinin ve spor alanlarının yetersiz olması, sosyal etkinliklerin yeterli sayıda düzenlenmemesi, kafeterya, okuma salonları gibi zaman geçirilebilecek kapalı mekanların olmaması şeklindedir. Katılımcıların % 62,5'lik bölümü üniversite içerisinde öğrencilere yönelik yeterli aktivite olmaması konusunda motivasyonlarını düşüren çeşitli sıkıntılara vurgu yapmışlardır. Bu sorun alanı çerçevesinde bazı öğrencilerin ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 5. Üniversite İçerisinde Öğrencilere Yönelik Yeterli Aktivite Olmaması Sorun Alanıyla İlgili Mülakat Verilerinden Örnekler

M3	"Maalesef en önemli sıkıntılarımızdan bir tanesi spor yapamamak. Bir tane futbol sahamız var sadece. Ancak benim bakış açısıyla üniversite demek bir futbol sahasında spor yapmak demek değildir. Kapalı bir spor salonumuz hatta spor alanlarımız olmalı. Eğer bu sağlanabilirse öğrencilerin okulda çok daha uzun vakit geçireceğine inanıyorum."
M14	"Sosyal etkinlik adına bir tek bahar şenliklerimiz var. Hani diğer okullarla kıyasladığımda bahar şenliği demek bile çok doğru gelmiyor bana. Bence üniversite alanı içerisinde her hafta konserler, tiyatrolar, söyleşiler ve farklı etkinlikler düzenlenmeli. Eğer öğrencinin okulunu benimsemesi isteniyorsa, öğrencinin istekleri ve ihtiyaçları göz önüne alınmalıdır."
M39	"Öğlen dersten çıkıyoruz nereye gidebiliriz? Fakülte içinde küçük bir kantin var. Dışarıda da yemekhane ve bir kaç tane börekçi, tavuk dönerci falan var. Böyle olunca da kimse okulda vakit geçirmek istemiyor tabi. Ben Ankara'dan geldim. Oradaki büyük üniversitelerin öğrencileri okul alanından dışarı çıkmak istemiyor çünkü bütün sosyal ihtiyaçlarını okul içinde karşılayabiliyorlar. Sorduğum zaman gururla ODTÜ'lüyüm, Gazi'de okuyorum falan diyorlar. Bence bu durum birazda okulun sosyallik durumu ile ilgili."

Değerlendirme

Öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirmeleri ve kampüs içerisinde daha fazla zaman geçirmeleri için önemli olan sosyal alanlar ve sosyal yaşam, özellikle görece yeni kurulmuş Kırklareli Üniversitesi gibi bir kurumun, örgüt kültürü oluşturmaya ve başta öğrenciler olmak üzere diğer üyelerine örgüt kültürü yerleştirmesi noktasında önemlidir. Lapa ve Ardahan'da (2009: 133) Akdeniz Üniversitesi öğrencilerinin serbest zaman etkinlikleri üzerine yaptıkları çalışmalarında, serbest (boş) zamanı değerlendirmenin artık bir yaşam biçimi haline geldiğine ve boş zamanların değerlendirilebilmesi için düzenlenecek etkinliklerle faaliyetlerin çeşitlendirilmesinin zorunluluğuna vurgu yapmışlardır. Öğrencilerin kampüs alanı içerisinde boş zamanlarını değerlendirebilecekleri aktivitelerin olması örgüt kültürünün oluşması ve yerleşmesi için önemli bir fonksiyon olacaktır.

2.5. Akademik Etkinliklere Yeterince Katılamamaktan Kaynaklı Sorunlar

Görüşme yapılan üniversite öğrencilerinin akademik etkinliklere yeterince katılamama olarak ifade ettikleri sorun alanı altında bulunan problemler sırasıyla; yeterli kongre ve konferans düzenlenmemesi, öğrencilerin katılabileceği proje çalışmalarının olmaması, erasmus gibi yurt dışı programlarının sayısının azlığı, kulüp çalışmalarının çok az sayıda olmasıdır. Katılımcıların % 52,5'lik bölümü akademik etkinliklere yeterince katılamama konusunda motivasyonlarını düşüren çeşitli sıkıntılara vurgu yapmışlardır. Bu sorun alanı çerçevesinde bazı öğrencilerin ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 6. Akademik Etkinliklere Yeterince Katılamama Sorun Alanıyla İlgili Mülakat Verilerinden Örnekler

M7	"Diğer üniversitelerde okuyan arkadaşlarımla görüşüyorum ve sürekli kendi okullarında kongreler, sempozyumlar düzenlendiğini söylüyorlar. Biz burada Türkiye'nin bir ucunda izole olmuş gibiyiz. Neredeyse lise mantığı ile okula gidip geliyoruz. Hocalarımız her konuda bize destek oluyorlar. Onların hakkını ödeyemeyiz ama vizyonumuzun genişlemesi için Türkiye çapında araştırmacıları ve hocaları dinlememiz, onlarla etkileşime girmemiz gerekiyor. Bunun içinde sürekli kongre ve konferanslar düzenlenmeli okulumuzda."
M15	"Geçtiğimiz sene Ankara'da "Akademik" öğrenci kongresine katıldım. Türkiye'nin her yerinden hocalar ve öğrenciler geldi. Kısınmadım dersem yalan olur. Kendi okullarında yaşadıklarından bahsettiler. Yurt dışı imkanlarından, öğrenci kulüplerinden falan. Bende onların yerinde olsam bende okulumdan gururla bahsedirdim. Kabul ediyorum yeni bir okul bizimkisi ama yine de bu tür çalışmalar daha fazla yapılabilir."

M38	"Öğrencilerin dahil olacağı büyük projeler yapılmalı bence. Belki çok katkımız olmaz ama hocalarımızla beraber çalışma, akademisyenliği öğrenme şansımız olur. Eminim bu yapılırsa hem okulumuza hem de geleceğe bakış açımız değişir. Derslerimize daha bir şevkle sarılırız."
-----	---

Değerlendirme

Örgüt kültürünün oluşturularak, bireylerde yer edinmesi için yapılacak faaliyetler öğrencilerin Kırklareli Üniversitesi'ni benimsemesini ve sahiplenmesini sağlamak adına önemli olabilir. Eryılmaz (2013: 11-12) öğrencilerin derse katılması konusunda öğretmenlerden beklentileri üzerine ölçek geliştirmeyi amaçlayan çalışmasında da öğrencilerin düşünsel ve davranışsal açıdan gelişmelerinin, derslere katılma ve okula devam etme konusunda motivasyonlarını arttırdığını ortaya koymaktadır. Görüşme yapılan öğrencilerin yarısından fazlasının ifade ettiği akademik etkinlik sayısının arttırılmasının öğrencileri düşünsel ve davranışsal olarak geliştirip, içinde buldukları kurumunu daha fazla sahiplenmeleri konusunda yardımcı olacaktır. Bu durumun örgüt kültürünün oluşmasına katkı sağlayacağını ve bu yolla öğrenci motivasyonunun arttırılabileceğini söylemek mümkündür.

2.6. Barınma Problemlerinden Kaynaklı Sorunlar

Görüşmeye katılan öğrencilerinin barınma problemlerinden kaynaklı sorun alanı altında bulunan problemler sırasıyla; şehirde kiraların çok yüksek olması, özel öğrenci yurtlarının pahalı olması, devlet yurdunun yeterli olmaması şeklindedir. Katılımcıların % 40'lık bölümü barınma problemleri konusunda motivasyonlarını düşüren çeşitli sıkıntılara vurgu yapmışlardır. Bu sorun alanı çerçevesinde bazı öğrencilerin ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 7. Barınma Problemleri Sorun Alanıyla İlgili Mülakat Verilerinden Örnekler

M14	"Benim babam memur. Hem ev geçindirip hem beni okutmaya çalışıyor. Zaten 2 tane de küçük kardeşim var. Bana gönderebileceği para kısıtlı. Ama şehirde ev kiraları çok yüksek. Küçük ev için 600 lira kira istiyorlar. Bunun daha eşyası, elektriği, doğal gazı var. Özel yurtlar var onlarda pahalı. Bir odada 3-4 kişi kalmak zorundayız. Bu şartlar altında nasıl ders çalışabiliriz?"
M26	"Devlet yurduna başvurduğum çıkmadı. Mecburen dışarıda özel yurttaki kalıyorum. Ama 4 kişi bir odadayız. Hem çok pahalı hem de çok sağlıksız bence. Açıkçası bir an önce tatil gelsin evime gideyim diye bekliyorum. Bu şartlar altında okuldaki derslerime çalışmaktansa tekrar üniversite sınavına girmek veya yatay geçiş yapmaya çalışmak bana çok daha mantıklı geliyor."
M40	"Barınma işi başlı başına sorun bence. Hem evler pahalı hem de evden okula ulaşım zor. Bir de burası kış aylarında çok soğuk oluyor. Yani evi ısıtmak ayrı dert. Devlet yurdu zaten küçük ve bana çıkmadı. Özel yurtlar pahalı ve bir oda da en az 2 kişi oluyorsun. Verdiğin paraya değmiyor. Eve çıksan ev arkadaşınla anlaşamıyorsun. Yani ders çalışmaya gelene kadar halletmemiz gereken çok sorun var bence"

Değerlendirme

Öğrencilerin örgüt kültürünü benimsemeleri ve bu durumun motivasyonlarına yansımaları sağlamak için öncelikle fiziksel şartlardan kaynaklı problemlerin halledilmesi önem taşımaktadır. Bu fiziksel problemler içerisinde daha çok bireysel sorunlar olarak kabul edilebilecek barınma problemleri ön plana çıkmaktadır. Arlı (2013: 177-178) tarafından yapılan, barınma yeri ile öğrencilerin kişisel-sosyal gelişimi ve akademik başarıları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada da öğrencilerin derslerindeki başarıları ile barınma şartları arasında ilişki olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca devlet yurtlarında kalan öğrencilerin başarı düzeylerinin, özel yurtlarda veya evlerde kalan öğrencilerden daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Üniversite için örgüt kültürünün oluşturularak öğrencilerde yer edinmesi ve bu durumun bir motivasyon aracı olarak kullanılması noktasında barınma şart ve imkanlarının önem taşıdığını söylemek mümkündür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bir organizasyonun üyeleri için örgüt kültürü ve motivasyon arasında anlamlı bir ilişki olduğunu literatürdeki kaynaklar çerçevesinde söylemek mümkündür. Örgüt kültürü gelişmiş ve bu kültürü üyelerine yerleştirebilmiş organizasyonların üyelerinin motivasyon düzeylerinin yükselmesi beklenen ve hatta belki de normal bir durumdur. Örgüt kültürü her ne kadar düşüncelerle, davranışlarla ve tutumlarla ifade edilen, görünmeyen ama hissedilen bir durum olsa da, organizasyonun fiziksel şartları ve üyelerine sunduğu imkanlarda oluşturulması ve yerleştirilmesi sürecinde önem taşımaktadır.

Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile yapılan görüşmeler sonucunda, öğrencilerin kurumdan kaynaklı motivasyon düzeylerinin istenen seviyede olmadığı ve bunun çeşitli sebepleri olduğu görülmektedir. Bu sebepler çoğunlukla fiziksel şartlardan kaynaklı olmakla beraber, üniversitenin akademik ve sosyal imkanlarından da kaynaklanmaktadır.

Özellikle okulun yeni bir kampüse taşınmış olması ve beraberinde getirdiği başta alt yapı sorunları olmak üzere, ısınma, kütüphane ve tesis eksikliği öğrencilerin okulda daha fazla zaman geçirmesini engellemekte ve bu durum hem derslerine hem de okulun geneline karşı bir motivasyon eksikliği yaratmaktadır. Yine ulaşımdan kaynaklı yetersiz ulaşım aracı olması, okula giden araçların çok dolu olması ve zaman zaman durakta uzun sürelerle araç beklemek zorunda olmaları da öğrencilerin derslerine devam konusunda motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Öğrencilerin okullarından bir diğer beklentisi de daha fazla sosyal etkinlik ve akademik çalışmalardır. Bu konudaki yetersizlikler öğrencilerin kendilerini okula ait hissetmelerini ve okullarını benimsemelerini zorlaştırmakta, bunun sonucunda da motivasyonlarını olumsuz yönde etkilenmektedir. Katılımcıların görece büyük çoğunluğunun belirttiği üzere okulda daha fazla sosyal yaşam alanı olması ve akademik etkinlik sayısının artırılması, öğrencilerin okulda daha fazla zaman geçirmelerini sağlayacağı gibi aidiyet duygularını da kuvvetlendirebilecektir.

Özellikle Kırklareli Üniversitesi gibi fiziki anlamda henüz kuruluş aşamasında olan organizasyonların örgüt kültürünün oluşması ve bu durumun üyeleri açısından bir motivasyon aracı olarak görülmesinin öncelikle fiziki imkanlara bağlı olduğunu söylemek en azından bu çalışma çerçevesinde mümkündür. Üyelerine yeterli konforu sağlayamayan organizasyonların literatürde düşünce, davranış ve tutumlardan oluştuğu, görülemediği fakat hissedilebildiği noktasında ortak görüş bulunan örgüt kültürünü oluşturması ve yerleştirmesi nispeten çok daha zor olacaktır. Organizasyonların üyelerinde örgüt kültürünün yerleşmesi için aidiyet hissinin gelişmesi ve kendilerini aile ortamındaki rahatlıkta hissetmeleri önem taşımaktadır. Bu bakış açısı ile öncelikle fiziksel şartlar çerçevesinde yeterli imkanları oluşturmak önemlidir.

KAYNAKÇA

Alayoğlu, N. ve Doğan, E. A. (2015). "Örgüt Kültürünün Çalışan Motivasyonuna Etkileri: Belediyecilik Sektöründe Bir Uygulama", İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri, İstanbul.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2004). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı", Sakarya Kitabevi, Sakarya.

Arıklı, G. ve Yorgancı, B. (2012). "Öğretmenlerin, Öğretmen Adaylarının ve Öğrencilerin Motivasyonu Algılama Farklılıkları", http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/dosyalar/tam_metin/pdf/2389-30_05_2012-15_25_14.pdf, Erişim Tarihi 10.11.2015.

Arlı, E. (2013). "Barınma Yerinin Üniversite Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Gelişim ve Akademik Başarı Üzerindeki Etkilerinin Odak Grup Görüşmesi İle İncelenmesi", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Ağustos Sayısı, s. 173-178.

Ataman, G. (2002). "İşletme Yönetimi", Türkmen Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.

Erdem, R., Adıgüzel, O. ve Kaya, A. (2010). "Akademik Personelin Kurumlarına İlişkin Algıladıkları ve Tercih Ettikleri Örgüt Kültürü Tipleri", *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 36, Ağustos-Aralık Sayısı, s. 73-88, Kayseri.

Eren, E. (2001). "Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi", Beta Basım Yayım ve Dağıtım, Ankara.

Eryılmaz, A. (2013). "Okulda Motivasyon ve Amotivasyon: Derse Katılmada Öğretmenlerden Beklentiler Ölçeği'nin Geliştirilmesi", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl 13, Sayı 25, Mart Sayısı, s. 1-18, Burdur.

Gülova, A. A. ve Demirsoy, Ö. (2012). "Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Hizmet Sektörü Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma", Business and Economics Research Journal, Vol 3, No 3, s. 49-76.

Gündoğan, A. (2012). "Öğrencilerin Eğitimde Motivasyon Düzeyleri: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ortaca Meslek Yüksek Okulu Örneği", Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 28, Bahar Sayısı, s. 149-165, Muğla.

Hasanoğlu, M. (2004). "Türk Kamu Yönetiminde Örgüt Kültürü ve Önemi", Sayıştay Dergisi, Sayı 52, s. 43-60.

Jones, G. (1998). "Organizational Theory", Second Edition, Addison-Wesley Publishing Company, USA-New York.

Kavi, E. (2007). "Bankacılık ve Özel Finans Kurumlarında Çalışanların Çift S Modeli Çerçevesindeki Örgüt Kültürü Algılamalarının Motivasyon Düzeyleri İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", Yönetim Bilimleri Dergisi, 5-1, s. 170-193.

Kök, S. B. ve Özcan, B. (2012). "Örgüt Kültürünün Oluşumunda Etkili Olan Faktörler ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma", Girişimcilik ve Kalınma Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, s. 113-131.

Köse, S., Tetik, S. ve Ercan, C. (2001). "Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi, Cilt 7, Sayı 1, s. 219-242, Manisa.

Krippendorff, K. (2004). "Content Analysis: An Introduction To Its Methodology", Sage Publication, USA-New York.

Lapa, T. Y. ve Ardahan, F. (2009). "Akdeniz Üniversitesi Öğrencilerinin Serbest Zaman Etkinliklerine Katılım Nedenleri ve Değerlendirme Biçimleri", Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 20, sayı 4, s.132-144, Ankara.

Örücü, E. ve Ayhan, N. (2001). "Örgüt Kültürü (Muğla Üniversitesi Örneği)", Osman-gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, s. 87-105, Eskişehir.

Örücü, E. ve Kanbur, A. (2008). "Örgütsel-Yönetsel Motivasyon Faktörlerinin Çalışanların Performans ve Verimliliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Hizmet ve Endüstri İşletmesi Örneği", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi, Cilt 15, Sayı 1, s. 85-97, Manisa.

Patterson, M., Warr, P. ve West, M. (2004). "Organizational Climate and Company Productivity: The Role of Employee Affect and Employee Level", Journal of Occupational and Organizational Psychology, Vol 77, No 2, June, s.193- 216.

Şahin, İ., Fırat, N. Ş., Zoraloğlu, Y. R. ve Açıkgöz, K. (2009). "Üniversite Öğrencilerinin Sorunları", e-Journal of New World Sciences Academy, Education Sciences, Vol 4, No 4, s. 1436-1449.

Tutar, H., Yılmaz, K. ve Erdönmez, C. (2006). "İşletme Becerileri Grup Çalışması", Detay Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Seçkin Yayıncılık, Yedinci Baskı, Ankara.

SOSYAL GÜVENLİK ARACI OLARAK VAKIFLAR VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDE VAKIF KÜLTÜRÜ

Gökçe Cerev¹

ÖZET

Sosyal güvenlik sisteminin temel araçlarından olan sosyal yardım ile sosyal hizmetlerin uygulama ve dağıtımında önemli bir oynayan, aynı zamanda eğitim, kültür, diyanet, bayındırlık, sağlık alanlarında da faaliyet gösteren vakıflar ile ülkelerin genel olarak savunmasından sorumlu olan silahlı kuvvetler kavramsal ve yapısal olarak her ne kadar birbiri ile farklı iki değer gibi gözükse de, Türkiye’de günümüz silahlı kuvvetlerinin yapısı içinde vakıfların önemi büyüktür. Günümüzde Türkiye’de silahlı kuvvetler vakıf kültürünü özümsemiş ve kurduğu vakıflar ile sosyal güvenlik sistemini destekleyen bir yapıya bürünmüştür. Bu çalışmada vakıf kavramı temel çerçeve içerisinde açıklandıktan sonra, günümüzde silahlı kuvvetlerin kurmuş olduğu vakıflar ile çalışmaları anlatılarak, Türk Silahlı Kuvvetleri için vakıf kültürünün önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Vakıf, Türk Silahlı Kuvvetleri

¹ Dr., Karamürsel Eğitim Merkezi Komutanlığı (gcerev@hotmail.com)

FOUNDATIONS AS A MEAN TO SOCIAL SECURITY AND FOUNDATION CULTURE IN THE TURKISH ARMED FORCES

Gökçe Cerev

ABSTRACT

Although foundations, which play an important role in the implementation and distribution of social welfare and social services as basic tools of social security system and also operate in the fields of education, culture, religion, public works and health, and the armed forces, which is responsible for the defense of the country in general, seem to be two values different from each other conceptually and structurally, the foundations are of great importance today in the structure of the armed forces in Turkey. Today, the armed forces in Turkey adopted foundation culture and assumed a structure supporting today's social security system with the foundations it has established. In this research, after explaining the concept of foundation within a basic framework, it will be tried to specify importance of foundation culture for the Turkish Armed Forces by describing foundations and works established by the armed forces today.

Keywords: Social Security, Foundation, Turkish Armed Forces

GİRİŞ

Geçmişten günümüze uzanan süreçte sosyal güvenlik ihtiyacı her geçen gün artarak önem kazanmaktadır. Her ne kadar sanayi devrimi sonrası yaşanan dönüşümler ve gelişmeler sosyal güvenlik ihtiyacını değişen çalışma biçimleri ve oluşan yeni sosyal-toplumsal sınıflar çerçevesinde şekillendirse de, daha önceki dönemlerden gelen toplumsal, kültürel ve yapısal kurumlar varlıklarını devam ettirerek günümüze kadar gelmişlerdir.

Bu kurumlar içerisinde batı toplumlarından farklı olarak, toplumumuz içerisinde varlığını sürdüren ve önemini koruyan bazı vakıflar ön plana çıkmaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar gelen süreç içerisinde toplumsal yaşamın her alanında kendisine yer edinmiş vakıflar, günümüzde farklı statü ve kanunlarla da olsa varlıklarını sürdürmektedirler. Gerek yardım kuruluşları gerekse de kültürel kuruluşlar olarak varlıklarını sürdüren vakıflar, ülkemizi dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korumak için tesis edilmiş olan Türk Silah Kuvvetleri içerisinde de kendisine güçlü bir şekilde yer edinmiştir. Hem Türk Silahlı Kuvvetleri'ni güçlendirmeyi hem de çeşitli nedenlerle zarar gören mensuplarını ve yakınlarını korumayı amaçlayan bu vakıflar varlıklarını güçlü bir şekilde sürdürmektedirler.

Bu çalışmada Türk Silahlı Kuvvetleri ile toplumumuzun önemli kültürel varlıklarından olan vakıfların ilişkisi incelenerek, vakıfların daha çok bilinen toplumsal yardım ve kültürel görevleri dışında ülke savunmasının en önemli unsuru olan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne olan katkılarından bahsedilmeye çalışılacaktır.

1. SOSYAL GÜVENLİK İHTİYACI İÇERİSİNDE VAKIFLARIN GELİŞİMİ

Kavram olarak ele alındığında sosyal güvenlik ILO (International Labour Organization)/Uluslararası Çalışma Örgütü) tarafından *"insanlara onurlu bir yaşam sağlamak için, her insanın temel hakkıdır"* şeklinde tanımlanmaktadır (Canbay ve Demir, 2013: 304). Ayhan (2012: 41-42) sosyal güvenlik için, *"toplumun her üyesini ve toplumun bütünü korumak adına sosyal bir ihtiyaçtır"* diyerek, sosyal güvenliğin gerçek amacının çalışma güç ve kudretini kaybeden veya çeşitli sebeplerden dolayı gelirleri kesilen, ciddi şekilde gelirlerinde kayıplar yaşayan kimselere ve bu kimselerin geçindirmekle sorumlu olduğu insanlara kamu kaynakları ile gelir sağlanması olduğunu ifade etmektedir.

Geçmişten günümüze uzanan süreç içerisinde sosyal güvenlik kavramı hem uygulama hem de anlam olarak çeşitli değişikliklere uğramıştır. Sanayi devrimi ve getirdiği yenilikler sosyal güvenlik anlayışı için bir kırılma ve değişim noktası olarak kabul edilebilir. Modern anlamda ilk sosyal güvenlik uygulamaları 1889 yılında Almanya'da ortaya çıkmıştır. Sosyal sigorta modeline dayalı olarak uygulamaya konulan ve "Bismarck Modeli" olarak bilinen bu sistemi, 1942 yılında yeni bir yaklaşım olarak kabul edilen ve İngiltere'de William Beveridge tarafından yayınlanan "Sosyal Sigorta Raporu" ve getirdiği yenilikler takip etmiştir (Korkmaz ve Diğ., 2004: 24).

Ancak sosyal güvenlik ihtiyacının sanayi devriminden çok daha önce ve hatta ilk insanla birlikte var olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar sanayi devrimi ile birlikte modern teknikler olarak kabul edilen yöntemlerle sosyal güvenlik ihtiyacı karşılanmaya başlamış olsa da, sanayi devrimi öncesinde klasik teknikler veya geleneksel teknikler olarak da kabul edilen yollarla insanlar sosyal güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktaydılar. Burada kast edilen gelenekselin kötü veya istenmeyen olması değildir. Geleneksel veya klasik teknikler geliştirildikleri dönemin şartları içerisinde insanların ihtiyacını karşılayan ancak günümüzde terk edilen ya da daha az kullanılan yöntemlerdir (Alper, 2009: 14-15). Bu teknikleri aile içi yardımlaşma, bireysel tasarruflar, dinsel yardımlar ve çevresel dayanışma olarak sıralamak mümkündür (Erol, 2014: 40).

Geleneksel anlamda sosyal güvenlik ihtiyacının karşılanması toplumumuzda batı toplumları ile benzerlikler göstermesine rağmen kurumlar ve uygulamalar açısından farklılıklar göstermektedir. Bu çerçeveden ele alındığında "vakıf" kavramı ön plana çıkmaktadır. Arapça kökenli bir kelime olan vakıf kelime anlamı olarak, bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla ve bazı özel şartlar çerçevesinde hayır işine tahsis etme anlamına gelmektedir. Vakıf teşkilatı özellikle İslam ve Türk devlet yapısı içinde büyük önemi olan, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin etkiler bırakan dini ve hukuki bir kurumdur (Aydın, 1999: 253).

Vakıf kavramının farklı yorumları bulunmakla birlikte özünde yardımlaşma kavramı yer edinmektedir. Vakıf yapısı kavramsal olarak incelendiğinde öncelikli olarak "kişilerin kendi mal varlıklarından ayırdıkları bir kısmı, toplumun ihtiyaçlarına tahsis etmesi" (Balta, 1986: 8) düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Yine aynı şekilde "bir malın sahibi tarafından, kendi isteği ile özel-şahsi mülkiyetinden çıkarılıp belli bir amaca ebedi olarak tahsis edil-

mesi" (Akyol, 1984: 23) düşüncesi de vakıfların ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Vakıf tanımlamasında en çok görüş birliğine varılan diğer bir kavramsal ifade ise; menfaati insanlara ait olmak üzere bir eşyayı veya varlığı Allah'ın mülkü olarak saklamak, başkasına geçirilmesini yasaklamaktır (Akgündüz, 1988: 42).

Vakıf kültürü tarihsel olarak incelendiğinde daha çok Türk toplumu ile özdeşleşmiş bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Vakıf kültürünün Türklerin İslamiyet'e geçmeden önceki toplumsal yapısında da olduğu gözlemlense de özellikle İslamiyet'e geçişle birlikte hem devletin kamusal hizmet alanında hem de toplumsal yaşamın içerisinde ön plana çıkış daha çok görülmektedir. Özellikle günümüzde devlet tarafından ortaya konulan birçok sosyal hizmet, Osmanlı İmparatorluğu döneminde vakıflar aracılığıyla sunulmaktaydı. Vakıflar yerine getirdikleri sosyal fonksiyonları, bu amaçlarını yerine getirmesini sağlayan "akarat²" veya gelirler ile yapmaktaydılar (Tuş, 2004: 158). Vakıflar aynı zamanda ortaya koyduğu hizmetler ile toplum içinde servet dengesini sağlayarak toplumdaki gelir dağılımını düzenleyen bir kurum gibi işlev görmekteydiler (Öztürk, 2005: 15). Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu döneminde vakıflar sosyo-ekonomik sorunların çözülmesi açısından da önemli bir yere sahiptiler (Akbulut, 2007: 71).

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE VAKIFLAR

Vakıflar temelde sosyal fayda üzerine kurulmuş bir kurum olmakla beraber, kendilerinden yararlanma açısından iki kısımda çeşitlendirilmektedir. Bu vakıf çeşitleri incelendiğinde;

- İlk olarak aynıyla intifa olunan, kısacası bizzat kendisinden yararlanan ve hayır kurumları olarak isimlendirilen vakıflardır. Bu tür vakıflara camiler, medreseler, hastaneler, kütüphaneler, hanlar örnek olarak gösterilebilir. Bu tür vakıflar aynı zamanda tüm toplumun yararlanabileceği ve sadece fakirlerin yararlanabileceği olmak üzere iki türden oluşmaktadır. Tüm toplumun yararlanabileceği vakıflara mescitler, kütüphaneler, misafirhaneler, çeşmeler örnek gösterilebilir. Sadece fakirlerin yararlanabileceği vakıflara ise imaretler, ilaç ve yemek hizmeti veren vakıflar örnek gösterilmektedir (Akgündüz, 1988: 209-211).

² Gelir getiren yapılar ve mallar.

- İkinci olarak da, geliri ile intifa olan vakıflardır. Bu vakıflar “müstegalat-ı vakfiye” olarak adlandırılan bina, arazi, nakit para gibi gelir kaynaklarının teşkil ettiği vakıflardır. Bu tür vakıflar Osmanlı’da aynı zamanda “asl-ı vakıf” olarak isimlendirilmiştir (Akgündüz, 1988: 215). Bu vakıflara en büyük örnek daha çok sosyal yardım amacına yönelmiş olan “Avarız” vakıflarıdır. Avarız vakıfları toplumun temel ve zaruri ihtiyaçlarını gidererek zor durumdaki insanların ıstırabını dindirmek için kurulmuşlardır (Akgündüz, 1988: 216-218).

Kendisinden yararlanma yönünde bu iki tür vakıf çeşidi ile ortaya çıkan vakıflar başta Osmanlı İmparatorluğu dönemi olmak üzere Türk toplumlarının her döneminde mevcut olmuş ve devletin tamamlayıcı unsuru olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu dönemi vakıfların zenginliği ile bilinmekte olup o dönemde devlet iç ve dış güvenliği sağlamakta, günümüz devlet yapısı tarafından karşılanmakta olan temel sağlık, eğitim, bayındırlık, diyanet gibi hizmetler vakıflar eli ile görülmekteydi.

3. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ’NDE VAKIF KÜLTÜRÜ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde sosyal ve kültürel yaşam açısından birçok önemli görevi üstlenen vakıflar aynı zamanda askeri hizmetlerde de rol oynamışlardır. Genellikle devlet tarafından ifa edilmekte olan askeri hizmetlere yönelik olarak kurulmuş vakıflar bu alanda özellikle savaşta başarı gösteren askerlere yapılan yardımlar, kale, istihkam, top ve gemi yapımı alanlarında yer alarak, asli görevleri dışında devletin iç ve dış güvenliğinin korunmasında da etkide bulunmuşlardır (Ertem, 1999: 36).

Osmanlı devletinden sonra kurulan Cumhuriyet rejimi ile modern devlet yapısının ortaya çıkması sonucu vakıflar daha çok sosyal güvenlik sistemini destekleyecek bir şekle dönüşmüştür. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte TBMM’de vakıflara yönelik değişik çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar 1935 yılında oluşturulan “Vakıflar Kanunu” ile şekillenmiştir. Kurulan Vakıflar Genel Müdürlüğü ile vakıflara verilen önem ortaya koyulmuş ve vakıflar toplumun bir parçası olarak her ne kadar Osmanlı dönemindeki kadar olmasa da toplumsal görevlerini yerine getirmeye devam etmişlerdir.

Cumhuriyetin ilanı ile oluşturulan modern Türk Ordusu da, vakıf kültürünü özümsemiş bir şekilde, sosyal güvenlik sistemini destekleyecek ve geliştirecek vakıflar oluşturmuştur. TSK öncülüğünde kurulan vakıflar şunlardır (<http://www.kurumlar.biz/AltKategoriDetay.aspx?sm=askerivakiflar>):

- Mehmetçik Vakfı
- TSK Elele Vakfı
- TSK Güçlendirme Vakfı
- TSK Dayanışma Vakfı
- TSK Sağlık Vakfı
- TSK Eğitim Vakfı

Silahlı kuvvetler tarafından oluşturulan bu altı vakıf eğitim, sağlık ve sosyal yardımlaşma başta olmak üzere önemli hizmetler sunmaktadır. Bu vakıfları ve yaptığı faaliyetleri daha ayrıntılı olarak inceleyelim;

3.1. Mehmetçik Vakfı

Mehmetçik vakfı, silahlı kuvvetler tarafından oluşturulan en önemli vakıftır. Sosyal yardım üzerine kurulmuş olan vakfın toplum geneline önemli hizmetleri olmuştur. Mehmetçik Vakfı, vatani görevini yapan erbaş ve erlerimizden şehit olanların bakmakla yükümlü oldukları yakınlarına ve gazi ile engelli Mehmetçiklere sosyal ve ekonomik destek sağlamak amacıyla 17 Mayıs 1982 tarihinde kurulmuştur. Vakfın kurulmasında dönemin Genelkurmay Personel Dairesi Başkanı Korg. Fuat Avcı'nın katkıları ön plana çıkmaktadır. Vakfın kuruluşundan sonra ilk genel kurul toplantısını 4 Kasım 1982 tarihinde Gen. Baş. Karargahı'nda olmuştur (<http://www.mehmetcik.org.tr>).

Mehmetçik vakfının kendisine yüklediği temel görevler kendi internet sitesinde şu şekilde belirtilmektedir (<http://www.mehmetcik.org.tr/tr/hakkimizda/temel-gorevlerimiz>):

- Türk Silahlı Kuvvetlerinde yaptığı vatan hizmeti görevi esnasında, şehit olan veya herhangi bir nedenle hayatını kaybeden Mehmetçiklerin bakmakla yükümlü oldukları yakınları ile gazi ve engelli Mehmetçiklere belirlenen esaslara göre ölüm ve maluliyet yardımı yapmak.
- Gazi ve engelli Mehmetçiklerin kendilerine sürekli bakım yardımında bulunmak
- Çocuklarının bakım ve öğrenimine destek sağlamak
- Sosyal destek planları uygulamak
- Yaptığı faaliyetler ile ülke düzeyinde sosyal adaletin toplumsal barışın ve ulusal birliğin güçlenmesine katkıda bulunmak olarak belirlenmiştir.

Mehmetçik Vakfının 2014 yılı sonu itibari ile net geliri 20.775.431,62 TL'dir (<http://www.mehmetcik.org.tr/>). Mehmetçik Vakfı Mehmetçik Ltd. Şirketi, Mehmetçik Sigorta Aracılık Hizmetleri Ltd. Şirketi, Mehmetçik Vakfı ve Tınaztepe Gayrimenkul Yönetim Ltd. Şirketi olmak üzere üç tane önemli

iştiraki bulunmaktadır (Mehmetçik, 2011: 24). Mehmetçik Vakfının sağlamış olduğu yardımlar iki bölümden oluşmaktadır (Mehmetçik, 2013: 54). Bu yardımlar;

1. Bir defaya mahsus yapılan yardımlar;
 - Şehit olan veya her hangi bir nedenle hayatını kaybeden erbaş erler için yapılan ölüm yardımları
 - Malul olanlara yapılan yardımlar
 - Doğum yardımı
 - Sürekli bakım yardımı alırken vefat edenlere yapılan ölüm yardımı
 - Bakım ve öğrenim yardımı alan çocuğun ölümü üzerine ödenen ölüm yardımı
2. Sürekli ve belli bir süre dâhilinde yapılan yardımlar;
 - Malul gazi ve engelli bakım yardımı
 - Bakım ve öğrenim yardımı

Tablo 1. 1982-2014 Yılları Arasında Mehmetçik Vakfının Yardımlarının Sayısal Boyutu

HAYATINI KAYBEDEN KİŞİ SAYISI (ŞEHİT VE DİĞER NEDENLER)	32.740 KİŞİ
MALUL GAZİ VE ENGELLİ KİŞİ SAYISI	18.868 KİŞİ
BAKIM VE ÖĞRENİM YARDIMI YAPILAN ÇOCUK SAYISI	6.626 KİŞİ
BAKIM YARDIMI YAPILAN MALUL GAZİ VE ENGELLİ SAYISI	3.712 KİŞİ
YILLIK NAKDİ YARDIM SAYISI	5.684 KİŞİ
DOĞUM YARDIMI YAPILAN ÇOCUK SAYISI	242 KİŞİ
ÖLÜM YARDIMI YAPILAN MALUL ENGELLİ VE ÇOCUK SAYISI	190 KİŞİ

Kaynak: <http://www.mehmetcik.org.tr/> sitesinden düzenlenmiştir.

Mehmetçik vakfı kurulmuş olduğu 1982 yılından günümüze kadar toplam 38.945 kişiye sosyal yardımda bulunmuştur. Bu yardımların toplam parasal tutarı yaklaşık olarak 410.124.869,34 TL'si tutarında olup vakıf aylık ortalama 5.100.000,00 TL tutarında yardım yapmaya devam etmektedir.

Mehmetçik Vakfının 2014 yılı için hayatını kaybeden erbaş ve erlere yaptığı ölüm yardımının tutarı 39.000 TL'dir. 1. derece malul ve engelli gazi için 1.030 TL aylık yardım yapılmakta olup, yardım tutarları malullük ve engellilik oranına göre değişiklik göstermektedir. Mehmetçik Vakfı yapmış olduğu tüm bu yardımlar ile toplumsal yaşamın içerisinde önemli bir yer edinmiş ve özellikle toplum içinde manevi değer kazanmış bir vakıftır (www.mehmetcik.org.tr/, Erişim Tarihi: 18.12.2013).

3.2. TSK Elele Vakfı

TSK Elele Vakfı sağlık ve sosyal yardımlaşma temeli üzerine kurulmuş olan bir vakıftır. Vakfın kuruluşunun temelinde, 1995 yılında icra edilen ve dünya genelinde büyük yankı uyandıran iç güvenlik harekâtının sonucu olarak Ankara Gazeteciler Cemiyeti ile Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun maddi destek kampanyası vardır. “Haydi Türkiye Mehmetçik ile Elele” kampanyası şeklinde yürütülen kampanya sonucunda toplanan 60,8 milyon Amerikan Doları vakfın ilk kuruluş aşamasını oluşturmuştur. Toplanan bağışlar sonucunda ülke savunmasında ve terörle mücadele aşamasında yaralanan veya uzuvlarını kaybedenler için hizmet vermek amacıyla Rehabilitasyon ve Bakım merkezi kurulmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 21 Nisan 1996 tarihinde “Türk Silahlı Kuvvetleri Elele Vakfı” ortaya çıkmıştır. Vakıf 1999 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünden “Yılın Başarılı Vakfı” ödülünü almıştır. Vakfın faaliyetlerini (<https://www.elele.org.tr/hakkında/tarihce/>);

- Türk Silahlı Kuvvetleri Rehabilitasyon Merkezi
- Gazi Uyumevi
- Özel Bakım Merkezi
- Türk Silahlı Kuvvetler Ali Çetinkaya İlk Kurşun Rehabilitasyon Merkezi çatısı altında, özellikle bedenen zarar görmüş gazilerin tedavisi ve psikolojik desteği üzerine sürdürmektedir. Vakfın ortak olduğu iştirakler ise Türkrust, Türkrıpsan, Mehmetçik Vakfı Sigortacılık Hizmetleri A.Ş., Gülsav Pazarlama şirketleridir (Demirezen, 2013: 4).

3.3. TSK Güçlendirme Vakfı

TSK Güçlendirme Vakfı, milli harp sanayisinin geliştirilmesi, yeni harp sanayi dallarının kurulması, harp silah araç ve gereçlerinin satın alınması suretiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuş olan bir vakıftır (<http://www.tskgv.org.tr/>).

Vakıf kuruluşunda 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının önemi büyüktür. Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda o dönem mevcut olan kara, deniz ve hava kuvvetlerini güçlendirme amacıyla vakıflarının birleşmesi sonucu 17 Nisan 1987 tarihinde kurulmuştur. Vakfın özellikle savunma sanayi üzerine Aselsan, TAI, Havelsan, Roketsan, Aspilsan ve İşbir firmaları ile savunma sanayinin geliştirilmesi üzerine ortaklıklar yürütmektedir. Vakıf aynı zamanda Türkrıpsan, Ditaş, Netaş, Mercedes-Benz, Tel, Hcas ve Hamelsan Teknoloji Radarın iştirakçisi durumundadır. TSK Güçlendirme vakfı bir nevi kalkınmaya yönelik

vakıftır. Odak noktası milli harp sanayisinin gelişmesi ve milli teknolojinin üretilmesidir (www.tskgv.org.tr/tskgv/).

3.4. TSK Dayanışma Vakfı

TSK Dayanışma Vakfı silahlı kuvvetlerde görev yapan ve silahlı kuvvetlerin profesyonel kesimini oluşturan subay, astsubay, sivil memur, uzman jandarma arasında kurulan, sosyal yardımlaşma sistemi üzerine kurulmuş bir vakıftır. Dayanışma vakfı 1999 Marmara Depremi sonucunda vefat eden veya malul olan ve hizmet yılı itibari ile sosyal güvence haklarına kavuşmamış personelin sosyal ve ekonomik yönden desteklenmesi amacı ile kurulmuştur (<http://www.tskdv.org.tr/tskdv.php?id=2502>).

TSK Dayanışma vakfı 01 Ocak 2000 tarihinde kurulmuştur. Vakıf amacını; Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli subay, astsubay, sivil memur, uzman jandarma ve uzman erbaşlardan hizmette buldukları süre içinde, yıllık katkı paylarını yardım yapılması gerektiren risklerden biri gerçekleşmeden önce ve olayın gerçekleştiği katkı döneminde ödemek suretiyle dayanışmaya katılanlardan vefat edenlerin eş, çocuk, ana ve babaları ile malul olanların kendilerine sosyal ve ekonomik destek sağlamaktır. Vakfın ana gelir kaynağı Silahlı Kuvvetler personelinin yatırmış olduğu vakıf katkı paylarıdır. Bu gelir dışında Turktıpsan, Gülsav, Türkrust işletmelerinde hisseleri bulunmaktadır. Vakfın yardımları (<http://www.tskdv.org.tr/tskdv.php?id=2508>)

- Vefat yardımı,
- Maluliyet yardımı,
- OYAK emekli maaş sistemi yardımı,
- Avukatlık ücreti yardımı,
- Doğal afet yardımudur.

3.5. TSK Sağlık Vakfı

TSK Sağlık Vakfı sağlık hizmetlerinin daha iyi götürülmesi amacı ile teşkil edilmiş bir vakıftır. Vakıf Gülhane Askeri Tıp Akademisinin ve diğer askeri hastaneler ile sağlık kuruluşlarının daha iyi imkanlara sahip olmasını amaçlamaktadır. Vakıf 1992 yılında Gülhane Sağlık Vakfı ismi ile kurulmuştur. Fakat zaman içerisinde vakıftan beklentiler arttıkça 2003 yılında özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarının engelli çocuk ve yetişkinlerle ilgili faaliyetlerde bulunmak gibi önemli bir amacı gerçekleştirebilecek şekilde dönüşmüştür (www.tsksagvak.org.tr/, Erişim Tarihi: 29.11.2012).

Vakıf 2006 yılında yapılan isim değişikliği ile “Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Vakfı” ismini almıştır. Vakıf özellikle sağlık kuruluşlarını iyiye götüren çalışmalarını ile birlikte engelli çocuklara yönelik yapmış olduğu faaliyetlerle de önem kazanmıştır. TSK Sağlık vakfı engellilere yönelik; Ankara GATA, Diyarbakır, Güvercinlik-Ankara Özel Eğitim Okulu ve Rehabilitasyon Kurs Merkezleri ile önemli hizmetler vermektedir. Vakfın en önemli iştiraki Gülsav Pazarlama Dağıtım Şirkettidir (www.tsksagvak.org.tr/, Erişim Tarihi: 29.11.2012).

3.6. TSK Eğitim Vakfı

Türk Silahlı Kuvvetleri Eğitim Vakfı eğitim hizmeti amacıyla kurulmuş bir vakıftır. Vakıf 16 Mart 1957 yılında dönemin Milli Savunma Bakanı Vekili Şemi Ergin tarafından kurulmuştur. Vakfın amacı; Türk Silahlı Kuvvetlerinde görev yapan subay, astsubay, sivil memur, uzman jandarma ve uzman erbaşlar ile bunların emekli olan ve şehit düşenlerin çocuklarına ve yakınlarına eğitim öğretim imkanı için yurt sağlamaktır. Vakfın kuruluş sermayesi 52 bin TL'dir ve halihazırda 26 milyon TL sermayesi bulunmaktadır. Vakfın 4'ü kız, 4'ü erkek olmak üzere 8 adet yurdu bulunmaktadır. Vakfa ait yurtlar (<http://www.tskev.org.tr/vakif-bilgileri/>):

- Ankara
- Erzurum
- Eskişehir
- İstanbul illerindedir.

Modern imkanlar dahilinde hizmet veren bu illerdeki yurtlar ile eğitim alanında önemli hizmetler veren Türk Silahlı Kuvvetleri Eğitim Vakfı eğitim alanında önemli bir yer edinmiştir (www.tsk-yurt-vakif.org.tr/web/index.php).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Günümüzde vakıflar sosyal yaşamın ayrılmaz birer parçası durumundadır. Vakıflar toplumsal yaşamın içerisinde üstlenmiş oldukları sosyo-ekonomik değerler ile ortaya koydukları faaliyetler sonucunda hem iktisadi hem de sosyolojik açıdan toplumsal fayda sağlarlar. Günümüzün sosyal güvenlik sistemi toplumsal yaşam için temel bir sistem olmakla beraber çok farklı unsurları ve kuruluşları olan birden fazla boyutlu bir sistem şekline dönüşmüştür.

Başta vakıflar olmak üzere tüm diğer kuruluşların ortak amacı sosyal güvenlik sisteminin eksik yönlerini tamamlayarak toplumun genel değer yargılarını en üst seviyede tutmaktır.

Silahlı kuvvetlerde tüm bu fayda/destek bilinci içerisinde vakıf kültürüne önem vermiş ve özellikle kurmuş olduğu vakıflar ile toplumsal fayda sağlamaya çalışmışlardır. Silahlı Kuvvetler sosyal yardım alanında Mehmetçik Vakfı ile TSK Dayanışma Vakfı, sağlık alanında TSK Sağlık Vakfı ile TSK El Ele Vakfı, iktisadi alanda TSK Güçlendirme Vakfı ve eğitim alanında TSK Eğitim Vakfı ile ülke genelinde sosyal fayda sağlamaktadır.

Silahlı Kuvvetlerin vakıflar aracılığı ile ortaya koyduğu sosyal yararların boyutu incelendiğinde sonuç olarak ortaya toplum geneline ve bireylere yarılan iki boyutlu sosyal fayda çıkmaktadır. Hemen hemen 630.000 kişilik personel yapısından her bir personelin ortalama 4 kişiyi etkilediği varsayıldığında (eş, çocuk, kardeş, anne, baba vb. bakmakla yükümlü olunan kişiler) vakıfların ulaştığı hedef kitle ortalama 2,4 milyon kişidir. Bu kitle TSK bünyesindeki vakıflardan doğrudan yararlanan merkez kısımda bulunan kitledir. Aynı zamanda TSK bünyesindeki vakıfların ortaya koyduğu yararlılardan dolaylı olarak faydalanan çevre kısımda bulunan kitlede göz önünde bulundurulduğunda (Uzak akraba, iş arkadaşı, okul arkadaşı, komşu vb.) vakıflar toplumun ciddi bir kısmına hizmet sunmaktadırlar. TSK bünyesindeki vakıfların sağlamış olduğu sosyal yardımlar, sağlık ve eğitim yardımları ile karşılanan toplumsal istekler ve beklentiler dışında, dezavantajlı durumda olan gaziler ve şehit yakınları da topluma tekrar kazandırılmaktadırlar.

Vakıflar günümüzde üstlenmiş oldukları görev ile gelir dağılımını dengede tutan, genel olarak sosyo-ekonomik alanlarda kamu görevi yaparak devlete sosyal sistem içerisinde yardımda bulunan, ulusal servete değer yaratan ve sosyal yaşamın vazgeçilmez bir parçası şekline dönüşen kurumlardır. Vakıf kültürü Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından ciddi bir şekilde benimsenmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri kurduğu vakıflar ve yaptığı vakıf faaliyetleri ile ülke genelinde diğer kurumlara örnek bir durumdadır. Artık günümüzde vakıf kültürü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yapısı içerisinde özümsemiş bir durumdadır ve vakıflar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ayrılmaz bir parçası şekline gelmişlerdir.

KAYNAKÇA

Akad, M. (1992), "Teoride ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı", Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul,

Akbulut, İ. (2007), "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi", Vakıflar Dergisi, Sayı:30, s. 61-72, Ankara.

Akgündüz, A. (1988), "İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi", Osmanlı araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara.

Akyol, A. (1984), "Vakıflarda Dernekleşme", İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

Alper, Y. (2009), "Sosyal Güvenlik Teorisi Ders Notları", Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bursa.

Aydın, M. A. (1999), "Türk Hukuk Tarihi", Beta Yayınları, Hukuk Dizisi, İstanbul.

Ayhan, A. (2012), "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri", Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s. 41-55.

Balta, R. (1986), "Yeni Vakıflar El Kitabı", Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Canbay, T. ve Demir, M. (2013), "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 20, Sayı 2, s. 303-315, Manisa.

Demirezen, S. (2013), "TSK Elele Vakfının Kuruluşu ve Kurumsal Yapısı", Elele Dergisi, Yıl:1,Sayı:1, s.4.

Erol, S. I. (2014), "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı", Kamu-İş Dergisi, Cilt 13, Sayı 3, s. 37-70.

Ertem, A. (1999), "Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar", Divan Dergisi Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, Sayı 6, s. 25-65.

Korkmaz, E., Akgeyik, T., Yılmaz, B. E., Oktayer, N., Susam, N. ve Şeker, M. (2007), "Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik", İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2006-21, İstanbul.

MEHMETÇİK Dergisi (2011), "Mehmetçik Vakfının Gelir Kaynakları", Yıl:12, Sayı:25, Mayıs, Ankara.

MEHMETÇİK Dergisi (2013), "Mehmetçik Vakfının Yardımları", Yıl:14, Sayı:29 Eylül, Ankara.

Öztürk, N. (2005), "İslam ve Türk Kültüründe Vakıflar", Vakıflar Dergisi, Sayı:29, s. 7-20, Ankara.

Tuş, M. (2001), "Sosyal ve Ekonomik Açından Konya 1756-1856", Konya Ticaret Odası Yayınları, No: 23, Konya

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.kurumlar.biz/AltKategoriDetay.aspx?sm=askerivakiflar>, Erişim Tarihi 08.11.2015

<http://www.mehmetcik.org.tr/>, Erişim Tarihi 18.12.2013

<http://www.tskgv.org.tr/tskgv/>, Erişim Tarihi 19.11.2012

<http://www.tsksagvak.org.tr/>, Erişim Tarihi 29.11.2012

<http://www.tsk-yurt-vakif.org.tr/web/index.php>, Erişim Tarihi 08.12.2012

<http://www.tsk.tr/>, Erişim Tarihi 08.01.2014

<https://www.elele.org.tr/hakkinda/tarihce/>, Erişim Tarihi 08.11.2015

<http://www.tskdv.org.tr/tskdv.php?id=2502>, Erişim Tarihi 08.11.2015

1960'LI ve 1970'LI YILLARDA İŞÇİ ÖRGÜTLENMELERİNİ HAZIRLAYAN ETMENLER

Ülkü İleri¹

ÖZET

1960-1980 Döneminde ekonomide planlı kalkınma uygulanmaya başlamış, devletçilik politikasına devam edilmiş, ancak kalkınma planlarında özel sektöre uygulanan destekler ve teşvikler sonucu özel sektör yatırımları da hız kazanmıştır. Köyden kente göç artış kaydetmiş, bu bağlamda gecekondulaşma yaygınlaşmıştır.

Diğer taraftan 1961 Anayasası ile gelen özgürlük ortamı, çalışma ilişkileri ile ilgili 274 ve 275 sayılı yasalarla sendikal örgütlenme ivme kazanmış, sendikalı işçi sayısı önemli ölçüde artmıştır. İşçi hareketleriyle, öğrenci eylemleri giderek yaygınlaşmış ve 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi gerçekleşmiştir.

12 Mart'tan sonra uygulanan politikalarla ekonomi kötüye gitmiş, ancak yurtdışındaki işçilerin gönderdikleri dövizlerin dolaylı etkisiyle ücretler bu kötü gidişten pek fazla etkilenmemiştir.

Bu arada ülke bir iç savaşın eşiğine gelmiş, 12 Eylül 1980'deki Askeri Darbe ile bu gidişe "dur" denilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşçi, Örgüt, Ekonomi, Ücretler, Planlı Kalkınma

¹ Dr., İnşaat Mühendisi, Fırtına Yapı Denetim LTD. ŞTİ., İzmir (ulkuileri@hotmail.com)

THE FACTORS THAT PREPARE LABOR ORGANIZATIONS IN 1960 AND 1970 YEARS

Ülkü İleri

ABSTRACT

In 1960-1980 Period planned development model was begun to put, etatism policy was continue. But private sector invesments gained acceleration by supports and promotions in developments plans. Migration from village to city increased, in this frame squatter's house increased.

On the other hand, freedom atmosphere which come by means of 1961 Constitution, by means of 274,275 Numbered Laws, labor organizations increased. Labor movements and student movements were spread and these events prepared March 12 th. 1971 Military Intervention.

Economy got worst after Military Intervention. But wages were not much effected by means of labors abroad.

Meanwhile, Turkey came to civil war threshold and in September 12 th. 1980 Military Coup said "stop" to these conditions.

Keywords: Labor, Organisation, Economy, Wages, Planned Development

GİRİŞ

1960-1980 dönemi ekonomide planlı kalkınmanın uygulanmaya başladığı, yeni Anayasa'nın getirdiği özgürlük ortamı içinde, çalışma ilişkileri ile ilgili yasal düzenlemelerin yapıldığı, toplu sözleşme ve grev haklarının kabul edildiği bir dönemdir. Yine bu dönemde, varılan özgürlük ortamı sonucu ve işçi hareketlerinin siyaseten de zemin kazanmasıyla (Türkiye İşçi Partisi – TİP' in kuruluşu) işçilerde sınıf bilinci oluşmaya başlamıştır diyebiliriz.

1960'ların sonlarına doğru başlayan toplumsal hareketlilik (gerek öğrenci olayları, gerekse işçi hareketleri) ve 1970'ten sonraki yıllarda ekonominin raydan çıkması ülkeyi neredeyse iç savaş ortamına sürüklemiş ve 1980'deki askeri darbeyle bu gidişe "dur" denilmiştir.

Bu bağlamda makalenin birinci bölümünde 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi'ne kadar olan dönem, ikinci bölümde ise 12 Mart 1971'den 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar olan dönem mercek altına alınmıştır. İşçi örgütlenmelerini hazırlayan etmenler çerçevesinde dönemin siyasi yapısı örgütleme hareketleri, ekonomik yapı ve hukuki düzenlemeler incelenmiştir.

1. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ-12 MART 1971 ASKERİ MÜDAHALESİ DÖNEMİ

1.1. Siyasal Değişimler, Demokratikleşme Hamleleri

Demokrat Parti İkinci Dünya Savaşı sonunda ümitler vaat eden dünyanın Türkiye parçasında iktidar oldu. Ülkenin bin yıllık yapısı değişiyordu; köyler makineleşmeye açılıyordu, şehirlere göç başlamıştı. Dikilen gecekondu herkesi dehşet içinde bıraktı. Ama gecekondu muhafazakar partilerin oy deposu oldu.

Zamanla iktidar anayasal sistemi zorlayan tedbirler almaya girişti. CHP devrinden kalan hukuk dışı her miras DP tarafından da muhafaza edildi. Hükümet üyelerini tenkit etmek, hele yolsuzlukla suçlamak ispata gerek olmadan cezaevinin yolunu açıyordu.

1960 tıkanıklıklar yılıydı, sistem işlemiyordu. Bugünkü Türkiye için çok olağan sayılan sokak hareketleri ve talebe gösterileri kanlı bir biçimde sonuçlanıyordu. Yeni çıkan zenginler ve fakirleşen memurlar suratların asılmasına neden oluyordu (Ortaylı, 2010; 113-114).

27 Mayıs 1960 günü, kendilerine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren bir grup genç subay ordu adına ülke yönetimine el koydular. Başkan Orgeneral Cemal Gürsel idi.

7 Aralık 1960'ta Milli Birlik Komitesi'nde kabul edilen yasaya göre Kurucu Meclis iki bölümden oluşuyordu. MBK ve Temsilciler Meclisi.

Yeni Anayasa'yı hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis, Ocak 1961'de, genelkurmay eski başkanlarından emekli Orgeneral Rauf Orbay'ın başkanlığında çalışmaya başladıktan yaklaşık bir ay sonra siyasi parti faaliyetlerine izin verilmişti. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyet Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin yanında çok sayıda yeni parti kuruldu. Bunlar arasında siyasi yaşamda ciddi dalgalanmalar yaratacak olan partiler vardı: 11 Şubat 1961'de kurulan Adalet Partisi (AP) ve 13 Şubat 1961'deki Türkiye İşçi Partisi (TİP) gibi (Özdemir, 2002; 237-240).

15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerin sonucuna göre, oyların %62'sini CHP'ye karşı olan ve DP'nin tabanını temsil eden AP ile CKMP ve YTP (Yeni Türkiye Partisi) almışlardır. Bu partilere verilen oylar uygulamada 27 Mayısçılara (aynı zamanda CHP'ne) verilmiş sayıldığından, iç ve dış çevrelerde seçim sonuçları "Menderes'in zaferi" diye yorumlanacak ve halk oylaması şeklinde kabul edilecektir.

Seçim sonuçlarına göre normal olan, CHP'nin karşısında yer alan partilerin koalisyona gitmeleri idi. Buna rağmen ilk hükümet CHP-AP koalisyonu şeklinde oluşturuldu.

Bu arada Orgeneral Cemal Gürsel 4. Cumhurbaşkanı seçildi.

İlk koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961-1 Haziran 1962 arasında görevde kaldı. Haziran 1962'de 2 haftalık bunalımdan sonra, 25 Haziran 1962-2 Aralık 1963 arasında faaliyet gösteren 2. İnönü Koalisyonu kurulmuştur. Bu, YTP ve CKMP'nin katılımıyla gerçekleşmiştir.

17 Kasım 1962'de yapılan yerel seçimler halkın eğilimini göstermesi açısından önemlidir. Seçimler muhalefetteki AP'nin beklenmeyen zaferi ile sonuçlanmıştır. İşte bu şartlarda hükümet kurma görevi tekrar kendisine verilen İnönü bağımsızların katılımıyla Üçüncü Koalisyon'u kurar.

ABD başkanı Johnson'ın Türkiye'nin garantör devlet olarak Kıbrıs'a müdahale edemeyeceğini bildiren ünlü mektubu İsmet Paşa'ya Üçüncü Koalisyon döneminde yollanmıştır.

13 Şubat 1965'de yapılan bütçe oylamasında 3. İnönü Koalisyonu düşürülmüştür. Diğer taraftan 1960'lar Türkiye'sinde siyasi gelişmelerde önemli rolü olan sosyalistler bir taraftan Yön Dergisi ve Sosyalist Kültür Derneği (SKD), öte

yandan Türkiye İşçi Partisi (TİP) aracılığı ile Türk-Amerikan ilişkilerini ve NATO'yu tartışma platformuna getirmişlerdir.

3. İnönü Koalisyon Hükümeti'nin görevden ayrılması ve yerine Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında AP-YTP-CKMP-MP (Millet Partisi) koalisyonun kurulması ile 1961 Ekimi'nden beri yaşanan sivil yönetime geçiş süresi sona ermektedir.

Bu arada orduda 22 Şubat 1962'de ve 20-21 Mayıs 1963'de ayaklanma başlatan Kurmay Albay Talat Aydemir, taraftarlarıyla birlikte tutuklanarak askeri mahkemede yargılanır ve idam edilir.

10 Ekim 1965 genel seçimlerinde oyunu arttıran tek parti AP olmuştur. Seçim sonuçlarına göre AP 240, CHP 134, MP 31, YTP 19, CKMP 11, TİP ise 15 sandalye kazanmıştır. Böylece AP, hükümeti tek başına kurabilecek çoğunluğu elde etmiştir. DP döneminden sonra başlayan koalisyon hükümetleri dönemi böylece kapanmış, AP Türkiye'nin siyasal yaşamında DP'den sonra tek başına hükümet kuran tek parti olmuştur. Seçimlerin özgür bir ortamda yapılmış olması ve iktidarın AP'ye verilmesi parlamenter rejimin kendi mecrasında akıp gitmesi için önemli bir fırsat yaratmıştır.

65 seçimlerinde 15 sandalye kazanan TİP 13 Şubat 1961 tarihinde, Türk-İş'e bağlı bazı sendikacılar tarafından kurulmuştur. Bu bağlamda 1960'lar demokrasi, bağımsızlık ve sosyalizm gibi sözcüklerin kitleler üzerinde etkiler yaratmaya başladığı yıllar olmuştur. Üretimin artırılması, halkın ekonomik ve politik yaşama katılımının yaygınlaştırılması, emeğe ve sosyal adalete yapılan vurgular önce anayasal zemine kavuşturulmuş, daha sonra devletin siyasal ve sosyal yapı üzerindeki temel hedefleri haline getirilmiştir. Bununla birlikte, daha yüksek ücret ve sosyal hakların iyileştirilmesi konusunda artan talepler işçilerin siyasallaştırılmasına ve haklarını siyasi platformlarda aramalarına yol açmıştır. İşçilerin siyasallaştırılmasının yanı sıra, 1960'lı yıllarda sola esas canlılığını kazandıran öğrenciler ve aydınlar olmuştur (Çaylak, 2010; 438-442). 13 Şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulmuştur.

Bu arada İnönü'nün 25 Temmuz 1965'de partinin Beşiktaş ilçe merkezindeki bir toplantısında dile getirdiği "ortanın solu" 1980'e kadar partinin rotasını belirleyen ana hat olacaktır. CHP için ortanın solu, 1961 Anayasası'nın görece özgür ortamında aydınlar arasında sosyalist düşüncenin hızla tartışılmaya başlanması ve uluslararası sistemde ortaya çıkan yumuşamanın etkisiyle oluşan bir kimlik arayışını ifade etmektedir. Ancak 1965 seçimlerinde CHP'nin yenilgiye uğraması, ortanın solunun sorgulanma sürecini başlatmıştır.

1969 seçimlerinden hemen önce CHP, Ecevit önderliğinde reformist kanadın yayınlandığı seçim bildirgesinde ortanın solu hareketini "düzen değişikliği" şek-

linde adlandırarak yeni kimlikle seçmen karşısına çıkmış fakat 1965'deki oy oranına dahi ulaşamamıştır.

Türkiye'de 1968 yılında ortaya çıkan gençlik hareketleri, dünyada meydana gelen gençlik hareketlerinden bağımsız gelişmiş olmamakla birlikte, Türkiye'nin kendine özgü şartları altında zaman zaman farklı anlamlar taşımıştır. Üniversitelerde reform ve demokrasi isteyen 68 hareketinin bir yansıması olarak ortaya çıkan ve gelişen hareketler, Türkiye'de de buna benzer istekleri doğurmuştur. Üniversiteler için demokrasi ve reform istekleri daha sonra tüm düzenin değişmesi isteğine çevrilmiştir. Bu arada Batıda hareketlere çıkış noktası kazandıran emperyalist güçlere karşı koyma temasının, Türkiye'de de gelişen hareketlere kaynaklık ettiği söylenebilir (Çaylak, 2010; 447). Bu bağlamda Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (DEV-GENÇ) oldukça geniş öğrenci kesiminin siyasallaşmasına neden olmuştur.

1960 Darbesi'nde CHP ile birlikte varlığını sürdüren CKMP, 1960'ların ortasında kimlik ve kadro değişimi yaşamış, 1969'da ise adını değiştirerek (Milliyetçi Hareket Partisi-MHP) Türk sağ radikalizminin örgütlü eylem gücü durumuna yükselmiştir. CKMP genel müfettişliği görevi verilen Alparslan Türkeş, partinin yerel örgütleriyle doğrudan ilişkiye girerek onları yanına çekmeyi başarınca genel başkanlığa seçilmiştir.

1960'ların sonunda Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği'ndeki anlaşmazlıklar yüzünden İstanbul ve İzmir'deki büyük iş çevrelerine karşı Anadolu'nun küçük ve orta büyüklükteki iş çevreleri bir partide birleşme gereğini duymuşlardır. Bu istekler sonucu olarak 26 Ocak 1970'de Milli Nizam Partisi (MNP) kurulmuştur. Liderliğini Odalar Birliği eski başkanı ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın yaptığı parti Anadolu'da yaygın bir şekilde örgütlenebilmiştir.

1.2. Ekonomik Değişimler

Türkiye ekonomisinin dış ve iç baskılar altında "denetimli ekonomi-dışa kapanma" ile "serbest piyasa ekonomisiyle uluslararası ekonomiye katılma" arasında gelgitlerinde 1963-1974 dönemi yeni bir aşama oluşturmuştur. 1948'de ağır sanayiye geliştirmeye dayalı olarak hazırlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı CHP tarafından rafa kaldırıldıktan sonra, planlamayı ağızına dahi almayan DP artık tarihe karışmıştı. Üstelik OECD çerçevesinde kurulan Türkiye'ye yardım konsorsiyumunun vereceği kredileri öngörebilmesi için, Türkiye'nin "hesaplı-kitaplı" davranması gerekiyordu. Bundan da öte, 1960'lı yıllar ABD'nin bile ken-

disini “karma ekonomi” diye nitelediği, gelişmekte olan ülkelerinse Birleşmiş Milletler nezdinde etkinlik kazandığı yıllardı. Soğuk savaş sürerken sıcak savaş da Vietnam’da önce Fransızları, sonra ABD’yi silahlı çatışmada zorlamaktaydı; SSCB giderek az gelişmiş ülkelerde etkinlik kazanma tehdidi yaratıyordu. İşte böyle karmaşık bir ortamda ekonomiye çeki düzen vermeye çalışan askeri rejim “iktisadi planlama”yı gündeme getirdi. Aslında dönem bütün Batı kampında planlamanın yayıldığı bir çağı; ülkelerin başarısı, büyüme hızının yüksekliği, sanayileşme ve gelir bölüşümünü düzeltmeyle ölçülüyordu. Serbest piyasa ile dünya pazarına katılma rafa kaldırılmıştı (Kazgan, 2004; 95).

Türkiye, askeri iktidarın getirdiği iktisadi planlamayı yeniden demokrasiye geçtikten ve merkez-sağ eğilimli Adalet Partisi iktidar olduktan sonra da sürdürdü. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) 1963-1967, İkinci BYKP 1968-1972, Üçüncü BYKP ise 1973-1977 arasında yürürlükte kaldı. 1963-1969 dönemi görelili hızlı ve istikrarlı büyüme sağlandığı yıllar oldu.

Kalkınma planları, kamu kesimi için “emredici”, özel kesim için de “yol gösterici” nitelikte olduğundan, ekonomik gelişmeyi etkileme de bu çerçevede sınırlı kalmak durumundadır. Kamu maliyesi ve kamuya ait kuruluşlarla plan uygulaması arasında, yasalarca da öngörülen doğrudan bir bağımlılık ilişkisi vardır. Özel kesim ise, özendirme önlemleri destekleme fiyat uygulaması, seçmeli kredi sağlanması gibi yollarla yönlendirilebilir. Kısaca planlama açısından özel kesimi dolaylı bir etkileme geçerlidir. Ancak kamu harcamalarının düzeyi ve yapıldığı sektörler, özel kesim yatırımlarını etkiler ve uyarır; kamu kesimi ekonomik gelişmede bu nedenle sayısal büyüklüğünün üzerinde belirleyici rol oynar.

Bu bağlamda söz konusu kalkınma planlarının ortak özellikleri, a) tüm yenden düzenleme (reform) sözlerine karşın üretim yapısını veri almaları, b) ekonominin her yıl belli bir hızla büyümesini temel amaç edinmeleri, c) sanayileşmeye öncelik vermeleri ve d) belli bir uzun dönem stratejisinin bir parçası olmalarıdır (Kepenek-Yentürk, 2007; 146-147).

Gelişme biçimi bakımından bu dönem korumacı iç pazara dönük ve ithal ikameci görüntüsüyle 1930’lu yıllara ve 1954-1961 dönemine benzer görünmekle birlikte, sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından tamamen farklı özellik taşımaktadır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın çok açık stratejik tercihi olan ithal ikameci sanayileşme, 1960’lu yılların sosyopolitik yapısı ve bölüşüm ilişkileri tarafından biçimlendirilecektir. Kentli ve taşralı burjuvazinin ulaştığı gelir düzeyleri bu sınıfların tüketim tercihlerinin kaynak tahsisine egemen olmasına yol açacak bir dürtü oluşturmaktaydı. Gelişmiş kapitalist toplumlardan yayılan tüketim normları radyo, buzdolabı, çamaşır ve elekt-

rikli süpürge makinesi, televizyon, otomobil, modern büro, mutfak ve ev eşyaları türünden ve iktisat yazınında “dayanıklı tüketim malları” diye adlandırılan mallara karşı etkili bir talep meydana getiriyordu. Ancak dış ticaret travmaları geçerliken bu malların ithalinin serbest bırakılarak kıt dövizin lüks mallara tahsisi, 1960'lı yılların çok partili demokrasi koşullarında söz konusu olmayacaktı. Dolaşısıyla bu mallar bazı durumlarda yabancı sermayenin katılmasıyla ülke içinde üretilecektir. İlk başta salt montaj sanayi biçiminde kurulan dayanıklı tüketim sanayii, zamanla daha fazla yerli katkıyla ve çevresinde beslediği yan sanayi kollarıyla modern sanayi kolları görünümü kazanacaktı (Boratav, 2011; 118-119). Bu sanayi kollarının kuruluşları varlıklı grupların tüketim eğilimleri tarafından belirlenmekle birlikte, dönem boyunca sağlanan hızlı büyümeye paralel olarak gelirlerindeki artışlar dayanıklı tüketim mallarının kullanımını toplumun tüm kesimlerine yayacaktır.

Bu gelişmeyi tamamlayan ve büyük ölçüde ona bağlı bir diğer ithal ikamesi süreci, özellikle kamu kesiminin katkısıyla demir-çelik, bakır, alüminyum, petrokimya ve kimya, inşaat malzemeleri gibi temel ara mallarda gözlenmiştir.

İlk bakışta ekonominin dışa bağımlılığını zaman içinde azaltacakmış gibi görünen bu sanayileşme biçimi beklenenin zıddı bir sonuç vererek, ekonominin ithalata bağımlılığını artırmıştır. Bunun nedeni, yatırım malları kesiminde sağlanan genişlemenin ara mallardan geride kalması ve yüksek bir yatırım temposunun daima aşırı bir ithal faturası gerektirmesinde aranmalıdır. Nihayet, ucuz petrol fiyatları bir bütün olarak ithal malı enerji türlerine bağımlı bir sınai yapı kurulmasında etkili olmuş; hızlı sanayileşme temposu daima yüksek hacimli bir petrol tüketimiyle sürdürülebilmiştir.

Ekonomide pozitif ithal ikamesinin gerçekleşmemesinin sonuçları ihracatta sağlanacak gelişmelerle hafifletilebilirdi. Ancak bu yıllar, ihracatın milli gelir içindeki görece payının çok düşük kaldığı ve hatta gerilediği bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Dünya piyasalarında önem taşıyan hammaddeler bakımından güçlü bir tabana sahip olmayan Türkiye'nin de bu ürünlerin büyüyen ekonominin daha da hızlı büyüyen döviz ihtiyacını karşılaması beklenemezdi. İhracatta anlamlı bir gelişmenin sınai ürünlere dayanması zorunluydu. Toplam ihracatta sınai ürünlerinin payı, 1960'lı yıllarda %13-18 arasında oynarken, bu pay 1970'li yıllarda %20-39 arasında oynamaya başlamıştır.

Aşırı ithal bağımlılığı ve ihracattaki görece durgunluğa rağmen 1962-1976 arasında düzgün ve yüksek bir büyüme temposunun sürdürülebilmesinin temel nedeni, ekonomiye önemli boyutlarda dış kaynak enjekte edilmesi olmuştur. Kısa ve uzun vadeli krediler ve dış yardım 1962-1974 arasında genellikle 300 ve 500

milyon dolar civarında seyretmiş; 1975-1976 yıllarında ise 1 milyar dolara yaklaşmıştır. Cari işlem dengesini destekleyen bir diğer dış kaynak ise, Avrupa'daki Türk işçilerinin gönderdiği dövizlerdir. 1965-1969 arasında 100 milyon dolar civarında oynayan işçi dövizleri, 1970'li yıllarda hızla artarak 1 milyar dolar eşğini aşmış ve dış ticaret açığının kapatılmasında en önemli kalem haline gelmiştir. Sözü edilen kaynaklarla kapatılan dış ticaret açığının milli hasılaya oranı 1970'li yıllarda hızla artmış ve 1974-1976 yıllarında %8'i aşmıştır. Dönemin başlarında GSYİH içindeki payı %15'in altındayken, dönem sonunda %20'leri aşan sabit sermaye birikimi içinde dış ticaret açığının oranı da 1962-1976 ortalaması olarak %21,9'u bulmaktadır (Boratav, 2011; 122).

Bu arada ithal ikamesi süreci iç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine inşa edilmiştir ve bu modelde ücretler bireysel kapitalist için bir maliyet unsuru olmakla birlikte, bir bütün olarak sermaye için yeniden üretim sürecini sürükleyen bir talep unsurudur. Böylece ücretleri siyasi yöntemlerle baskı altında tutmak için bir zorunluluk yoktur. Grev hakkını içeren toplu pazarlık sistemi ve yaygın sendikalaşma, işçi sınıfının reel gelirlerinde zaman içinde sürekli artışları güvence altına almıştır. Kamu iktisadi teşebbüslerinde ücret taleplerine karşı "gevşek" davranma eğilimi gemendir.

Popülist politikaların bir diğer yansıması, Türkiye'nin oldukça ileri bir sosyal güvenlik sistemi kurabilmiş olmasıdır. Böylece işçi sınıfı ücret dışında önemli güvencelere ve parasal olmayan gelir türlerine kavuşabilmiştir.

Diğer taraftan 1960'lı yıllar, dış ticaret rejiminin büyük ölçüde sabit bir döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalarla yürütüldüğü bir zaman kesitidir. Döviz kuru uzun süreler sabit kalmakta; ancak farklı işlemler için farklı döviz fiyatları uygulanması anlamına gelen katlı kurlar kural haline gelmektedir (Boratav, 2011; 124-127).

1.3. Çalışma İlişkileri ile İlgili Hukuki Düzenlemeler

1.3.1. 1961 Anayasası

1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nda yer alan "güçler birliği" ilkesini ve bunun doğurduğu "meclis hükümeti" sistemini terk etmiş; onun yerine "yumuşak bir güçler ayrılığı" ilkesine dayanan "parlamentar rejimi" kabul etmiştir. "Egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğunu" belirten 1961 Anayasası, millet egemenliğinin sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından değil, "Anayasa'nın koyduğu esaslara" uygun olarak "yetkili organlar eliyle kullanılacağını" hükme bağlamaktadır.

Böylece 1961 Anayasası'nda egemenlik hakkının kullanılmasında "meclis üstünlüğü" ilkesi terk edilmiş; bu ilkenin yerine "anayasanın üstünlüğü" ilkesi benimsenmiştir.

1961 Anayasası'nda egemenlik hakkının kullanılması, sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne değil, aynı zamanda yürütme ve yargı organlarına da tanınmıştır.

1961 Anayasası'nda yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiştir. Bu meclis, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan meydana gelmiştir.

Yürütmenin başı Cumhurbaşkanıdır. Diğer yürütme organı Bakanlar Kuruludur. 1961 Anayasası'nda sadece doğal haklar doktrininin ve 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin etkilerini taşıyan klasik kişi hak ve özgürlüklerine değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklere de yer verildiğini görüyoruz (Demir, 2005; 195).

Çağdaş bir anlayışı yansıtan 1961 Anayasası "Temel Haklar ve Ödevler" başlığı altında sadece klasik hak ve özgürlüklere (kişi dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, dernek kurma hakkı, kişi güvenliği, hak arama özgürlüğü, ispat hakkı) (md. 14-34) değil; aynı zamanda sosyal ve iktisadi haklara da (çalışma hakkı, ücrette adalet sağlanması, sendika kurma hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, öğrenim hakkı, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, tarımın ve çiftçinin korunması hakkı) (md. 35-53) yer vermiştir. Bütün bu hak ve özgürlükleri gerçekleştirmek, bir başka deyişle, bu hak ve özgürlükleri sınırlayan ekonomik ve sosyal bütün engelleri ortadan kaldırmak, böylece insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlamak, devlete bir görev olarak verilmiştir (md. 10). Bu hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması sadece Anayasa' da belirlenen nedenlerle mümkün olacak; ancak bu sınırlandırma bile, hak ve özgürlüklerin özüne dokunamayacaktır (md. 11). Böylece, siyasal demokrasinin sağladığı geniş özgürlük dönemini ayakta tutacak ekonomik demokrasiyi kurma koşulları da hazırlanmış; ekonomik yaşamın bir plan içinde düzenlenerek vatandaşlara gelir düzeylerinin belirli bir sınırın altında kalmasını önlemek, işçilerin işverenler tarafından istismarını engellemek, korunmaya muhtaç kişilerin korunmasını sağlamak vs. görevleri devlete verilmiştir. Bir başka deyişle "sosyal devlet" kavramını gerçekleştirmek amacıyla bu kurallar Anayasaya konmuş bulunmaktadır. Ancak bu kuralların, geçtiğimiz dönemlerde zaman zaman ileri sürüldüğü gibi "sosyalist devleti" yaratmak amacı gütmeyeceği, sadece bütün vatandaşlara huzur ve güven içinde insanca yaşamayı

sağlamak amacı güden "refah devleti" (welfare state) idealinin sağlanması amacı olduğu açıktır.

1924 Anayasası kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almak bakımından ne kadar zayıf idiyse, 1961 Anayasası tam tersine o kadar güçlüdür. Bu çerçevede siyasal iktidarların yetki taşınmalarını önlemek ve özgürlükleri korumak için Anayasa tekniğinde şimdiye dek bilinen ve tanınan belli başlı ne kadar kurum ve ilke varsa hemen hepsi 1961 Anayasası'na alınmıştır. Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu, İkinci Meclis (Senato), idarenin her türlü işleminin yargı denetimine bağlanması vs... Özellikle Anayasa Mahkemesi, özgürlüklerin bekçisi ve "Anayasanın üstünlüğü" ilkesinin koruyucusu olarak düşünülmüştür. Bundan başka Anayasa, sadece özgürlükleri hukuksal güvence altına alan birtakım kurum ve ilkeler getirmekle kalmamış, aynı zamanda özgürlüklerin yaşaması için gerekli sosyal ortamı, çoğulcu (plüralist) toplum düzenini yaratmaya çalışmıştır. Bunun içinde, meslek grupları, sendikalar, siyasal partiler gibi toplulukların ve üniversite, radyo-televizyon idaresi gibi özerk kurumların belirli haklar ve dokümentasyonlarla donatılmış olarak sosyal yapı içinde yer almalarını sağlamıştır. Böylece 1961 Anayasası, özellikle kurduğu güvenceler sistemi ile modern Anayasalardan daha geri kalmamıştır (Demir, 2005; 195-197).

1.3.2. 274 Sayılı Sendikalar Kanunu

15.7.1963 tarihinde kabul edilen ve 7.5.1983'e kadar Türkiye'de işçi ve işveren sendikaları hukukunu düzenleyen yasadır.

1961 Anayasası'nda "sendika kurma hakkı"nın özel bir madde içinde yer alması (md. 46), işçilere toplu sözleşme ve grev haklarının tanınması (md. 47), bu alanda yeni yasaların hazırlanmasını zorunlu kıldı. 274 sayılı Sendikalar Kanunu yoğun bir yasama faaliyetinin sonunda 15.7.1963'te kabul edildi ve 24.7.1963 tarihinde R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. 274 sayılı yasanın yürürlüğe girmesi ile 1947'de çıkarılan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun yürürlükten kalkmıştır.

274 sayılı yasanın temel amacı işçi ve işveren niteliği ile faaliyet gösterenlere serbestçe örgütlenebilme hakkı vermek, bu örgütlerin, sendika özgürlüğünün uluslararası normlarına göre serbestçe faaliyet gösterebilmelerini sağlamak ve sendikaların kısa süre içinde güçlenebilmesi için gerekli yasal dayanakları hazırlamaktır.

Yasa, sadece hizmet sözleşmesi ile çalışanları değil, emeği ile geçinenleri, olabildiğince işçi sendikaları içinde örgütlemeye çalışıyordu. Örneğin serbest yazarları işçi tanımı içine sokmuştu. 274 sayılı yasa sadece, kamu kesiminde üst ka-

demedede işçi statüsünde çalışanların, askerliği meslek edinmiş bulunan askeri şahısların ve din/ibadet işlerinde çalışanların sendikalara üye olamayacaklarını kabul etmişti (Kutal, 1996; 24).

Sendika üyeliğinin serbest ve ihtiyari olduğunu kabul eden 274 sayılı yasa, üyelik için yazılı başvuruyu yeterli buluyordu (md. 5). Üyelikten ayrılmada da çekilme özgürlüğünü açıkça ifade ediyor, bu hususta da yazılı başvuruyu yeterli sayıyordu (md. 6).

274 sayılı yasa sendikaların üst kuruluşlar içinde serbestçe örgütlenebileceklerini de kabul etmiş, bu konuda birlik, federasyon ve konfederasyonların niteliklerini açıklamıştır. Aynı yasada 5018 sayılı Sendikalar Yasası'ndan farklı olarak, Türkiye'deki sendikaların uluslararası kuruluşlara serbestçe üye olabilecekleri öngörülmüş, üye olunan uluslararası kuruluşun tüzüğüne 15 gün içinde Çalışma Bakanlığı'na gönderilmesi koşulu ile yetinilmişti. Bakanlar Kurulu, sendikanın üye olduğu uluslararası kuruluşun tüzüğünü Anayasa'nın temel ilkelerine aykırı bulduğu takdirde bu üyeliği iptal edebilecek, ancak bu iptal kararına karşı sendika da Danıştay'a başvurabilecekti (md. 10).

Yasaya göre sendikanın kuruluşu "tüzel kişilik kazanması" idarenin iznine bağlı değildi. Kurucuların hazırladığı tüzüğün mahallin en büyük mülki amirine makbuz karşılığı verilmesiyle sendika kurulmuş oluyordu (md. 12).

274 sayılı yasa sendikalara geniş bir faaliyet alanı çizmiştir. Bunlardan bir kısmı 5018 sayılı yasada mevcut olmayan, hatta yasaklanmış olan konulardadır. Örneğin sendikaların grev ya da lokavta karar vermesi, bu hareketleri idare etmesi, toplu iş sözleşmesi yapması (md. 14/b, h) gibi. Ayrıca sendikalara, ulusal ve uluslararası kuruluşlara temsilci gönderme, yardımlaşma sandıkları kurma, eğitim faaliyeti, bizzat kooperatifler kurma hakkı tanımıştır.

Buna karşılık sendikalara yasaklanan faaliyetler olabildiğince sınırlı tutulmuştur. 274 sayılı yasaya göre sendikalar siyasi partilerden yardım alamazlar, siyasi partilere yardım yapamazlar, onların örgüt yapısı içinde yer alamazlar ve bir siyasal partinin adı altında kurulamazlar. Bu yasakların hepsi dar anlamda, organik siyasal ilişkileri kapsamaktadır. Bu nedenle yasaya göre sendikaların seçimlerde belirli bir siyasi partiyi desteklemesinde hiçbir engel bulunmamaktadır (Kutal, 1996; 24).

Bunun yanında işçilerin sendikalara serbestçe üye olmaları temel bir haktır. Üyelikten ötürü işçi herhangi bir haksız uygulama görmemeli ve korunmalıdır. Bu korunma özellikle işverenlere karşı olmalıdır. Çünkü işverenler, çeşitli yollarla sendikalı işçilere farklı işlemler uygulayabilmektedir. Oysa işçilerin kendi özgür iradeleri ile seçtikleri bir sendikaya girmelerine engel yaratmamalıdır.

Sendikalı işçilerin işten çıkarılmaları ve sendika seçme özgürlüğü ihlallerini önlemek amacıyla yasanın 19. maddesi bazı koruyucu hükümler getirmiştir. Böylece bu durumlar yasal güvence altına alınmış ve yaptırımlara bağlanmıştır (Talas, 1992; 162).

1963 Sendikalar Yasası, işçi sendikaları yöneticileri ile sendika temsilcilerine daha ileri düzeyde güvenceler sağlamış, böylece daha etkili bir sendikal yaşam amaçlamıştı (md. 20).

274 sayılı yasa, sendikaların en önemli gelir kaynağı olan üyelik aidatı konusunda da önemli yenilikler getirmiştir. 5018 sayılı yasanın aksine, işçi ve işveren sendikalarının, üyelik aidatını Dernekler Kanunu'ndaki kayıtlara bağlı kalmaksızın genel kurul kararı ile saptayabilecekleri ilkesi bunlar arasındadır. Ayrıca işçi sendikalarının mali açıdan kısa sürede güçlenmesinde hayati bir rol oynayan üyelik aidatının kaynakta kesilmesi (check-off) uygulaması ilk kez 274 sayılı yasa ile mevzuata girmiştir (md. 23).

274 Sayılı Sendikalar kanunu, yasama organında aynı gün kabul edilen 275 sayılı Grev ve Lokavt Kanunu ile birlikte yirmi yıla yakın bir süre Türkiye' de toplu iş ilişkilerini düzenlemiştir. Bu dönemde Türk sendikacılığının toplumsal bir güç haline gelmesinde ve kişilik kazanmasında 274 sayılı yasanın önemli katkıları olmuştur. 1970'te 274 sayılı yasada yapılmak istenen değişiklikler ise Türkiye'de siyasal-toplumsal alanda önemli çalkantılara ve işçi hareketlerine yol açmıştır (Kutal, 1996; 24).

1.3.3. 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi ve Grev ve Lokavt Kanunu

1.3.3.1. Toplu İş Sözleşmesi Hükümleri

Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası Sendikalar Yasası ile aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. Yasa ile işçi-işveren ilişkilerinin tarafların pazarlık güçlerine dayalı bir toplu pazarlık sistemi içinde yürütülmesine özen gösterilmiştir. Buna karşılık teşmil, grev ertelemesi, arabuluculuk gibi düzenlemelerle taraflara müdahale edilmiş, bu müdahalede siyasi iktidarın tercihleri yanında devletin ekonomi içindeki rolü önemli rol oynamıştır.

Yasa toplu iş sözleşmesini tanımlamış, sözleşmenin yazılı yapılmasını, toplu iş sözleşmelerinde aksi belirtilmedikçe toplu iş sözleşmelerinin hizmet akitlerine aykırı olmamasını öngörmüştür. Yasaya göre hizmet akitlerinin toplu iş sözleşmesine aykırı hükümlerinin yerini toplu sözleşme hükümlerinin alması, toplu iş sözleşmelerinde aksi belirtilmedikçe hizmet akitlerinin işçi lehine olan hükümlerinin geçerli olması söz konusudur.

Yasa toplu iş sözleşmelerinin belirli veya belirsiz süreli yapılabilmesini, süresi belirli bir toplu iş sözleşmesinin bir yıldan az ve üç yıldan uzun süreli olmamasını, belirli koşulların gerçekleşmesi halinde belli bir süre için sözleşmenin kendiliğinden yenilenmesini öngörmüştür. Yasa, toplu sözleşmenin sözleşmeye taraf sendika veya federasyonların feshi, infisahı, faaliyetten alıkonulmuş olması veya toplu iş sözleşmesinin uygulandığı işyerinde işverenin değişmesi gibi nedenlerle ortadan kaldırılmasını engellemiştir.

275 sayılı yasa, işçi sendikaları ile işveren ve işveren sendikalarına toplu pazarlık yapma ehliyeti tanımıştır. Bir işkolunda çalışan işçilerin çoğunluğunu temsil eden işçi federasyonu veya işkolu esasına göre kurulmuş işçi sendikasına o işkolundaki işyerlerini kapsayan toplu iş sözleşmesi, bir veya birden fazla işletmede çalışan işçilerin çoğunluğunu temsil eden işçi sendikasına da o işletme veya işyerleri için toplu sözleşme yapma yetkisi vermiştir. Konfederasyona toplu pazarlık yetkisi verilmemiştir.

Yasa bir toplu iş sözleşmesinin kapsadığı işçilerin aynı işkolunda çalışan işçilerin çoğunluğunu oluşturması halinde Bakanlar Kurulu'nun, Yüksek Hakem Kurulu'nun danışma niteliğinde görüşünü aldıktan sonra toplu iş sözleşmesini aynı işkolundaki diğer işçilere ve onları çalıştıran işverenlere bir kararname ile teşmil edebilmesini sağlamıştır.

Toplu sözleşme imzalayan sendikaya üye olmayan işçilerin toplu sözleşmeden yararlanmaları dayanışma aidatı ödeme koşullarına bağlanmış, aidatın miktarı yasa ile sınırlandırılmıştır.

275 sayılı yasa, toplu sözleşmelerin başlayabilmesi için yetkili işçi ve işveren tarafından birinin diğerini görüşmeye çağırmasını öngörmüş, çağrılan taraf için çağrıya uyma zorunluluğu getirmiştir. Çağrıdan sonra toplu görüşme, toplu görüşme sonucunda tarafların aralarında anlaşamamaları halinde ise uzlaştırma aşaması öngörülmüştür.

Yasaya göre taraflardan birinin toplu görüşmeye katılmaması veya görüşmelerin anlaşma ile sonuçlanmaması halinde durum tutanakla tespit edilmeli ve ilgili makama gönderilmelidir. Tutanağın ilgili makam tarafından alındığı tarihten itibaren 12 işgünü içinde bir uzlaştırma toplantısı düzenlenmesi zorunludur. Taraflar bu toplantıya gelmek veya birer temsilci göndermek, ayrıca bu toplantı için birer tarafsız aracı belirleyerek göndermek zorundadırlar. Toplantıda iki aracının üçüncü tarafsız aracıyı seçmeleri zorunludur. Seçimin yapılmaması halinde yetkili iş mahkemesi tarafsız aracıyı belirlemek durumundadır.

Yasa, uzlaştırma toplantısının en çok 15 gün sürmesini, bu sürenin tarafların anlaşmaları ile uzatılabilmesini öngörmüştür. Taraflardan birinin toplantıya

gelmemesi, tarafsız aracı seçmemesi, temsilci göndermemesi, anlaşma sağlanamaması veya uzlaştırma kurulunca alman kararın taraflarca kabul edilmemesi halinde durumun tutanakla saptanarak yetkili makama bildirilmesi zorunludur (Tokol, 1997; 89-90).

1.3.3.2. Grev ve Lokavt Hükümleri

275 sayılı yasa, grevi "işçilerin topluca çalışmamak suretiyle bir işkolunda veya işletmede faaliyeti durdurmaları veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacı ile aralarında anlaşarak veya bir teşekkülün aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği bir karara uyarak işi bırakmaları" şeklinde tanımlamıştır. Yasal grev ise, "işçilerin işverenle olan ilişkilerinde iktisadi ve sosyal haklarını korumak ve düzeltmek amacıyla ve yasa hükümlerine uygun olarak yapılan grev" şeklinde belirtilmiştir (Talas, 1992; 176-177). Yasa, "bir işkolunda veya işletmede faaliyetin tümüyle durmasına sebep olacak şekilde işveren veya işveren vekili tarafından kendi teşebbüsü ile veya bir teşekkülün verdiği karara uyarak işçilerin topluca işten uzaklaştırılmalarını "lokavt" olarak tanımlamıştır. Yasal lokavt ise, "iş koşullarında veya bunların uygulanma şekil ve yöntemlerinde değişiklik yapmak veya yeni iş koşulları kabul ettirmek amacı ile yasa hükümlerine uygun olarak yapılan lokavt" şeklinde belirtilmiştir.

Yasaya göre greve karar verme yetkisi toplu sözleşmeye taraf işçi teşekkülüne, lokavta karar verme yetkisi toplu sözleşmeye taraf işveren teşekkülü veya işverene aittir.

Yasa, savaş, genel ve kısmi seferberlikte, ilaç imal eden işyerleri hariç sağlık örgütlerinde, can ve mal kurtarma hizmetlerinde, kamu tüzel kişileri veya kamu iktisadi teşebbüslerin yerine getirilen su, elektrik, havagazı üretim ve dağıtım işlerinde, yabancı ülkelere yapmakta olduğu yolculuğu bitirmemiş deniz, hava ve kara ulaştırma araçlarında, Türk sularında seyir halinde bulunan gemilerle Türkiye'de hareket halinde bulunan hava, demir ve karayolu ulaştırma araçlarında, noterlik hizmetlerinde, eğitim ve öğretim kurumlarında, çocuk bakım yerlerinde toplu iş sözleşmesi süresi içinde grev ve lokavt yapılmasını yasaklamıştır.

275 sayılı yasa yangın, su baskını ve doğal felaket hallerinde Bakanlar Kurulu'na, bir kararname ile grev ve lokavt yasaklama yetkisi vermiştir. Ayrıca yasaya göre Bakanlar Kurulu ülke sağlığını ve ulusal güvenliğini bozucu nitelikte gördüğü bir grev ve lokavtı en çok otuz gün erteleme yetkisine sahiptir. Bu süre Yüksek Hakem Kurulu'nun görüşü alınarak en çok altmış gün daha geciktirilebilir. Geciktirme kararnamesinin yürürlüğe girmesinden başlayarak altı işgünü içinde uyuşmazlık Başbakanlık'ça Yüksek Uzlaştırma Kurulu'na havale edilir. Taraflar

kurulun kararını kabul edip etmemekte serbesttirler. Uzlaştırma sağlanamadığı takdirde taraflar grev ve lokavta gidebilirler.

Yasaya göre "işçiye veya işçi teşekkülüne mevzuat veya toplu iş sözleşmesi ile sağlanan haklar, toplu iş sözleşmesi ile bağlanan işveren veya işveren teşekkülü tarafından veya onun teşvik veya tahriki ile bozulursa toplu iş sözleşmesi ile bağlı olan işçi teşekkülünün o işverene ait işletmede veya o işveren teşekkülünün mensubu olan işverenlere ait işyerlerinde greve karar verme yetkisi bulunmaktadır. Toplu sözleşme veya mevzuatın işçi sendikası tarafından ihlal edilmesi halinde ise işveren lokavt hakkına sahiptir (Tokol, 1997; 93-94).

275 sayılı yasa taraflardan birinin veya Çalışma Bakanlığının başvurusu ve belirli koşulların gerçekleşmesi halinde mahkemeye, başlamış bir grevi veya lokavtı durdurma ve ihtiyari tedbir alma yetkisi tanımıştır. Devlet, il özel idareleri veya belediyelerce belirli bir kararın alınmasını sağlamak, alınmış bir kararı kaldırmak veya değiştirmek için yapılan grevleri ise yasaklanmıştır.

Yasa, işçilerin grev ve lokavtın başlaması ile birlikte işten ayrılmalarını öngörmüştür. 275 sayılı yasa üretim ve satışa yönelik olmamak koşuluyla niteliği bakımından sürekli olmasında teknik zorunluluk olan işlerde faaliyetin devamlılığını, işletmenin güvenliğini makinelerin, malzemenin bozulmamasını sağlayacak sayıda işçinin greve katılmasını ve lokavt nedeni ile işten uzaklaştırılmalarını yasaklamıştır.

Yasa ile grev ve lokavtın hizmet akdini ortadan kaldırması engellenmiş, işverenin bu süre içinde sürekli veya geçici işçi alması, başkalarını çalıştırması, greve katılan işçinin işverenin sağladığı konutta oturması halinde konuttan çıkarılması yasaklanmıştır.

275 sayılı yasa, yasadışı grev yapılması halinde işverene, grevin yapılmasını teşvik eden, greve katılan, devam eden, greve katılmaya veya devama teşvik eden işçilerin hizmet akitlerini ihbarsız ve tazminatsız olarak feshetme olanağı tanımıştır. Ayrıca yasaya göre yasadışı grevden dolayı işverenin uğradığı zararlar greve katılan işçi örgütü tarafından ödenecektir. Yasa dışı grev, işçilerin kararı sonucunda gerçekleştirilmiş ise, zarar, greve katılan işçiler tarafından karşılanacaktır. Yasa dışı lokavt yapılması halinde, işçiler, hizmet akitlerini derhal ve herhangi bir tazminat ödemeksizin feshedebileceklerdir. İşveren yasadışı lokavt süresince işçilerin hizmet akdinden doğan bütün haklarını ve zararlarını ödemek zorundadır.

Yasa, grevin ve lokavtın yasak olduğu durumlarda ve işlerde uyuşmazlıkların hakem kurulları tarafından çözümlenmesini öngörmüş, uzlaştırma aşamasının başarısız olması halinde İl Hakem Kurulu'na, İl Hakem Kurulu'nun kararına ta-

raflardan birinin veya ikisinin itiraz etmeleri halinde Yüksek Hakem Kurulu'na gidilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Yüksek Hakem Kurulu, İl hakem Kurulu'ndan gelen uyuşmazlıklardan başka işkolu düzeyindeki uyuşmazlıklara doğrudan bakmakla yükümlü kılınmış, ayrıca tarafların anlaşarak uyuşmazlığın her aşamasında özel hakeme başvurabilmelerine olanak tanımıştır (Tokol, 1997; 95-96).

275 sayılı yasa ile toplu pazarlık ve toplu iş sözleşmesi düzeni Türkiye'de hızla gelişmeye başlamıştır. Sendikalar Yasası ile birlikte bu yasanın yürürlükte kaldığı (1963-1980) dönemde, işçilerin çalışma koşulları düzelmiş, gerçek ücretler artma eğilimi içine girmiş, doğal olarak gelir dağılımı adaletine yaklaşma olanakları doğmuş, bu doğrultuda önemli adımlar atılmıştır (Talas, 1992; 172).

1.3.4. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

Kamu görevlileri dışında kalan çalışanların sosyal güvenliğinin sağlanması 1945'te kurulan İşçi Sigortaları Kurumu tarafından yürütülmekte idi. Bu kurum yavaş yavaş oluşarak gelişmiş, kapsadığı alan genişlemiş ve zamanla Sosyal Sigortalar Kurumu'na dönüşmüştür. Sosyal sigortalar dönemine aşağıdaki sıra izlenerek gelinmiştir.

a) *İş kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası*: Bu sigorta kolu 1946'da kabul edilen bir yasa ile kurularak 1946'nın Temmuzunda geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir.

b) *Yaşlılık Sigortası*: 1949'da kabul olunan ve 1950 Nisan'ı başında geçerli olmak üzere uygulanmaya başlayan Yaşlılık Sigortası Yasası ile bu sigorta kolu kurulmuştur. Kimi değişme ve gelişmelerden sonra bu kol 1957'de kabul edilen bir yasayla sakatlık, yaşlılık ve ölüm sigortası niteliğini kazanmıştır.

c) *Hastalık ve Analık Sigortası*: Bu sigorta kolu, değişik bölgelerde yavaş yavaş uygulanmak üzere 1950'de kabul edilen bir yasa ile kurulmuştur. Mart 1951'den itibaren yürürlüğe girmiştir.

1945'ten sonra uygulanan işçi sigortalarının aksaklıklar gösteren bazı yanları bazı yasalarla iyileştirilmeye çalışılmıştır. Fakat bunlar temel ilkelere değinmemiştir. Primlerin oranları, yapılan parasal yardımların miktarı, yaşlılık aylıklarının ayarlanması, sağlık yardımlarında daha yüksek ölçüler saptanması gibi konular çerçevesi içinde kalmıştır. Sonunda 1960'da başlayan ve 1963'te tamamlanan yeni çalışmalar neticesinde hazırlanan bir tasarı parlamentoya sunulmuştur. Tasarı, 1964'te Sosyal Sigortalar Kanunu adıyla yasalaşmış ve aynı yıl yürürlüğe girmiştir. Yasa köklü bir reform niteliği taşımamaktadır (Talas, 1992; 191-195). Bu yasayla bütünleşmeye gidilmiş, dağınık yasalar derlenmiş, uygulama alanı iş

yasasının uygulama alanının dışında tutulmuş, işçi sigortaları yerine sosyal sigortalar anlayışına geçilerek sosyal güvenliğe doğru bir düşünce genişliğine ulaşılmıştır. Sağlanan yardımlarla uluslararası standartlara daha fazla yaklaşmıştır (Tokol, 1997; 100).

1.3.5. Devlet Personeli Sendikaları Kanunu

Türkiye'de memurların sendika kurma, örgütlenme hakkı 1961 Anayasası'na gelinceye kadar herhangi bir yasal düzenlemeye konu olmamıştır. Tersine 1938 tarihli ikinci "Cemiyetler Kanunu"nda olduğu gibi, yasaklamalara konu olmuştur. 1961 Anayasası çağdaş bir anlayışla düzenlediği haklar arasında memurların da örgütlenebilecekleri, sendikalarını kurabilecekleri ilkesini kabul etmiştir. Bu anayasal hakka dayandırılarak ve beş yıla yakın bir gecikmeden sonra 1965'te 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu çıkarıldı. Kanunun 17 Haziran 1965'te yürürlüğe girmesiyle hızlı bir sendikalaşma da başladı. Beş ay gibi kısa bir sürede 200 memur sendikası kurulmuştur (Talas, 1992; 204-205).

Yasa ile memur sendikaları "işçi niteliğinde olanlar dışındaki kamu hizmeti personelinin ortak mesleki, kültürel, sosyal ve iktisadi hak ve menfaatlerini korumak, özellikle gelişmeyi ve aralarındaki yardımlaşmayı sağlamak amacı ile kuracakları mesleki teşekküller" olarak tanımlanmıştır. Bu tanım ile memur sendikalarının üyelerinin ortak iktisadi, siyasal, kültürel hak ve menfaatlerini korumaları kabul edilmiş, ancak bunların gerçekleşmesi için sendikaların bir mücadele organı olduğu konusu benimsenmemiştir.

Yasa ile memur sendikalarına üye olabilecek kişiler devletin, öteki kamu tüzel kişiliklerinin, belediyelerin, kamu iktisadi kuruluşlarının özel yasalarına göre kurulmuş olan banka ve kuruluşların asli ve sürekli çalışanları ile bunların emeklileri olarak belirtilmiştir.

Sendikaya üye olamayacaklar; yargı yetkisini kullanan memurlar, Sayıştay'daki üst düzey yöneticiler, mülki amirler, Milli Savunma Bakanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği memurları, Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Teşkilatı memurları, Milli İstihbarat Teşkilatı memurları, Dışişleri Bakanlığı memurları ve dış misyonda çalışan memurlar, Devlet Personel Heyeti başkan ve üyeleri, din ve ibadet işyerinde çalışanlar, müsteşarlar, müsteşar yardımcılar, genel müdürler ve katma bütçeli dairelerle, kamu iktisadi teşebbüslerini ve özel kanunla veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulan banka ve teşekküllerin genel müdür yardımcılar, yönetim kurulu üyeleri sıralanmış, böylece geniş bir memur kitlesi yasanın kapsamı dışında bırakılmıştır (Tokol, 1997; 97-98).

Üst kuruluşlar konusunda yasa; "aynı çalışma alanında kurulmuş olan en az iki sendikanın bir araya gelmesi ile federasyonlar, en az iki federasyonun ya da her biri kendi alanında tek kuruluş olan iki sendikanın veya en az bir federasyon ile kendi alanında tek kuruluş olan sendikanın bir araya gelmesi ile konfederasyonlar kurulabileceğini" belirtmektedir.

Yasanın 13. maddesi sendikaların çalışma alanlarını belirlemiştir. Bunlar, genel olarak son derece yüzeysel durum ve konularla sınırlanmıştır. Mensuplarının ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını ve çıkarlarını savunma durumlarına ilişkin olarak çalışma alanı belirlenmiş, toplu pazarlık, toplu sözleşme yapmak bu çalışma alanına dahil edilmemiştir.

Bu çerçevede yasa, memurlara gerçek anlamda sendika kurma hakkı tanımamış, bu hakkı birçok yasak ve sınırlama ile özünden zedelemiştir. Anayasa'nın 1971'de değiştirilmesi sonunda, memurlara çok sınırlı da olsa tanınmış bulunan sendika kurma hakkı bütünü ile kaldırılmıştır (Talas, 1992; 205-207).

1.3.6. 931 Sayılı İş Kanunu

931 Sayılı İş Kanunu 3008 sayılı İş Kanunu'nun yerini alan, 28.7.1967 tarihinde kabul edilmiş ikinci İş Yasası'dır.

1961 Anayasası'nın kabulünden sonra, tek partili bir siyasal rejimin ürünü olan ve yeni sosyal gelişmelere yeterince yanıt veremeyen 3008 sayılı İş Yasası'nın değiştirilmesi zorunluluğu doğdu. 3008 sayılı İş Yasası'nda sendikalardan hiç söz edilmediği gibi, grev ve lokavt kesinlikle yasaklanmış, toplu iş uyuşmazlıklarında zorunlu tahkim sistemi öngörülmüştü. Ayrıca bu yasanın fikir işçilerini kapsamaması 10'dan az işçi çalıştıran işyerlerinde uygulanmaması ciddi sorunlar yaratıyordu.

931 sayılı İş Kanunu, beden ve fikir işçisi ayrımını ortadan kaldırdı, ilke olarak bu yasanın, tek işçi çalıştıran iş yerlerine kadar uygulanacağını kabul etti. Ayrıca iş yasasının, herhangi bir bildirimle, ya da idari bir işleme gerek kalmadan tüm işyerlerine uygulanacağı ilkesini benimsedi.

Bu yasada yer alan bazı önemli yenilikler;

1- Türk iş hukukunda özel bir önem taşıyan kıdem tazminatı bu yasa ile bir madde içinde (md. 14) düzenlendi ve işçiler yararına genişletildi.

2- Asgari ücretin saptanmasında yeni ilkeler getirildi. Bunların en önemlisi yöresel komisyonlar yerine işçi-işveren ve hükümetin temsil edildiği merkezi bir komisyonun öngörülmesidir.

3- Sakat ve eski hükümlülerin istihdamında işyerlerine zorunluluk getirildi.

4-Otel, lokanta gibi yüzde usulünün uygulandığı iş yerlerinde yüzdelerden toplanan paraların hak sahibi işçiler arasındaki dağıtımına toplu iş sözleşmelerinde yer verildi.

5-Daha önce bazı yasalarla düzenlenen konular bu yasanın kapsamına alındı. Örneğin, kapıcıları iş yasası kapsamına alan yasa, yıllık ücretli izinleri de kapsamına aldı.

6-1961 Anayasası ile çelişkili hükümlere yasada yer verilmedi. Örneğin toplu iş uyuşmazlıkları, grev ve lokavtlar 1963 yılında 274 ve 275 sayılı yasalarla düzenlendiğinden eski iş yasasındaki zorunlu tahkim hükümleri yeni yasada yer almadı.

Getirdiği önemli yeniliklere karşın 931 sayılı İş Yasası Anayasa Mahkemesi'nin 12 Mayıs 1970 tarihli kararı ile tümünden iptal edilmiştir. İptal kararının gerekçesinde bu yasanın içeriğinin Anayasa'ya aykırı olup olmadığına yer verilmemiş, yasanın kabulü sırasında usul hatası yapıldığı kaydedilmiştir. Bunun yerine 1475 sayılı İş kanunu 25.8.1971 tarihinde kabul edilip 1.9.1971'de R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Kutal, 1996; 332-333).

1.3.7. 1317 Sayılı Kanun

1970 yılında 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nun birçok maddesini değiştiren 1317 sayılı yasa çıkarılmıştır. Yasanın çıkarılışında DİSK'in kuruluşundan sonra grev sayısında meydana gelen artış, endüstri ilişkilerinde sendikal rekabet yaşanması nedeni ile sanayileşmenin sağlanması kaygıları ile TÜRK- İŞ'i tek faal örgüt haline getirmek, diğer sendika ve konfederasyonların tasfiyesini sağlamak amacı güdülmüştür. İlgili tasarının görüşülmesi sırasında büyük tepkiler olmuş, 15-16 Haziran tarihlerinde eylemler düzenlenmiş, kanlı çatışmalara dönüşen gösteriler sonucunda gösterilerin olduğu illerde sıkıyönetim ilan edilmiştir.

1317 sayılı Yasa'nın hazırlanışı ve çıkışında TÜRK-İŞ ve ona bağlı bazı işçi milletvekilleri önemli ölçüde etkili olmuştur. DİSK yasaya şiddetle karşı çıkarken, TÜRK-İŞ yasanın sendika üyeliğine aykırı olmadığını belirtmiş, gerekli olduğunu savunmuştur.

Türk endüstri ilişkilerinde çalkantılara neden olan yasanın öngördüğü değişiklikler arasında "işçi sendikası kurabilmek, işçinin sendikanın kurulacağı işkolunda en az üç yıldan beri fiilen çalışıyor olması, işçi sendikalarının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için kurulu bulunduğu işkolunda çalışan sigortalı işçilerin en az 1/3'ünü temsil etmesi, işçi konfederasyonlarının Türkiye çapında faaliyet gösteren sendikalar ve işçi federasyonlarının en az 1/3'ünün ve Türkiye'deki sendikalı işçilerin en az 1/3'ünün üye sıfatı ile bir araya gelmesi ile ku-

rulması, sendika üyeliğinin üye kayıt fişinin veya kayıt defterinin imzalanması ve mesleki teşekkülünün yetkili organının kabulü ile kazanılması, aidat kesintisini kurulu bulunduğu işkolunda yetki almış sendika veya yetki alınmamış ise işyerinde çalışan işçilerin 1/4'ünü temsil ettiğini ispat eden sendikanın isteyebilmesi, federasyon ve konfederasyonun üyelik aidatının işverence kesilmesi, Türkiye'de en fazla işçiyi temsil eden işçi konfederasyonu ve bağlı sendikaların uluslararası mesleki teşekkül kurabilmesi, sendikaların en çok üyesi olan işçi ve işveren konfederasyonlarının onayını almak koşulu ile sınai ve iktisadi alanlara yatırım yapabilmesi, sendika üyeliğinden ayrılmanın noter kurumunda münferiden kimliğinin tespiti ve istifa edecek kişinin imzasının tasdiki ile gerçekleşmesi, sendika birliklerinin kaldırılması, sendika ve federasyonların gelir ve giderlerini ve giderlerini harcama yerlerini ve her türlü faaliyetlerini bağlı bulunduğu konfederasyonun denetlemesi, sendika kurullarının üç yılda bir toplanması" yer almıştır.

Yasanın çeşitli maddelerinin değiştirilmesi için Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmış, mahkeme dava konusu olan 11 maddenin bir bölümünü ve bazı maddelerin çeşitli bendlerini anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir (Tokol, 1997; 104-105).

2. 12 MART 1971 ASKERİ MÜDAHALESİ - 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ DÖNEMİ

2.1. Siyasal Değişimler

Türkiye siyasetinde "12 Mart Rejimi" diye adlandırılan dönem, 12 Mart 1971 günü genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanı beş generalin gerçekleştirdikleri muhtıra darbesi ile başlıyor.

İç ve dış etkilerin sonucunda 12 Mart 1971 rejiminin asker ve sivil sözcüleri müdahale öncesinde öğrenciler ile işçiler ve köylüler tarafından girilen hak arama eylemlerine tamamen karşı olduklarını, bunları bastırarak istikrarı sağlama amacı taşıdıklarını çeşitli biçimlerde söyleme gereğini duymuşlardır. İstikrar sağlaması için bulunan yol ise bazı siyasi partilerin (TİP ve MNP) meslek odaları işçi sendikaları ve öğrenci derneklerinin kapatılmasıdır. Dahası, toplu sözleşme ve grev düzeninin askıya alınması ile sanayideki büyüme hızının gerisinde olmakla birlikte 1960'tan beri artan gerçek ücretler ilk olarak 1971-1974 arasında düşürülmüştür (Özdemir, 2002; 358).

26 Mart 1971'de kurulan 1. Nihat Erim Hükümetinde 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ile parlamento dışından 14 teknokrat vardı.

Ordunun kışlaya dönmesinden sonraki ilk demokratik olay 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimidir.

1973 Cumhurbaşkanlığı seçiminde muhafazakar kanadın temsilcisi AP lideri Süleyman Demirel ile 12 Mart 1971 Müdahalesinden sonra bir dönüşüm yaşayarak sola daha da açılan CHP'nin yeni lideri Bülent Ecevit'in ortaklaşa destekledikleri emekli Oramiral Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

14 Ekim 1973'deki genel seçimlerin sonucu bazı çevrelerce beklenmedik gelişme olarak değerlendirilir. 450 sandalyeden 149'unu AP, 185'ini 1965'den sonra geliştirdiği orta-sol strateji ve 1972'de yenilediği parti önderliği ile CHP kazanmıştır. CHP'nin yeni görüntüsü köyde ve kentte yıllardır durmuş olan dar tabanlı oy sınırını kırmış ve işçi sınıfının yoğun durumda olduğu büyük kent merkezlerinde ve pazar için üretim yapılan kapitalist tarım bölgelerinde önemli oy patlaması sağlanmıştır.

Milli Selamet Partisi (MSP-Milli Nizam Partisi'nin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasından sonra aynı çevrelerce kurulan parti) 48, DP (Demokratik Parti) 45, MHP 3 sandalye kazanmışlardır.

26 Ocak 1974 günü CHP ve MSP, Bülent Ecevit başkanlığındaki karma hükümeti iş başına getirdiler (Özdemir, 2002; 359).

CHP-MSP Koalisyonu ilk önemli icraatını dış politikada gösterdi. Dış politikadaki cesur ve bağımsızlıkçı yaklaşımını ilkin Amerika'nın aleyhte tutumuna rağmen haşhaş ekimi politikasında göstermiştir. 1.7.1974 tarihinde alınan kararla 6 ilde, daha önce 12 Mart yönetimince yasaklanmış olan haşhaş ekimi resmen serbest bırakılmıştır. Bu karar ile Amerika ile ilişkiler gerilmiş ve Amerika askeri yardımı keserek, ambargo kararı almıştır.

CHP-MSP hükümetinin en önemli icraatı kuşkusuz "Kıbrıs Barış Harekatı"dır. Türkiye'de koalisyon hükümetinin kurulmasıyla 12 Mart Dönemi tamamen sona erip, yeni bir döneme girilirken, Yunanistan'da bir darbe olmuş ve ülke askeri yönetim altına girmiştir. Bu darbenin uzantıları bir süre sonra Kıbrıs'a kadar uzayacak ve Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi gerçekleşecektir. Birinci hareket sonrasında oluşan dış tepkiler genel olarak olumludur. Dünya kamuoyunun ve diplomatik çevrelerin kanaatleri Türklere haklılığı yönünde oluşmuştur. Türkiye'nin müdahale sürecinde Kıbrıs ve Yunanistan'daki askeri yönetimler sona ermiş, sivil siyasetçiler işbaşına gelmiştir. Bu arada ateşkes görüşmeleri için taraflar Cenevre'de toplanmıştır. 1. Cenevre Konferansı başarıyla sonuçlanmıştır. Fakat Rumlar birçok konuda anlaşma hükümlerini ihlal etmişler ve bu arada, anlaşma hükümlerine aykırı olarak Türklere yönelik saldırılarına devam etmişler, büyük katliamlara girmişlerdir (Denktaş, 1999; 387).

14 Ağustos' ta başlayan II. Harekat, 16 Ağustos 1974 akşamı saat 19.00'dan itibaren Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin aynı günlü ve 360 sayılı kararına uyarak ateşkesi kabul etmesiyle sona ermiştir (Fedayi, 2010; 501).

Bununla birlikte ömrü bir yıl bile sürmeyen bu hükümet 26.01.1974-17.11.1974 tarihleri arasında görev yapmıştır.

CHP-MSP koalisyonundan sonra, "farklı" partilerin birlikteliği başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra doğal olarak birbirine daha çok "benzeyen" partilerin birlikteliği gündeme gelmiştir (Fedayi, 2010; 502). Sonunda Süleyman Demirel, işbirliği yapmazlarsa CHP'nin erken seçim önerisini desteklemekle tehdit ettiği sağ partilerle bir koalisyon kurmuştur. Demirel hükümeti 31 Mart 1975'te ilan edildi. Koalisyon Demokratik Parti'den ayrılanların bağımsız olarak dışarıdan destekledikleri dört partiden (Adalet, Selamet, Güven ve Milliyetçi Hareket Partileri) oluşuyordu. Cephe hükümetinin kurulması erken genel seçim ihtimalini ortadan kaldırdı (Ahmad, 2014; 196).

Aralık 1976'da Demirel ancak kendisinin sağ ortaklarının boyunduruğundan kurtarması halinde, bir genel seçimin zorunlu olacağına inandı. Seçimlerin Ekim 1977'de yapılması gerekiyordu, fakat 5 Nisan 1977'de AP ve CHP, Milli Selamet Partisi'nden gelen şiddetli itirazlara rağmen, seçimlerin 5 Haziran' da yapılması için oy kullandılar.

1970'lerde siyasal şiddet Türkiye'nin siyasal hayatında bir olgu haline gelmiştir. Siyasal terör 1977 seçimlerine dört hafta kala yapılan 1 Mayıs gösterileri sırasında en yüksek noktaya ulaştı.

Haziran 1977 seçimlerinde CHP oyların %41,4'ünü, AP ise %36,9'unu kazandı. MSP dışındaki partilerin oylarında önemli azalmalar oldu. MHP oy oranını yükseltti.

Ecevit'in kurduğu azınlık hükümetinin güvenoyu alamamasından sonra hükümeti kurma görevi Demirel'e verildi. 21 Temmuz'da İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu, fakat fazla uzun sürmedi (Ahmad, 2014; 202). Ardından AP'den transfer edilen ve her birine birer bakanlık verilen 11 milletvekili sayesinde Ecevit hükümeti kurulabildi. Ocak 1978'den Ekim 1979'a değin süren hükümet büyük sorunlarla karşılaştı. 1973 Ekim'inde patlak veren petrol bunalımı dünyada akaryakıt fiyatlarında önemli yükselmelere yol açmıştı. Fakat ard arda gelen hükümetler seçmen tepkisinden korkarak, bu fiyatları tüketiciye yansıtılmaya özen gösterdiler. Sonuç olarak Ecevit döneminde büyük mal darlıkları ve sıkıntılar yaşandı.

Öte yandan şiddet olayları daha da tırmandı. 22 Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta patlak veren şiddet olayları bir iç savaş halini aldı. Ekim 1979'da yapılan ara seçimleri CHP kaybedince, Ecevit istifa etti.

Yeni hükümeti Demirel oluşturdu. Bu, AP'nin bir azınlık hükümetiydi. Bu hükümet 24 Ocak kararları diye tanınan istikrar paketini hazırladı. Türk Lirası Dolar karşısında 47 TL'den 70 TL'ye düşürüldü.

Şiddet ve tedhiş olayları her zamanki yoğunluğu ile devam ediyordu. Nihayet 12 Eylül 1980'in erken saatlerinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in önderliğinde Türk Silahlı Kuvvetleri Cumhuriyet tarihindeki üçüncü darbesini yaptı (Akşin, 2013; 271-275).

2.2. Ekonomik Değişimler

1973'ten sonraki yıllar Türkiye'nin yönünü bulamayan zayıf ve kararsız hükümetler tarafından yönetildiği en kötü dönemdi. Bu dönemde ekonomi sadece 1973 petrol şokuyla uğraşmak zorunda kalmadı. Avrupa'nın Türk işçisi talebinin sona ermesine yol açan ekonomik krizin darbelerine de katlanmak zorunda kaldı. Avrupa'nın 1960'larda yaşadığı ekonomik mucize, işçi tasarrufları aracılığıyla sermaye sağlamak ve işgücü ihracatı sayesinde işsizliği azaltmak suretiyle Türkiye ekonomisine destek olmuştu. Şimdi siyasal iradedden yoksun olan hükümetler, hem sermaye yetersizliği hem de işsizlik sorunuyla yüz yüze gelmişlerdi.

Kıbrıs işgalinin hemen sonrasında ABD'nin 5 Şubat 1975'te silah ambargosu koyması ve Avrupa'nın ekonomik müeyyideler uygulaması da zaten kötü olan durumu daha da ağırlaştırdı. Türkiye uzun vadeli borçlanma yerine nakit ödemelerle asgari ekipman satın almak zorunda kaldı. Avrupa'nın uyguladığı müeyyideler, Kıbrıs sorununda ilerleme kaydedilmedikçe her türlü krediyi engelliyordu.

Hükümetler, bir yandan tasarruf çağrısı yapıyor, öte yandan yüksek istihdam ve yatırımlarıyla ekonomik büyüme politikalarını tercih ediyorlardı. Demirel' in Mart 1975'te iktidara geldiğinde gerçekleştirdiği ilk eylemlerden biri, gübre fiyatlarında önemli miktarda indirim yapmak ve çiftçilere 33 milyar dolar teşvik uygulamak oldu. Aynı şekilde hükümetler tahıla destekleme fiyatı uyguladılar.

Büyüme politikasına rağmen ekonomi giderek artan işgücünü asla özümleyemedi ve işsizlik artmaya devam etti. İşsizlik özellikle büyük beklentilerle okul bitiren gençler arasında yükseldi. Bu grup, radikal sağ ve solun saflarına katılıyordu.

Başlangıçta hükümetler ekonomik büyümeyi yurtdışında çalışan işçilerin tasarruflarından sağlanan geniş döviz rezerviyle finanse ettiler. Bu tasarruflar ül-

kenin sermaye malları ithalatının yaklaşık %15'ini karşılıyor ve hükümete ithal ikamesi ve iç pazar temelinde sanayileşme imkanı sağlıyordu.

İşçilerden gelen döviz 1973'ten sonra düşmeye başladığında hükümet dost ülke hükümetlerinden uzun vadeli borç alarak döviz miktarındaki azalmayı karşılayabildi. Ancak Kıbrıs işgali nedeniyle kapılar kapandı ve Cephe hükümetleri özel bankalardan yüksek faizle kısa vadeli borç almak zorunda kaldılar. Böylece ekonomiyi derin bir kuyuya sokmuş oldular ve kendilerinden sonra gelecek olanlara dev bir sorun bıraktılar (Ahmad, 2014; 209-210).

1977 yılında dış ticaret göstergeleri şiddetle bozulmuştur. İhracat bir önceki yıla göre 200 milyon dolar gerilerken, ithalat adeta son bir çaba ile %13 artırılmış; ihracatın ithalatı karşılama oranı %30'a düşerken, dış ticaret açığı 4 milyon doları aşmıştır. Milli hasılanın %5'e yaklaşan bir oranda büyümesine imkan veren ve kısa dönemli ve yüksek faizli DÇM, banker borçları ve ticari kredilerle mümkün bulunan bu zorlama, yıl sonu geldiğinde bütün kredi kanallarının tıkanması ile sonuçlandı ve petrol dahil tüm ithalatın peşin ödeme ile yapılması zorunluluğunu doğurdu.

Bu noktada iktidara gelen Ecevit hükümeti bunalım koşullarında uygulanabilecek bir "alternatif politika"ya ne kuramsal ne de politik bakımdan hazır değildi. Dolayısıyla bir yandan IMF kökenli telkinlere kısmi (ve gecikmiş) ödünler veren; öte yandan ithalat tıkanmalarından ve piyasadaki genel kargaşadan kaynaklanan güçlükleri, fiyat kontrolleri ve polisye önlemlerle karşılamaya çalışan çelişkili ve tutarsız iktisat politikaları izledi. Sonuç, yemeklik yağlardan benzine kadar uzanan bir dizi temel malda kuyruklar ve (malın cinsine göre değişen boyut ve biçimlerde) karaborsaların oluşması ve genel fiyat düzeyinin 1978'de %53, 1979'da %64 oranlarında artması oldu. 1977 sonunda Demirel hükümeti tarafından 17,50 TL'den 19,25 TL'ye çıkarılmış olan doların resmi kuru, Ecevit hükümetince 1978 Şubat'ında 25 TL'ye, 1979 Haziran'ında 47 TL'ye çıkarılıyordu. Böylece 1946, 1958, 1970 yıllarındaki gibi istisnai bir operasyon sayılan devalüasyon, 1977'den itibaren her yıl, gerekirse birkaç kez başvurulabilecek olağan bir ayarlama haline gelmekte idi.

1978 ve 1979, dış kaynakların tıkanması nedeniyle ithalatta durgunluk gözlenen; milli hasıladaki büyümenin giderek durduğu; ihracatta ise belli bir artış eğiliminin başladığı yıllardır.

Reel ücretler, sanayi anketlerine göre 1979'da SSK istatistiklerine göre 1977'de azami noktaya ulaşmakta, bundan sonra gerilemektedir (Boratav, 2002; 370-371).

1979'da iktidardaki Demirel hükümeti ve Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal, bir yandan krizi atlatabilmeyi sağlayacak kredileri IMF ve Dünya Bankası'ndan alıp, OECD ve İslam Kalkınma Bankası kredilerine ulaşabilmek; bir yandan dünyada artan reel faiz hadleri ve daralan piyasaların kısıtlarını aşmak ve komşularda olağan olanakları değerlendirebilmek için bir "ekonomi politikaları paketi" hazırladılar. Bu paket temelde IMF onayını alabileceği kesin olan, ekonomiyi serbestleştirme yolunda politika araçlarından oluşuyordu. 24 Ocak 1980 paketi diye anılan bu politikalar paketi IMF ve Dünya Bankası yanında Türkiye' deki iş dünyasının da desteğini aldı. Ancak uygulamaya konulamadı. Paket, 12 Eylül Askeri Yönetimi tarafından uygulandı (Kazgan, 2004; 120).

2.3. Çalışma İlişkileri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler

2.3.1. 1475 Sayılı İş Kanunu

25.8.1971'de kabul edilen ve 1.9.1971'de yayımlanarak yürürlüğe giren yasa, Cumhuriyet döneminin üçüncü iş yasasıdır.

1475 sayılı İş Kanunu esas itibariyle 931 sayılı yasanın hükümlerini aynen benimsemiştir. Sadece kıdem tazminatı ve asgari ücret uygulamalarında ortaya çıkan duraksamaların giderilmesi ve bazı biçimsel değişikliklerin yapılması ile yetinilmiştir.

1475 sayılı İş Kanunu çeyrek yüzyıla yaklaşan uygulama döneminde birçok kez değiştirildi. Değişiklikler, daha çok kıdem tazminatı ile ilgili 14. maddede yapıldı. Örneğin bu maddede 4.7.1975 tarihli yasa değişikliğiyle, kıdem tazminatının miktarı 15 günlük ücret tutarından 30 günlük ücret tutarına yükseltilmiştir; hak kazanma koşulları hafifletilmiş, bunlara karşılık bu tazminata tavan konulmuştur. 12 Eylül 1980'i izleyen geçiş döneminde tavan hükmü yeni esaslara, ayrıca cezai yaptırıma bağlanmıştır.

Türkiye'de bireysel iş ilişkilerini düzenleyen 1475 sayılı İş Kanunu'nun bazı hükümleri çağdaş gelişmeleri yeterince yansıtmamıştır. Örneğin, esnek iş süreleri bu kanunda düzenlenmediğinden uygulamada sorunlar çıkmıştır. Bunun gibi iş güvencesi de bu yasaya girmemiştir. Bu yüzden işverenler, hiçbir haklı neden göstermeksizin diledikleri kadar işçiyi, bireysel ya da toplu olarak işten çıkarabiliyorlardı. Son olarak iş ve işçi bulma alanındaki çağdaş gelişmeler de bu yasaya yansımamıştı.

Öte yandan 1475 sayılı İş Kanunu, Türkiye'de ücret karşılığı çalışanların tümünü kapsamamakta olup, yasanın kapsamı dışında kalanların başında tarım işçileri gelmektedir (Kutal, 1996; 178).

2.3.2. Dernekler Kanunu

Cumhuriyetin 2. Dernekler Yasası 78 maddeden oluşmakta idi. Bu yasa 1983'de kaldırılarak yerine başka bir yasa getirilmiştir. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi' nin ürünü olarak, demokratik bir düzen içinde yeri olmayan düzenleme ve yasaklarla doludur. Sendikalar Kanunu'nda hüküm bulunmayan hallerde de uygulanan Dernekler Kanunu konumu bakımından önem taşımaktadır.

Yasanın 2. maddesine göre yurttaşlık haklarını kullanma ehliyetinde olan ve 18 yaşını bitirmiş bulunan herkesin, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkı vardır. Ancak kazanç paylaşma dışında, belirli bir ortak amacı gerçekleştirmek için en az yedi kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri gerekir. Bu yedi kişinin her birinin beş yıldan çok hapis cezasına uğramamış olması ve yüz kızartıcı suçlardan biri ile hüküm giymemiş bulunması zorunludur.

Yasada belirlenen bu koşullara sahip olursa bile, kimi derneklerin kurulması 4. madde ile yasaklanmıştır. Bunlar şunlardır: 1) Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, 2) dil, ırk, sınıf, din, mezhep ayrımına dayanarak cumhuriyeti ortadan kaldırmak, 3) insan hak ve özgürlüklerini yok etmek, 4) yasalara, kamu düzeni veya genel ahlaka aykırı faaliyette bulunmak, 5) bölge, ırk, sınıf, din veya mezhep esasına veya adına dayanarak herhangi bir bölgenin veya ırkın, ya da sınıfın, yahut din veya mezhep mensuplarının ötekilere egemen olmasını sağlamak, 6) sosyal bir sınıfın öteki sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini kurmak ... ve devletin siyasal ve tüzel düzenlerini yok etmek, 7) devletin sosyal, ekonomik, tüzel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırmak, 8) devrim yasalarını kaldırmak, değiştirmek ve bu yasalarla yasaklanan hususları yeniden kurmak, 9) Atatürk'ün şahsiyeti ve faaliyetlerini ya da hatırasını kötülemek veya küçük düşürmek, 10) belli bir siyasi partiyi desteklemek ya da aleyhinde çalışmak, 11) Türkiye Devletinin şahsiyetini kötülemek ve küçültmek, 12) suç işlemek ya da suç işlemeyi özendirmek. Bu amaçları güden ya da amacı birden çok olan derneklerin kurulması yasaklanmıştır. Bunlar son derece geniş kapsamlı yasaklar olup çoğu o dönemdeki Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163. maddeleri ile bağlantılıdır.

Felsefesinde özgürlükçü olmayan, örgütlenmenin her çeşidinden kuşku duyan ve kurulabilen dernekleri sıkı denetim altında tutmayı gerekli ve yararlı gören bir anlayışın ürünü olan İkinci Dernekler Yasası daha bir dizi yasaklarla donatılmıştır. "Yasak faaliyetler" başlığını taşıyan 35. maddesinde bu yasaklar sıralanmaktadır (Talas, 1992; 222).

SONUÇ

Ekonomide planlı döneme geçildiği bu dönemde Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana uygulanmakta olan devletçilik politikasına devam edilmiş; bu bağlamda kamu yatırımları ekonomideki ağırlığını korumuştur. Bununla birlikte kalkınma planlarında özel sektöre uygulanan destekler ve teşvikler sonucu, 1950'lerde güçlenmeye başlayan özel sektör yatırımları bu dönemde montaj sanayii de olsa güçlenmesini sürdürmüştür. Gene 1950'li yıllarda ekonomik gelişme nedeniyle başlayan köyden kente göç ve gecekondulaşma bu dönemde de artan nüfus ve ekonomik gelişme sonucu tabii ki devam etmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak gittikçe artan sayıda emek arzı oluşmuştur.

Diğer yandan 1961 Anayasası'yla gelen özgürlük ortamı, 274 ve 275 sayılı kanunların sendikalaşmayı düzenlemesi ve toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavtı serbest bırakması sonucu sendikal örgütlenme ivme kazanmış, sendikal işçi sayısı önemli ölçüde artış göstermiş, işçi hareketleri Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıyla siyasal bir zemin kazanarak genişlemiştir. İşçi hareketleriyle, öğrenci eylemlerinin giderek yayılması 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi'ni hazırlamıştır.

12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi'nde bütün özgürlükler kesintiye uğramış, dönemin kendine özgü yasaları ile sendikalaşma ve işçi hareketlerinde bir kırılma yaşanmıştır.

12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi'nden sonra ekonomide uygulanan politikalarla ekonomi rayından çıkmış, siyasal ortam ise iyice çalkantılı bir döneme sürüklenmiştir.

Bu dönemde artan işçi hareketleri ve öğrenci eylemleri sonucu ülke bir iç savaşın eşiğine gelmiştir.

Bu kötü gidişe rağmen yurtdışına giden işçilerin gönderdikleri dövizlerin dolaylı etkisiyle reel ücretlerde dönem başlarından beri (1963'ten beri) süregelen artış, bu dönemde de (12 Mart Sonrası Dönem) devam etmiş, ücretler fiyatların önünde seyretmiştir.

Görüldüğü gibi 1960-1980 Döneminde gerçekleşen toplumsal değişme bağlamında sosyo-ekonomik gelişmeler sonucu ve yaratılan demokrasi ortamında işçi örgütlenmeleri giderek güç kazanmıştır (1971-1973 dönemi hariç). 1980'e geldiğinde sendikalı işçi sayısı tavana vurmuş idi.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2014). "Modern Türkiye'nin Oluşumu", Kaynak Yayınları, 12. Basım, İstanbul.

Akşin, S. (2013). "Kısa Türkiye Tarihi ", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 17. Basım, İstanbul.

Boratav, K. (2002). "Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980", Cem Yayınevi, 7. Basım, İstanbul.

Boratav, K. (2011). "Türkiye İktisat Tarihi", İmge Kitabevi, 15. Basım, Ankara.

Çaylak, A. (2010). "Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi" Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.

Demir F. (2005). "Anayasa Hukukuna Giriş–Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku", Dokuz Eylül Üniversitesi, 6. Basım, İzmir.

Denktaş, R. (1999). "Rauf Denktaş'ın Hatıraları 1971–1974", C,9 İstanbul, Boğaziçi.

Fedayi, C. (2010). "Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi", Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.

Kazgan, G. (2004). "Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi ", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2007). "Türkiye Ekomomisi", Remzi Kitabevi, 19. Basım, İstanbul.

Kutal, M. (1996). "1475 Sayılı İş Kanunu, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi", Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, Birinci Cilt, İstanbul.

Kutal, M. (1996). "931 Sayılı İş Kanunu", Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, Birinci Cilt, İstanbul.

Kutal, M. (1996). "274 Sayılı Sendikalar Kanunu", Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İkinci Cilt, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2010). "Türkiye'nin Yakın Tarihi", Timaş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

Özdemir, H. (2002). "Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980", Cem Yayınevi, 7. Basım, İstanbul.

Talas, C. (1992). "Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi", Bilgi Yayınevi, 1. Basım, İstanbul.

Tokol, A. (1997). "Türk Endüstri İlişkileri Sistemi", Ezgi Kitabevi, Yayınları, Bursa.

YAZARLARA NOTLAR VE YAZIM KURALLARI

► Yayın İlkeleri

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, disiplinlerarası bir yaklaşımla çalışma hayatı, toplum, siyaset, ekonomi ve sosyal politika kavramlarını merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi **dört aylık** olmak üzere yılda üç (3) kez yayımlanır.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'nin yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa **HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir. İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'nde yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malmelerin hakları da **HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

► Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

► Yazım Kuralları

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'deki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle **HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, ayrıca içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

Yazar(lar) tarafından dergiye ulaştırılan yazının ismi geçen tüm yazarlara okunduğu, onaylandığı, başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu kabul edilir. Yazı yayımlandığı takdirde tüm yayın haklarının yayıncıya devredildiğini yazar(lar) kabul eder. Yayımlanan yazıların içeriğinde olabilecek çarpıtmalardan alıntı yapan sorumludur.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'nde yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne yazı göndermek için, hakisdergi@gmail.com e-posta adresini veya Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere/ANKARA adresini kullanabilirsiniz.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society
Tunus Caddesi No: 37 06680 Kavaklıdere /ANKARA
W: www.hakis.org.tr E-mail: hakisdergi@gmail.com

GELECEK SAYILAR

Çalışma hayatını temel alarak toplumsal sorunları anlama ve çözüm yollarını geliştirmek amacıyla yayın hayatına sürdüren **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi** Nisan, Ağustos, Aralık olmak üzere yılda üç sayı çıkmaktadır. Derginin her sayısında aşağıda önerilen konu başlıkları çerçevesinde gelecek bütün makaleler değerlendirmeye alınacaktır. Önerilen konu başlıkları içerisinde olmayan ancak toplumsal sorunları tartışan makalelere de yer vereceğimiz gelecek sayılarımıza katkılarınızı bekliyoruz.

ÖNERİLEN KONU BAŞLIKLARI:

- Emek Kavramı ve Toplum
- Emegin Tarihi
- Emek Teorilerinde Yeni Yaklaşımlar
- Sendikal Mücadelenin Tarihi
- Sendikal Sorunlar ve Çözüm Yolları
- Çalışma İlişkileri ve Çalışma Ekonomisi
- Siyaset ve Çalışma Hayatı İlişkileri
- Çalışma Sosyolojisi
- Çalışma Hukuku
- İşçi ve İşveren İlişkileri
- İstihdam ve Emek Piyasası
- Gelir Dağılımı, Adalet ve Eşitlik Tartışmaları
- Siyaset ve Gelir Dağılımı İlişkisi
- Toplumsal Eşitlik ve Refah Modelleri
- Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri
- Sosyal Politika Yaklaşımları ve Tarihi
- Sosyal Yardım Politikaları
- Yoksullukla Mücadele Stratejileri
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği
- Sosyal Güvenlik Teorileri ve Modelleri
- Sosyal Güvenlik Hukuku
- Çalışma Hayatı, Ücret Politikaları ve Verimlilik